

Шыңғыс Тұрсынов

*Махаббат
мұңы*

ШЫҢҒЫС ТҰРСЫНОВ

*Махаббат
мұңы*

Алматы 2012

УДК 821.512.122
ББК 84 қаз-44
Т 86

Тұрсынов Шыңғыс
Т 86 Махаббат мұңы. – Алматы, “Алматы-Болашақ”
баспасы, 2012, – 252 б.

ISBN 978-601-80188-1-7

Журналист Шыңғыс Тұрсынов Райымбек ауданы, Кеген ауылының түлегі. Таулы өлкеде туып, өскен азаматтың бұл кітабына кірген шығармалары негізінен шынайы махаббат пен адамдардың бір-біріне деген сүйіспеншілігін паш етеді.

Повестері мен әңгімесінде ауыл өмірінің әр кезеңдердегі тыныс-тіршілігін, табиғат көріністерін тартымды суреттейді.

ISBN 978-601-80188-1-7

УДК 821.512.122
ББК 84 қаз-44

© Тұрсынов Ш., 2012

Бұл шығарма аты-жөндері өзгеріссіз,
қаз-қалпында берілген ұстаздарыма,
1954—1970 жылдар аралығында Ө. Жа-
ңабасев атындағы Кеген орта мектебін
бітірген түлектеріме арналады.

Автор

Автордан

Қадірменді оқырман. Мектеп қабырғасында жүргенде журналистік мамандықты таңдадым. Алғаш, еңбек жолымды аудандық газеттен бастаған жастық шағым күні кеше ғана сияқты. Өмір белестері адамды сан тарау жолдарға түсіреді екен. Аудандағы түрлі мекемелерде жауапты, әрі басшылық қызметтерде, яғни өмірімнің жиырма алты жылдан астам уақытын арнаптым. Аз ба, көп пе оны сіздер ой елегінен өткізерсіздер. Асқаралы алпыс жасқа аяқ басқанымда өзімнің сүйікті мамандығым – журналистік жұмысқа қайта оралдым.

Ширек ғасырдан аса уақыттан кейін Райымбек аудандық «Хантәңірі» газетінің бас редакторлығы қызметіне келдім. Творчестволық қызметімді қайта жалғастырдым. Басқа салаларда еңбек ете жүріп, журналистік мамандығымды ұмытпадым. Қолым босай қалған сәттерде жеке творчествома ерекше көңіл бөлдім. Соның нәтижесінде өткен ғасырдың 70–80–90 жылдары жазылған дүниелерімді қарап, осы заман талаптарына сай өңдедім. Көптеген жылдарым баяндама, анықтама, хабарлама, тағы басқа да кеңсе қағаздарын жазумен өткеніне өкінемін де. Амал қанша, солай болды.

Қадірменді оқырман. Сол бір албырт шақ, қиялыңа қиял қосатын, шабытыңды шындап, тың туындылар жазуға жол сілтеген уақыттардағы шығармаларымды кітапқа жинақтадым. Қолдарыңызға тиген осы шығармалар сон-ау өткен ғасырдың сексенінші жылдары жазылған еді.

Түрлі себептермен кезінде кітап болып, басылымдарды жарық көрмеді. Уағында мән берілмеді де.

«Ештен, кеш жақсы» деген емес пе. Ендігі сыншы да, әділ бағасын беретін де сіздерсіздер, қадірменді оқырман қауым.

Ерте соғмен махаббат
(повесть)

I

*О, Махаббат!
Сен әлі тірі ме едің!?
Көзімнен гайып болған күнім едің,
Гүлім едің...
Елтіген тәнім едің,
О, Махаббат!
Сен әлі тірі ме едің!?*

Мұқағали Мақатаев

– Бәтес! Бәтес... Тосыннан есімі аталған жас шамасы 70-терге келген ақ жаулықты ана дауыс шыққан жаққа жалт қарады. Қайдан көргені есіне түспеді. Өңі таныс шырамытқандай болды. Осы сәтте:

– Әже, жүр...жүр, поезд жүргелі тұр, қаламыз, – деген немересі қолынан тартып, вагонға қарай асықтыра ертіп кетті. Есімін атаған арық қара торы, жұпыны киімді адам, оған тесіле қараған күйі қала берді. Бәтес соңғы рет артына бұрылып қарағанда жаңағы адам орнынан қозғалмапты. Оң қолын жоғары көтеріп, бұлғағандай болды. Өзіне тесіле қараған қос жанар мен бет-бейне жүрегіннің терең түпкірінде сақталып қалған ең жақын адамына ұқсатқандай болды.

– Бәтес! – деп ол екінші рет тағы да үн қатты.

– Сол... Сол..., – деді күбірлеп, – соның өзі, Айбар! – деп ауыр күрсінді.

Немересі екеуі купеге кіріп, жайғасқаннан кейін де көңілі орнына түсер емес. Купе терезесінен сыртқа қарады. Ары-бері сапырылысқан жолаушылар. Олардың арасынан жаңағы бейнені іздеді. Көрінбеді. Қайда кетті?

Көзін сүзе жүргіншілер арасынан тағы да тінте қарады. Байқамады. Осы сәтте:

– Жолаушы азаматтар! Бірінші жолдағы Алматы – Орал поезі жүргелі тұр. Сақ болыңыздар, – деген кезекшінің даусы естілді. Таныс бейне көрінбейді. Поезд орнынан баяу қозғала бастады. Жолаушыларды шығарып салушылардың ең шетінде, поезға не бәрі 1–2 қадам жерде тұрған таныс бейне көзіне оттай басылып, жылы ұшырап кетті. Екі көзі терезеде. Тесіле қарап, қолын бұлғады. Көзі көзіне түскенде денесі дір ете қалды, бейне бір өн бойын тоқ соғып өткендей болды. Поезд алға жылжыған сайын қол бұлғаған таныс бейне алыстап, қала берді.

– Құдайым-ау. Сол ғой, соның өзі, Айбар...! – деген даусы шығып кетті. Сасқанынан жан-жағына қарады. Немересі де дәлізден ішке кірмепті. Апасының бейтаныс адаммен тосын кездесуінен бейхабар немересі өзімен өзі. Жаңағы қол бұлғаған адам атасы екенін жас бала қайдан білсін. Тек апасының ішкі жан-дүниесі астан-кестен. Жүзіндеі толқуды сездіргісі келмеген ол:

– Қуаныш, айналайын, заттарыңды реттедің бе? Еш нәрсе ұмыт қалған жоқ па?

– Жоқ, әже. Нағашы атама телефон шалайын ба? – деген ол қалтасындағы ұялы телефонды алып, цифрларды тере бастады.

– Сөйте ғой құлыным, поезға отырғанмыздан хабардар болсын, – деген ана көңілі орнына түсер емес. Таныс бейне көз алдынан кетпей тұрып алды. Араға елу жылдай уақыт салып, міне, бүгін тағы да алдынан кездесті. Сон-ау бір жылдары Кегенде мектеп-интернатта бірге оқыған құрбы-құрдастарымен кездескенде, студенттік өмірлері туралы курстастар арасында әңгіме қозғалған сәттерде ғана жаңағы таныс бейне көз алдына елестеуші еді.

– Бар екен ғой, тірі екен ғой, шамасы Алматыда тұратын сияқты, – деп іштей күбірлеп қояды. «Өмірде

жолы болмаған сияқты. Тұрмыс жағдайы да мәз емес-ау» деп ауыр ойдан арыла алмады. Түнімен дөңбекшіп, ұйықтамады. Өмірінің жастық шағындағы ұмытыла бастаған сәттері ойына түсіп, көз ілмеген ана таңға жуық ауыр ойдан шаршап, ұйқыға кетті.

Бәтес өз қатарынан мектепке кейін барды. Қанай қария колхоздың қойын бағып, соғыс әкелген ауыр зардаптың кесірінен, Бәтесті мектепке апаруға, әрі жүргізетін үйдің де ыңғайы болмады. Бір жыл оқудан кешіктіргені де сол еді. Атасы мен әжесінің еркесі болған Бәтес оларға айтқанын істететін. Бұрын бейтаныс үйге көп бармаған, өзі үйренбеген бөтен үйде жүріп, оқу оңай болған жоқ. Атасы мектепке әкеліп, жүретін үй иесіне рахметін айтып, қайтатын кезінде мойнынан құшақтап алған Бәтес:

– Қалмаймын ата! Қалмаймын, әжеме кетемін! – деп ботадай-боздады. Немересінің ағыл-тегіл жылаған жасын алақанымен қайта-қайта сүрткен қарияның көзінен де бір-неше тамшы жас шығып кетті.

– Оу...! Ақсақал, кішкентай қызға бола көз жасыңызға ерік бергеніңіз қалай?–деген үй иесі:

– Келе ғой, атасы мен әжесінің еркесі жыламайды. Тәтесі Бәтеске кәмпит берші ақылы бар ғой, жыламайды, – деп шашынан сипап, көтеріп алды.

– Алаң болмаңыз, жолыңыздан қалмаңыз. Әлі-ақ өз үйіндей үйреніп кетеді, – деді қолында бір уыс кәмпиті бар, жас келіншек Бәтесті бауырына қысып. Ішкі бөлмеден, аяғын апыл-тапыл басқан кішкентай сәби:

– Ма-ма, ма-ма....а...а....., – деп келіншектің аяғына оралды.

– Ардақ, тәтең ғой, сенің тәтең Бәтес, – деп оны да екінші қолымен көтеріп, бауырына басты.

Бәтеске жаңа үй тұрмысы, мектеп, оқу бәрі тосын.

Оған да үйрене бастады. Кішкентай Ардақты ойнатады, сабағын әзірлейді. Онымен кейде үлкендерше сөйлесіп:

– Келе ғой, міне, ойыншықтарың, ойнай ғой, көтерейін бе? Қарның ашқан жоқ па? сүт берейін, – деп мамасының айтқанын қайталайды.

– Шіркін-ай осындай інім болсашы, Атам мен апам мені қатты сағынды ғой, – деп кейде мұңайып та қалатын.

Әжесі де көп сағындырмай жиі келіп тұрды. Ол күні Бәтес, үшін үлкен той. Қоржынның бір басы құрт-май, ірімшік, тәттіге толы, екінші басы сүрленген ет, қазы, карта әжесінің әкелгенін Ардақтың алдына үйіп:

– Құрт жейсің бе? Әлде тәтті ме? Нанға май жағып берейін бе?, – деп Ардақты айналшықтап қасынан кетпейді.

Әжесі де мейірлене көзіне жас алып:

– Айналайын, өзінің ақылы бар, бауырмашыл, айналайын, – деп Бәтестің сөзіне елжіреп, бетінен сүйеді.

– Сәлеметсіз апай, тағы келіп қалдыңыз ба? Атамыздың халі қалай?, – деп есіктен кірген Ардақтың мамасы да үлкен кісімен жылы шырайлы амандасып жатыр.

– Е,е...е... қарағым, аманшылық, біздің алданышымыз да, қуанышымыз да осы айналайын ғой, – деп немересін құшақтады.

– Бәтестің сабағы жақсы. Әлі-ақ қызыңыз оқу озаты атанып, бәрімізді қуантады.

– Ой, айналайын, айтқаның келсін!

Жол жүріп, шаршап келген анаға, Ардақтың мамасы дәмділеп шәй әзірлеп жіберді. Шәй үстінде екеуі бірін-бірі бұрыннан білетін адамдарша әңгіме-дүкен құрды.

– Бәтес ұқыпты, мектепке екеуіміз бірге барамыз. Алғашқы күндері мені сабағым біткенше тосып тұратын. Ондайда «Үйге бара ғой, сені кішкентай Ардақ күтіп қалды» деймін. Ол үйге қарай томпаңдап жүгіре жөнелетін. Өзім де бауыр басып қалдым. Қызыңыз туралы айта отырыңызшы?, – деді келіншек.

– Е...е, е... қарағым. Несін айтасың. Үлкен ұлым Жомарт соғыс басталардың алдында ғана үйленген еді. Қуанышымыз көпке бармады. Келінім де келісті, мінезі де жайдары, ұлын ұяға, қызын қияға қондырған жан-жақты жердің қызы болды. Соғыс өрті біздің үйді де шарпыды. 1941 жылдың желтоқсан айында ұлым Жомартты әскерге, майданға шақырды. Жол азығын, киімін әзірледік. Әскерге Кегеннен кететін болды. Шалым, келінім екеуі Жомартты Кегеннен майданға шығарып салды. Келінімнің аяғы ауыр. Үйдегі шаруаның бәрін өз мойныма алдым, ол болса қасымнан бір елі қалмайды.

– Апа, мен-ақ істей саламын ғой. Сәл демалыңыз, – деп бір жағыма шығысып жүргені. Жомарттан айдан аса уақытта бір хат келіп тұрады. Ақпан айында келінім аман – есен босанып, өмірге мына қызым келді, – деп Бәтесті мензеді, – Қуанышымызда шек болмады. Есімін кім қоямыз деп кәдімгідей біріміз айтқан атты екіншіміз жақтырмай қызарақтастық.

– Бәтес болсын, – деді шалым.

– Бәтес, Бәтес жақсы есім екен, – деді 8 жасар кенже ұлым Бақытжан. Сол, сол-ақ екен бәрі қоштай кеткені.

Үйде сәби даусы естіліп, бірімізден, кейін біріміз қолымызға алып, жұбататын болдық.

Құдайдың бұл ісіне не шара, әп-әдемі келініме көктем айында аяқ асты ауру жабысты. Бар білетін ем-домымызды жасадық. Дәрігер де шақырттық, ем қонбады. Күннен-күнге әлсіреп, денсаулығы төмендеп кетті. Ақыры ұзаққа бармады, қайтыс болды. Үйде аңырап шал екеуміз, жөргекте шырылдап Бәтес қалды. Бақытжан ұлым болса көрші ауылдағы туысымыздың үйінде жүріп оқитын. Жылаған сәби даусы жүрегімді тілгілеп кетті. Тас емшекті аузына салдым, бүлкілдетіп сора бастады. Сөйтіп жүріп емшектен сүт те шықты. Шалым болса ұзақты күн

кой соңында, кешке жақын жас сәбиді қолына алады, қылығына мәз болып, шаршағанын ұмытып кетеді.

Бақытжанның мектептегі сабағы да аяқталып, кәдімгідей қолымыз ұзарып қалды. Атасына көмектесіп, қозы бағады, әрі Бәтесті ойнатып, оған ағаштан ойыншықтар жасап береді. Әне-міне дегенше қойдың қырқымы да басталды. Адамдар қатары да көбейіп, сәл дамылдай қалса айтатындары майдан жайлы, ұғатыным біздің әскерлер жауды шегіндіріп бара жатқаны. Сондай күндердің бірінде селолық Кеңестің төрағасы, бригадир, қастарында екі-үш қариясы бар, бір топ адамдар біздің үйге келді. Ойымызда еш нәрсе жоқ, келген кісілерді жоғары шығардық, ортада отырған үлкен қария сөз бастап;

– Ел басына түскен қаралы күн болды ғой, өздеріңе-өздерің берік болындар. Жомарт өмірден өтіпті, – деді. Даусым қатты шығып, есім ауып қалыпты, қолымдағы сәбиді іздедім.

– Бәтес, Бәтес... құлыным... құлағым шыңылдап кетті. Есімді жисам:

– Сабыр, сабыр сақта, өлгеннің артынан өлмек жоқ. Есіңді жи қарағым. Тірі адам тіршілігін жасайды, – деген қариялар шалымыз екеуміздің екі жағымыздан қаумалап, тоқтау айтуда. Бәтесім жасына жетпей әкеден де, шешеден де айырылды. Жылап жүріп, Бәтесті арқама таңып алам да, шаруаға араластым Е...е,..е қарағым. Алты құрсақ көтердім. Төртеуін құдайдың өзі алды. Үлкенін сұм соғыс жалмады. Ендігі қарайлап отырғанымыз Бақытжан. Туысымыздың қолында биыл 7 класта оқиды. Оқуын келесі жылы аудан орталығында жалғастырады, – деп ауыр күрсінді.

– Әй, қарағым, манадан бері сапылдап көп сөйлеп қойдым білем, өздерің қай туғансындар. Өткен жолы ауылдық Кеңестің төрағасы «жолдамамен келген, мұғалім, білімді жандар» деп біраз нәрсені айтып еді.

– Ой, апа. Жәркенттенбіз. Оқуды бітіріп, осы жаққа жолдамамен келдік. Жолдасым екеуміз биыл үшінші жыл жанұя құрғанымызға:

– Айналайын, қосағыңмен қоса ағар. Ата-аналарың ауылда болар.

– Иә, апа жолдасымның, менің де әкеміз соғыстан қайтпай қалды. Алыста, Польша жерінде жатыр. Анамыз бар.

– Сұм соғыс кімді жылатпады. Жөргектегі баладан, тоқсандағы кәрияға дейін зарлатты ғой. Көрінген таудың алыстығы жоқ. Әлі-ақ қатарларыңның алды боласыңдар. Елге тыныштық берсін. Жатсам да, тұрсам да құдайдан сұрайтыным да, тілейтінім де, ел тыныштығы.

Өткен жылдың қараша айында жұмыспен жүрген ауылдық Кеңестің төрағасы малды ауылға соққан-ды. Үй алдында ойнап жүрген Бәтесті көрген ол:

– Қызыңыз мектепке бармаған ба? Қаншада?

– Иә, қарағым, мектепке биыл оқуы керек еді. Бірақ кішкентай ғой, оның үстіне жүргізетін үйдің де ыңғайы болмады. Әлі жас, келесі жылы апарамыз, – деді Бәтестің басынан сипап тұрған әжесі.

– Мұныңыз болмайды, – деп басын шайқаған ауылдық Кеңес төрағасы, – бала мектепке бару керек, биыл кешікті. Қалайда оқыту парызымыз. Үй табылмаса қызыңыз біздің үйде жүріп оқиды, – деді.

– Рахмет қарағым шалымыз екеуміздің жағдайымызды жақсы білесіздер ғой, көзіміздің ағы мен қарасы осы кішкентайымыз. Бұдан аянарымыз жоқ, әл-ауқатымыздың барында, барымызды аямай оқытамыз, – деп ару ана ағынан жарылып, көзіне жас алды.

Биылғы оқу жылы басталар кезде жолдамамен келген жас жанұяны ауылдық Кеңес төрағасы шақырып,

сөйлескен-ді. Олардың жағдайларымен танысқаннан кейін, Кеңес төрағасы:

– Ауылымызға келгендеріңізге қуаныштымын. Әрі жанұяларыңызда жас сәби бар екен. Сіздерге айтар бір тілегім болып тұрғаны. Колхозымызда еңбек етіп жүрген, елге сыйлы бір қариямыз бар. Баласы соғыстан қайтпай қалды. Келіні де соғыс жылдары ауыр науқастан қайтыс болды. Солардан қалған жалғыз қызы бар. Биыл мектепке бармақ. Қамқорлықтарыңызға алсаңыздар жақсы болар еді. Аты Бәтес, ерке қыз.

– Айтқаныңыз болсын аға. Кішкентай Ардағымыз әлі жас. Қайта бізге де жақсы болды. Атасы мен әжесін де ұятқа қалдырмаймыз. Оқытамыз, – деді олар да риза болып. Жаңа келген жанұяға екі бөлмелі үй беріліп, жағдайлар жасалды.

Сөйтіп, Бәтестің оқуы мен жүретін үйі туралы әңгіме қозғалып, шешілгені жайлы атасы мен әжесі бейхабар еді. Бәтеске мектепке киетін киімдері мен кітаптарын алуға келген әжесін ауылдық Кеңестің төрағасы жас жанұялармен таныстырғанда ғана:

– Айналайындар, шын пейілдеріңе рахмет. Өзім де жиі-жиі келіп тұрамын. Ұлым мен келінімдей көрейін, бақытты болыңдар, – деген әжесі қуанышын да жасыра алмады. Әрі Бәтеске керекті киімдері мен оқулықтарын алуға да көмектескен келіншектің бетінен сүйді.

– Алаң болмаңыз апа, Бәтесті екі-үш күннен кейін, әкеліңіз. Сіздің қолыңыз тимесе атасы әкелсін. Күтеміз, – деп риза етіп, шығарып салды.

Енді міне, күздеуде отырған малшы үйі мен ауыл арасында жиі қатынас пайда болды. Бәтестің бауыр басқаны соншалық, сол үйдің қызы болып кеткен сияқты. Бұрынғыдай апасы мен атасын да көп сағына бермейді. Бар ынтасы сабаққа ауып, ұзақты күн мұғалімі берген тапсырмаларды пысықтайды. Жазуы да маржандай

тізіліп, көз тартарлық Ардақтың мамасы да оның сабағына көмектесіп, екеуі үй тапсырмаларын орындайды.

– Міне, Бәтес. Сенің қолыңнан бәрі келеді. Жазуың да әдемі. Апайың берген тақпақты да жаттадың. Апаң мен атаң келгенде үйренгендерінді, жаттаған тақпақтарыңды айтып бер. Жарай ма?

– Жарайды, тәте, айтып берем, – деп Бәтес те мәз болып қалады.

– Ой, менің Құлыншағым, Ардағым, мына ойыншықтарды апам саған алып келген. Мен кішкене кезімде осы ойыншықтармен ойнайтынмын. Бұл ойыншықтарды көкем Бақытжан жасап берген, – деп Бәтес ағаштан жонып, жасалған қуыршақ пен тайдың, қозының, тағы басқа ойыншықтарын Ардаққа берді.

– О, ағаң шебер екен ғой. Саған мынандай әдемі ойыншықтар жасап берген, – деп Арманның мамасы да мәз болып қалды.

– Ағамды, көкемді сағындым. Ол да мені сағынып жүрген шығар.

– Көп ойлама, енді оншақты күннен кейін мектептегі сабақ та аяқталады. Көкең келіп сені апаң мен атаңа, алып барады. Мойны, басыңды жуа ғой, шашыңды жақсылап тарайын, өріп берейін, – деді Ардақтың мамасы.

Бәтестің шашын апасы титтәйінен өсірген-ді. Шашы да қалың. Апасы болса оның шашын күнделікті тарап, екі өрім жасайтын. Бәтес үшін шаш тарау мен өру ең ауыр, ең қиямет.

Апасы: «Айналайын Бәтесжан шашыңды өріп бере қояйыншы», деп екі тізесінің арасына отырғызып шашын тарай бастағанда-ақ көзінен мөлдір тамшылар ыршып кететін, кейде «апа ауырды» деп жылап жіберетін. Ондайда, «Ой, айналайын міне, міне, шашың қандай жақсы өрілді. Айнаға қарай ғойшы» деп Бәтестің анасы әкелген кішкен-

тай айнаны бетіне тосады. Бәтес те жылағанын қойып, айнаға қарайды, мәз болып күледі.

Мектептегі ең үздік оқушылар қатарынан көрінген Бәтес бір класс атап 3 класқа оқыды. Сөйтіп, өзінің қатарын қуып жетті. Бәтестің көкесі Бақытжан мектеп бітіріп, әскер қатарына шақырылғанда ол 4 сыныпта оқитын.

– Көке қашан келесің, біз сағынамыз ғой, – деп жерден көтеріп алған Бақытжанды құшақтап, жіберер емес. Бұларды көрген қос қарияның да көздеріне жас үйіріліп, иектері кемсендеп кетті.

– Апаң мен атаңның тілін ал, сабағыңды жақсы оқы. Саған жиі хат жазып тұрам. Хаттарымды әжең мен атаңа оқып бер, жарай ма?

– Иә, көке оқып берем. Біз сағынамыз ғой, тезірек келші, – деген Бәтес ағасымен жылап қоштасты.

Уақыт алға жылжыған сайын соғыс салған жарақаттар да ұмытыла бастады. Ауыр кезеңдер мен қиыншылықтар артта қалып, ел тұрмысы да түзелді. Әскерлік міндетін өтеп келген солдаттарға бүкіл ауыл болып құрмет көрсетеді. Солдат формасымен жүрген ауыл жастарына Бәтес те қызыға қарайтын. Әрі көкесінің келуін де асыға күтетін. Бәтес көкесіне 3–4 күнде бір хат жазып, хат тасушыны көрген сайын «Тәте, көкемнен хат бар ма?» деп тағатсыздана сұрайтын. Келген хаттарды бес-алты рет оқып, жаттап та алатын. Әжесі не болмаса атасы, келгенде Бақытжаннан келген хаттарды бірінен кейін бірін судыратып оқып, қуантып тастайтын. Бойы өсіп, ойы толысқан Бәтес те міне, жеті жылдықты бітірмек. Оқушылар да соңғы қоңырауға барын салып әзірленуде. Алда емтихан. Алған білімдерінің нәтижесін беретін уақыт та алыс емес. Мұғалімдер де оқушылардың дайындықтарын пысықтап, қосымша сабақтар өткізуде. Бәтес мектептегі оқу озаттарының бірі, әрі ұйымдастырылған әр түрлі шараларға да белсене араласады.

Көптен күткен қуанышты күн — соңғы қоңырау салтанаты да басталды. Сөйлеген мұғалімдер мен ата-аналар мектеп бітіруші түлектерге сәт сапар, жүрек жарды тілектерін білдірді. Мектеп бітірушілер қоштасу әнін айтып, ұстаздарына құрмет көрсетті. Бәтес те салтанатты жиын аяқталысымен әжесін құшақтап, көктеуде отырған үйлеріне қайтпақ болып, жинала бастады. Оларды көрген хат тасушы әйел:

— Әй, қыз, бері кел, ағаңнан хат бар, — деді

Бәтеске сөмкесінен алған хатты көрсетіп.

— Алақай, алақай, көкемнен хат келді, — деп Бәтес хат тасушы ұсынған хатты алды.

— Рахмет, тәте, — деген ол хатты асыға ашты да оқи бастады. Әжесі болса «не жазыпты, аман-есен бе?» деп Бәтестің біресе оң жағына, біресе сол жағына шығады.

— Апа, — деп құшақтай алған ол, — көкем келеді маусымның ортасында ауылға барып қалармын, — депті. Сонау Украина Республикасынан келеді. Мына хатты поезға отырағда жазыпты. Шамамен 11–12 күн жол жүретін көрінеді.

— Алда, жарығым-ай жер түбінен келеді екен ғой.

— Иә, апа сіздіңше жер түбі. Атамды қуантыңыз. Емтиханды тапсыра салып үйге барам. Көкемді күтем.

— Ой, айналайын, сөзіңе құлдық, айтқаның болсын, — деп ару ана көзіне жас алды.

Бәтес апасы екеуі ауылдағы шағын дүкендегі барды алды. Қоржынының екі басын керекті заттарға толтырған ананың көңілі орнында.

— Деректіріңе айттым, баламның оқу біткен күні үйге кел деп шақырдым. Оған дейін Бақытжаным келсе, болды. Әлгі ашты суды ұмытпа деп апасы бұрынғыдай емес соңғы кездері Бәтеспен үлкендерше сөйлесетін болды.

Қария кемпірінен жақсы хабарды естігенде, үйге бір

кіріп, бір шықты. Бүгін келетіндей қасқа жолға қолын көлегейлей қарап та қояды.

– Әй, қандай мал соямыз. Ауыл, көрші қолаңдар түгел келеді ғой. Ірі мал, ана қыстай енесін емген тор құнан дұрыс шығар, – деп үй тіршілігімен жүрген кемпіріне дауыстап.

– Е, мен қайдан білейін, не ес қалды дейсін. Бәтесімнің мұғалімдерін қонаққа шақырып келдім. Қалғанын өзін жайғарсың, – деді. Қос қарияның бүгінгі қуанышында шек болмады.

Мектептегі емтихан да басталды. Оқушылар сабаққа деген бар ынта-жігерлерін салуда. Олар алғашқы сынақтан сүрінбей өтті. Соңғы емтихан. Бәтес алған билетінің жауабын қағазға түсіруде. Кезекшілердің бірі кіріп, емтихан қабылдап отырған ұстаздың құлағына Бәтесті меңзеп сыбыр етті. Мұғалім басын изеді.

– Қане, балалар, уақыттарың бітті. Жауап беруге әзірсіңдер ме? Кім жауап берді? – деді де оқушыларды көзімен бір шолып шықты. Бәтес орнынан баяу көтеріліп, мұғалімнің алдына отырды да алғашқы сұраққа жауап бере бастады.

– Өте жақсы айттың. Екінші сұрағыңа көше ғой, – деді. Бұл сұрақтың да жауабына риза болған ұстаз қосымша бір-екі сұрақ берді. Бәтес оған да мүдірмеді. Үшінші сұрақтың жауабын тыңдаған мұғалім:

– Барлық сұрақтарды қамтыдың бағаң бес бара ғой, – деді. Ол эмтиханнан көңілді шыққанда:

– Бәтес, сүйінші көкең келді, – деді сырттағы қыздардың бірі.

– Қайда? – деп жан-жағына асығыс қараған ол сыртқа қарай жүгірді. Солдат формасын киген жігітті көре :

– Көке..., е..., е..., е! Сағындым ғой, көке..., е..., е..., е! – деп құстай ұшқан ол көкесінің мойнына асыла, құшақтай алды.

– Көке...,е...,е...,е... Көкетайым – ай, сағындым ғой, көке...,е...,е...,е! – деп жылаған қыз даусынан мектептегі мұғалімдер де тысқа шықты. Ағасының мойнынан қатты құшақтап алған Бәтес жіберер емес.

Бақытжан мойнын бұрып «Бәтес» дегенше қарындасының қос қолы мойнына асылып, құшақтай алғанды. Қос жанары жасқа толып қаперімде не айтарын білмей:

– Жыламашы ботам, жыламашы көкең аман-есен, жылама, – дей берді.

– Бәтес, қой қарағым, көріп тұрсың көкең үлкен азамат болыпты. Сені де бойжеткен қыз дейді-ау, – деп егде тартқан ұстаз-ана оны өзіне тартты. Сонда ғана Бәтес ағасының мойнынан қолын босатып, өксігін баса алмай, тұрды. Бақытжан еріксіз аққан көз жасын тиып, қарындасының маңдайынан сүйіп, қайта құшағына қысты.

– Қайтсін, қыз бала ағасын сағынады ғой, – деген әйелдер де көздеріне жас алды.

– Ой, жігітім! Нағыз ағаң болыпсың. Жомартқа тартыпсың. Әскер киімі де құйып қойғандай жарасып-ақ тұр, – деп аяғын шекіп басқан жас шамасы 35-тегі жігіт Бақытжанды өзіне тартып құшақтады.

Бақытжан отырған поезд түс ауа Алматыға келді. Тоқтайтын, аялдайтын жері жоқ. Бірден қала шетіне шықты. Ауылға баратын көлік қарастырды. Жүргізушілердің көбі Шелектен ары бармайтындарын айтады. Жүрегі ауылға алып-ұшып тұр. «Түнге қалам ба?» деген ой да мазалайды. Күн де кешкіріп барады. Тәуекелге басып жаяу жүріп кететін жақын жер емес. Ары-бері жүрген жүргіншілерден таныс біреу кездесіп қалама деген оймен, әр жүргіншіні де көз алдынан өткізуде. Машинаға қолын көтере-көтере жалықты да. Бірде чемоданын астына қойып, отырады.

Енді бірде тәтті қиялға беріліп, атасы мен анасын есіне алады. Әсіресе қарындасы Бәтес есіне түскенде еріксіз жымылып, қатты сағынғаны сонша «Тентек ботам» деп күбірлеп те қояды.

Жол шетінде тұрған, солдаттың қасына жанар-жағар май таситын машина келіп тоқтады. Машинаны көре чемоданын асығыс қолына алып, жүгіре басып келген солдатқа:

– Иә, солдат, жол болсын, Қайда барасың? – деді орыс жігіті қазақшаға мүдірмей. Жүргізуші жігіттің қазақша тап-таза сөйлегеніне таң қалған

Бақытжан сасқалақтап:

– Нарынқол, жо-жоқ Сарыжаз. Ары қарай ауылға жаяу-ақ барам, – деді.

Шофер жігіт мырс етіп күлді де, оған жылы шыраймен қарап:

– Мен Кегенге барамын. Молотов колхозына, естуің бар ма? Бақытжан білмеймін дегендей иғын көтеріп, басын шайқады.

– Жарайды, сол колхозға жанар-жағар май апарамын. Сенің ауылың да

Қурайлыдан алыс емес шығар. Күн кешкірді сағат кешкі 7-ден кетті. Отыр.

Ертең таң ертеңгісін Кегеннен ары кетесің, – деді.

Қуанып кеткен Бақытжан шофердің қасына жайғасты.

– Жігітім, жол ұзақ, 6–7 сағат жүреміз. Поездан қашан түстің?

– Бүгін түс ауа келдім. Қаланың шетіне шығып, жол тосып тұрғаныма да 3-сағаттай уақыт болды.

– Ім....,м....,м...., Жолың болған екен, – деген ол моторға от беріп, жылдамдықты іске қосты. Жол жиегінде ұзыннан-ұзақ отырғызылған тал-теректер жасыл-желек жамылыпты. Алматыдан шыға қып-қызыл болып, бүкіл жазықты алып жатқан қызғалдақтар көздің жауын алады.

– Бұл жер Гүлдала, деп аталады, – деді жүргізуші жігіт,
– Жылда мамыр, маусым айында қызғалдақтар таудың етегіне дейін өсіп, айналаны кілемдей түрлендіріп жібереді.

Бақытжан жүргізуші жігіттің айтқанына басын изей берді. Жол соқты болды ма қараңғы түсе Бақытжанның көзі ілініп, ұйқыға кетті.

– Бауырым, ұйқыңды аш, біраз жерге келдік, жүрек жалғап алайық, – деген шофер жігіттің даусынан оянған ол қайда келгенін білмей қалды.

– Біраз демалып алдық. Қане асқа отырайық, – деп жайылған шағын дастарханға барын салған ол. Қалайы шәшкеге құйылған шайды Бақытжанға ұсынып.

– Ұялма, еркін отырып тамақтанып алайық.

Шайларын ішіп, демалған соң шофер жігіт:

– Шылымың бар ма? Әлде шекпейсің бе?

– Жоқ, аузыма алған емеспін.

– Оның жақсы болған екен. Мен де армияда тартқан жоқпын. Кейін

Белоруссияға барғаннан соң, кеудем толы күйікті басу үшін тартып едім, енді міне тастай алмай жүргенім.

Олар түнгі екі-үштер шамасында Кегенге келді. Машинасын өзен жағасына тоқтатқан шофер:

– Жарық түскенше демалайық. Таңда жақын, – деді.

Жерге жарық түсісімен Бақытжан орыс жігітіне рахметін айтып, жолға шықты. Тырс еткен машина жоқ.

– Әй, жігітім, отыр.

– Қайда?

– Отыр, отыр дедім ғой. Солдатты жолға тастағаным жөн болмас. Сағат 7-ге дейін Сарыжазға апарып саламын. Осы жерден тура 35 шақырым. Ары қарай көлік табылып та қалар, – деді.

– Ағам соғыста қайтыс болды дейсің бе? Үлкен кісілер бар ғой.

– Иә, бар. Олар қой бағады. Ағам мен жеңгемнен қалған жалғыз қарындасым бар. Биыл жетінші класты бітіреді.

– Ол да жақсы. Әке-шешем мен бауырларымды немістер үйдің керегесіне қатар қойып атыпты. Оңбағандар, – деген оның жүзі өзгеріп, ызадан бетінің түгі шығып кетті. Сұстанап алға қараған ол:

– Біз орманға кеткен болатынбыз. Деревня жақтан атылған автоматтың даусы естіліп, аспанға от-жалын көтерілді. Алдымыздан кездескен үлкен кісі:

– Қайда барасыңдар, деревня толы немістер, үйлерді өртеп жатыр. Оққа ұшпай тұрғандарыңда былай қарай жүріндер деп өзі бастап кетті. Орман іші әр деревнядан қашқан адамдар. Үлкендер ақылдасып, орман арқылы үш-төрт күн жүріп, бір станциядан шықтық. Сол жерде бізді тізімге алды, – деп ол екі көзі жолда әңгімесін жалғастырды:

– 1941 жылдың желтоқсан айында Белоруссиядан 50-дей баланы Алматыға әкелді. Ол кезде мен он бірде едім. Интернатта оқыдым. Қазақ балаларымен. Солармен араласып, қазақша үйреніп кеттім. Армия қатарына шақырылып, қиыр шығыста болдым. Әскерлік борышымды өтегеннен кейін Белоруссияға, туған ауылыма барып, бауырларымды іздемек болдым. Бұрын да бір-екі рет хат жолдағам. Ешқандай жауап болмады. Бірге оқыған жолдастарым біраз ақша жинап берді.

Сұрастыра жүріп, өзім туып өскен деревняға келдім. Орны қалған. Пештің мұржалары ғана сорайып тұр, шөп басып кетіпті. Бір кәрия мені бауырластар зиратына апарды. Үлкен тақтаға қайтыс болғандардың аты-жөні жазалыпты. Көзім жасқа толып әрең оқыдым. Тізімнің ортасына келгенде әкем мен анамның аты-жөнін оқып, айғайлап жіберіптім. Ал, тізерлеп отырып жылағын. Қасымдағы қарт адам: «Балам жылама, көз жасыңды тый. Аман қалып, үлкен жігіт болғаныңа қуан,» – деп қолыма бет

орамалын берді. Біраз үнсіз отырдым да жаңағы қаралы тізімді қайта оқыдым. Әкем мен анамнан кейін үлкен бауырым мен жеті жастағы інімнің есімі жазылыпты, – деп үнсіз қалған ол:

– Көрші деревнялар да жермен жексен болған. Тұруға мүмкін емес. Орманның қай шетіне барсаң да бауырластар зираты. Бір түрлі иғыңды ауыр жүк басып, көтерткізбейді. Орманды алқапта қайғылы әуен ойнап тұрғандай. Шыдамадым. Екі-үш күн болдым да әке-шешем мен бауырларым жатқан зиратқа барып, олармен үнсіз қоштастым. Ауыр қайғыдан еңсемді көтере алмадым. Алматыға келдім. Наташа есімді қызға үйлендім, қызымыз бар. Армияда жүргенде шоферлік мамандық алып едім. Қазір Нарынқол, Кеген аудандарына жанар – жағар май тасимын. Біздің жұмысымыз осы бауырым, – деп белорус жігіті сөзін аяқтап ауыр, күрсінді. Терең ойға шомған шофер жігіт Марусия тауына келгенде жылдамдықты азайтты. Бақытжанға қарап:

– Осы тау неге Марусия, – деп аталады. Білесің бе, – деді.

– Жоқ, білмеймін.

– Ә, онда тыңда.

Марусия деген дәрігер қызды осы таулы аймаққа жіберіпті. Ол ауыл тұрғындарын әсіресе жас балалар көп шетінейтін шешек, басқа да ауруларды емдеп, жергілікті халықтардың сенімінен шыққан. Қатты қыс жылы түнде жолдан адасып кетеді. Ауру балалар мен қатар жараланған қызыл әскерлер, тағы бірнеше адамдарды емдеген Марусияны 1919 жылы ақ гвардияшылар осы тауда атып кетіпті. Содан адамдар осы тауды қыздың есімімен Марусия деп атайды екен. Жазығы жоқ қызды өлтірген опасыздар қаншама жанның қанын шашқанын бір құдай біледі, – деді.

Бақытжанға мына айтылған әңгіме үлкен әсер етті.

Беларус жігітінің жас болса да көп нәрседен хабары бар екен.

– Сіз, біздің жақтың жер жағдайын жақсы біледі екенсіз

– Оның рас, жолаушылардың айтқаны ғой. Жолға шыққанымда Кеген,

Нарынқолға баратын адамдарды жаныма отырғызып аламын. Олар жол қысқарсын деп осы аймақтағы ел аузындағы әңгімелерді айтады, – деді. Таудан асқанда:

– Әне, Сарыжаз да көрінді. Енді үйің алыс емес. Сені тастаймын да Қурайлыға барамын. Сол жағындағы таудың етегі, жазықтағы колхоздың егістігі, – деді.

Айнала жап-жасыл, Лабасы, Қарқара, Мыңжылқы тауларына, көкпен тілдескен қарлы шыңдарына қызыға қараған Бақытжан Сарыжазға келгенін байқамай да қалды.

Бақытжан беларус жігітін өзіне жақын тартып;

– Сізге үлкен рахмет, ауылға келгенде біздікіне келіңіз. Алыс емес.

Біздің колхозға жанар-жағар май әкелетін шығарсыз.

– Бізге ауданның МТС-і тапсырыс береді, қай колхозға баратынымызды диспетчер шешеді. Ал, алыс аудандарға көбінде 4–5 шофер бармыз. Уақыт болса әлі талай кездесеміз, бауырым, – деп шофер жігіт те көңілденіп қалды.

Олар ауылдың шетіне тоқтағанда, екі аттылы адамның бірі машинаға тақау келіп;

– Алматыға жүресіз бе?

– Жоқ, Кегенге

– Ала кетесіз бе?

– Асығыссың ба?

– Өте емес.

– Асықпасаң Қурайлыға барамыз да жұмыс бітісімен Алматыға кетеміз.

– Ой, аға рахмет. Сіздің айтқаныңыз болсын.

– Қайдан келесің?

– Мына, Кеген өзенінің бойында отырған малшы ауылдан.

– Көміршіге дейін алыс па?

– Жоқ, аға, біздің үй ауылға жақын жерде отыр.

– Олай болса, солдат жігітті ауылына апару керек. Атын бос па?

– Иә, аға, інімді ертіп келгем. Қайтарда атты алып кетеді.

– О...,о...,о... Онда жақсы. Ал, солдат, көлігіңіз әзір, – деді. Бақытжан шофер жігітпен төс қағыстырып қоштасты.

– Төте жолмен жүреміз бе аға?

– Жоқ, ауылға соға кетейік, қарындасым емтихан тапсырып жатыр. Соны көрем.

– Сіз, Бәтестің ағасыз ба?

– Иә

Екі аттылы шаңы шыққан қара жолға түсті. Кеген өзенінен өтіп, тау етегіндегі ауылға қарай бет алды. Көміршінің биік-биік жақпар тас кереге таулары көзіне оттай басылды. Айнала жасыл шалғын. Тау баурайындағы қалың қарағай, Кеген өзенін қуалай өскен тал-теректер жасыл бояуға еніпті. Табиғат тұнып тұр. Туған жеріне сүйсіне көз тастап, қуаныш сезіміне бөленген оның қиялы алысқа кетті.

– Аға, артымызда мотоцикл келеді, – деді бала.

– Қайда? – қиял сезіміне берілген ол қара жолдың шаңынан ұзын тізбек жасаған мотоциклді көрді де атының тізгінін тартты. Мотоцикл жүргізуші жігіт те оларды жанай тоқтады.

– Иә, жігіттер жол болсын, қайда барасыңдар?

– Ауылға аға, ала кетесіз бе?

Солдат формасындағы Бақытжанға зер сала қарап:

– Қанай кәрияның баласы боларсың?

– Иә.

– Сені келеді деген хабарды естігелі екі қарттан маза кетті. Күнде жолыңа қарайлап, орталықтан барған адамдардан «Біздің бала көзіңе түспеді ме?» деп сұрап та қояды. Олар көктеуде отыр. Мал-жандары аман. Артқы орындыққа отыр, қораптың іші толған заттар.

– Жарайды аға

– Үйге барамыз ғой?

– Жоқ, аға уақытыңыз болса ауылдағы қарындасымды ала кетсем?

– А..., Тентек қыз ба? Ол қыз жарады. Естуімше сабағына да пысық, алғыр болып өсіпті. Екі қарттың ол дегенде жандары бөлек. Тентек қыз оларға сені де жоқтатпады. «Бақытжаннан келген хаттарды Бәтесім оқып береді» деп мәз болып жүргендері.

Олар орнынан қозғалғанда екінші атты жетегіне алған бала да көктеуде отырған малшылар ауылына бет алды. Әне – міне дегенше ұшқыр мотоцикл жолдың шаңын аспанға шығарып, мектеп ауласына да келді. Үстінің шаңын қағып, киімдерін ретке келтірген солдатты көрген балалар оны қоршап алды. Бақытжанды көрген мұғалімдер де құшақтап, бетінен сүйді.

– Аман-есен келдің бе, айналайын. Бәтес қарындасың соңғы емтиханын тапсырып отыр. Қазір шығып қалар, – деді олардың бірі.

Мектеп ауласына көз жүгіртіп қараған ол баяғы өзі оқыған алтын ұя мектебі, балалармен ойын қызығына түсіп, қоныраудың соғылғанын да білмей қалатын ауладағы шағын алаң бәрі-бәрі көзіне ыстық көрініп кетті. Ол Бәтестің мектептен шыққанын байқаған жоқ. «Көкелеген» таныс дауыстан қайта бұрылғанша құстай ұшқан қыз мойнынан асыла құшақтаған күйі еңіреп жылап жіберді.

Астындағы атын қамшылаған жетегі бар аттылы адамды көргенде қария «Бұл кім болды?» деген сұраулы жүзбен қарады. Ердің үстінде отырған бала екенін байқады да солай қарай жүрді. Жақындаған қарияны көрген бала дауыстай:

– Сүйінші ата! Бақытжан ағам келді, – деп қуанышын жасыра алмай дауыстады.

Қария болса балаға бір, жетектегі ерттеулі атқа бір қарады да:

– Қайда?

– Ауылға кетті.

– Ой, айналайын сөзіңе күлдық, айналайын, – деп ес таппай кеткен ол қара жолға қайта қарады. Сүйінші сұраған баланың даусын естіген кемпірі де кебежедегі шағын дорбаны қолына іле асыға, аптыға келіп:

– Жақсы хабар жеткізген тіліңнен айналайын, – деп баланың шаң басқан бетіне де қарамай алма кезек сүйіп жатыр. Дорбаны балаға ұстатты да камзолының қалтасынан көк қағазды суырып алып, баланың төс қалтасына салды.

– Ата, олар ауылға Шәріп ағаның мотоциклімен кетті. Бәтес тәтемді алып келеміз дейді, – деп. Дорбаның аузын ашып ішінен жылтырақ қағазды конфетті алған бала.

– Ал..., да..., Жарығым – ай. Ботасын сағынған екен ғой, – деді кемпірі сөзге араласып.

– Балам ағаңмен қай жерде кездестіндер? – деді қария

– Ой, ата, трактрлерге май таситын бір орыс шопыр алып келді. Өзі қазақшаға судай екен. Ағамды Алматыға жіберуге Сарыжаздағы үлкен жолға апарғам. Содан бір мәшине Кеген жақтан келіп тоқтай қалды. Есігін ашқан орыс шопыр ағама қарап:

– Қайда барасың?, – деді ол.

– Алматыға, – деп жауап берді.

– Мына жігітке атыңды бер. Солдатты қарт адамдар күтіп отыр. Сені Алматыға алып кетемін, – деді.

– Бақытжан ағам екеуі құшақтасып қоштасты. Шамасы досы болуы керек, – деді ол балалық аңғал көңілмен;

– Содан ағам екеуіміз Кегеннің өзенінен өткенде артымыздан мотоциклмен Шәріп ағам қуып жетті. Екеуі ауылға кетті. Екінші атты жетегіме алып, сіздерге келдім. Бақытжан ағамды бірден таныдым. Во! Мынау солдат, – деп бармағын шошайтты. Үлкендер болса бала сөзіне мәз болып күлісіп жатыр.

Бақытжанның келгенін естіген қарияның мазасы кетті. Ауылға, Бәтес пен Бақыт жолды тағатсыздана күтуде. Не істерлерін білмей, қолдарын қоярға жер таппайды. Екеуінің әңгімесі де үйлеспеді. Уақыт шіркін де бір орында тоқтап қалғандай, өтер емес. Көрші-қолаң жиналып, бірі самаурынға шоқ салып, шай қайнатуға кіріссе, енді біреулері дастархан жасау қамымен жүр.

Көктеуде отырған қарияның үйіндегі қарбаластан бейхабар Бақытжан ұстаздармен қош айтысып, мотоциклге отырды. Бәтес болса апасының айтқанын қайталап:

– Ертең үйге келіңіздер, – дей берді оларға. Құрбыларымен қоштасып, ауылына шақырды. Қойлы ауылға бір – екі шақырым қалғанда Бәтес:

– Көке, үйге жаяу барайықшы. Айналаңызға қараңызшы қандай әсем.

– Айтқаның болсын, – деп қарындасының сөзін жерге тастамай мотоциклден жеңіл секіріп түсті де жүгіріп барып көкорай, жасыл шалғынға аунай кетті. Жусан иісі таңауын жарып, тынысын кеңейтіп жіберді. Хош иісті таза ауамен кеудесін кере демалды. Өн бойы жеңілдеп кеткендей болды.

– Көкең ауылды қатты сағынған екен. Мен кете берейін, – деген Шәріп қойлы ауылды бетке алды. Бәтес болса қатарласа жүріп, көкесіне сұрақты жаудырып келеді.

– Армияға қыздарды ала ма? Москва Алматыдан үлкен шығар? Поезд қатты жүре ме?, – деген түрлі сұрақтарға Бақытжан да күле жауап береуде. Кішкене кезіндегідей Бақытжанның алды – артына шығып, мәз болып келеді.

Алға қарай оза жүгіріп кеткен Бәтестің сонынан ойлана қарап қалған Бақытжан оның бойжетіп, мүсінделген дене бітімін, кеудесін керген алмадай қос анары, мықыннан төмен түскен бұрымы, шақтап киген көйлегі, қыр мұрыны мен ботадай мөлдір көзі, бәрі-бәрі жарасым тапқан. Кешегі өзі еркелетіп, мойнына көтеріп жүрген Бәтес төрт жылда мүлде өзгерген. Тек ерке мінезі ғанасол баяғыша.

– Көке, гүл терейікші. Қараңызшы гүлдің иісі жан сарайыңызды ашып жібереді, – деп көк шалғын мен жарыса өскен қызылды-жасыл гүлдерді меңзеп, өзі солай қарай жүгіре жөнелді. Бақытжан болса, таза да пәк көңілді әлі қуанышын қойнына сыйғыза алмай жүрген қарындасына сүйсіне қарады.

– Көке, сіз атамның орнына қой бағасыз ба? Тосыннан қойылған сұраққа не деп жауап берерін білмей қалған Бақытжан:

– Ол, жөнінде ойланған жоқпын, бұйырған жұмысы болар.

– Мұғалімдер айтады ғой, сізді жақсы оқыды деп әлде ұстаз боласыз ба?

Бұл сұраққа Бақытжан мырс етіп күліп жіберді. Бәтес те, өкпелеп қалды.

– Жарайды, кейін айтармын, – деп қарындасын күшақтады да:

– Үй жаққа қара, – деді қолын меңзеп.

– Атам ғой, әжемді қара көйлегінің етегі жайылып кетіпті. Көке кеттік, – деп Бәтес қарияларға қарай жүгіре жөнелді. Бақытжан да адымын ширатып, оларға жақындай түсті.

– Ой, ботам, ағаң келді ме? – деп атасы Бәтестің бетінен сүйді. Баяу жүріспен Бақытжанға жақындады.

– Әке! Ата мен баланың құшақтары айқасып қалды. Егіле жылаған қарияның көз жасы сорғалап кетті. Екеуі де үнсіз. Әжесінің қолтығынан алған Бәтес те олардың қасына келді.

– Құлыным, Жомартымның көзі мен басқан ізі, құлыным, – деген ару ана солдаттың құшағына еніп кетті. Сарғайған сағынышы мен зарыға күткен күндерін айтқан ана көз жасына ерік берді.

Бақытжанды қаумалап алған үлкендер кезек – кезек оны құшақтарына алып, бірі көрісіп, енді бірі төс қағыстырып, бетінен сүйді. Кезек кішкентайларға да келді. Олар да «ағалап» Бақытжанның алдын орап жіберер емес. Бәтес олардың қолына уыстап конфет ұстатып, мәз-мәйрәм жасауда. Ару ана көз жасын тоқтата алмай:

– Құдайдан жатсам да тұрсам да тілерім осы екеуінің амандығы ғой, – деп ағынан жарылуда.

– Жылама, «Орнында бар оңалар» деген атамыз қазақ. Жомарттың тұяғы Бәтесің бар, енді міне, Бақытжанның келіп, қуантып жатқанда жылағандарың жөн бе? Құдайға шүкір де. Әлі-ақ немере-шөбере сүйіп, базарлы үй болып отырасындар, – деген үлкендердің сөзі екі қарияға да бойларына қуат берді.

– Оу..., у...у..., бұл не иіріліп тұрысымыз. Үйге жүріңіздер – деген қарияның сөзін іліп әкеткен кемпірі :

– Келіндер дастархан жасап, ас қамын да әзірлеп қойды, жүріңіздер. Дастархан басы гу – гу әңгіме, көңілді күлкі.

– Пәшіс, пәшіс, – деп елді дүрліктірген немістерді де өз ордасында талқандадық қой. Елімізде бейбітшілік заман орнады. Әлі-ақ бәрі ұмытылады. Соғыс жылдары жалаң аяқ шапқылап жүрген балалар да ауыр пейнет көрді. Енді міне, Отан алдындағы борышын абыроймен өтеп, ортамызға оралды, – деді омырауына орден, медальдарын таққан Қали Бақытжанға қарап:

– Украина жерін 1944 жылы басып өттік. Шетсіз, шек-

сіз орманды жер екен. Екінші Украин майданында болдым. Варшава үшін шайқаста біздің жауынгерлер өшпес ерлік көрсетті. Біздің шабуылымызға немістер шыдай алмай кері шегінді ғой. Соғыстан алған жарақаттан 3 ай госпиталда жаттым. Кейін елге оралдым, – деді.

– Иә, аға Украинада біз де қалың орманның ішінде тұрдық. Ол жақтың табиғаты да ерекше. Әскери жаттығулардың барлығы дерлік орманда өтті. Немістер жазық жерлерге мина қойып кетіпті. Тазарту жұмыстары да жүргізілуде. Тіпті, қару-жарақ, оқ-дәрі сақталған қоймаларды тазартуға қаншама уақыт кетті, – деді Бақытжан сөзге араласып.

– Бұл соғыс аузынан ажал оғын атқан, адам баласының қаны суша шашылған, ауыр нәубет болды ғой, – деп Қали ауыр күрсінді. Бақытжанның келуіне сәлем бере келген қонақтар да үзілмеді. Бір күн құр емес. Дастархан да күн ұзақ жиналмады. Бәрін жылы шыраймен қарсы алған қария оларды разы етуде.

Мектеп мұғалімдері де қарияларға шынайы тілектерін айтып, олардың қуанышын бөлісті. Отырыстан шыққан мектеп директоры:

– Ата, Бәтесті қайда оқытпақшысыз, – деді. Сәл ойланып қалған қария:

– Қарағым, Бақытжаным келді ғой, Нарынқолға жібереміз бе, ол жақта да үйдің жайы болмай тұрғаны, – деді. Бұл әңгімені Бақытжан үндемей тандап тұрды.

– Ата біз, осы мәселені ерте ойластырдық, мұғалімдермен ақылдаса келіп, Бәтесті Кеген селосындағы пансион-интернатқа берсек деген тұжырымға келдік. Ол жерде барлық жағдай жасалған. Әрі ауылға барып келуге де қолайлы. Нарынқолға қарағанда жолдың үсті, – деді. Бұл ұсыныс Бақытжанға да ұнады:

– Сіздердің айтқандарыңыз орынды. Бізбен бірге оқыған 3–4 бала Кеген ауылындағы пансион-интернатта жатып

білім алды. Жол қатынасы да жақсы, әрі ауылымызға да жақын.

Осылай Бәтестің алдағы жаңа оқу жылында барып оқитын мәселесі де шешілді.

– Кегенді білемін, ана жылы Жомартты майданға шығарып салуға келін екеуміз барғамыз, – деді кәрия сөзін жалғап: Бұрын жолаушылап жүргенде болмаса, Кегенге ат басын бұрмаптым. Мидай жазық желтоқсанның қақаған қысы, ту деген түкірігің жерге түспейді. Аязы бетті қариды. Ұйтқи соққан бораннан қар қойны-қоншыңа кіріп кетеді. Нарынқол аймағынан 30-дай адам жиналыпты. Әскери киімді адам:

– Бүгін жол жүре алмаймыз. Боран басылсын, ертең ертеңгісін осында жиналасыздар. Пансионға орын әзірленді сонда барып демаласыздар, – деді.

– Пансион деген үй үлкен екен. Ортасындағы үлкен бөлмеге темір пеш қойыпты, от маздап жанып жатыр.

– Осында демаласыздар. Мына жақтағы бөлмеде оқушы балалар жатыр, – деді. Үлкен үйдің басшысы.

– Қарағым, келінім бірге келіп еді, аяғы ауыр, – дедім сасқанымнан. Ол бізге ойлана қарап тұрды да.

– Мына бөлмеге орналассын. Біз түнімен осында боламыз, – деді. Аядай

бөлмеге келінім, балам Жомарт үшеуміз жайғастық. Үйден алып шыққан жол азығымызды алып, пештің үстінде қайнап тұрған шайдан ішіп, жүрек жалғадық. Сыртқа шығып, атымды шанадағы шөпке қойғанымда қасыма келген әскери киімді адам:

– Қария, алыстан келдіңізбе?

– Иә

– Шөбіңіз аздау екен, жүріңіз, – деді. Үнсіз соңынан ілестім. Өзі бір құдайға қараған адам екен.

– Мына шөптен қос айыр пішен алыңыз. Дорбаңыз бар ма?

– Жоқ, ой... қарағым бар, шанада еді, – деппін сасқанымнан. Жігіт күліп жіберді. Әкелген дорбамды әппақ арпаға толтырып берді. Атымды жабулап, қос уыс жем бердім де, дорбаны бөлмеге алып келдім. Кім білсін біреу ұрлап кетеме деген жаман ой көңілімнен шықпады.

Ертеңгісін атым да тынығып қалыпты. Майданға аттанған жауынгерлерді Қайқы асуына дейін шығарып салдық Қар да қалың түсіп, сай-саланы үрлеп тастапты. Жомартпен келініміз екеуміз Қайқы асуының кезеңінде жылап, қош айтыстық. Келінім тоңып қалмасын деп тұлып-тонға қымтап орадым. Жылағаннан екі көзі қызарып кетіпті қарағымның. Сондағы Кегеннің қарлы боранын әлі ұмытқаным жоқ, – деді қария. Әңгімесін бөлмей тыңдаған қонақтар қарияның бұл сөзіне күлді.

II

Оқушылардың жазғы каникулы да аяқталды. Жаз жайлауда болып, атасы мен апасына көмектескен Бәтестің де оқуы жақындады. Бақытжан болса 5–6 күн үйде болды да колхоздың жұмысына араласып кетті. Енді міне екеуі Кегенге, қызыл шатырлы мектеп үйіне келді. Аласа бойлы, арықтау келген, қоңыр өңді мектеп директоры Ауғанбай Байназаров Бәтестің құжаттарын мұқият қарады да:

– Мектепте жақсы оқыпты, – деп арызына бұрыштама соқты да интернат меңгерушісін шақыртты.

– Мектебімізге жаңа оқушылар келе бастады. Өзімен қатар оқитын қыздардың қасына орналастыр, – деді салмақты үнмен. Интернаттағы қыздар бөлмесі кең екен. Бәтес бөлменің бұрышына таман бос кереуетке орналасты, әкелген заттарын тумбочкаға салды. Чемоданын кереуеттің астына қойды. Өзін ыңғайсыз жағдайда сезінген Бәтеске:

– Әлі-ақ үйреніп кетесің. Алыстан келген оқушылардың

барлығы да алғаш үйрене алмай, кейін өз үйіндей сезінеді. Сіз қарындасыңызға алаң болмаңыз. Ауылыңызға қайта беруіңізге де болады, – деді интернат меңгерушісі Бақытжанға бұрылып.

Бәтес интернаттағы жаңа өмірге де үйренді. Бөлмесіндегі қыздармен де танысты, олармен бірге барып оқулықтар мен жазу сызу құралдарын алды. Осылай оның интернаттағы өмірінің жаңа кезеңі басталып та кетті. Бөлмедегі қыздар да ашық мінезді, әзілдері жарасқан жастар екен. Жасынан туған-туыстар үйінде жүріп оқыған Бәтес интернат тәртібіне тез көндікті, әрі сабағына да ұқыпты болды. Бірде үй тапсырмасын орындап, ертеңгі сабағына әзірленіп отырған Бәтеске сырттан келген қыздардың бірі:

– Бәтес, ағаң сыртта күтіп тұр, – деді.

Қуаныштан өңі бал – бұл жайнаған ол сыртқа жүгіріп шықты. Бақытжан ағасы көрінбеді. Сәл тосып тұрды да «Мектепке кеткен болар» деген оймен мұғалімдер бөлмесіне дейін барды. Көрінбеді. Хабар айтқан қызға кәдімгідей өкпелеп, шамданып қалды. Бөлмеге кіре қыздарға көңіл аудармастан қайта сабағына әзірлене бастады. Осы кезде көрші бөлмеде тұратын қыздардың бірі есікті ашып:

– Бәтес қайда? Сыртта ағасы күтіп қалды, – деді

Сыртқа жүгіре шыққан ол ағасын байқамады. Жан-жағына алаңдай қараған қыздың қасына келген жігіт:

– Бәтес деген қарындасымыз сен бе?, – деді

– Иә

Не істерін білмей сасқалақтап қалған ол қазақша тап – таза сөйлеген орыс жігітіне таңдана қарады.

– О, қарындасым нағыз хор қызы екен ғой. Атаң мен апаның беріп жіберген сәлемдемесін әкелдім, – деді де жүзінен жылылық мейірімі байқалған жігіт жол шетінде тұрған автомашина кабинасынан екі басы сықа толы қоржынды көтеріп түсті.

– Қариялар сені қатты сағынып қалыпты. Енді бір келгенімде өзінді апарып келемін, – деді, – Ой, ұмытып барады екенмін. Бақытжан ағаң Түргенге шоферлар дайындайтын оқуға баратын болды. Барлық қаражатты колхоз есебінен төлейді екен.

Жүргізуші жігіттің айтқан сөзіне аң-таң болып тұрған Бәтес:

– Сіз... Сіз... кім боласыз? – деді кібіріктей сөйлеп.

– Саған өзімді таныстыруды ұмытыппын ғой. Мен Бақытжан ағанның досы боламын. Бақытжан армиядан келіп, жол тосып тұрғанда таныстым. Жолым түсіп сендердің колхозға жанар-жағар май апардым. Сол жерде Бақытжанмен кездесіп қалдым. Екеуміз ұзақ жыл көріспеген достарша құшақтасып, амандастық. Қойдағы үйлеріңе бардым, бір күн қонақ болдым. Атаң мен апаң ақ көңіл жандар екен. Мен кеткенше барын дастарханға салып, құстай ұшып бәйек болды.

– Бақытжанның алыстағы досы келгенде нені аяйын, – деп атаң мен апаң асты-үстіме түсті. Ашыла сөйлеген жігіт сөзін аяқтағанда:

– Ағам оқуға қашан барады? – деді Бәтес тағатсыздана

– Саған міндетті түрде жолығып кетеді. Ол оқуын бітіргенше саған мен келіп тұрамын. Ал қазірге хош, сабағыңды жақсы оқы, – деген шофер жігіт машинасын от алдырды да жүріп кетті.

Бәтес не айтарын білмей, азық толы қоржынның қасында аңтарылған қалпы қалды. Осы сәтте бөлмедегі қыздар да сыртқа шығып, Бәтесті қоршап алды.

– Ағаң орыс па? Аты кім?, – деді шетте тұрған қыз орнынан қозғалған машинадан көз алмай.

– Асығыс па? Тез кетті ғой, – деді екінші қыз

Құрбыларының сұрағына не деп жауап берерін білмей қалды. Орыс жігітінің атын сұрауды да ұмытып кетіпті. Оның үнсіз қалғанын байқаған қыздардың бірі:

– Бәтес, бөлмеге кеттік, – деп қоржынның екінші ба-сын көтерісті.

Бөлмеге келген қыздар малды ауылдан келген сәлем – сауқатты столдың үстіне жайып салды.

– Атаң мен апаңа мың рахмет. Енді екі күн тамақ ішпесек те болады, – деген қыздар пісірілген ет, бауырсақ, құрт – майды тойғандарынша жеді.

– Мына дәм тіл үйіріп, үйімізді сағындарды ғой, – деген құрбыларының сөзіне бәрі бастарын изеп, атасы мен апасына алғыстарын жаудырып жатыр.

– Бәтес, бізге жаңағы ағасының атын да айтпады? Сырттай таныстырсаң да болады, – деді алғаш тіл қатқан құрбысы.

– Қыздар, маған сеніндерші бірінші рет көріп тұрмын, – деп Бәтес ағынан жарылды. Оның жауабына қыздар ду күлді.

– Қалайша?

– Қызық екен, өзі орыс па?

– Орыс болса, орыс шығар. Қазақшаға ағып тұр, бір мүдірмейді. Ағам армиядан келгенде жолда танысыпты, бар білетінім осы, – деді Бәтес.

– Бәле, енді келгенде қыздар, жақсылап танысып алайық, – деді олардың бірі.

– Қыздар, басқа бір әңгіме айтындаршы, – деді олардың бірі.

– Не туралы?

– Әңгіме көп қой

– Жо... жоқ..., – дедім ғой, – жоқ. Тек махаббат туралы ғана.

– Махаббат! Сонда не айтпақпыз?

– Сүйген жігітіңнен бастап, махаббат туралы оқыған кітабың туралы.

– Кластағы жігіттер туралы айтпаймыз ба? Олар бізге қарамай басқа кластың қыздарымен киноға баруға құмар.

– Жәрайды, қыздар, бізге ғашық болған боз бала болса ендігі хат жазар еді ғой.

– Қайсымызға жігіттен хат келеді, содан бастайық

– Өте, дұрыс, – деген қыздар ұсынысты шу етіп қоштай кетті.

Бәрі үнсіз қалды. Қыз құпиясын сыртқа шығарғылары келмеді ме? Тыныштықты Маржан бұзды.

– Қыздар танымайтын біреуге шетімізден іштей ғашық болып жүрміз-ау. Қанша айтқанмен алғашқы махаббат бәріміздің ойымызды да, бойымызды да шарпып өтетіні анық. Қыздар үнсіз бастарын изеді.

– Интернаттағы екі жылы тез-ақ өте шықты. Бәтес мектептегі оқу озаты атанды. Соңғы қоңырау да жақын қалды. Жоғарғы класс оқушыларының қатарына қосылған олар, енді мектеп бітіруші түлектерді салтанатты шығарып салуға да әзірліктер жүргізе бастады.

– Қыздар кеше оныншы класс оқушылары таудан құшақтарын толтыра гүл теріп келіпті. Ертең гүл теруге бармаймыз ба? Үш күннен кейін соңғы қоңырау, – деді қолында екі-үш тал таудың қызыл гүлі бар бөлмеге кірген қыз.

– Жарайды, барсақ барайық, – деп олар шу ете түсті.

Тәрбиеші мен класс жетекшісінен тауға гүлге баруға рұхсат алған қыздар әзірлік қамына кірісті. Араларында бұрын тауға шықпаған құрбылары да бар екен. Тау туралы қызықты әңгімелер айтқан қыздар оларды ынтықтырып қойды.

– Қасқыр кездеспей ме? Тауда қасқыр көп болады деуші еді үлкендер?, – деді шеткері отырған қыз.

– Қалима, қасқыр қазір қойлы ауылды торуылдайды. Топ адамға тиіспейді, қорықпай-ақ қой, – деді Бәтес күле жауап беріп.

Гүл теруге қыздар ерте шықты. Соңғы екі-үш күн жауған жаңбырдан кейін айнала жасыл түске еніп, құлпырып кет-

кен. Таңғы салқын да таза ауа қыздардың бойын сергітіп жіберді. Түменбай көлін көрген қыздардың бірі:

– Ой, қандай керемет! Қыздар аққуды қараңдар, мойындары неткен ұзын, сұлу көрінеді екен. Аққулы көлді бірінші рет көруім, – деді таң-тамаша қалпы көзін көлден алмаған қыздардың бірі.

Көл бетінде майда толқын қалдырып, сырғып бара жатқан аққуды, олар біраз қызықтады, тамашалады.

– Көл жағасында серуен құрып, демалғанға не жетсін. Қараңдаршы қыздар аққулар қанатын қаға бастады, – деді Бәтес. Қанатымен суды сабалап, жан-жағына мөлдір тамшыдан шашу шашқан аққулар көкке көтерілді.

– Керемет! Ауада қалқып бара жатқандай, – деді олардың бірі.

Қыздар да айдын көлден көкке көтерілген қос аққуға сүйсіне қарап, көздерімен ұзатып салды.

– Шіркін, ақын болсамшы, мына тамаша көріністерді өлеңге қосар едім, – деді ортадағы қыз аспаннан көзін алмаған қалпы.

– Ой, Райхан, өкінбе. Армандаған арманның орындалып, кім біледі, ақын болып кетуің де ғажап емес, – деді Рәзия оған күле жауап беріп.

– Шыным, шын айтамын. Құдай маған ондай талант бермегеніне өкінемін.

– Оу, қыздар, мына тұрсымызбен гүлді бүгін теретін түріміз жоқ, – деді олардың бірі.

– Жылдамдатайық, – деді осы кезде Бәтес қыздарға дауыстап. Олар жүрістерін ширата, тау бөктеріндегі жалғыз аяқ жолға түсті. Бұрылыс-бұралаңы көп жалғыз аяқ жолмен қатар-қатар бірінің соңынан бірі ұзын сап түзеген қыздар айналасына қызықтай қарап, таудан төмен сылдырай аққан бұлақ басына келді.

– Ал, қыздар, сәл демалыс жасайық, – деді Бәтес

– Суы қандай мөлдір, мұздай салқын, ішсең болды

миыңа шығып, жан сарайыңды ашып жібереді екен, – деді алақанын суға толтырып бетіне шашқан қыздардың бірі.

Сәл тыныстаған олар тау сүрлеуін қуалай жүрді. Тауға көтерілген сайын жол да қиындай түсті.

– Әлі алыс па, қашан жетеміз? – деген қыз сұрағына

– Қыздар, жүрісімізді ширатайық, алдымыздағы асуға көтерілсек қарағайлы сай. Арғы мектеп сайында жаз бойы пансионда жатқан балалар отын дайындайды, – деді жол басшы болып жүрген Бәтестің құрбысы Жалғас.

Олар тауға көтеріліп, айналаға қызықтай да, тамашалай қарады. Мына көріністі ауызбен айтып жеткізу мүмкін емес, сұлулығында шек жоқ, – қараңдаршы қыздар бәрі алақандағыдай көрінеді, – деді Маржан есімді қыз.

Қыздар қарағайлы сайдағы бұлақ басына тоқтап, дамылдады. Жол азықтарын ортаға салып, дастархан жайды. Бұрын тауға шығып көрмеген екі-үш қыз шаршағандарынан көк майсаға жата кетті.

– Қыздар дем алдық, тамақ іштік, енді гүл терейік, – деді Жалғас сөзін жалғастырып, – Қарағайдың етегіндегі жасыл бел қып – қызыл гүл. Кеттік.

Қыздар үдіре тұрып Жалғастың соңынан ерді. Қарағай арасынан жасыл алаңға шыққанда олар өз көздеріне өзі сенбеді. Айнала қып-қызыл гүл. Бұрын тау гүлін көрмеген қыздар аңтарылып қалды.

– Қыздар, қауызын жаңа ашайын деген гүлдерді жинаңдар, сабағы ұзын болсын, – деді Жаңыл қып-қызыл гүлді аралап кеткен қыздарға дауыстай. Олар бір-біріне сөйлеуден қалған, құшақтарын гүлге толтыруда. Бәтес, қызыл, сары, көк гүлдерді жинап, олардан гүл өрім жасады да басына киді. Мұны көрген қыздар қызықтай қарады.

– Бәтес бізге де жасап берші, қайдан үйренгенсің, – деді

– Жайлауға шыққанда апам гүлден өрім, жасап беретін. Қасында жүріп үйреніп алдым, – деді Бәтес. Оларға да гүл өрім жасап берді. Бастарына гүл өрім киген, құшақтары

гүлге толы қыздар, мына табиғат көрінісін бұрынғыдан да құлпыртып жібергендей. Ал – қызыл гүлге оранған қыздар аспандата салған әндері, көңілді күлкілері, жарасымды әзілдері олардың шаршағандарын да ұмыттырып жібергендей.

– Қыздар, жігіттер бізге неге гүл ұсынбайды?

– Кегенде гүл жоқ емес пе?

– Гүл жоқ емес, өспейді.

– Олай емес, олар қыздарға гүл сыйлаудың жолын немесе ебін таппайды.

– Гүлді қайдан алады?

Әр жігіттің-ақ сүйгендеріне гүл сыйлағысы келеді?

– Маржан кинодағы қыз-жігіттің махабатын айтып тұрсың-ау

– Онда бүгін кешкісін жақсы көретін жігітіңе гүл сыйла, түсінер.

Бәрі күлді. Әзілдері жарасқан қыздар көл жағасына келгендерін де байқамай қалды.

– Көлді қараңдаршы, кесеге құйып қойған қымыздай екен, – деді Бәтес қызықтай.

– Шынында да неткен әсем. Аккулар су бетінде толқынмен толқи қалқып бара жатқандай.

Олар көл жағасына аялдады. Құшақтары ал-қызыл гүлге толы қыздарды көрген жас жігіт атының басын соларға қарай бұрды.

– Сәлем қыздар! Таудың ал – қызыл гүлімен айналаны ерекше құлпыртып жіберіпсіздер, – деді ол ат үстінен дауыстай.

– Бұл жақта адасып жүрген қай жігіт? Жоқ іздеп жүрсіз бе? Әлде қыздарды аңдып, жолы болмай жүрген жігіттің бірісіз бе?, – деген Маржан сөзіне қыздар тағы да ду күлді.

– Жоқ іздеп қайтейін. Іздегенім алдымнан кездесіп, қуаныштан жүрегі жарылғалы тұрған жігітпін. Мынадай

ақ періште, хор қыздарын кездестірем деген өңім түгіл үш ұйықтасам түсімде де көрген емеспін. Айдын көлдің аққуындай мың бұралған қыздар қандай сұлу, әсемсіндер. Сіздерге мына жарық дүниеде теңеу таппай қиналып тұрғаным. Таныстық менен болсын есімім – Айбар.

– Пай... Пай... жігіттер ай! Танысуға келгенде алдарына жан салмайды-ау. Жөн білетін қазақ жігіттері астындағы атынан түсіп, қыздарға сыпайы ғана сәлем беруші еді. Ал, сіз болсаңыз сәлеміңіз бен есіміңізді қосарлана айтып, жалпаңдап жатқаныңыз. Қаланың шала қазағысыз ба? Әлде..., – деп Жаңыл сөзінің аяғын жұмбақтай қыздарға қарады.

– Иә, иә, – деп олар да қоштай кетті.

Атынан лып етіп түскен Айбар:

– Ат-шапан айыбымды тартайын қыздар. Гүлге оранған ақ періште, хор қыздарын көргенде көңіл шіркін асыптасып төгілді. Сөз таппай ойым сан-саққа кетті. Үріп ауызға салғандай, сұлулығына тәнті еткен қыздармен кездескенім өңім бе, әлде түсім бе деп тұрғаным. Гүл бұрым, гүл десте, қандай әсем, сіздерге жарасып-ақ тұр. Саусақтарың майысқан қас шебердің өзі екенсіздер, – деген ол қыздардың қасына келді.

– Қазақтың қай қызы болсын он саусағы майысқан шебер емес пе. Мақтауыңызды тым асырып жібердіңіз, – деген Маржан жігітке сынай қарады.

– Қыздар не десеңдер де көндім. Бәріңді құшағыма алар едім, әттең дүние-ай амалым жоқ сыймайсындар. Айып етпендер, «бір көрген біліс, екі көрген таныс» демекші танысып қояйық, – деп шетте тұрған қызға қолын ұсынды.

– Дәмесінің зорын. Айдалада кездескен атты жігітпен қол алысып таныса беретін арзан қолды қыздарың біз емес. Келген жағыңызға жөніңізбен қайта беріңіз.

– Көк аспанда ойнаған найзағайдай шатыр-шұтыр еткен, өткел бермес тау өзенінің арынындай мінездерің-

ай. Келбеттерің күннің нұрындай жылуын шашқан, мүсінді – сымбаттарың тауда өскен қыз қарағайдай, гүлге оранған қос бұрымдарың қыпша белден асып, шашақтала мықымды соққан сұлу қыздар не айтса да жігіт байқұстар көнеміз ғой.

– Жігітім тілің майда, сөзің жылтыр екен. Жолыңыздан қалмаңыз. Сіз айтқандай алдыңыздан біз сияқты талай ақ періште қыздар кездесер, – деді.

– Жо... Жоқ қыздар, атай көрмендер. Қиялым алысқа самғап, төбем көкке жеткендей қуанышты сәтімді қалай жеткізсем екен. Осыдан ан-ау тау бөктеріндегі малшылар ауылына тепең көкпен айналамды әнге бөлеп жетермін, – деп жігіт те желпіне сөйледі.

– Ақ періште, хор қыздары мен таныспасақ та көңілге бір жылылық сезімдер ұялатып кеттіңдер-ау, – деп ол аяғын үзеңгіге сала берді.

– Кеттік Бәтес, жігіт те жолынан қалмасын, – деді қыздардың бірі.

– Бәтес..., «Мөлдір махаббат», – деген Айбар аяғын үзеңгіге салған күйі Бәтеске таңдана жалт қарады. Көзімен көзі бір-біріне түйісіп қалды.

– Оу... жігітім, сонша аңтарылып қалдың ғой.

– Қазіргі заманның мөлдір махаббаты, Бәтестің Бүркіті болған жігіттің арманы жоқ шығар, шіркін..., – деп атына жеңіл мінді де Бәтестің қасына келді. Гүл бұрымды қыздың құшағындағы гүлден бір талын суырып алды да:

– Мына гүл, Бәтестің маған сыйлағаны болсын, қыздар, – деп гүл ұстаған қолын жоғары көтере, бұлғады.

Мұндайды күтпеген қыздар да аңтарылып қалды. Сасқанынан ба Бәтес те қолын бұлғап қалды. Айбардың өзіне қадала қараған жанарынан ба? Әлде ойламаған жерден бейтаныс жігіт құшағы толы гүлден бір талын суырып алғаннан ба денесі дір етіп, жүрегі жиі соғып, аузына тығылды. Біртүрлі беті қызара-шырайланып кетті де

біреу шапалақпен осып жібергендей беті дуылдай бастады. Өзінің ыңғайсыз жағдайға тап болғанын қыздарға сездіргісі келмей, не істерін білмей қалды.

– Бәле, мына жігіт ортамыздан Бәтеске махаббат шалмасын салмақ па? Қалай?

– Жаңағы жігіттің алдында тілің байланып қалғандай, үндемей қалғаның не?

– Ой, қыздар-ай! Не айтуым керек еді? Гүл ұсынсам бір сәрі. Өзі алды ғой, онда тұрған не бар?, – деді Бәтес ойын жинақтай алмай.

Жүрек лүпілі басылар емес. Артына, Айбар жаққа қарайын десе қыздардан именіп, біраз жүріп соңына бұрылды. Аттылы жігіт қыздардың соңынан қарап, орнынан қозғала қоймапты.

– Мына жігітіміз, Бәтеске ғашық болғаннан сау ма? Бір орында мелшиіп, әлі тұр ғой, қарандаршы.

Қыздар ду күліп бәрі де жігіт жаққа қарады. Айбар, қолын бұлғады. Қыздар да гүл ұстаған қолдарын жоғары көтерді.

– Гүл тере барып, сұлу жігітке кездестік. Жүрегіне махаббат шоғын тұтандырып кеттік пе? Бәтес қолыңды жоғары көтере бұлғашы, сені арамыздан іздеп тұрған болар, – деді құрбысының бірі. Қыздар тағы да ду күлді.

Олар бөлмеге келгенде, Бәтестің ойы сан-сақта, Айбардың бейнесі, өткір жанары көз алдынан кетер емес. Құрбылары әкелген гүлдерін қайта реттеді, шыны ыдыстарға су толтырып, соған салды. Бөлме ішін гүлдің хош иісі алып, сән берді. Бәтес біраз уақыт ұйықтай алмай, дөңбекшіп жатты. Әртүрлі ойлар келіп, мазасы кетті. Айбар туралы ойлады. Құшағындағы гүлдерден ең әдемісін таңдап, суырып алғанда, жүрегіне жақын тұрған гүл сабағы да нәзік сезімін оятып кеткендей...

Ерте тұрған қыздар соңғы қоңырауға әзірлене бастады. Бәрі әбігерге түскен, айнаға кезек-кезек қарайды.

– Ой, қыздар-ай, не болды сонша, бізге қарайтын жігіттер соңғы қоңырауға, кемеяді. Гүлімізді мұғалім тәтейлер мен ағайларға тапсырсақ болды емес пе, – деді олардың бірі

– Байқа жігіттердің бірінің көзі саған түсіп жүрмесін, – деді қасындағы құрбысы.

Бәтес өзіне қажетті затын сатып алуға асығыс мектеп жанындағы дүкеннің есігін ашып қалғанда, қарама-қарсы бір жігітке соқтығысып қалды.

– Ой, кешіріңіз...

– Бәтес!

Ол Айбарға таңдана жалт қарады да көзі шарасынан шыға.

– Сіз..., бе?

– Иә, сәлем бердік. Сыртқа шығайық . Бәтес те еріксіз кері бұрылды.

– Бәтес, шағын сыйлығым саған, – деп қолындағы бір бума тау гүлі,

«Мөлдір махаббат» кітабы мен бағасы қымбат иіс суын ұстатты.

Бұрын жігіттер гүл беріп, олардан гүл, бағалы сыйлық алып көрмеген Бәтес қатты састы. Не айтарын білмей, өне бойын бір түрлі сезім билеп, Айбарға қарады.

– Биылғы оқу жылын бітіргендегі саған берген естелігім болсын. Алдағы уақытта да кездесіп тұрайық. Қыздарға менен сәлем, – деген Айбар жұмсақ алақанымен Бәтестің қолын сипады да қимастықпен қоштасып, атына мінді.

– Сыйлығыңызға рахмет, – деген сөзді ғана айтқан Бәтес бөлмесіне қайта келді.

– О, Бәтес! Керемет, сыйлығың құтты болсын, – деген құрбысы қолындағы заттарға қызықтай қарады.

Қыздар да Бәтесті айнала қоршап тұра қалды.

– Бәтес, кітапқа не деп жазыпты оқып жіберші.

Не істерін білмей, жүрексіне кітап мұқабасының бірін-

ші бетіндегі маржандай тізілген жазуларды оқыды. «Бәтес! Биылғы оқу жылын бітіруіңмен. Айбар».

– Пәле кешегі жігітіміз, Кегенге қонған ба?

– Қонса несі бар, соңғы қоңыраудан қаламыз. Осындай естелік сыйлықты жігіттеріміз бізге де берсе деп, армандайық, – деді олардың бірі. Бәрі күлді.

Олар мектепке келгенде, оқушылар мен ата-аналар, мұғалімдер жиналып қалыпты. Мектеп бітірген қыз-жігіттерге ерекше құрмет көрсетілуде. Топ болып барған қыздар да оларды құттықтады. Бәтес өзіне-өзі келер емес. Біреуді іздегендей, әлсін әлі жан-жағына қарап қояды. Ойынан Айбар кетер емес.

Соңғы қоңыраудың қалай біткенін де білмей қалды. Мектеп бітіруші қыз-жігіттердің «Ұстазым» әнін асқақтата айтқанда ғана қайырмасына қосылды.

– Тоғызыншы класс оқушылары класқа жиналындар, – деді класс жетекшісі, Ерсілі-қарсылы жүрген мұғалімдер мен жоғары класс оқушылары мектеп дәлізін абыр – сабыр жасап жіберді.

– Бәрің жиналдындар ма? Маусым айының 15-не дейін өндірістік практикадан өтесіндер. Мектеп, интернаттың бөлмелерін ағарту, сырлау жұмысын жүргізесіндер, – деген класс жетекшісі оларға басқа да жұмыстар тапсырды.

Бөлмеге келген қыздар Бәтестің сыйлығын тағы бір қызықтады.

– Бәтес, мына кітапты тәрбиешіміз көрсе алып қояды. Тығып оқиық, – деді олардың бірі.

– Дұрыс айтасың Жаңыл, сырымызды сыртқа шығармай құпия ұстайық.

Бәрі басын изеп келіскендерін білдірді.

Олар тысқа шыққанда, интернат алдына автомашина келіп тоқтай қалды. Кабинадан жымыып түскен ағасы Бақытжанды көрген Бәтес:

– Көке!, – деп мойнынан құшақтай кетті.

– Бәтес машина жаққа қарашы, – деді ағасы.

Көкесінің бетінен сүйген ол.

Машина қасында аққұбаша келген, күлімсірей өзіне қарап тұрған қызды көрді. Ол біресе көкесіне біресе қызға жалтақ-жалтақ қарайды.

– Саған жеңгенді таныстырайын, – деп Бәтестің қолынан алып, келіншектің қасына келді.

– Бәтес деген қарындасым осы, атасы мен апасының еркесі, – деді.

Келіншек те Бәтесті құшақтап бетінен сүйді.

– Көке..., Көке... Шын ба?

– Иә, Бәтес Жәмила қайын сіңліңмен жақсылап танысып ал, – деді күле.

Автокөлік қорбынан бүйірі тоқ қоржынды алған Бақытжан.

– Апаң мен атаңның сәлем-сауқаты, – деді. Бәтес аңтарыла қарап қалған қыздарды шақырып:

– Ал, қане жеңгеммен танысып қойыңдар, – деген Бәтес қуанышын жасыра алмай.

– Бөлмеге барайық, – деді қыздардың бірі. Бақытжанның қолындағы қоржынды алған қыздар шуылдай Бәтес пен Жәмиланы орталарына алып бөлмеге кірді.

– Қыздар дастархан жайып жіберейін, – деген, жас келіншектің сөзін құлақтарына ілмеген қыздар әп сәтте-ақ дастархан қамына кірісіп кетті.

– Дастарханға келіңіздер, – деген олар Бақытжан мен Жәмиланы төрге шығарып, айнала қоршай отырды.

– Бәтестің апасы жіберген сәлем-сауқат тілінді үйіреді. Тойдың дәмінен алайық қыздар, – деген Маржан:

– Аға, жеңгей ақ отауыңыз құтты болсын. Сіздерді шын жүректен құттықтаймыз, – деген сөзге қыздар да шу ете қалды.

– Бөлмелерің қандай әсем, алқызыл гүлдің исі керемет екен, – деген Бақытжанға орнынан лып етіп тұрған қыздың бірі.

Қос бума гүлді Жәмилаға ұсынып,

– Өмірлеріңіз гүлдей құлпырсын, – деді қыздар тағы да шуылдап екеуінің қолын алды. Мұндайды күтпеген Бақытжан да не айтарын білмей мәз болып, күле берді.

– Қыздар, сіздерден рұхсат болса біз жүрейік, дастархан жайып, сый-құрмет көрсеткендеріңе рахмет, – деген Бақытжан орнынан көтерілді. Шығарып салған қыздар да қимай қоштасты.

– Бәтес, бізбен дүкенге барсаң апаңның айтқандарын сатып алайық, – деді Жәмила Бәтесті құшағына алып.

Жәмила апасы айтқан керекті заттарды қағазға түсіріп алғанды. Екеуі дүкендегі бар затты алды.

– Ой, жеңеше апамның айтқанын ала берсең дүкенді көшіріп кетесің, – деп күлді Бәтес.

– Бәтес саған бір нәрсе айтайын ба? Ол не дегендей сұраулы жүзбен қараған Бәтеске Жәмила күлімдей:

– Жаңа түскен келін қайын, қайынсіңілілеріңе ат қояды екен. Қандай ат қоярымды білмей көп ойланып. «Ақылдас» деген есімді ұнаттым, – деді.

– Ақылдас, Ақылдас Ақ жаулықты жеңешем, көкемді не деп атайсыз, – деді Бәтес мәз болып.

– Ақылдастың көкесі, затымызды көтерісіп жібер, – деді Жәмила Бақытжанға дауыстай.

– Ту... ту... Жарасым тауып кетті ғой. Көке бұдан кейін жеңешем мені

Ақылдас, сізді Ақылдастың көкесі дейтін болды, – деді көкесін құшақтап. Бәрі мәз болып күлді.

Бақытжан апасы мен атасына айтпай екі күн бұрын Жәмиланы әкеліп:

– Апа келін әкелдім, – дегенде апасы мен атасы қатты сасқан-ды.

– Ой, айналайын, ақ босағаны оң аяғыңмен атта, айна-

лайын. Ой-буй, шашу қайда, әй шал көршілерді шақыр, шымылдық құрсын, – деген апасы өзін қоярға жер таппай әлсін-әлі келіп келінінің бетінен сүйе берді. Жақсылық хабарды естіген көрші-қолаң да жиналды.

Шашу шашылып, шымылдық құрылды, ақ бөртпе орамалды келінінің басына салған ару ана ақ батасын берді, дастарханға барын салды. Таңға отырған көршілер небір әдемі тілектер айтып, тарасты. Ертесі де қонақтар үзілмеді. Шашу шашып келген ауыл тұрғындары қуаныштарына ортақтасты.

– Айналайындар, Бәтесім естімей қалды – ау, хабар бергізсеңші. Дүкеннен андай-пұндай әкелу керек оған кім барады? Барып келесің бе? Бәтесті алып келсең, – деп апасы мен атасы да әлсін-әлі айта берді.

– Апа, келініңіз екеуіміз Бәтеске барып келсек қалай болады, әрі дүкеннен алатын заттарды да әкелеміз.

– Ақылдарыңнан айналайын, сөйте ғойыңдар. Келген қонақтарға келін-бала Бәтесімді алып келуге кетті. Келіп қалар дермін. Ал, келін менде не ес қалды дейсің. Бақытжан екеуің қағазға түсіріп, Бәтеске берсеңдер болды, – деген апасы, әппақ шүберекке мұқият оралған ақшасын берді де:

– Жолдарыңнан қалмаңдар, айналайын.

Баласы мен келіні көлікке отырып, орталыққа қарай кеткенін көрген қарияға.

– Бәтесіме жібердім, жеңгесін көрсін. Әрі дүкеннен де керекті заттар әкеледі, – деді кемпірі. Қария да үнсіз келісіп, басын изеді.

Екі күннен бері Бәтес туралы Жәмила да көп естіді. Әсіресе атасы мен апасының ықыласы ерекше, «Бәтесім жеңгесін көргенде қуанышы қойнына сыймайды-ау, ол қашан келуші еді. Мұғалімдерінен бір-екі күнге сұрап алып келсе», деген қарт адамдардың сөзін Бақытжан жерге тастамады. Бәтеске баратындарын айтқанда орнынан тұра сап, қоржынның екі басын сықа толтырды. Ол аз дегендей

үлкен торсыққа қымыз құйды. Әйнек ыдысты кілегейге толтырды. Екеуі де ананың қолын қайтармай бергенін машина қорабына салды.

Енді міне, Бәтестің қуанышын көрген Бақытжан екеуін құшағына алып, беттерінен алма-кезек сүйді.

– Он бесінші маусымда үйге барам, – деген Бәтестің сөзіне.

– Ақылдас, көкең екеуіміз келіп алып кетеміз. Әзірге хош, – деп Жәмила да онымен қимай қоштасты.

Қуаныштан көңілі тасып, бөлмесіне келген Бәтесті қыздар да қошеметтей кетті.

– Бәтес, бүгінгі күн сен үшін ең қуанышты күн. Көкең жеңгенді әкеп таныстырды. Екеуі жарасымды жұп. Жеңгеннің маңдайы ашық, әрі бауырмашыл екен. Бір көргеннен екеуің құшақтасып, шүйіркелесіп кеттіңдер, – деді.

– Иә, қалай айтсақ та Бәтес үшін бүгінгі күн ұмытылмас күн. Ғашық болған Айбар гүл сыйлады. «Мөлдір махаббат» кітабын айтсаңшы. Қыз жүрегін жаралаған, махаббат қуанышы да бүгін болды емес пе Бәтес, – деп сөзді қыздыра түсті.

– Пәлі, шығармайтындарың жоқ. Бақыт ерте ме, кеш пе бәріміздің басымызға қонады. Тек бақыт құсын ұшырып алмасақ болды, – деді Бәтес ойлы жүзбен.

– Дұрыс айтасың. Қыздар көп сөзді қайтеміз. Мөлдір махаббатты оқиық. Маржан алғашқы бөлімін сен оқы, – деді де Бәтес жастығының астындағы кітапты алып, ұсынды.

– Ал, қыздар, жақын отырыңдар. Мөлдір махаббатты тындайық, – деді де кітаптың алғашқы парағын ашты. Бөлмеде сәл тыныштық орнап. Маржанның қоңырқай дауыспен мәнерлеп, оқыған үні ғана естілді. Олар кітапты кезек-кезек оқып, қызығына беріліп кетті. Тыныштықты сырттан есікті тартқан дыбыс қана бұзып кетті.

Кыздар тәрбиени. Кане орындарыңа барыңдар, — деп Маржан есектиң егетти ашты.

Мектептең — кешке неге келмедилер? Бир жакка бардыңдар ма? — деген тәрбиени олардың жүнне барган карды. Столдагы тағамдарды көрди.

Ауылдан біреу келген бе?

Иә, тәтей Бәтестің ағасы үйленіпті жеңгесін ертіп келді. Сол киелермен болдык. Кеткендеріне аз ғана уақыт болды. Дәмнен ауыз тиңіз, — деген Маржан стол үстінде күрт-май, тоназыған ет пен шыны ыдысқа кымыз құйып берді. Коңил орнына түскен тәрбиени де.

Бәтес, жеңген құтты болсын. Қуаныш сенде екен ғой. Жаксы болған екен. Сендерді ешкімге айтпай баска жакка кетпеме деп қалдым. Білесіңдер ғой директорымыз да қала. Жарықты сөңдіріп жаксы жатып, жайлы тұрыңдар, — деп көңілдене.

Олар терезеге одаятты да, түннің бір уағына дейін кітаптың кызығына берілді. Интернеттың бөлмелерін аарту, сырлау жұмыстарына бөлінген кыздардың жұмысына мектеп басшылары да риза болуға.

Маржан Бәтес екеуі қолдары қалп етіп, босан қалыңда поштаға хат салуға барған — ды. Ойламаған жерден Аибар кездесе кетті.

Сәлем кыздар, — деп.

Кос күрбь антарыла карайы. Сасқанларынан.

Сіз қайдан жүретіңіз? Ыздың кыздарды айна шықпай? Шықпайтын болдыңыз ғой.

«Кыздардың кырық кулығы бар» дейді екен. Сіз тер көздеріңді айналыра төңкеріп қарағанда ар жағынан тағы бір кулық шығады. Жігіттерді көңіші, кыздардың қарамағына оңай түсіп қаламыз.

Өз бағаларыңызды тым төмендетіп жіберіңіз. Жігіттердің бәрі сіз айтқандай болса, кыздар да кулығыңізді білмегеніңіз, — деп Маржан.

Айбарды көргенде өңі бір қызарып, бір бозарған Бәтес екеуінің сөз қағыстырған уақыт аралығында бойын тез жинап, өзін еркін ұстады.

– Маржан хат келді ме екен, сұрап білсеңші?, – деді Бәтес.

– Айтпақшы Бәтесті құттықтап қой, сүйіншісін беруді де ұмытпа кеше жеңгелі болды. Әппақ өңді, қарақат көз, ақ жаулықты әдемі жеңгесін ағасы таныстырып кетті.

– О, Бәтес! Жеңгең құтты болсын, сүйіншісіне қалағаныңды ал, – деп қыздың қолын ұстай алды. Бәтес қолын өзіне тартарын да білмей состиып тұрып қалды да:

– Рахмет, – деді.

Тұңғыш рет оңаша қалулары. Екі жас та үнсіз. Қипақтап тұрған Айбар:

– Практикаларың қалай өтуде? Қаладағы туыстарыма хат салуға келгенмін. Саған кездесемін деп ойламаппын, қуаныштымын, – деді.

Осы сәтте ғана ол жігіттің аймалаған алақанындағы қолын өзіне тартты. Айбар да қысып ұстаған қыздың қолын ақырын босатты. Бәтес бейне бір Айбардың алдында кінәлі адамдай не істерін білмей, кібіріктей берді.

– Боз жігіт, қазір қызбен шүйіркелесетін уақыт емес. Кездескің келсе оңаша уақыт белгілерсің, – деді Маржан қолындағы хатын ашып.

– Маржан, есіміңізді айтып таныспасақ та Бәтестен, білдік. Жігіттерден хат жиі келеді-ау шамасы.

– Кімнен, жігіттерден бе? Жоқ. Үйден келеді. Бізге хат жазатын жігіттер ауылымыздан әлі шыға қойған жоқ. Олардан хат келсе көре жатармыз, – деп ол әзілдей жауап қайтарды.

– Маржан, кеттік! Тәтей ұрсады, жұмысқа барайық.

– Айбардың жолы болғыш. Асығыспыз, – деді Маржан.

– Сау болыңыз, – деді Бәтес көзін төмен салып.

– Қыздар, ертең емес оның арғы күні келем, – деді Айбар мектепке қарай кеткен қос құрбының соңынан дауыстай.

– Маржан, Айбармен кездескенімізді қыздар білмей-ақ қойсыншы басқаша ойлап қалар?

– Айтқаның болсын. Бірақ Айбармен көл жағасында кездесу. Оның саған сыйлаған ескерткіш сыйы, бойындағы өзгерістерді қыздар да қалт жібермейді. Олардың жүрегі де бірдеңені сезеді, – деді.

– Рас па?

– Иә.

– Уәделі уақытында келсе қайтқам?

– Оған дейін бірнәрсе ойлап табармыз. Алаң болма, тәтті қиялыңа беріліп жүре бер.

Екі күн Бәтеске ұзақ көрінді. Айбар да әлсін-әлсін ойына орала берді. Жұмысы болсын, болмасын Маржанды айналшықтап шықпайды. Айбарға деген жүрек түбіндегі сағынышы да арта түсті. «Кездескенде не айтамын. Ол не дейді? Әлде айтқанына бас изеп тұра беремін бе?» деген ойын Маржанға білдірді.

– Сен, шынымен ғашық болыпсың, Сөз таба алмай қиналуың, басындағы сабырлылықтан айырылып, өзінді қоярға жер таппай жүрсің-ау. Ғашықтық, махаббат ұшқын шашты дегенше, лаулап жанады, өн бойыңды өртейді. Сен сондай күйге еніпсің. Жігіттің алдында сабырлылық, ұстамдылық көрсет. Айтқанына көне берме.

– Құдайым-ау, мұның бәрін қайдан білесің. Әлде сен де ғашық.., – деп сөзінің аяғын жұтып қойған Бәтес Маржанға таңғала қарады.

– Өзімнен үлкен тете әкпем бір жігітке ғашық болып, «сүйдім-күйдім, ғашықтық отына жандым, бұл дертті қайтып басам» – деп ахылап, үкілеген болатын. Бір күні төсегінің басында сора-сора, болып жылап отыр. Сөйтсе,

ол жігіттің басқа қызы бар екен. Өзіне күле қарап, бір екі рет биге шақырған, үйге шығарып салған екен. Әдемі сөздермен өзіне баурап алған. Бар болғаны осы ғана.

– Ім.....м.....м...Алдамшы сезім десеңші.

– Жоқ олай емес, сені мен Айбардікі бір басқа.

Саған бекер «Мөлдір махаббат» кітабын ұсынған жоқ. Оны да ғашықтың оты өртеген болар.

Қос құрбы оңаша қалған сәттерінде айтатын сырлары Айбар мен кездесуі жайлы болды.

– Ол, бізді қайда шақырады? Жұмыс кезінде келсе қайтеміз, қыздарға не дейміз?

– Ол жағына алаң болма, сырттай бақылап жүрем. Келгенін көрсем, өзім жолығамын. Кездесетін жерін айтам.

– Қалай – қалай...Қай жерді айтасың ?

– Өзен жағасын, өзенге түсе берістегі бұлақ болсын.

– Ім...м...м..., деген Бәтес ернін жымқырған күйі ойла- нып қалды.

Айбар келетін күні Маржан әр нәрсені сылтауратып, біресе мектепке, енді бірде дүкенге барып, оның жолын қарайлай берді. Түс ауа Айбар да алыстан Маржанды көрді де солай қарай жүрді.

– Сәлем Маржан ?

– Сәлемінді алдық сері жігіт, көп сөйлесуге уақыт жоқ. Кешкісін сағат 5-6-лар шамасында өзен жағасындағы бұлақ басына кел, – деген Маржан бұрылмастан мектепке кіріп кетті. Айбар да дүкеннен шағын қорап көтеріп шықты.

– Маржан Бәтеске жымиа, көзін қысып, басын изеді. Ол да бірден түсінді, ешнәрсе болмағандай жұмысын істей берді. Қасындағы қыздар біліп қоймасын деді ме, ешкімге қарамаған күйі қимылын тоқтатқан жоқ. Ойы сансаққа кетіп маза берер емес.

– Бәтестің қимылы ерекше, тыным таппайды.

Қарандаршы. Бір жаққа асыққандай ? – деді бөлменің екінші қабырғасын ағартып жүрген қыздың бірі.

– Жеңгесін сағынған ғой.

– Көл жағасындағы кездескен жігіт те көрінбей кетті.

– Бәтес сол жігіттен хат бар шығар. Пochтаға барсаңшы. Әлде малшыларымен жайлау көшіп кетті ме?

– Ой, қыздар-ай. Бәтеске ондай жігіттің талайы сөз айтып қырындайды, бума-бума хат жазады. Кеш болып қалды жұмысымызды бітірейік, – деді олардың сөзіне Маржан.

– Қыздар жаңа оқу жылында әрқайсысың бір-бір жігіт тауып келіңдер, – деді Бәтес те.

– Айтқан тілегіңе рахмет. Оқу да оқылады. Бірақ жігіт керек-ақ, – деп Маржан оларды ду күлдірді.

Қыздар жуынып-шайынып бөлмелеріне келді. Маржан Бәтестің құлағына сыбыр ете қалды. Екеуі күндегі әдеттерінше асхана жаққа барды да «серуендеп келеміз» деп қыздарға сылтауратты.

Айбар да өзен жағасындағы бұлақ басына келген-ді. Екеуін алыстан таныды. Қыздар да орағыта жүріп, бұлақ басына келді. Шүпірлеп бұрқырай шығып жатқан бұлақ суы сылдырай ағып, өзенге құйар жері сазға айнала, жайылып кеткен. Алыстан Түменбай көлі көрінеді. Қолында ұстаған шағын екі қорапшасы бар Айбар:

– Сәлемет пе қыздар, мынау Бәтестің жеңгесіне берген сүйіншім болсын, – деп қолындағы қорапты қыздарға ұстатты.

– О, жігітім, жомарттығыңды көрсеттің, рахмет, – деді Маржан.

Олар әр нәрселерді айтып, әзілдесті-де. Маржан әлде бір зат іздеген болып, екеуін бұлақ басына қалдырды. Ол біреулер байқап қалмасын, деген ойымен алысқа таман, ұзап кетті.

Екеу-ара сөздері үйлеспеді. Әлсін-әлі Маржан жаққа қарап қояды.

– Бәтес әңгіме айт?

– Не айтам, өзің айтсаңшы?

– Бізде не әңгіме болсын, ерте тұрып анау өзен жағасында жайылып жүрген тепең көкпен малшыларды аралаймын, дәрі-дәрмек таратам, ауырған малдарды емдейміз. Жұмысымыз сол болған соң күнделікті қайталана береді. Екі-үш күнде Кегеннен келіп, дәрі-дәрмек аламыз.

– Мамандығыңыз мал дәрігері болды ғой.

– Иә, солай. Өткен жылы техникум бітіріп, осы ауданға жолдамамен келгем жұмысым негізінен Ақтасты, Қурайлыда. Шамасы малшы өмірінен хабарың бар сияқты ғой.

– Атам мен апам малшы, колхоздың бір отар қойын бағады. Туғаннан мал арасында өстім.

– Бәтес, сені ешкім малшының қызы деп ойламайды. Сен кейде қаланың қыздарына да ұқсап кетесің, бойыңда бір ерекше, басқа қыздарда кездеспейтін қасиет бар. Алғаш көргенімде қыздардың арасынан ерекшеленіп тұрдың. Екі көзім сенде болды. Есіміңді естігенде таң-тамаша болып қалдым. «Мөлдір махаббат» кітабын қыста малшының үйінде жатып оқып едім. Сол кітапты сыйға тарттым.

– Сіз берген кітап қыздардың қолдарынан түспей кезек-кезек оқуда.

– Демалыс күні көл жағасында кездесейікші. Әрі-бері өткенде сендермен кездескен жерге соғам. Таудан теріп әкелген гүлден әдемілеп сенің есіміңді жазып қоямын. Біртүрлі өзіме солай жасаған ұнайтын сияқты. Сені ойлап қиялға да берілем.

– Көп тұрып қалдық білем. Өне, Маржан да келеді, – деді Айбардың әңгімесін тыңдаған Бәтес.

– Мөлдір бұлақ басы ұнап қалды-ау шамасы, мен біраз жерге серуендеп келдім, – деді Маржан көңілдене.

Осы кезде Айбар да бір шумақ өлең айтып жіберді:

*Асқақтата салғаным жайлау әні,
Баққан малым жайлаудың болған сәні
Маржан-ай!*

*Қай жерімнен мін таптың қалқатайым,
Менің жазған хатыма жсауап кәні
Маржан-ай ? !*

*Кездескен күн есімде,
Айлы жаздың кешінде.
Еске сақта, қалқатай,
Айта берем-ау несіне.*

– Пәлі, әнші екенсіз ғой.

– Әшейін ат үстінде отырып, табиғат аясын тамашалаған кездерде еріксіз ән айтады екенсің, – деп Маржанды қолтықтап құлағына сыбырлады. Көл жаққа қараған Маржан да келіскен сыңай танытты.

– Сері жігіт, жолыңыздан қалмаңыз. Барар жеріңізге әлі бір тау асады екенсіз, – деп Маржан Бәтесті құшақтай қыр үстіндегі ауылға көтерілді. Бәтес те Айбарға жаутаңдай қарап, езу тартты. Олар жотаға көтеріліп, сондарына қарағанда Айбар өзеннен өтіп қыздарға қолын бұлғады.

Қыздар әлі бөлмеге орала қоймапты.

– Маржан, Айбар саған не айтты? – деді Бәтес оған сұраулы жүзбен.

– Не айтты деп ойлайсың? Сені сүйемін, – деді

– Қойшы олай демеші, – деп тәттіге өкпелеген сәбидей бұртиып қалды. Ол Бәтесті құшақтай алды да:

– Жексенбі күні көл жағасына шақырды. Келіскен сыңай білдірдім

Бәтес үндемей қалды.

– Ертең жұмысымызды жақсылап істеуіміз керек. Тәтейіміздің көңілінен шықпасақ болмас. Әрі мектеп директоры аралайтын көрінеді, комиссиямен.

– Ой, директор ағай қатал ғой, ұрсып жүрмесе болды.

Директор келеді десе, мұғалімдер де оқушылардан бетер сасқалақтайтынын талай көрдік.

Бөлмені бастарына көтере шуылдаған қыздар да келді.

– Қайда бардыңдар, көрінбей кеттіңдер ғой? Біз киноға бардық.

– Жай серуендедік те, бөлмемізге келдік.

– Мына, қу қыздар Бәтесті Айбармен кездесуге кеткен шығар, соңғы уақытта бізге қосылмайтын болды, дейді, – деп Жаңыл күлді.

– Расында сол жігіт қайда кетті? Бүгін Мөлдір махаббатты оқып бітіреміз ғой. Ол жігітке рахмет айтуымыз керек, – деді сөзге араласқан екінші қыз.

– Ал, онда жиналыңдар. Соңғы тарауын оқиық, – деп Маржан кітапты қолына алды.

Бәтестің қиялы алысқа кетті. Кішкене тыңдағаннан кейін өзімен-өзі болып, қасындағы құрбыларын да ұмытты. Көз алдына айдын көл елестеп, екеуі қол ұстасып қыдырып жүргендерін, Аққуды қызықтап, мөлдір тамшыларды аспанға шашып ойнағандарын елестетті. Кітапты мәнерлеп оқыған Маржан:

– Бәтес, – деп қалғанды. Ол сасқанынан:

– А...а...а..., – деп қалғанда кітаптан басын алмаған Маржан:

– Сен емес, – деп ары қарай оқи берді.

Кітаптың соңғы парағы да оқылды.

Қыздар тым – тырыс.

– Бұрынғы Бәтес пен біздің Бәтестің айырмашылығы жер мен көктей.

Екеуі де өмірден бақытын тауыпты. «Мөлдір махаббат» деген осы шығар, – деді ой құшағынан арылмаған Бәтесті өзіне тартқан Маржан.

Күн жексенбі. Қыздар түске дейін өз шаруаларымен айналысатындарын, ал түстен кейін бәрі жұптарын жазбай киноға баруға келісті. Оған дейін Маржан да Бәтесті ертіп нағашысына баратын болды. Олар өзен жағасына

бет алды. Өткел маңында мал қайырып жүрген аттылы баланы көріп:

– Бізді өзеннен өткізіп саласың ба, інім? – деген Маржанның сөзіне;

– Жарайды, атқа отырыңыз.

– Есімің кім?

– Кәдірман.

– Ана өзен жағасында балық аулап отырған атаның баласысың ба?

– Иә.

– Жақсы бала екенсің.

– Маржан мен Бәтесті кезек-кезек өзеннен өткізген балаға рахметтерін айтып, көлге бет алды. Айдын көл жағасына шөп те қалың шығыпты. Неше түрлі гүлдердің жұпар иісі танауыңды қытықтайды. Олар жалғыз аттылы адам, Айбар екенін бірден таныды. Айбар да қыздарды көріп, соларға қарай жүрді. Көл ортасында жүзген аққуларды қызықтаған қыздарға таудан терген құшағы толы алқызыл гүлдерін сыйлады.

– Ой, рахмет! Соңғы уақытта сері жігітіміз «Мөлдір махаббаттағы»

Бүркітті айтам, жиі гүл сыйлайтын болды ғой, – деді Маржан әзілдей күліп.

– Мені, Бүркітке теңегеніңізге рахмет, – деп Бәтеске қарады. Бәтес қызарып кетті де.

– Ол, кітаптағы Бүркіт пен Бәтестің махаббаты ғой, – деді.

– Гүл қыздардың көркіне көрік беріп, құлпыртып жібереді екен-ау. Нәзік жанды қыздар атаулыны содан да болар гүлге теңейтіні, – деп екеуіне сүйсіне қарады да қыздарды қолтықтап көлге қарай жүрді. Айбардың қолы жалаңаш денесіне тигенде Бәтестің қызуы көтеріліп кеткендей болды. Жұптары жазылмаған олар көлді жағалай жүрді.

– Аққулар енді біраз күннен кейін балапанын шығарады. Анау топ қамысты-қоғаның арасына ұя салыпты. Көлдің қасынан өткен сайын нанның ұнтағын бергеннен бе? Маған үйір болып алды, – деді Айбар. Әдемі де ұзын мойындарын иіп, көл жағасына қарай жүзген аққулар оларға жақындай түсті. Айбар қалтасынан газетке оралған нан алды.

– Жүр Бәтес, оларға нан берейік, – деді де көл жиегіне жақындады.

– Бәтес, барсаңшы.

Жүрексіне Айбардың қасына келген Бәтеске бір үзім нан берді де, екіншісін суға жайлап лақтырды. Сыбдырсыз жүзген аққу оларға жақындай түсті. Екінші аққу Бәтеске сескене қарап, мойнын созды. Бәтес Айбардан көргенін істеп, қолын аққуға қарай созды. Сескене жақындаған аққу Бәтестің алақанындағы нанды салқын да, ақшыл-қызыл тұмсығымен өзіне тартып алды да кері жүзді. Бәтес болса екі көзін тарс жұмып алған. Бір түрлі қолы дірілдегендей болды.

– Бәтес көзінді аш. Қолыңды қатты созбай, алақандағы наныңды ұсынсаң қасыңа келеді. Қорықпа, – деді. Айбар тағы бір үзім нан ұсынды. Жұмсақ алақанымен нанды алған Бәтес те енді аққуға қолын жай ғана созып, өзіне тартты. Ұзын мойнын созған аққу тура қасына келді. Аппақ қағаздай аққуды жақыннан бірінші көрген ол таң – тамаша болды. Осылай екеуі аққуды қызықтап отырғанда Маржан оларды оңаша қалдырып, алыстап кетті. Көл жағасына гүлден жазу жаза бастады. «Бәтес+Айбар = Махаббат!» Гүл өріммен жазылған жазу әдемі көрінді.

Айбар мен Бәтес аққуларды біраз тамашалады да Маржан кеткен жаққа жүрді. Бәтес те өзін еркін сезініп;

– Қандай керемет құстар. Адамға жақын екен. Сұлулығында шек жоқ.

Кітаптан оқығаным болмаса жақыннан көргенім осы, – деді Бәтес алған әсерінен арыла алмай.

– Аққуды «Махаббат символы» дейтіні содан болар. Олардың жұптары жазылмайды екен. Балапандары да әдемі болады. Өткен жылы алғаш көргенімде мен сен сияқты таң-тамаша қалдым. Көл жағасында демалып отырдым. Балапанын ерткен қос аққу айналасына толқын таратып жүзіп барады. Сумкамнан бір үзім нанды көлге лақтырдым. Аққу секем алып қалды да су бетіндегі нанды ұзын мойнын созып, тұмсығымен балапандарына берді. Тағы да нан тастадым. Олар кезек-кезек балапандарын қоректендірді. Сөйтіп олармен «достасып» алдым, – деді күле.

– Маржан жалғызсырап қалды ма, соған барайық?
– деді Бәтес.

– Маржан ақ жарқын, ашық мінезді қыз екен. Айтқан әзілдері де жарасымды, – деді Айбар ақырын Бәтестің қолын ұстап. Бұл жолы Бәтес қолын өзіне тартпады, қайта Айбардың алақанына алақанын жақындатты.

– Айбар сен сыйлаған гүлден керемет нәрсе жасап екеуіңе сыйға тартсам, – деп едім. Қане көздеріңді жұмындар. Міне, былай жүріңдер, енді тоқтандар. Көздеріңді ашыңдар. «Бәтес + Айбар=Махаббат!» деп гүлмен жазылған жазуды оқыда Бәтес:

– Ой, – деп алақанымен бетін баса қалды. Беті дуылдап, Айбарға қарай алар емес. Айбар да не айтарын білмей, Маржан мен Бәтеске жалтақтады.

– Керемет емес пе, болды ұялмай-ақ қойыңдар. Балалар мектеп пен интернаттың қабырғасына да сызғылап жазып кетеді ғой, – деді.

– Ой, Маржан ұят болды, – деп Бәтес ақырын бұрылып барып, көзінің қиығымен қарады.

Айбар Маржанды құшақтап, Бәтестің қасына келді де оны да құшағына алып:

– Қыздар, жүрек түкпіріндегі нәзік сезім бойыма қуаныш шуағын шашқандай болды-ау, – деді.

Қос құрбыны бұлақ басына дейін шығарып салды. Айбар Маржан гүлмен жазған жазудың қасына келіп, әлсін-әлі оқып, бойын қуаныш сезімі биледі. Айналышықтап біраз жүрді. Оның көл жағасына ұзақ аялдағынын қыздар да алыстан байлап:

– Айбар кетер емес. Сірә гүл дестемен жазылған жазу қатты ұнаған сияқты, – деді Маржан Бәтеске күлімсірей қарап.

– Ұят болды ғой, не істерімді білмей қалдым. Өткенде оныншы кластың қызы мен жігіті туралы біздің интернаттың қабырғасына жазылған жазуға бәріміз күліп едік. Енді сол білместігіме ұялып тұрғаным.

– Бәтес, несіне күйгелектейсің. Гүл дестемен жазылған махаббат сөзі көл жағасында. Оны ешкім барып оқымайды ғой.

– Ол жазу қанша күнге дейін сақталады. Боран ұшырып, немесе мал жеп кетер, – деді Бәтес.

– Қайдағы мал, анау балаларды көрдің бе? Өзен жағасында балық аулап отырған ана кісінің балалары. Үйлері әне, тас жолдың жағасында. Өздері 5–6 бала. Орталарындағы үлкені, толық қара бала аты – Әділ. Әкпесі Гүлсара өткен жылы мектеп бітірген, қазір КазГУ-дің студенті. Өзеннің арғы қабағындағы көпірге жақын тұрған үй де солардікі. Мәрия деген әкпесі бар, көлге жиі келеді. Үшінші әкпесі Клара. Әжек ағайдың үйінде тұратын Заманбек Нұрқаділовпен бір класта оқиды. Көпірдің жанындағы үйлерінде туыстарының 5–6 қызы жүреді. Балаларының бәрі жақсы оқиды. Естуімше балық аулаған кісінің есімі Шолпанбай. Екіншісі Тұрсын. Өзі осы ауылдағы белсенді кісінің бірі. Екеуі де соғысқа қатысқан. Балаларын бір-бірінен ажырата алмайсың. Қайсы үйден шығып жатқанын да білмейсің. Балалары аралас-құралас өсуде. Гүл өрім жасап жазған жазуымызды оқыса осы балалар ғана оқиды. Жаздай бұл маңға адам аяқтарын баспайды.

Олар ала жаздай көл жағасындағы сазды қориды. Күзде шөбін шауып алады. Оғанға дейін жазуды қалың шөп басып кетеді. Алаң болма, – деді Маржан.

Қыздар да киноға жинала бастапты. Қос құрбы да олармен ілесе клубқа келді. Киноға келгендер арасында кластас балалар да бар екен.

– Біздің бойжеткендер келіп қалыпты ғой. Фрайрларын қайда? Жоқ болғаны жақсы, балалардың да іштері пысып қалды. Тауда қарағайдан басқа не көресің? Ертең қайта кетеміз, – деді еті тірі, пысықтау келген Еркін.

– Шаршап-шалдыққаның өңіңнен байқалмайды. Бұрынғыдан да зар жақ болып кеткенсің бе?, – деді қыздардың бірі. Бәрі күлді.

– Ондай пысықтығың бар, «Фрайр, Фрайр» дегенше қыздарға киноға билет ала қойшы, жомарттығыңды айта жүрейік, – деді екінші қыз да Еркіннің қытығына тие.

– Ауғанбай ағай жұмысымызды көріп кетті. Қожай ағай нағыз мерген. Тура кинодағыдай атқан жеріне дәл тигізеді. Өжек аға жыланнан қорқады екен. Таудай адамның қорыққаны қызық. Бір құрдастары өлген жыланды көрсетіп еді. Тауға шығып кетті.

– Жаманқатты сенің қорықпағаның. Біздің арамызда батырсынып тұрғанын, – деді қыздардың бірі оның сөзін бөліп.

– Жо...ға, Жұмаш, Сәкен, Манат, Рәсіпбай, Әбдібек ағайлардың өмірі рахат. Дүкен ұстайтын Күшән тәтейден қызыл арақ алып, тауға апарады. Қарағайдың етегі қаптаған малшылар. Бізге жұмыстарды тапсырады да қойшыларға қонаққа кетеді. Ет-қымызға қарық боламыз. Шөп қалың, қарағайдың арасына барып біз де ұйықтап аламыз. Ол жерде тек қыздар жоқ...

– Қарның тоқ, қайғың жоқ жұмақта жатыр екенсің.

– Қыздарды аңсап, екі көзің төрт болғаны обал-ақ!

Бәрі күлді.

– Сендер үшін жан пида, карағайдың бұтағын шапқаннан қиын болып па, қане жігіттер қыздарға жол берейік, – деп Серәлі есімді жігіт, оларды алға жіберді. Еркін жылдамдата қатар-қатар қойылған скамейка орындықтардың ортасын ойып орын алды да келгендерге: «екі скамейка орындық та занять» деді. Қыздар жігіттерге рахметтерін айтып, Еркін алған орынға жайғасты. Кино да басталды. Залдағы у-шу басылып, бәрінің назары экранға ауған.

Бәтес бүгінгі күнгі көл жағасында алған әсерінен арылар емес. Әсіресе Маржанның гүлдестемен әдейілеп жазған жазуы көз алдында. Ол тағы да қиял құшағына берілді. Айбар құшағына алып өзіне қыса тартқаны, қолымен алақанын аймалап, саусақтарын қысқаны әсіресе аққуға жақындағанда Айбардың қолтығына қалай кіріп кеткенін, маңдайы маңдайына тигенде бойын ерекше бір сезім билегенін есіне алды.

– Не болды, – деп құлағына сыбыр ете түскен Маржанды қатты қыса құшақтап отырғанын бірақ білді. Жанындағы қыздар сезіп қойды ма деп жан-жағына ұрлана қарады.

Кино бітісімен оларды балалар интернатқа дейін шығарып салды.

– Қыздар біраз серуендемейміз бе? Әлі ерте ғой, – деді балалардың бірі.

– Тәтейіміз ұрсады, қараңғыға қалсақ.

– Ол кісіні бізге жіберіндер, қазір келеміз, – деген екі жігіт интернатқа кіріп кетті. Біраз уақыттан кейін тәрбиешімен бірге сыртқа шыққан екеуі жымың-жымың етеді.

– Қыздар, кешкі сағат оннан кешікпендер. Қайда барасындар?

– Ой, тәтей, қайда барушы едік. Мектептің ауласында, боламыз да, – деді балалардың бірі.

Олар шуылдаса мектептің спорт алаңында қуаласпақ ойнады да, ауыл шетіне шықты. Күнде ұясына батып ай-

нала қара-көлеңкелене бастады. Сары таудан ай шапағы көрініп, дөңгелене туған айдың нұры төнеректі сүттей жарық жасады.

– Қыздар ақ сүйек ойнайық, – деді балалар шу етіп.

– Ойнасақ, ойнайық, ақ сүйек жоқ қой.

– Қазір қыздар, – деп ортада тұрған бала қалтасынан аппақ орамалын алып, жерден ұзыншақ тас алды да орамалға байлап:

– Міне, ақ сүйектен бір кем емес, – деді.

– Әй, Жомартым-ай, Жомарт десе жомартсың. Қызың сыйлаған орамалды да аямадың-ау, – деді Еркін тағы да сөзге ілігіп.

– Осы қыршаңқы мінезің ғой, сенен қыздардың аулақ жүретіні, – деп Серікжан сөзге араласты.

– Жаныңның аши қалғаны, ертең бәріміз Жомартқа бір-бір орамал сыйлаймыз. Онда қайтесің?

– Не деуші еді. «Сыртың күйсе мұз жала, ішің күйсе тұз жала», – деп бәрі ду күлді.

– Ал, қыздар екіге бөлінейік, ойынды бастайық, – деді Жомарт.

Қолындағы ақ сүйегін құлаштай лақтырды да:

– Іздендер, – деп алға жүгірді. Бәрі ақ сүйекті іздеді. Бәтес олардың соңынан жүгіріп, жан-жағына зер сала қарап келеді. Кенет ақ сүйек шұңқырлау жерде жатыр, алдындағылар байқамай қалыпты. Ол таба алмаған сыңай танытып жан-жағына қарады да ақ сүйекті ала салып:

– Таптым, деп айқай салды да сөреге қарай жүгірді. Ұзап кеткен балалар оған жете алмай қалды.

Осылай ойын қызығына берілген оларды Маржан тоқтатты.

– Сағат оннан кетіп қалды, бізге ұрсады. Қыздар кеттік, – деді ол.

Балалардың тағы ойнай түсейік дегендеріне көнбей олар интернатқа келгенде тәрбиеші сыртта жүр екен.

– Сағат он бір болды, қайда жүрсіңдер?

– Тәтей ақ сүйек ойнап, кешігіп қалдық кешіріңіз, – деген қыздарға сұсты қараған ол «кіріндер» деген белгі берді.

Қыздардың өндірістік практикасы да бітуге таяу. Түске қарай почтаға кеткен Маржан қасындағыларға сездірмей Бәтесті ымдап өзіне шақырды.

– Айбарға кездестім. Ауылының газет-журналын алуға келіпті.

– Қалайша?

– Почта тасушы Абай деген ата ауырып қалып, газет-журналды ала кел деген екен, – деді де сөзін одан әрі жалғастырды. – Кешкісін сағат 5-тер шамасында ауылдың шетіндегі қатар төбеде сені күтетін болды.

– Немене? Мені күтеме, жалғыз қалай барам? – деген Бәтестің көзі шарасынан шығып кете жаздады.

– Қорықпа, сені жеп қоймайды. Екеуміз аурухана жаққа барғансып, ары қатар төбеге бірге барамыз.

– Сөйтсеңші.

– Айбарды жаңа көрген жоқсың ғой. Бір-біріңе үйреніп те қалдыңдар.

Әлі-ақ маған айтпай-ақ кездесуге өзің баратын боласың, – деді Маржан

Олар аурухана жақтағы қатар төбеге келгенде Айбар да екінші төбенің басында тұр екен. Үшеуі төбе басынан айналаға қызықтай қарады.

– Ана бір төбелер ерекше үлкен көрінеді ғой, – деді Бәтес.

– Ол төбені Қараштың, алдымызда тұрған Жуантөбе, анау алыстағы,

Ақтасты жақта көрініп тұрған Құмтекейдің төбесі дейді. Әрқайсысының өзіндік тарихы бар екен. Анау жал-жал болып созылып жатқан Құмтекей, астында қала бар дейді білетіндер, – деді Айбар естігенін қыздарға айтып.

Әңгіме қызығына беріліп тұрғанда Маржан оларды онаша қалтырып, төмен түсіп кетті.

– Екі жыл осында оқып, қатар төбеге келіп тұрғаным осы. Тарихы бай, керемет жер екен.

– Иә, Бәтес жүр ана төбеге барайық. Хантәңірін көресің, – деді.

Айбар Бәтестің қолынан алып, екінші төбеге көтерілді.

– Қандай тамаша көрініс. Бәтес қарашы күннің қызыл шапағы

Хантәңірінің басына түсіпті. Аржағындағы мен мұндалаған қыз емшек шыңы да күннің қызыл нұрына бөленіпті, – деді Айбар қолымен алыстан көрінген Хантәңірін нұсқап.

– Әдемі көрінеді екен. Аржағындағы қос шынды неге солай атады екен.

– Ол жағын білмедім. Осы жақтың тұрғындары солай атайды.

Біреулердің айтысына қарағанда, «шалқасынан жатқан қыздың қос анарына ұқсайтындықтан, атайды» дейді. Солай болса солай шығар. Қай жағынан қарасаң да қызға тән сұлу мүсінді көресің. Тәкаппар Хантәңірінің көркіне көрік беріп тұр емес пе?

– Иә.

Екеуі құшақтасып төбе басында біраз тұрды. Хантәңірінен кейін әңгімелері де таусылып қалғандай үнсіз. Бастарын түйістіріп екеуі іштей сезімге берілген. Айбар ақырын еңкейіп, ернін жақындатқанда қыздың демі бойын шарпып өткендей болды. Бәтес басын тартып, қолымен Айбардың бетін ақырын итерді.

– Айбар ұят болады. Біреулер көріп қалса сөзге қаламыз. Маржан қайда кеткен деп артына қарады. Көрінбейді.

– Бәтес, кішкене тұра тұрайықшы. Мынадай әдемі кешті қайтып қиып кетеміз.

– Болмайды Айбар, әлі кездесеміз ғой. Осы аптаның аяғында практикамыз бітеді. Ауылға барам. Ағам келіп алып кетеді.

– Бір-бірімізді сағынатын болдық қой?

– Неге олай дейсің. Әлі уақыт бар ғой.

– Апта соңында жолығайықшы? Тура осы жерде жарай ма? Қыз үнсіз басын изеді. Екеуі ауылға жақындағанда оларды Маржан күтіп алды. Бірін-бірі қимай айырылысқан оларға Маржан:

– Таң атқанша сырласуға уақыт жетпейді, – деп Айбармен қош айтысқан олар интернатқа келді.

Үйге қайтатын күн жақындаған сайын қыздар да оны-мұныларын жинастырып, әзірлене бастады. Интернат пен мектептің жеңіл жөндеу жұмыстары да аяқталуға жақын. Айбар Бәтеске жолығудың ретін таппай мектеп пен интернаттың арасынан ары-бері екі-үш рет өтті. Қыздардан да ешкім көрінбеді. Бәтесті алыстан бірден таныды. Ақырын басып солай қарай жүрді. Он қадамдай қалғанды:

– Бәтес, – деді жайлап.

Артына қараған ол:

– Айбар! Қайдан жүрсің? – деп сасып қалды.

Жымиып қасына келген Айбар:

– Кешірші жаным, бүгін кешкісін уәделі жерімізде кездесейік. Ертең ауылыңа қайтасың ғой.

«Жаным» деген жігіт сөзі біртүрлі өзіне өте жақын адамы айтып тұрғаны қыздың жүрегін баурап кетті. Ол үнсіз. Жігітке сүйсіне қарады.

– Жарайды, – деген бірауыз сөз айтты да қайта бұрылып, интернатқа бірнәрсесін ұмытқандай асығыс жүріп кетті. Өңі шырайланып, қуанышты хабарын Маржанға жеткізді.

– Маржан, екеуіміз өткен жолғыдай қыздарға білдіртпей Айбармен кездесіп келейік, – деді ол.

– Жо...жоқ Бәтес сені шақырды ғой. Бір амалын тауып, барып кел.

– Түсінші мені, олай ете алмаймын. Қасымда сен болсаң ғана барам.

– Жігіт алдында дәрменсізбін де. Жарайды. Бірақ бір шартым бар.

Айбармен кездескеннен кейін, мен қайтамын.

– Неге олай дейсің?

– Ғашық отына жанған сен. Жолды таба білуің керек. Жарайды бара көрерміз.

– Мейлің.

Уәделі уақытта жұптары жазылмаған екеуі қатар төбеге қарай бет алды. Тағатсыздана күткен Айбар да олардың алдынан шықты. Үшеуі бір-бірімен көптен көрмеген жандай құшақтаса амандасты.

– Айбар, қатты сағындың білем. Бұдан былай мені араластырмай-ақ кездесе берулеріңе болады. Араларыңда махаббат романы басталды ма?, – деп Маржан оған әзілдей күлді.

– Ой, Маржан-ай. Өзілің қалмайды-ау, – деді Бәтес те.

– Сол романның басты кейіпкерлерінің бірі өзіңсің Маржан.

– Махаббат романының басты әрі жағымды кейіпкері болып, кітапқа жазылсақ, ғашық жандардың қолынан түспейміз ғой. Солай емес пе Бәтес. Бәтес күліп басын изеді де:

– Хат жазып жүрген, жақсы көретін әскердегі ағаң да осы жазда келіп қалар.

– Солай ма Маржан? міне, керемет! Нағыз махаббат. Сағыныш махаббаты.

– Олай деме ауылдағы бір апаның жалғыз баласына хат жазып беремін.

Бәтестің айтқаны сол ағамыз. Арамызда махаббат туралы сөз болған жоқ.

– Болмаса енді болады. Суретін кітаптың арасына салып қойып, қарап жүретінің ше, қыздар «жігітің бе?» десе жоқ «ағам» деп қояды. Нағыз құпия махаббат.

Екеуін оңаша қалдырған Маржанның жүрегінде де сағыныш сезімі пайда болды. Жетінші класта оқып жүргенде ауылының бас жағында тұратын бір апаның жалғыз ұлы әскерлік борышын өтеуге армияға шақырылған-ды. Бірде мектеп жанында класс жетекшісі Маржанға бір жұмыстар айтып, тапсырма беріп тұрғанда, қарт ана келіп:

– Қарақтарым, баламнан хат келіпті, оқып берсеңдер, – деп мұғалімге хатты ұстатты.

– Маржан, апаңа баласының хатын оқып берші, – деді класс жетекшісі.

Маржан хатты ашып судырлата оқып шықты.

– Рахмет қарағым. Балама хат жазып берсең, – деп тағы мұғалімге қарады.

– Маржан, бұдан кейін апаңның баласына хат жазуына көмектісіп тұр.

Апа осы қызыңыз сізге хат жазып беріп тұрады, – деді.

Ару ана қуанып алғысын жаудырды. Маржанды үйіне ертіп келді. Екеуі отырып хат жазды. Апасының айтқанын қағазға түсірген ол, асықпай маржандай етіп қайта жазды, Арасында өзінің сөзін де қосып қойды. Осыдан былай баласынан хат келсе болды Маржанға баратын болды. Бірде «хатты Маржан қызым жазып береді» деген сөзді де қосып жіберді. Осыдан кейін хатта оның да аты аталып, солдаттың «рахметі» де жазылады. Келе-келе Маржанның өзіне де арналған хат келе бастады. Маржан да апасының оны сағынғанын, суретін салуын өтінгенін жазып жіберді. Көп ұзамай солдат формасында түскен жігіттің екі тал суреті хатпен келді. Екінші суреттің артына «Жанымнан артық көретін, қарындасым Маржанға солдаттық өмірден

естелік. Қайсар» деп жазылыпты. Содан бері Қайсардан хат та жиі келеді. Оның хаттарын Бәтеске де оқытатын. Әр келген хаттарын чемоданына жинақтап, сақтап жүр. Бәтестің жаңағы әзіл сөзі сағынышына сағыныш қосқандай болды. Соңғы хатында жақын арада әскерлік борышын өтеп ауылға қайтатынын айтып, апасын қуантуды өтініпті. Әрі жазған хаты сағынышқа, сырға толы. Маржан да хат жазудан шебер болып алды.

Өзімен-өзі ой құшағында болған ол біраз жер олардан ұзап кетіпті. Екеуіне қарады. Қасында солдат формасын киген Қайсар тұрғандай көз алдына елестетті. Тағы да Қайсарға деген сағыныш сезімі оялды. «Тез келсе екен» деп күбір етті. Екеуіне сүйсіне қарады. Құшақтарын жазбаған олар төбені айналып көрінбей кетті. Қыз басын жігіттің кеудесіне қойып, үнсіз қалған. Жігіт те құшағына алған сүйіктісінің қыпша белінен өзіне тартып, көзін жұмды. Бір сәт екеуі де тілсіз қалды. Тыныштықты бұзғылары келмеген екеуінің ыстық алақандары ғашықтық сезімдеріне қуат беріп тұрғандай. Жігіт қыз денесін сипап, қос бұрымын қоса мойнынан айқара құшақтады. Қыз бойын балқытып жіберді. Ол әрең дегенде басын төмен салып, жігітті ақырын кері итерді.

– Айбар...р...р, болмайды. Шыдашы жаным, – деген сөзді қалай айтқанын да білмеді.

– Жігіт кеудесіндегі қыз қолын ақырын төмен түсіріп, қайта аймалай бастады. Қыпша белінен өзіне тарта құшақтаған жігіттің ерні тамағына тигенде қыздың денесі дір ете түсті.

– Қойшы, өтінем, қойшы, – деп тұла бойы балқыған Бәтес жігітті райынан әрең қайтарады.

– Қайтуымыз керек, кеш болып барады, бізді іздеп қалады, – деген Бәтес қыпша белінен қысып ұстаған Айбарды құшақтай ауылға бет алды. Маржан көрінбейді ауылдың шетінде де жоқ. «Шынымен кетіп қалғаны ма

әлде бағанағы әзілді көңіліне алып қалды ма» деген ой мазасын ала бастады. Бәтес қашан жолығамыз, сені қатты сағынатын болдым ? – деді Айбар.

– Білмеймін?

– Ауылыңа іздеп барамын.

– Мейлің.

Қатар төбелер артта қалып, ауылға кіргендеде Бәтес те Айбармен қош айтысты, интернатқа асығыс келе жатқан Бәтестің алдынан Маржан шықты.

– Ой, сені ренжітіп алдым ба деп қатты алаң болдым, – деген Бәтес оны құшақтай алды.

– Жоға, несіне ренжиін, қайта сенің айтқаның жақсы болды. Іште тынып жүрген сағынышым сыртқа шығып, жеңілдеп қалдым. Өзің тым көңілдісің ғой. Бәтес басын изей берді.

Өндірістік практикаларын аяқтаған қыздар да ауылдарына жинала бастады. Олар интернат заттарын өткізіп, абыр-сабыр болуда.

– Бәтес, Бәтес қайдасың? Жеңген келді – деді сырттан қыздардың бірі дауыстай. Сыртқа жүгіріп шыққан Бәтес аға-жеңгесін кезек-кезек құшақтап, бетерінен сүйді. Сағынып қалғанын айтып, бөлмеден заттарын алып шықты. Қыздармен де құшақтасып, бірін-бірі сүйіп қоштасты.

– Ал, Бәтес, жолың болсын, бір – бірімізді сағынатын болдық, жиі хат жазып тұр, жарай ма?

– Міндетті түрде, Маржан. Ағаңа менен сәлем айтарсың, – деді құлағына сыбырлап.

– Әй сен де қоймадың ғой. Айтамын, айтамын, бәрін хатқа жазамын, – деді Маржан күліп.

Айбар, Бәтеспен қалай жолығып, қоштасарын білмей алыстан қарап тұрды. Бәтес машина қорабына отырғанда ғана бір көріп қалайын дегендей машинаға жақындады. Сыртынан қараған Бәтестің көзіне Айбар оттай басылды.

– Ақылдас, әңгіме айтсаңшы, ауылдан шыққалы тіс жармадың ғой, – деді жеңгесі құшақтап.

– Не айтам, апам мен атамды ойлап келемін. Қазір не істеп жатыр екен?

– Екеуі қызық, жоқтан өзгеге ренжісіп қалады да, қайта шүйіркелесіп кетеді. Ұзақты күні екеуінің әңгімесі мен қызық мінездеріне қарап уақыттың қалай өткенін байқамай қаламын. «Бәтес ананы бүйтуші еді, мынаны былай істейтін» деп аузынан бір тастамайды. «Қарның аштыма, шай қояйын, Бақытжан шаршап келеді ғой, ертемен ас әзірлейміз бе?» деп менің де асты-үстіме түседі. Қабағың шытылса, «бір жерің ауырып тұрған жоқ па жатып демалып алсаңшы, өзім-ақ тындырамын» деп бәйек болады. Апасының қылықтарын жеңгесі айтқанда Бәтес пен Бақытжан мәз болып күлді.

– Ерте тұрып алып, «Бәтесжанымды алып келеміз, – деп едіңдер қашан барасындар екі көзі төрт болып, күтіп жүрген шығар. Ертерек қимылдасаңдаршы», деп біз жолға шыққанша әбігер болды, – деді Бақытжан күле.

Ауылға кірген автомашинаны көрген Бәтестің апасы да алдынан шықты. Екі көзі машина кабинасында. Бәтесті іздейді, тежегішті басып, машинаны тоқтатқаны сол еді Бәтес те, жерге секіріп түсіп, апасын құшақтай алды.

– Жаным менің, ботақаным, – деп көзін де бір сығып алды.

Дастархан басы көңілді. Үйге де бір жылылық келгендей бәрі мәз болып шәй ішті.

– Келін екеуің көрші ауылдағы дүкеннен аны-пұны алып келсеңдер, тойға әзірленейік. Сені күттік. Келесі аптада ауыл тұрғындарына, той жасайық, айналайындар, – деді Жәмиланың енесі ағынан ақтарылып. Олар тойға әзірлік жайлы ақылдасып, шақыратын адамдарын да белгіледі. Тойға Алматыдағы Бақытжанның досы Сергей де шақырылды.

Үй тіршілігі жеңгесі екеуінен артылар емес. Апасы олардың қимылы мен жарқылдай күлгендеріне мәз болып жүргені. Той қамының жұмыстары да ретке келді. Ертеңгісін апасы жеті шелпек пісіріп, құран оқытты.

– Бақытжан, бәріміз келіннің басына барып қайтайық, – деді апасы.

Жылда Бәтестің анасының басына шалы екеуі барып, құран бағыштайтын. Олар бейіт басына келіп, топырақ алды. Атасы құран оқыды. Апасы дауыс шығарып жылап алды. Апасын құшақтаған Бәтес те жылағаннан көзі қызарып кетті. Келіні Жәмиланың да көңілі босап, Бәтесті құшақтап, бетінен сүйді. Апасы болса қабірде жатқан Бәтестің анасымен өзінше сөйлесіп жүр.

– Артыңдағы жалғыз тұяғың Бәтес жаным өсті. Сені жоқтатпай шамамның келгенінше қамқор болдым. Қайтеміз, бәрі құдайдың қолында әруағың риза болсын, – деп тағы да көз жасына ерік берді.

Баласы мен келінінің соғыс алдында түскен суретін суретшіге үлкейтуге беріп, ақшасын артығымен төлегеннен бе, бір айдан кейін бірнеше данаға көбейтіп рамаға салынған үлкен суретін алып келіпті. Қуанған шал-кемпір кетерінде бір тоқтысын мәшинесіне басып беріп, рахметтерін айтты. Суретті төргі бөлменің ортасына іліп, жиегін кестеленген шашақты орамалмен көмкеріп қойды. Кей уақытта қарияның кемпірі тілсіз өзіне қараған келіні мен баласының суретімен де сөйлесіп қоятын. Бірде Жәмила төргі бөлмеде біреудің сөйлеп отырған даусын естіп «кім келді екен» деп тандағанда суретке қарап, сөйлей тұрған енесін көрді.

– Сендерді сағына біз де қартайдық. Қайда жатқаныңды да білмеймін балам. Бәтесіңнің жүзін де көрмедің. Алтын асықтай келінімнің де өмірі қысқа болды-ау. Бәтесің өсті, құдай қаласа алдағы жылы оқуын бітіреді. Алматыға барып оқуын жалғастырмақ. Әруақтарың қорғап, қолдасын. Бақытжанымның артынан ерген Бәтесімнің амандығын

тілеймін. Жәмила келінім түскелі үйімізге де береке кірді. Құдайым бір жаман нәресте силаса екен деймін, – деген сөзін анық естіді.

Енесінің сөзін үнсіз тыңдаған Жәмила аяғының сыбдырын білдірмей тысқа шығып кетті. Ана сөзі жүрегін елжіретіп жіберді. Енесінің көңілін қайтып табамын деген ол айтқанын әп-сәтте орындап, асты-үстіне түсетін болды. Мұндайда ару ана «құдайдың мұнысына да мың рахмет, екі келінім де аттаған босағасына құт береке әкелді. Осыны да көп көре бермесе болды», – деп өзімен-өзі күбірлейтін.

– Ақылдас шашыңды әдемілеп өріп берейінші, – деді Жеңгесі Бәтестің тізесіне дейін өскен, қалың қара шашын сипап.

– Қойшы жеңеше кішкене кезімде апам екі тізесінің арасына басымды қысып алып шашымды әдемілеп өріп беруші еді. Мен титтей ауырса жылайтынмын – деп күлді.

– Енді өстің ғой, қане айна алдына отыра қал, әдемілеп өрейін.

– Ақылдас-ау, мына тоқпақтай қос бұрым, қыпша бел, әдемі мүсінді қызды жігіттер қалай көрмей жүр. Әлде менен жасырған құпияң барма? – деген жеңгесінің әзіліне беті ду ете қалды.

– Байқа, жылтырақтың бәрі әдемі емес. Біреудің қармағына түсіп қалма?

– Сіз барсыз ғой, сырымды жасырмай айтатын.

– Олай болса құлағым сенде, есікті жауып келейін, апам естіп қойса ұят болар, – деген жеңгесі, сыртқа көз жүгіртіп қайта келді, Бәтестің әдемі өрілген шашынан сипады.

– Жеңеше мына кітаптағы жазуды оқышы, – деді.

– О, «Мөлдір махаббат» жастардың қолынан түспейтін кітап, – деп ол мұқабаның бірінші бетіндегі жазуды оқыды.

– Айбар, Айбар қай ауылдың жігіті?

– Алматы жақтан. Ақтасты, Құрайлы деген ауылда мал дәрігері. Техникумды бітіріп, жолдамамен келіпті.

– Бәсе, сен қызда бір құпия бар сияқты еді. Өзіңді-өзің ұста,ғашық болу осы екен деп сезімге бой алдырып алма,алданып қалма. Қанша айтқанымен қаланың жігіті ғой, – деді жеңгесі де ойлы жүзбен Бәтеске қарап:

– Танысқандарыңа көп болды ма?

– Жоқ, осыдан бір ай бұрын,тауға гүл теруге барғанда көл жағасында таныстық.

– Сөз айтып, көңілін білдірді ме?

– Ол жағын қозғаған жоқ. Мені сүйетіні, ғашық екенін, көңілі арқылы білдірді.Өзім де ұнатып қалдым.Алғаш топ қыздардың арасынан маған гүл ұсынды, кітап пен қымбат иіс суын сыйлады. Осыдан былай екі-үш күнде бір кездесіп жүрдік. Өткен жолы біз машинаға отырғанда ол да келді, бізге қолын бұлғады. Сіздер байқаған жоқсыздар.

– Ол қалай да сені іздеп келеді. Маған көрсетші?

– Жарайды жеңеше, сынап берерсіз, – деді өзімсіне.

Айбар екі-үш күннен кейін жоқ іздеген адам болып Бәтестің ауылына келді. Атын тебініп бүлкіл жүріспен, қыз үйінің қасынан өтті. Сыртта қарт адамдар ғана жүрді. Ол ауылдан ұзап барып, тауға қарай жүрді де ат басын қайта ауылға бұрды. Бәтесті көре алмады. Атын шалдырып,алыстан бақылады. Қара жолды шаңдатып ағасының машинасы келеді. Кабинадан түскен екеудің бірі басына ақ жаулықты орамал салған, екіншісі жалаң бас. Ол Бәтесті бірден таныды. Қалай жолықпақ. Машина ұзақ тұрмады, жүріп кетті. Айбар іштей қуанды. Мал да өрістен қайта бастады. Бәтес,сауын сиырлардың алдынан шықты. Атын тебіне жақындай:

– Бәтес, – деді.

Ол да жалт қарады. Біреу көріп тұрма дегендей жалтақтай ауыл жаққа көз салды.

– Жайша жүрсің бе? – деп мойын бұрмастан тіл қатты.

– Сені сағынып кеттім, бір көрейін деп...

– Осы аптаның аяғында ағамның тойы сонда жолығайық, – деген, ол шыбығымен сиырды қақпалай үйге айдап келді. Айбар да бір табын сиырдың ішінен жоқ іздеген болып, атының басын кері бұрды.

– Анау аттылы неғып жүрген жан? – деді апасы.

– Жоқ іздеп жүрген біреу ғой, танымаймын, малшы болуы керек.

– Осы күнгі малшылар жалқау болды ғой. Алдындағы малына да жөндеп қарамайды. Аяқты мал тұрсын ба кетті де бір жаққа? – деп апасы да «Жоқ іздеген» жігіттің атына біраз сөздер айтты. Бәтес болса, мырс-мырс күліп, үйге кірді.

– Жеңеше, сіз көргіңіз келген жігіт келіп кетті.

– Қалай, жылдам кеткені ме?

– Ия, жеңеше, сиырлардың алдынан шықсам, артымнан бір аттылы жігіт келіп есімімді атады. Артыма бұрылсам Айбар, ауыл жаққа көз салсам апам сыртта мен жаққа қарайлап тұр, білмегенсіп екеуіміз тез сөйлестік. Тойда кездесетін болдық. Сонда көресің: Апам да қызық, «анау аттылы адам неғып жүр», – дейді. Жоқ іздеп жүр десем «әзіргінің малшысы жалқау, алдындағы малына ие бола алмайды» деп Айбарды сырттай сөгіп тастады, – деді. Екеуі қосыла күлді.

Әне-міне дегенше той әбігерімен жүрген олар уақыттың қалай өткенін де білмей қалды. Күндіз ауылдың үлкендерін шақырып ақ батасын алды. Кешке қарай Бақытжан мен Жәмиланың сыйласатын құрбы – құрдастары келді. Үй қасына тоқтаған автомашинадан кішкене қызды ертіп, орыс әйел түсті.

– Ассалаумағалейкүм, қария аман-есенсіздер ме? Келін құтты болсын – деп, Сергей қорапқа салынған затты алып.

– О, орыс тамырдың баласы келіпті, – деген қария Сергеймен қос қолдасып амандасты.

– Айналайындар, тойға келдіңдер ме? – деп қарт ана жігітті құшақтады.

– Апа, Наташа деген келініңіз, қызым Светлана, танысып қойыңыз.

Наташа да сыпайы сәлем берді.

Осы кезде сыртқа шыққан Бақытжан Сергеймен төс қағыстырып амандасты.

– Жәмила, Сергей келді. Жолдасымен, – деп дауыстайды. Жәмила да көп күттірмеді, артынан Бәтес те көрінді.

– Жарайсың Бақытжан, – деп Сергей Жәмиланың өн бойына көз жүгірте қарады да:

– Наташа Бақытжанның невестасы, танысып қой, – деп Жәмиланы қолтығынан алып, Наташаның қасына келді. Үйдегілердің бәрі сыртқа шығыпты.

– Наташа, қызым Светлана.

– Жәмила, Ақылдасым Бәтес.

– Бәтес, – сіз туралы Сергей мен Бақытжаннан көп естідім. Красавица, әдемі екенсіз, – деді Бәтестің қолын алған Наташа. Сергей әкелген заттарын ашып,

– Апа мынау сізге, мынау қарияға.

– Наташа қалыңдықтың сыйлығын тапсыр, – деді Сергей.

– Куда торопишься, сейчас, – деген Наташа әдемі көйлекті алып, Жәмиланың қолына ұстатты, да:

– Это тебя Бәтес, – деп оған да сондай үлгідегі көйлекті берді.

Бәрі риза болып үйге кірді.

– Апа, Наташа келініңізге қазақша сөйлей беріңіз, бәрін түсінеді. Келесі жылы келгенде таза қазақша сөйлейтін болады, – деді ару ананы құшақтаған Сергей.

Тойдың қызған шағында, сыртқа шыққан Бәтеске машина жақтан біреу есімін атады. Даусынан таныған ол солай қарай жүрді.

– Айбар!

– Жаным, әбден күттірдің ғой, – деген Айбар бетінен шөп еткізіп сүйіп алды. Мұндайды күтпеген Бәтес «ой» деп Айбардың ерні тиген бетін баса қалды. Екеуі де үнсіз.

– Қазір келем деп асығыс үйге кірген Бәтес жеңгесіне қарады. Ол еш нәрсені байқар емес. Қонақтар да көңілденіп, ән айта бастады. Жәмила мен Наташа қызу әңгімеге кірісіп, мәз болып күледі. Сергей біраз сілтеп алған сияқты. Қолындағы стаканын көтеріп, қонақтармен соғыстырып, «Достар үшін», деп қояды.

Есік жақта тұрған Бәтесті байқаған Жәмила қыздың ымын түсіне қойды. Наташаға «қазір» деген жеңгесі Айбардың келгенін айтқызбайақ білді. Екеуі тысқа шықты да үйдің артына барды. Айбар сасып қалды.

– Айбар, жеңешем ғой, сені көргісі келеді.

– Кешіріңіз, сізбен бұлай танысам деп ойламаппын. Ыңғайсыз жағдайда қалғаным, – деп жан – жағын қармана берді.

– Оқасы жоқ.. Ақылдас алысқа ұзама. Апам іздеп қалады. Мен дауыстап есіміңді атағанда тез келетін бол, – деді жеңгесі.

Жәмила оларды жеке қалдырғанды жөн көрді. Сыртта тұрған Наташа Жәмиланы көре сала.

– Куда ты ушла, – деп екеуі қайта үйге кірді. Екінші бөлмеде пысылдап ұйықтап жатқан қызы Светлана- ны көрпесімен қымтап жапты да, стол басына келді. Той қонақтары кезек-кезек тост көтеріп, басқарушы тамаданы да тыңдаудан қалды. Олар сыртқа демалуға шықты. Екі-үш келіншек столды жинастырып, екінші отырыстың дастарханын да жасап жіберді. Бәтестің бар жоғы ешкімнің қаперіне де кірмеді. Үзіліс бітіп, екінші рет дастарханға отырғанда ғана апасы:

– Келін, Бәтес көрінбейді ғой.

– Осында жүр апа, қыздармен сыртқа шығып кеткен болар, – деді де үй артына барды да «Бәтес» деді. Ар жақтан «Әу» деген дауыс естілді.

– Үйге қайтатын уақыт болды, – деді.

Екеуінің тәтті қиялы мен кездесуі аяқ асты үзілді.

– Келесі сенбіде Шәлкөде жайлауында аудан малшыларының фестивалі өтеді. Соған барамыз, – деді Бәтес. Айбар қызды белінен құшақтады да байқатпай екінші бетінен де шөп еткізіп сүйіп алды.

– Ой, Айбар қойшы ұят емес пе? Апам келіп қалады, – деп ол жігіттің құшағынан сытылып шықты.

– Шәлкөде жайлауында кездесейік, – деді Айбар ақырын ғана. Соңына бұрылмастан үйге кірген Бәтес:

– Жайшылық па жеңеше, әлде көмек керек пе?

– Жо...ға апам сұрады.

Апасы келіп Бәтесті «құлыным менің» деп бетінен алма – кезек сүйді. Бәтестің сасқаны сонша маңдайынан шыпшып тер шығып кетті. Жәмила көзін қысып күліп жіберді.

– Ой, апа! Мен кішкентай емеспін ғой, қонақтардан ұят болады, – деп апасын көрші бөлмеге алып кетті.

Тойға жиналған жастар таң ата тарқасты. Үй ішін ретке келтірген Жәмила мен Бәтес қатты шаршады. Екі-үш сағат ұйықтады ма білмеді, апасының:

– Бәтесжан тұра ғой қонақтар шай ішсін, – деді. Басы мен – зең орнына тұрған ол жеңгесінің қасына келді.

– Ақылдастың көкесі, дастархан әзір, қонақтарды үйге кіргіз, – деді. Ол жеңгесін құшақтай сүйді де тысқа шықты. Шай ішіп болғаннан кейін:

– Бүгін демалыс, тауға шығамыз, – деді Сергей.

Сергейдің сөзін Бәтес те қостай кетті. Олар табиғат көріністерін тамашалап, аспанмен таласқан Хантәңірін қызықтады. Суретке түсті. Наташа да айналасына қарай таң-тамаша болды. Мұндай көріністі бірінші рет көріп отырғаннан ба кішкене қызы Светлананы бірде тастың үстіне, енді бірде шыршаның қасына тұрғызып суретке

түсіруде. Бір-екі күн көңілді демалған Сергейдің жанұясы оларға риза болды. Сәлем-сауқат, құрт-май, ірімшік толы қорапты Бақытжан машина кабинасына салды. Сергей де оларды Алматыға қонаққа шақырып кетті.

Той өткізіп, иықтарынан ауыр жүк түскендей болды. Бақытжан болса, жұмысқа таңертең кетіп, қараңғы түсе келеді. Ұзақты күн жеңгесі екеуі әр нәрсені әңгімелеп одан қала берді анасының қылықтарына күледі.

– Ақылдас, өткен жолы Айбарды дұрыстап көре алмадым. Енді кездескендеріңде оған кестелі орамал сыйла. Екеуіміз отырып тігейік, апам біліп қоймасын, – деді. Бәтес те қуана келісе кетті. Олар ақ орамал шетін әдемілеп көмкерді. Бұрышына, түрлі-түсті гүл кестеледі де астына «Бәтестен ескерткіш Айбарға, Шілде 1956 ж.» деп жазды.

– Есімімді жазбай – ақ қойсақ қайтеді, – деді Бәтес ойлана.

– Онда тұрған не бар. Міне, қарашы Ақылдастың көкесіне қандай орамал сыйға тартқанымды, – деп ол төрт бүктелген әдемі орамалды жайып көрсетті. Кестелеп тігілген гүлдің астына «Жәмиладан ескерткіш Бақытжанға 07.1956 ж.» деген жазуды оқыған Бәтес тіс жарып ештеме демеді.

Кестеленген орамалды енді Бәтес күніне үш-төрт рет көретін болды. Айбарға орамалды берудің ынғайын ойлап, басын қатырды.

– Ақылдас ол қашан келем деп еді, – деді оның мазасызданып жүргенін байқаған жеңгесі.

– Шәлкөдеге, малшылар фестиваліне барады.

– Өте жақсы болды. Сонда кездесеміз. Кестелі орамалыңды оңаша қалғанда берерсің.

Екеуі ұзақ сырласты.

– Ақылдас әлі оныншы класты оқуың керек, көкең сені Алматыға оқуға жібермек. Ол ойын мен де мақұлдадым. Осы жағын да ойла. Жігітті тым еркінсітіп жіберме? Екеуіңнің ортаңда көзге көрінбейтін перде болғаны жөн.

Сол пердені мезгілсіз жыртып алма, – деді жеңгесі оған ойлана ақыл-кеңесін айтып.

Шәлкөде де өтетін малшылар фестиваліне бәрі баратын болды. Апасы мен атасы арнайы шақырылды. Әрі Бақытжанның машинасы апарады. Бақытжан Шәлкөде жайлауына ерте келді. Апасы мен атасы жиналыс басталғанша колхоздың үйінде қалды. Жәмила мен Бәтес қаз – қатар тізілген авто дүкендерді аралады. Әр қайсысына аялдап заттарды көреді бірі ұнатса, екіншісі ұнатпайды.

– Ақылдас осы жүрісімізбен біз ешнәрсені сатып алмайтын сияқтымыз, – деді жеңгесі.

Бәтес күліп жіберді де:

– Дүкендерді қайта аралайық.

Наташа сыйлаған көйлек екеуіне де құйып қойғандай шап-шақ. Тігілуі де өзігеше жарасып-ақ тұр. Екеуіне қылжақпас жігіттер де соқтықты.

– Қарындас танысуға бола ма екен,? – деді де жігіттердің бірі әндете жөнелді.

*Сары ат қайда?
Саз бойында,
Шілія-қамыт,
 мойнында.
Жігіт қайда?
Қыз қойнында,
Қос білегі
 мойнында.*

– Пай-пай шіркін! Қыздар, жастық шақта ойнап күліңдер. Дүниенің қызығы сол, – деп жарыса сөйледі. Олар екеуінің соңдарынан қалар емес.

– Өлеңдерінің сыйқын қарашы, мұндайларға қыз қайтып қарасын, – деді жеңгесі. Жігіттер еркінсі қастарына келіп, тұрпайы әзілдесе бастады.

– Жөндеріңе кетпесендер әне, милиционерлер келеді. Соларды шақырамын, – деді Жәмила.

Қарама-қарсы келе жатқан екі милиционерлерді көрген олар тайсақтай бастады. Қылжақпас жігіттерден құтылған екеуі шеткірек дүкенге келді. Айбар да Жәмила мен Бәтесті байқап қалды. Ақырын басып қастарына келді.

– Сәлеметсіздер ме?

Айбардың даусы олардың құлақ түбінен естілгендей болды. Жеңгесі бірден жігіт жүзіне қарады.

– Біреуге ұқсаттыңыз ба? Әлде сіздің де бізбен танысқыңыз келіп тұр ма? – деді жеңгесі.

Бәтестің күлкісі келіп, сатуға қойылған заттарды көре бастады.

– Кешіріңіз, сізді байқамай, – деп Бәтеске қарады. Ол әлі сауда жасағансып, Айбарға қарамады.

– Ақылдас, мына жігітті танушы ма едің?

Сонда ғана Бәтес:

– Айбар, келуіңмен, – деді де:

– Жеңгемді танымай қалдың ба?

– Қайын сіңілімді көргенде мені қайтіп көзіне ілсін, – деген жеңгесі де сынап қарады.

– Айып етпеңіз. Сіздің үніңіз құлағымда қалыпты, бірден таныдым. Қалалықтарша киініпсіздер, тани алмағаным да рас, – деді.

Жайлау төрі құжынаған халық. Бір шетте құрылған алтыбақан маңына жастар да жиналып қалыпты. Үшеуі сонда келді.

– Алтыбақанға отырыңыздар, – деген Айбар арқанды қолына алды.

– Отырсақ, отырайық, – деген Жәмила Бәтесті алтыбақанның бір басына өзі екінші жағына жайғасты.

Айбар ақырындап арқанды ары-бері қозғап, екпінін үдете түсті. Алтыбақан екеуін аспандата жоғары көтеріп,

қайта төмен түскенде жүректері көтеріліп кеткендей болды. Екеуі де арқанды мықтап ұстап алған.

– Айбар болды-болды, түсеміз, – деді Бәтестің жеңгесі.

– Рахмет, Айбар енді сен отыр, арқанды мен қозғайын, – деп қасына келген Жәмила, арқанды жылдамдата шайқады. Олар біраз ойын қызығына берілді.

– Апам мен атам іздеп жатқан болар, мен кетейін. – деп Жәмила да аяқ асты сылтау таба қойды.

– Ағаңның көзіне түсіп қалып жүр ме?, – деп ескертіп те қойды. Сахна маңында әр ауылдан келген өнерпаз әртістер де жиналыпты. Екеуі солардың өнерін тамашалады.

– Шәлкөде жайлауы керемет екен, өзен жағасына барсақ қайтеді, – деді Айбар.

– Қарашы Бәтес айналамыз толған адамдар, эне, жұптарын жазбаған жастар да серуенге шығыпты, кеттік, – деп Бәтестің қолынан ұстады.

Сылдырап аққан шағын өзен суы тұнық екен. Өзен бойын жағалай жүрді. Айнала тізеден келетін жап – жасыл шалғын. Олар ұзап барып иінге тоқтады.

– Бәтес қарашы табиғат құлпырып кетіпті, – деп адам аяғы баспаған шалғынға отыра кетті.

– Ауасы неткен керемет, – деп костюмін шешіп Бәтестің астына төседі.

– Тізе бүксеңші, – деген ол қолынан тартты.

Қарсылық көрсетпеген Бәтесті жанына отырғызды. Құшақтаған қалпы екеуі біраз үнсіз қалды. Қос бұрымының тарқатылған ұшын Бәтес қайта-қайта өре берді. Қыз, басын көтеріп, тау жаққа қарағаны сол еді. Айбардың да тағаты таусылып, қыздың тамағына ернін тигізді. Қыз да бір сәт сезіміне ерік берді. Жігіт ерні қызыл ерніне қалай қадалғанын да білмей қалды. Көзі жұмылған қалпы ыстық ләззатқа бөленді. Аймаласқан екі жас мына дүниені ұмытқандай.

– Қойшы Айбар, – деп ақырын жігітті кері итерді.

– Біреу көрсе ұят болады.

– Бәтес сені сүйемін, көл жағасында кездескенде бірден көңілім саған ауып қалды. Ғашық болғанымды білдім. Сол түнді ұйқысыз өткіздім. Көз алдымда сен тұрдың, әдемі ескерткіш сыйлағым келді. Ойыма «Мөлдір махаббат» кітабы түсті. Өткен жылы қаланың кітап магазинінен сатып алғам. Саған дейін қыздарға сыйлық ұсынбаптым. Не жазарымды білмедім, әр түрлі ойлар келді. Сенімен дүкен есігінде қақтығысып қалғанымда, денемді ток соққандай болды. Ішімнен қатты қуандым, – деп қыздың қызыл ернін құшарлана сүйді. Қыз да шалқалай беріп, жігіттің мойнынан құшақтады. Тағы да тәтті ләззат сезімі бойларын баурап алды. Бәтес жұмсақ алақанын жігіттің ерніне тақап, басын бұрып әкетті.

– Айбар, көп отырып қалдық, жеңгем алаңдамаса болды, – деп орнынан көтерілді. Жігіт қолтығына еніп кеткен қыз қаз-қатар тігілген киіз үйлерге жақындағанда:

– Айбар, жеңешеме жолығайын, – деген Бәтес колхоз үйіне келді. Ауыл адамдары да көңілді. Төрде отырған атасын да байқап қалды. Елендеп сыртқа қарап отырған жеңгесі Бәтесті көріп тысқа шықты.

– Жеңеше.

– Ағаң әлі көрінбейді? – атам мен апам үйде асқа отырды. Сені екі-үш рет сұрады. «Ана жақта құрбыларымен қалды,» – деп алтыбақан жақты нұсқадым.

Жеңгесі де екеуін сырттай бақылап, олардың өзен жаққа кеткендерін, айтты.

– Қыдырып қайттық. Түстің де болғанын білмей қалыппыз.

Осы кезде үлкендер жағы да тысқа шықты. Олардың бірі:

– Қыз қууды көрейік, бәйге кейін болады, сол жаққа барайық, – деді.

Тамақ үстінде алаң болып отырған ару ана келінінің қасынан Бәтесті көргенде көңілі орнына түсті.

– Бәтесжан қайда кеттің? Ертеден бері нәр татпадың?, – деген апасы екеуін үйге кіргізді.

– Құрбыларыммен болдым апа.

– Әлгі Бақытжан қайда? – деп келініне қарады.

– Алаң болмаңыз апа, бәйге өтетін жерге кетті.

Үшеуі қайта дастарханға отырды. Олар тысқа шыққанда адамдар бәйгені көруге бет алыпты. Солай қарай жүрді. Қырық – елу қадамдай жерде тұрған Айбарды көрді.

– Кестелі, орамалыңды бердің бе? – деді жеңгесі құлағына сыбырлап. Ол басын шайқады. «Неге?» деген сұраулы жүзбен қарады да:

– Оның дұрыс болыпты, қайтарда бер? – деді тағы да сыбырлай.

Апасы мен жеңгесін ыңғайлы жерге орналастырды да көзімен Айбарды іздей бастады. Ол тіпті жақын жерде тұр екен. Арқасы қозған жұрт қиқуға-қиқу қосты. Қызға жете алмай қалған жігітті қыз қамшының астына алған, аяр емес. Қамшы тиген жігіт ауырсына жауырынын қиқан еткізіп қояды.

– Әй, сазайын берді-ау?

– Мәстек атты қайдан мініп алған?

– Қыз мықты екен, қайсы колхоздан?, – деген сөздер де айтылып жатты.

Айбар мен Бәтес бәйге басталып, елдің назары соған ауғанда, шетке шықты.

Жігіттің қызға деген ынтығы басылар емес, шыдамы таусылғаннан:

– Бәтес қыдырып қайтайық, – деп дүбірлі топтан алыстай түсті.

– Қарашы Бәтес екеуіміз ал қызыл гүлдердің ортасында келеміз. Мына гүл кілемді басқың келмейді, қандай әсем.

– Гүл махаббат, гүл сезім. Өміріміз гүлмен өрілсе

гой, шіркін! Арманымыз болмас еді, – деді Айбар айналасына қызықтай қарап.

– Онда өмірдің мәні мен қызығы болмай қалады. Өмір де жылдың төрт мезгіліндей, – деді Бәтес оған қарсы жауап беріп.

– Өмірде қиындықсыз дайын дүние болмайды. Бірақ соның бәрін жеңе білу керек.

– Сен философсың. Расында қиындықсыз дайын дүние келмейді. Бірақ, соның бәріне төзімділік қажет.

– Дәл айтасың, шын ғашықтар қандай қиындықтар болса да бірге көріп, болашақ өмірлері үшін күресе білсе ғана жеңіске жетеді.

– Тура кітап сөзін айттың Бәтес, – деп құшақтай алды да қыздың қызыл ернін құшарлана сүйді. Бәйге біткен сияқты, елдер тарап барады.

– Қайтатын уақыт болыпты, көкем іздеп қалады, – деп қыз жігітті асықтыра бастады.

– Бәтес, мынаны жеңген тапсыруға реті келмеді. Сыйлығым болсын, – деп қалтасынан кішкентай қорапшаны алып ұсынды.

– Сонша әуре болғаның не?

– Олай деме, жеңген сом алтын.

Бәтес әдемілеп бүктелген кестелі орамалды Айбардың қолына ұстатты.

– Менен, естелік, көріскенше, – деп жылдамдата соңына бұрылмастан үйге бет алды.

Кестелі орамалдың бүктеуін ашып «Естелік Айбарға. Бәтес. Шілде 1956жыл» деген жазуды оқығанда ол қуаныштан жүрегі жарыла жаздады.

Әзілдері жараса күліп ойнап жүрген Бәтестің жеңгесі бүгін ертеңгісін қабағы шытылып, төсегінен көңілсіз тұрды. Жеңгесінің өңі бұзылып, еш нәрсеге зауқы соқпай тұрғанын байқаған Бәтес қасына барғанда:

– Ауырып тұрмын, түнімен көз шырымын ала алмадым, – деді.

Ертеңгі шай да үнсіз ішілді. Жәмила бір шыны шай ішті де дастархан басынан тұрып кетті. Қарт адамдардың мазасы кетті. «Бақытжан бірдеме деп қойды ма?» деген күдікті ой да келді бастарына. Жәмила әлсін-әлі сыртқа шығып, үйдің артын айналып кетеді. Оның лоқсып, құса алмай жүргенін көрген Бәтеске:

– Жүрегім жиі-жиі көтеріліп, құсқым келе береді. Басым айналады. Кеше ертеңгісін басталып еді, басылар емес, – деді. Көне көз ана да Жәмиланың жай-күйін сырттай байқады да:

– Мен мектеп жақтағы әкпемізге барып келейінші, – деп сыртқа шықты. Осы ауылдағы қазақша ем салып жүрген жасы сексеннің кең мол ішіне келген, қарт әженің үйіне келді.

– Амансыз ба әкпе?, – деп есіктен кірген Бәтестің апасын қарт әже жылы шыраймен қарсы алды.

– Кел, кел шай қояйын, – деген қарт әжені тоқтатып :

– Шайыңа рахмет, әкпе. Ішіп жүрген шайымыз ғой. Сізге бір шаруамен келіп едім, – деді. Төрге салынған көрпеге жайғасып отырған ана:

– Айта бер құлағым сенде?

– Көктемде түсірген келінім ауырып қалыпты. Мазасы кетіп, жүрегі көтеріледі, лоқсиды. Шәлкөде жайлауына барғанда суық ұстап қалды ма білмедім. Көріп берсеңіз жөн болар еді. Бақытжан келсе орталыққа дәрігерге апарамыз ба? білмей отырғаным, – деді.

Екеуі үйге келгенде Жәмила төсекте аяғын бауырына алып, бүк түсіп жатқан-ды. Оларды көріп, орнынан тұрды.

– Апа, шай қойып жіберейін, – деді.

– Айналайын, Бәтес бар ғой, сен көп қимылдама, демала ғой, – деді апасы да бәйек болып.

Қарт ана Жәмиланың тамырын ұстады, аузын аштырып, тілін қарады да:

– Қарағым қан қысымың қалыпты екен, басыңның қызу

да байқалмайды, жүрегіннің лоқсуы да екі-үш күнде басылып кетеді. Көңілің қалаған тамақты жей бер, – деді де орнынан тұрды.

– Әже шай әзір, дастарханға келіңіз, – деді Бәтес те. Олар асықпай отырып шай ішті.

– Құдай қаласа, немере сүйетін боласың. Келініңнің аяғы ауыр сияқты. Жас қой білмей жатыр. Шілдехана тойына келейік, – деген әже орнынан көтерілді.

– Айтқаныңыз келсін, Құдайым жарылқасын. Осы жалғыз ғой үйдің түтінін түзу шығаратын, – деп Бақытжанның анасы да асты – үстіне түсуде.

– Бәтес, әжеңді үйіне апарып сал, айналайын. Мына үнді шайын өткенде балалар қаладан әкеліпті, – деп бір бөлек шай мен кездемені қолына ұстатты.

Әжесін үйіне апарып салған Бәтес шыдамсыздана Жәмиланың қасына келді де құшақтай алды.

– Қойшы Ақылдас, сіркем су көтермей тұрғаны. Орнымнан тұрсам болды басым айналып, көзім қарауытып кетеді, – деді Бәтестің бетіне бетін тигізген Жәмила.

– Жеңеше ауруыңның сырын айтсаңшы?

– Мен қайдан білейін, Бақытжан бас ауру, тағы басқа да дәрілер сатып әкелмек, – деді.

– Ой жеңеше ол дәрілерді ішуге болмайды. Сіздің аяғыңыз ауыр, – деді ақырын біреу естіп қоймасын дегендей.

– Әулиесің бе, әлде көріпкелсің бе?

– Рас айтамын, ана үлкен әжеміз бекер келен жоқ. Апам екеуінің сөзін естіп қойдым. Солар айтып отырды.

Жәмиланың жүзі де қызыл шырайланып, қуаныштан көңілі көтеріліп қалды. Екеуі тысқа шықты.

– Ақылдас, құрттан сындырып берші, аузыма салайын жүрегімнің айнығаны басылар ма екен?

Бәтес сыртта жайулы тұрған құрттың біреуін әкеліп берді. Көлеңкеде екеуі біраз отырды. Құрттан сындырып

аузына салды. Жәмиланың аяғы ауыр екенін білген жанұя өмірінде өзгеріс бола бастады. Атасы мен апасы жиі-жиі шүйіркелесіп, кейде бір нәрселерге келісе алмай қалатын кездері де болып қалады. Күндегісінше жұмыстан кеш келген Бақытжан кешкі аста. Қаладан жүк әкелуге Алматыға баратынын айтты.

– Жәмила мен Бәтесті де ала кетсем. Бәтес қаланы көріп, танысқаны жөн шығар. Келесі жылы оқуын да бітіреді, – деді.

Күтпеген жақсылықты естіген Бәтес атасы мен апасын құшақтап алып:

– Апа, атам екеуің біз келгенше шаруаға қарай тұрасыздар ғой ә?

– Ой, айналайын шаруа дейтін шаруа барма, айналдырған екі сиыр мен оның бұзауы, жаман шал мініп жүрген колхоздың аты. Екеуімізден артылатын шаруа жоқ. Алматыға барындар көріңдер, демалып қайтындар қарақтарым, – деді ару ана жайдарлана баласының сөзін хош көріп. Кемпірінің сөзін шалы да қоштай кетті. Шалының келіскеніне көңілі толған ана, орнынан тұрып ескі әбдіресін ашты да буыншақ-түйіншегін ақтарып оралған нәрсені дастархан басына алып келді. Шүберегін шешіп ашты да:

– Мә, қарағым бұдан кейін осыған сен ие болшы, – деп бір бума ақшаны Жәмиланың алдына қойды.

Мұндайды күтпеген Жәмила сасып қалды.

– Апа..., мұны қайтем. Сізде тұра берсін де?

– Жоқ қарағым, ендігі мына үйдің иесі сен, ел қатарынан қалмандар. Дүкен аралап, сауда да жасай алмаймыз. Игіліктеріңе жаратыңдар, – деді.

Жолға әзірленген екеуі түннің бір уағына дейін ұйықтамады, киімдерін реттеді. Ал, анасы болса, қоржынның екі басына үйдегінің бәрін салып, толтырып қойды. Таң ата жолға шыққан олар ұзақты күнгі жүрістен

шаршаған сияқты. Екеуі қалғып кеткендерін білмей де қалды. Қаладағы көкбазар маңындағы Сергейдің үйіне келгенде бір-ақ оянды. Қонақтарды Наташа қуана қарсы алды. Бәтесті көрген қызы Светлана оның мойнынан құшақтап жіберер емес. Олардың соңынан Бақытжан қоржынды көтере үйге кірді.

– Қарттардың сәлемдемесі...

– Ой, қандай керемет бабушка Сережадан да ауылдың дәмін мол етіп, беріп жібереді. Ол кісілер қалай, аман ғой, – деді Наташа.

Көп кешікпей Сергей де келді. Олар дастархан басында көңілді отырды. Ауылға барғандағы суреттерін көрсетті. Бәрі мәз, өткен тойды естеріне алды. Бақытжан колхоз жүгін басып, қайта ауылына кетті. Жамила мен Бәтес екі-үш күн қаланы аралап демалатын болды. Жәмиланың аяғы ауыр екенін білген Наташа қоярда, қоймай ауруханаға апарды.

– Бәтес, Жәмила кішкентайлы болмақ, дәрігерлердің қортындысы шықты. Атаң мен апанды қуанта бер, – деді

Олар қаланы аралап, орталық паркке, Көктөбеге көтеріліп, тамашалады. Екі күннен кейін Жәмила «үйге кетейік» деп мазалана бастады. «Бір-екі күн болайық» деген Бәтесті де тыңдар емес.

– Апам мен атама екі-үш күн ғана боламыз дедік емес пе, олар да бізге алаңдап отырған болар.

– Жәмила ертең магазин аралаймыз. Ауылға, үлкен кісілерге киім алу керек. Сергей келсін қайтуларыңды ақылдасамыз, – деді Наташа

Сергей ауылға сұранып, жанар-жағар май жеткізерде екеуін ала кететін болды. Ұзақты күн дүкен аралаған олар әбден шаршады. Дәріханаға кіріп Жәмилаға керекті дәрі-дәрмек те алды, оны қалай пайдалану керектігін қағазға жазып берді. Қаладағы үш күн Жәмилаға тым ұзақ болып көрінді. Дәрігерлерден аяғының ауыр екенін білген-

нен кейін, аңсары ауылға ауып, кеткісі келді. Ертесі олар жолға әзірленді. Сергейдің келіншегі Наташа да апасының қоржынын жеміс-жидекке сықа толтырды, қосымша тағы бір үлкен қорапшаға алма, өрік, қияр, помидор, басқа да көкөніс түрлерін салды.

– Жемісті көп же, витамині мол. Үлкен кісілерге сәлем айт, – деп олармен қимай қоштасты.

Кешкісін үйге келген Бақытжан екеуінің үйде отырғанын көргенде:

– Сонша неге асықтыңдар,? – деді

– Жеңешем екі күннен арыға шыдай алмады. «кетем» деп әлек салды, – деді Бәтес жеңгесіне еркелей сөйлеп.

Апасы қуанышын жасыра алмай:

– Бұрын Алматыда тұрмағандықтан ауасы жақпады ма кім білсін? Ауылға келгені жақсы болды, – деді.

Бәтес келген бетте апасына жеңгесінің аяғы ауыр екенін, дәрігерге Наташаның көрсеткенін, бәрін айтқан-ды. «Орыс келінімнен айналайын, жақсы болған екен». Өзім де соларды сағынып қалдым. Атаңа айтсам, «ондайың бар бірге бармадың ба? – деп өзіме тискені», – деп апасы да сөзге араласты.

III

Бәтеспен кездеспегеніне біраз уақыт болған Айбар бір-екі рет келіп жолықтыра алмады. Бүгін сәті түсіп, кешкісін жеңгесімен сөйлесіп қалды. Айбардың келгенін естіген ол жанын қоярға жер таппады.

– Ауылға кино келіпті, көреміз бе? – деді Бақытжан.

– Ой, аға барайықшы, – деп Бәтес қуана қоштай кетті.

Кеңсенің керегесіне ақ мата керілген. Кино қондырғыны айнала қоршаған балалар. Үлкендер жағы отыратын орындығын да көтере келіпті. Жәмила да қолтығына ықшам жасалған төр көрпені қыса шыққан-ды

– Сіздер отырыңыздар, мен артына, ана қыздардың қасына барамын, – деді Бәтес.

Бәтес көзінің қиығымен жан-жағындағылары сездірмей, қарады. Экранға түскен жарыққа көрермендердің назары ауған. Біреу қозғалып, ортадан сытылып шықты. Айбар да Бәтестің қолынан ұстады. Олар ұзаңқырап мектеп үйін айналды. Қараңғы, әрі жүргіншілер байқамайтын, тыныш жер.

– Бәтес! Сағындырдың ғой қатты сағындым, – деген Айбарға жауап бергенше, жігіттің ыстық лебі бетін шарпып, ерні қызыл ерінге жабысып қалды. Үні шығар емес, сәл тыпырлаған қыз жігіттің еркіне көне берді. Олар бір орында ұзақ айналасты. Аптыққан көңілдері басылғанда ғана:

– Айбар деймен, Айбар қойшы енді, – деп Бәтес жігітті әзер тоқтатты.

– Біз, Алматыға бардық. Жеңгем екеуіміз қыдырып қайттық. Сенің келгеніңді білгеміз жоқ. «Әлгі біздің сері жігіт көрінбей кетті ғой» деп маған жеңгем әзілдей күлетін болды.

– Сыйға тартқан кестелі орамалыңды жүрегімнің тұсында ұстап, күніне бірнеше рет қараймын, әдемі жазуыңды оқимын. Өзіммен өзім, болып кейде армандап кетем, – деген Айбар қыздың ерніне қайта жабысты. Екеуі де бірін-бірі айналап құшақтарын ашар емес.

– Болды Айбар. Кино бітетін уақыт таяп қалды. Көкем іздесе ұятқа қаламын, – деген Бәтес Айбардың құшағынан сытылып шықты.

Олар білдірмей топтың арасына кіргенде кино да аяқталды. Кино аппаратының жарығы сөнгенде айнала тастай қараңғы болды қалды.

– Көке, мен мұндамын, – деді Бәтес дауыстай. Айбар да Бәтестің қолын қысып қоштасты.

Жазғы каникул да аяқталуға жақын. Айбар да екі-үш рет келіп кетті. Бәтес оқу басталардан 1–2 күн ерте кел-

ді. Интернатқа жан-жақтағы ауылдың қыздары әлі келе қоймапты. Ауыл базарлығынан тәрбиешісіне беріп, мәз жасады. Жаздай бірін-бірі көрмеген қыздар шұркырай, құшақтасып, көрісті, бәрі көңілді:

– Қыздар өзгеріпсіндер, бойжеткен сияқтысындар ма қалай? – деді оларға Бәтес.

– Өзің ше, тіпті сұлуланып кетіпсің, жігіттердің бәрі сенің соңыңнан қалмайтын шығар, – деді олардың бірі.

«Маржан неғып кешігіп жатыр екен» деп ойлады. Әрі тағатсыздана күтіп, қыздардан сұрап та қойды. Ешкім білмейді, бәрі «келіп қалар» деген сөзден әріге бармады. Кешке қарай есік шиқылдап ашылды да:

– Сәлем қыздар! – деген Маржан кіріп келді. Шу ете түскен қыздардың құшақтары айқасып қалды. Олар үйлерінен әкелген дәмдерін ортаға қойып, әңгіме-дүкен құрды, бәрінің іштері пысып қалған. Бір-біріне сөз берер емес.

– Ал, қыздар! Бәтес екеуіміз нағашыма барып келейік, сәлемін жеткізуім керек, – деді Маржан.

Олар тысқа шыққанда күн әлі бата қойған жоқ-ты. Тәрбиешісіне де, нағашысына баратынын ескертіп қойды. Бәтес Айбар екеуі туралы айтайын деп еді.

– Асықпа, қазір келеді. Осында күте тұрайық, – деді Маржан оның сөзін бөліп. Кім келетінін біле алмай дал болған Бәтес құрбысына қарады. Ол:

– Әне, келеді, қазір таныстырам.

Қастарына ұзын бойлы, шашы артына қайырылған жігіт келді.

– Танысып қой, құрбым Бәтес, – деді.

– Сәлеметсіз бе, кездескеніме қуаныштымын, есімім Қайсар, – деп қолын созды.

– Бәтес, – деп ол да қолын ұсынды.

– Кеттік, – деді Маржан Бәтесті қолтығынан алып.

Олар өзен жағасына келді.

– Бәтес хат жазған ағам, енді жігітім болды, – деп күлді.

– Шын ба...?...?...?,

Таңырқай Маржан мен Қайсарға кезек – кезек қарады да:

– Махаббаттарыңыз баянды болсын, – деген сөзді қалай айтқанын да білмей қалды.

Екеуін Бәтес оңаша қалдырудың ебін таппай қиналды. Маржанның әңгімесі таусылар емес.

– Ауылға кететін күні хат алдым. «Алтындай қарындасым анамды қуант екі-үш күнде үйде боламын, құшақтап бетіңнен сүйдім» депті. Бетім дуылдап кетті. Ыстығы басылар емес. Суретіне қараймын. Қойшы сонымен. Ана сүйінші балаңыз келеді дедім. Қуанғанын айтсаңшы. Мені құшақтап алып жіберер емес, өзім де үш жылдан бері бауыр басып қалыппын. Екеуіміз бірдей қуандық. Сырттай жолына қарап жүрдім. Солдат киімімен Қайсарды көз алдыма елестетем. Ауылдың жаңалығы жерде жатама. Бәрі құлағдар болды. Қайсар да келді. Келесі күні үлкен-кіші, бәрі сол үйге барды. Қуанышы қойнына сыймаған ана:

– Келіндер қарақтарым, үйге кіріңдер, – деп бәйек болуда. Кішкентайлар жағы конфетке қарық. Сырттай қарап тұрдым. Үйге кіруге жүрегім дауламады, қайтып кеттім. Ертесі ел аяғы басылғанда көшеге шықсам ойламаған жерден кездесіп қалдым. «Сәлеметсіз бе?» – дедім де өте шықтым. Жүзіне тура қарай алмадым. Ол да сыпайы сәлемдесті. Іштей сезіп келем, сонымнан қарап қалғанын.

– Маржан қысқартып айтсаңшы, – деді Бәтес жігітке күле қарап.

– Аз қалды, сонымен түс ауа апамыз келіпті. «Қарағым Маржан көрінбей кеттің ғой» деп үйіне ертіп барды. Үйдің әр затына дейін маған таныс, барған сайын үйін, жинасып жүргеннен бе «Апа көмектесіп жіберейін» деп-

пін сасқанымнан. Алдымнан Қайсар шықты. Өз-өзімнен қысылып қалдым.

– О, Маржан, менің хатымды анама оқып беріп, сәлемімді жеткізіп тұрғаныңа рахмет, – деп бетімнен сүйді. Өне бойым шымырлап кетті. Бұрын жігіттер бетімнен сүймегеннен бе ерні тиген жер көпке дейін ысып тұрды. Таныстығымыз осылай басталып, махаббатқа айналды, – деді.

Олар интернатқа кеш келді. Қыздардың алды, ұйқыға кетіпті. Алғашқы қоңырауға да әзірлік жасапты.

Жаздай тыныштық құшағында тұрған мектеп ауласы оқушылардың көңілді күлкісіне бөленген. Көшенің де сәні кіріпті. Сырттан асығыс кірген Маржан :

– Бәтес, Бәтес деймін сыртта Айбар күтіп тұр, тездет, – деді. Сыртқа шыққан Бәтеске күлімсірей келген Айбар:

– Жана оқу жылың құтты болсын, – деп артына тығып ұстаған гүлін ұсынды

– Рахмет, әдемісін-ай, – деген Бәтес гүлді көргенде қуанып кетті.

Гүл ұстаған Бәтес бөлмеге келгенде, қыздар шу ете тусті.

– Керемет, Алматыдан гүл әкеліп сыйлаған Айбар нағыз жігіт екен, – деді. Бәтестің қолындағы гүлге қызыға қараған қыздардың бірі.

Айбармен кездесетіні жайлы Маржанға айтты. Ол басын изеп құптады да:

– Жалғыз барасың білесің ғой, жігітімді ауылға шығарып саламын, – деді.

Екеуі күлді. Уәделі жерге Бәтес кешігіп келді. Тағатсыздана күткен Айбар құшақтай алып, қыздың қызыл ерніне қадалды. Бәтес жігітті тоқтатып.

– Көлге барайық та. Қарашы аққулар алыстан көз тартады. Көлге сүйсіне қарады да:

– Жаздағы Маржанның жазуы бар ма екен? – деді.

– Кеттік, – деген Айбар Бәтестің қолтығынан алды. Екеуі өткелден өзенің арғы жағына өтті. Айдын көл құс базарына айналыпты. Көл бетіндегі мұншама құсты бұрын көрмеген Бәтес тандана қарап;

– Не деген көп құстар, көл беті көрінбейді, майда толқындар бірінен кейін бір жағаға асығады, қарашы.

Көлді жағалай Айбар гүл сыйлаған жерге келді. Шөбі қалың шығыпты. Гүлмен өріп жазылған жазудың ізі де қалмаған. Айбар қалың шөпке отыра кетті. Бәтес те қасына келіп тізе бүкті.

– Алғашқы махаббатымыздың куәсі болған жер ерекше ыстық екен, – деді. Бәтесті құшағына алған Айбар.

– Маған да, – деген сөз аузынан шыққаны сол еді. Жігіт қарсылығына қарамай қыздың қызыл ернін құшты. Көптен көріспеген екі ғашық бірін-бірі қатты сағыныпты. Көздері жұмылып құмарларынан шыққанша аймаласты. Кеш мезгілі болғанын да байқамай қалды.

– Айбар қайтайын, бірінші күннен тәрбиешінің қырына ілінбейін.

– Жарайды жаным.

– Көпір айналып барайықшы, алдымыздан біреулер кездесіп қала ма кім білсін?

– Айтқаның болсын...

Екеуі көпірге дейін қолтықтасып келді. Бастарынан өткен қызықтарды айтты. Әсіресе Маржанның айтқан әңгімесіне күлді.

– Маржан бақытты болады. Сен айтқандай жігіті де ақылды, келісті екен, – деді.

Ағаштан қиылып салынған аялдамаға келді.

– Одан әрі өзім барам, біреулердің көзіне түсіп қалармыз.

Айбар Бәтесті сүйіп қоштасты. Күнде кешкісін қыздардың әңгімелері бітпейтін болды. Пochтаға да жиі барады. Хат салады, хабар күтеді.

Ауылдың жігіттері де оларға қырындай бастады. Бірге оқыған балалар да хат жазып, махаббат отын тұтатты. Жаңа келген жас мұғалімдер де басқаларға қарағанда қыздардың қасынан шықпай, тәрбиешілерді де өз жақтарына қаратып алған сияқты.

Қыздар жатақханасының жанындағы алаңда күнделікті алғашқы әскери дайындық сабақтары өтеді, қастарынан қыздар өткенде жігіттер де бойларын тік ұстап, еңсесін көтере әскери тәртіпшен жүріп өтетін. Алғашқы әскери дайындық пәнінің мұғалімі Тынышқан Қағазбаев оларға винтовканы ұстау, оны тазалап қайта жинауды үйретіп, аяқтары ауырғанша:

– Оңға, солға, айналындар! – деген команда беріп, жүргізетін. Аяқтарында керзі етік, үстеріне фуфайка киген жігіттер де бар өнерін салатын.

Ондайда қыздар да жігіттерді сырттай бақылайтын, ұнамай қалған жігіттерді біраз жерге апарып та тастайтын.

– Қыздар, ертең директор ағайдың сабағы математикадан берілген жаттығуды орындап, дайындалайық, – деді қызу әңгімені бөлген қыздардың бірі.

– Ой, ағай қатал сабақ сұрағанда сасқалақтап білгенінді ұмытып қаласың. Ауғанбай ағайдың мысы басым. Өжек ағай салмақты, сөзін нығыздап айтады.

– Біз емес ағайлар да директордың алдында сөйлей алмайды.

– Қыздар, Өжек ағай есіктен кіргенде алып тау келе жатқандай көз алдыма елестейді. Өңі суық, бірақ сабақты түсіндіре бастағанда бәрін ұмытып кетемін. Әрі ірі адамдардың жүрегі жылы болады деуші еді. Сол рас сияқты, – деді ортада отырған қыз. Бәрі күліп, бастарын изеді.

– Әлгі бір қу тілді, бізді көрсе күлімдей қалатын жігіт сымақ мұғалімнен сақтанындар, қыздар, – деді олардың бірі.

Ешкім тіс жарып ешнәрсе демеді. Бәрі үнсіз бастарын изеді.

– Араев Батырхан ағаның сабағы да оңай емес. Физикадан берілген есепті шығарғандарың бар ма?

– Қожай ағаймен Рәсілбай ағайдың сабағы да жетісіп тұрған жоқ. Оқуға зауқым соқпай тұрғаны.

– Орыс тілі пәнінің мұғалімі Ткаченко мен француз тілінің мұғалімі Әбдібек ағай бүгін тапсырманы үйіп берді. Қай уақытта оқимыз, – деген қыздар енді бір-біріне мұндарын шаға бастады.

– Қыздар, қыздар бір жаңалық айтайын ба?, – деп ертеңгі сабаққа әзірленіп отырған қыз бәрін өзіне қаратты.

– Соншалықты елендететін қандай жаңалық?

– Ешкімге айтпайсындар ма?

– Иә, – деп олар шу ете қалды.

– Әбдібек ағай..., – деп ол үндемей қалды.

– Төзімімізді тауыспай айтар болсаң айтсаңшы. Иә, Әбдібек ағай, одан ары..

– Сол, сол... кісі пионер вожатыймен жүреді екен.

– Шын ба?

– Иә, өз көзіммен көрдім.

– Қайдан?

– Астық сақтайтын қамбалардың ар жағындағы сайдағы бұлақ басынан.

– Сол ғанама? былай, былай... құшақтап дегендей,

– Әбдібек ағай қыздың қолтығынан ұстап алыпты.

– Ол қыздың аты кім еді?

– Кеген аймағындағы ауылдың бірінен келген.

Ұмытпасам есімі Шәмшия.

– Ағай да әдемі ғой.

– Иә.

– Ой, қыздар-ай Айдарәлі ағайдың сабағын айтсаңшы. Ағай класқа есіктен кіріп келіп, шашын артына сілкі тастай, қарағанда орыстың Маяковскийінен бір аумайды.

Көз жанарынан от шашып , сабақты түсіндірген кезде, казактың Маяковскийі дерсің.

– Ол ,ағай Жалаңашта аудандық комсомол комитетінің бірінші хатшысы болған. Комсомол билетімді сол кісіден алғам, – деді қыздың бірі.

– «Құрыш қалай шынықты?» Демек жақсы таниды екенсің ғой. Ол ағайдың жолдасы Ауған тәтей қазақ тілін жіліктеп, майын шашады,сабағына қатал. Қазақша,өз тілімізде сөйлегенде жағымыз бір тыным таппайды. Ауған тәтей алдында тіліміз байланып, ережелерді айта алмай каламыз. Сабағынан 3 пен 4-і зорға аламыз. Өз тілімізді сонша қыйындатқан ғалымдар да қызық, – деді алғашқы қыздың сөзін іліп әкеткен екіншісі.

– Расында Айдарәлі ағайдың өңі-түсі, шашы да Маяковскийге ұқсайды, – деп тағы бір қыз қоштады.

– Мектепке биология пәнінен сабақ беретін , аққұба өңді мұғалім ағай тым кербез, есімі мен тегі Нүрпейіс Құттықожаев екен.

– Ол ағай да біздерге қырындайтын шығар? Қамданыңдар қыздар, жұлдыздарың оңынан туып, бақтарың жанатын шығар?

Бұл сөзге барлық қыздар ду күлді.

– Ал қыздар, мен өзіме мұғалімдер арасынан жақсы әкпе тауып алдым. Мектепке бара жатып төменгі класс оқушыларына сабақ беретін Әліқан Жолдыбаева тәтейдің затын көтеріп, апарыстым.

– Қай ауылдың қызысың?, – деді .

– Ауылымды айтып едім .

– Ой, жаным, сіңілім болдың ғой, үйге келіп тұр, – деп жаны қалмады.

– Мектеп бітіргенше Кегеннен біріміз жігіт, енді біріміз әкпе, туған-туыстар тауып алатын болдық-ау шамасы.

– Директорымыз Ауғанбай ағайдың жолдасы Дәкен тәтей кітапхана ұстайды екен ғой. Өткен жолы кітап алуға барғанда сіңілісімен таныстым. Осы мектепте оқиды екен

Дәкен тәтей сыпайы да қарапайым. Мұғалімдердің бәрі сондай болсашы, – деді соңын ала сөйлеген қыз.

– Қыздар Әшірбек Байсабаев ағай да қызық. Таяғына сүйеніп, шырт еткізіп, алысқа түкіріп жібереді де, «Әй, өңкей жын-шайтандар сабақ қайда, қане класқа кіріңдер» деп өз оқушыларымен бірге араласып кетеді.

– Соғыстан жаралы болып келсе де мектеп шеберханасында оқушылармен бірге ағаштан тоқылдатып бір нәрсе жасайтын Әбдіқалық Иманбаев ағайдың еңбегі еңбек-ақ.

– Маған Жұмаш ағайдың сабағы ұнайды. Ол кісінің «Коммунизм – дегеніміз дүниежүзін электрлендіру және химияландыру» деп көсеміміз Ленин және қазіргі басшымыз Хрущев бекер айтпаған. Химияның келешегі зор. Оны терең оқып, Меделеев кестесін жетік білуіміз керек» деген сөзі бірден ойымда қалды.

– Коммунизм қашан болады?

Жаңағы қыз «білмеймін» дегендей иығын көтеріп, қикаң еткізді.

– Біз коммунизмді көретін шығармыз?

– Армыздан шығатын химик бар ма?

– ???

– Жұмаш Ұйқасбаев ағамыз мына сөзімізді естімесін де. Онда бәріміз ол кісінің сабағынан 3-тен артық баға ала алмаймыз. Жолдасы Қасиет тәтей оқушыларға жұмысақ мінезімен ұнайды. Сабағын да қарапайым түсіндіреді.

– Обаев Сәкен ағайдың мінезі жайдарлы. Сабағын түсіндіргенде де, үй тапсырмасын сұрағанда да биязы мінедінен бір ауытқымайды.

– Әй, сары қыз ол кісіні ұнатып қалғансың ба?

– Жоқ ә, жай айтқаным.

– Ой қыздар, Оразбек ағайды айтсаңдаршы. Француз тілінен сабағын жақсы айтқан Болатқа қарап:

– Семіз үш, – деді де қалтасынан өзі сияқты жуан авто қаламды алып, журналға үңілді. Артымыздағы бір бала:

– Өзіңіз сияқты, – деп қалды. Басын көтеріп алған ағай:

– Не дейсің, – деп бізге қарады.

– Ағай колхоздың өгізіндей үш, – деді біреуі. Оқушылар күлкіге қарық болды.

– Манат ағай өзіме ұнайды, – деді шеткері қыз әңгімені қыздыра түсіп:

– Ол кісіні көп қыздар ұнататын сияқты. Бәрі ду күлді.

– Несі бар? Өнді де сұлу жігіт. Жоғары білімді, әлі жан ұя құрмаған, бойдақ. Солай емес пе қыздар? Бәрі үнсіз қалды.

– Түк түсінбеймін ойым быт-шыт болып кетеді. Оданда білетін біреуің бастандаршы, бір – бірімізге көмектесіп дайындалайық, – деді Маржан.

– Оқу Махаббат емес, қиялға берілетін.

– Білім инемен құдық қазғандай.

– Шығыстың философы шықты. Тағы айтарың бар ма?

Бәрі күлді.

Айбар да жетісіне бір-екі рет келіп кетеді. Маржанның жігіті де жолды алыссынбады. Келген сайын анасының Маржан туралы айтқанын жеткізіп, екеуі біраз күліп алды. Ойын жасырмайтын Маржан екеуі сабаққа әзірленіп отырып, тағы да махаббат жайлы қызу әңгімеге кірісіп кетті.

– Қайсардың анасы қызық. Мені көрсе болды үйіне ертіп барып, шай береді. Әңгімесі де бітпейді. Қайсарды айтады. «Жұмысы ауыр болып жүр ме? Кеш келіп, ерте кетеді. Биыл қай класта оқисың? «Оныншы» деймін. Е, келесі жылы құдай қаласа бітіреді екенсің ғой. Сендердің бойжеткендерінді де білмей қалдық. Үйде жалғыз өзім қалам, күн ұзақ Қайсарды күтем. Әкесінің көзі ғой», – деп аржағын айта алмай мүдіріп қалады. Қайдан білсін бала-

сы екеуіміз біздің үйдің артында түн жарымға дейін отыратынымызды, – деп мәз болып күледі.

Оқу басталғалы басқалармен араласпай өзімен – өзі болып, еш нәрсеге зауқы жоқ құрбысы Қалампырды байқап жүрген. Маржан:

– Қалампыр, көңіліңізсің ғой, – деп оны сөзге тартты. Бөлмеде екеуі ғана.

– Жәй, әншейін, – деп Маржанға қарады да:

– Мені, әке – шешем ауылдың бір жігітіне оқуымды бітірісімен ұзатпақ.

– Қалайша?

– Әке-шешесімен сөз байласып қойыпты. Ол жігітті ұнатпаймын. Армиядан келгеніне 3–4 жылдай уақыт болды. Екі-үш рет келді, шықпай қойдым. Көрші ауылдың жігітін ұнатамын, – деп өзіне жазылған хаттарды көрсетті.

– Жауап жаздың ба?

– Иә.

– Бірнеше рет кездестім.

Екеуі де ойланып қалды.

– Шын ұнатсаң, сүйгеніңмен бол. Әзірге ешнәрсе деме бар шындықты жігітіңе айт. Ол не дер екен.

– Біледі. Мектепті бітіре салысымен қалаға кетеміз, – дейді.

– Тағдырыңды шешіп те қойыпты ғой. Қане қыздармен бірге жүріп, көңіліңді көтер, – деді.

Алғашқыдай емес, оқуға мойын ұсынып, үлгерімдері де жақсарды. Сабақ кезінде жас мұғалімдермен әзілдесіп, олардың ойын басқа жаққа бұрып та жіберетін кездері де болып қалады.

– Қыздар, бізбен қатар көрші кластағы бір қыздың аяғы ауыр екен. Жаңа тәрбиеші біреуге айтып тұрғанын естідім, – деді бөлмеге кірген қыздың бірі. Бәрі үндемей қалды. Мұғалімдердің де жүзі сынық, бірге оқыған жігіттер де шекесінен қарайтын болыпты. Екінші сабақта

қыздардың бәрін дәрігерлік тексеруден өткізді. Аяғы ауыр қызды жатақханадан шығарды. Сол күннен бастап мектепке де келмеді. Интернатта да қатаң тәртіп орнады.

– Аяғы ауыр қызды Рәсілбай ағай мотоцикліне отырғызып, ауылдағы әкесінің үйіне әкетіпті. Әке-шешесі қайтер екен?

– Мектептегі ағайларға да қиын болатын сияқты. Тексеру келеді дейді.

Бәрі ішжиып қалды. Тәрбиешілерге түрлі сылтау айтып, баратын жерлеріне сұранып кететін жоғарғы класс оқушылары жексенбі күні болмаса алысқа шықпайды. Сабактан келіп, бөлмеге кіргендері сол еді. Бәтес пен Маржанның қасына Қалампыр келді. Өңі бозарып, сасқалақтап тұрғаны да байқалады.

– Ана жігіт келіпті. Мектептің сыртында күтіп алды. Кездесейік, – дейді.

Үшеуі тысқа шықты. Қалампыр көрсеткен жігіт дүкен жақта жүр екен.

– Үшеуіміз де барайық. Сен саспа жөн сұрасып, біздерді таныстыр ар жағын көрерміз, – деді Маржан, Бәтес тартыншақтап соңдарынан ілесті.

– Ауыл-аймақ аман есен бе? Жайша жүрсіз бе? Қашан келдіңіз? – деді. Қалампыр екі қыздың ортасында тұрып.

Жігіт қыздарға қарап не айтарын білмей қалды.

– Бәрі аман Қалампыр, сәлем айтып жатыр. Саған жолыға кетейін деп бұрылғаным.

– Құрбыларыммен танысып қойыңыз, бірге оқимыз, – деді Қалампыр.

Қыздар да есімдерін атап танысқаннан кейін:

– Қалампыр, қыздар айып етпесе шаруам бар еді. Сөйлессек?

– Құпия болмаса, құрбыларымның алдында ұялмай айта беріңіз, – деді Қалампыр.

– Жоқ; былай шығып, өзіңе ғана айтарым бар?

Маржан «бар» дегендей басын изеді. Екеуі 40–50 қадамдай жерге барып жігіт бір нәрселерді айтып жаттыр.

Жігіттің басынан аяғына дейін сынай қараған екеуінің көңілі толмады.

– Қызға да осылай келеді екен. Үстіндегі фуфайкасы май-май, шалбары үтік көрмегелі қанша болды екен. Етігінің өкшесі қисайып кетіпті. Салақ адам-ау шамасы, – деді Маржан. Оның сөзіне Бәтес те қосылды.

– Әңгімелері бітер емес. Қыз басын шайқап қояды. Қыздардың да шыдамы таусылды. Қыз жігітке жақсы деген нышан білдірді де қыздардың қасына келіп:

– Кеттік бөлмеге барғанда айтам.

Жігіт олардың сыртынан қарап қалды.

– Не айтты? Тағатым таусылды, – деді Маржан.

Қалампыр ашулы жүзбен езу тартты.

– Әке-шешесі біздің үйге барып құдаласыпты. Шешем қыздың сөзін алыңдар, – депті. Алдағы жазда жаңағы жігітке мені ұзатпақ, бары осы, – деп жылап жіберді.

– Жылама, сен сөзіңді берме. Оқу бітіргенше үмітін үзбесін. Кім біледі, алып қашып кетуден де тайынбайды ғой, – деді Маржан.

Көп ұзамай Қалампырдың сүйген жігіті де келді. Қыздар қуана қарсы алды. Ашық мінезді жігіт екен.

– Жұмабек, – деген есіміңізге қарап жұма күні туған боларсыз, – деді Бәтес.

– Иә, атамның алғашқы немересі болғаннан. Сол кісі қойыпты, – деді.

Қыздар Жұмабекке бар оқиғаны қаз-қалпында жеткізді. Үндемей тыңдаған жігіт ойланып отырды да:

– Қалампыр, өткен жолы айтқаным, айтқан. Емтихан аяқталған күні қол ұстасып қалаға кетеміз, – деді.

Жігіт сөзіне бәрі риза болып қалды. Жаңа жыл қарсаңында мектептегі кеш ерте өткізілді. Оқушылардың

алды, ауылдарына қайта бастады. Маржанға жігіті келді. Оларды шығарып салғанда, қарлата Айбар да келді. Жаңа жылдың сыйлығын ұсынып:

– Мынаны Жеңгеңе берерсің, сәлем айт менен. Жаңа жылды бірге өткізсек жақсы болар еді, – деген Айбардың сөзін бөлген Бәтес:

– Олай істеуге болмайды. Жеңгемнің аяғы ауыр. Үй шаруасы апама қиын тиіп жүр. Қазір көкем келуі керек, – деді.

– Аялдама жаққа барып қайтайықшы, – деді Айбар. Қыз үндемей солай қарай жүрді. Түс мезгілі емес пе жүргіншілер де көрінбейді. Айнала аппақ. Қыстың ақ көрпесі биыл да қалың түскен. Жігіт қызды құшағына алып, өзіне тартты. Қыздың нәзік қарсылығы бөгет бола қоймады. Суықтан екі беті қызарған Бәтестің ерніне ерні тиді. Ыстық леп екеуінің бойына жылылық енгізгендей болды. Қыздың қарсылығына қарамастан соңғы рет Бәтестің ернін көгерте қатты қысып сүйді.

– Ал жаным кездескенше, – деді.

Ернін алақанымен басқан Бәтес:

– Ту...у...у...у... не деген ашқарақсың, ернім жұлынып кете жаздады, – деп жігіт кеудесін әлсіз жұдырығымен ұрып қойды.

Ауылға ала кететін заттарын реттеп, Айбар берген сыйлықты ашып көрді. Киімдерін бүктеп чемоданға салды. Көкесі де көп күттірмеді. Олар үйге кіргенде қазан толы еттің иісі мұрнына келіп, Бәтестің тәбеті ашылып кетті. Апасы мен атасын құшақтап беттерінен сүйген Бәтес Жәмиланы іздеді. Көрінбейді. Бәтестің ойын айтқызбай білген апасы:

– Жәмила көршінікіне кетті. Сендер келердің алдында ғана баласы келін әкеліпті. Біз құтты болсын айттып шықтық. Келінге шашу шашып келсін деп жібердім. Бақытжан да солай кетті ау шамасы. Көрші жігіт айналшықтап жүр еді, – деді.

Осы кезде есік те ашылып:

– Ақылдас, – деген жеңгесінің даусы естілді. Екеуі құшақтаса кетті.

– Болды, болды. Сырт киімдерінді шешіп, асты әзірлендер, – деді анасы екеуіне. Олар түкпі үйге кіріп кетті. Бәтес жеңгесіне алған сыйлықтарын көрсетті.

– Мынау сізге.

– Кімнен?

– Айбардан.

– Пәле, есті жігіт болды ғой. Сыйлығы да тұрарлық екен, – деді жеңгесі.

Қысқы каникул да аяқталып оқуларын жалғастырған қыздардың әңгімесі біткен бе?

– Бәтес, қызық болды, Қайсар екеуіміз қараңғы түсе ауылға бардық. Мен үйде қалдым. Сөйтсе анасы қазанға тамақ салып қойыпты. Баласының келгеніне қуанып, «Кегеннен Маржанды ала келдің бе?» – депті. Баласы білмегенсіп «кімді айтасыз?» – деген екен. «Маржанды да, Маржан ше?» «Кегенге жүрерімде айтпадыңыз ба? Қайдан білейін?». Анасының қабағы түсіп:

– Маржандай қыз үйіме келін болса болғаны, – депті ақырын ғана. Ары қарай Сағыныш шыдамай:

– Ана, етті мол асыпсыз ғой, – дейді.

– Сендер келе ме деп, ертең Маржанды шақырамын ғой. Бүгін келіп те қалған шығар, – дейді.

Содан ертесі түк білмегенсіп үйіне бардым. Жай барған жоқпын, үйге келген Қайсардың апасын қолтықтап алдым. Екеуіміз түк білмегенсіп дастархан басында отырып, тамақ іштік. Үлкен кісі емес пе, барын алдыма қойып, «Асықпай отырыңдар, көршінікі шақырып еді» деп асығыс шығып кетті. Екеуіміз мәз болып күлдік, – деп Маржан да сөзін аяқтады.

– Ой, қыздар-ай. Ауылға барғаннан жеңгетайлар басымды айландырды. Әкем мен анам да көніп қалған

сияқты. Бәріне айтар жауабым біреу болды. Алдымен оқуымды бітірейін, жазға дейін уақыт бар ғой, шындар деп қайырдым. Бар ашу-ызамды ішімде сақтадым. Үйден шықпадым. Алып қашып кете ме деп қатты қорықтым. Он күнім он жылға татығандай болды, – деді Қалампыр.

Соңғы уақыттарда Айбар да жиі-жиі келетін болды, бұрынғыдай емес бір-біріне бауыр басып кеткен. Ақпан айының аяғында Бәтестің туған күнін Маржан Қайсарлармен бірге атап өтті. Қызықты күндер артта қалып, үшінші тоқсан да бітуге таяу. Сабаққа жанталаса әзірленген олардың басқаға мойын бұруға да шамалары келмеді.

– Қыздар, қыздар деймін. Мұғалімдер 8-наурыз мерекесіне «Қозы Көрпеш – Баян Сұлу» пьессасын әзірлеп жатыр. Мектептен шығып келе жатсам, төменгі кластың балалары терезеден таласа ішке қарап тұр. Олар қызықтайтындай не болып жатыр екен деп қарадым. Барлық мұғалімдер үлкен бөлмеге жиналыпты. Директорымыз Ауғанбай ағай да сол жерде. Пьесса қойып жатыр.

– Шын ба?

– Иә.

– Дабырламай кезек-кезек барып көрейік, – деген Маржан Бәтеске жүр деп сыңай танытты.

Қыздар білмегенсіп мұғалімдердің әзірлеген пьессасын толық көрді.

– Ағайлар мен тәтейлер шетінен әртіс қой.

– Әжек ағай ^{сұрабай} Қыздардың ролін керемет ойнады. Ол кісінің «Құдай қыз бермедің, қырсық бердің. Қодаржан қызды беріп қайт, малды алып қайт» деген сөзі мен қолының қимылымен көрсеткені керемет.

– Әбдібек ағай өзі де келбетті. Қозының бейнесін әдемі келтірді. «Тау-Баян деп күңіренеді. Су-Баян деп сылдырайды. Жел-Баян деп сыбырлайды» деп Баянға таза махаббатын білдіргені ұнап кетті.

– Баянның ролін ойнаған Мағжан ағайдың жолд^ысы Тұқан тәтей де керемет. Өзі де сұлу. Шынайы Баян емес пе?

– Қыздар Айдарәлі ағайды айтсаңшы. Қодар десе Қодар дауысы да, қимылы да, көзі отша жайнап, жан-тәнімен беріле ойнайды.

– Ауған тәтей мен Қасиет тәтейлердің бәйбіше ролдерінде ойнағандары ерекше. Жас адамдардың бәйбіше болуы көзге бір түрлі көрінеді екен.

– Әшірбек ағай Жантықты керемет келтірді. Тісінің арасынан шырт еткізіп түкіретін ағай, аяғының кемтарлығын да ұмытып кетті.

Қыздар ду күлді.

– Бәрінен де Сара Қосаева мен Шәмшия тәтейлердің суфлер болғаны қатты ұнады. Олардың сыбырлап айтқан сөзін ағайлар да қағып алып, жандырып жіберді.

– Сабақта бізге тақтаға шыққандарға сыбырласақ болды, қатты ескертеді. Ал құлағың естіген сөзді айтсаң «Сақ құлақ екенсің» дейтінағайымыздың өзі де сыбырға құлағын тосқаны күлкінді келтіреді. Нағыз «Сақ құлақ»өздері.

– Қожай, Жұмаш, Манат ағайлар мен Мәкен, Нұрбен тәтейлер де өздерінің ролдерін жақсы ойнады.

– Ағай , тәтейлеріміздің бәрі әртіс болып кетсе, бізді кім оқытады?

– Шіркін, «Мөлдір махаббатты» пьесса жасаса керемет болар еді. Бәтес пен Бүркіттің ролін ойнайтын әртістеріміз қазірдің өзінде дайын. Ағайлардан асырып жіберетін едік ә Бәтес, – деп Маржан әзілдей.

Қыздар да шу етіп қоштай кетті.

Мектеп оқушылары да үшінші тоқсанның аяқталу қарсаңында сабақтарынан бас алмады. Шешуші тоқсанды қалай да жақсы бағаман аяқтауды алдарына мақсат етіп

қойған олар тыңғылықты әзірленуде. Бәтес бұл тоқсанда да озаттар қатарынан көрінді. Оны интернат алдында Айбар күтіп алды.

– Бәтес, 22-наурыз менің туған күнім. Бірге өткізсек қайтеді, – деді Айбар.

– Қайда өткіземіз? Қойлы ауылға барайық.

Бәтес басын шайқап келіспегенін білдірді.

– Онда, Түменбай бұлағының қасындағы үйге барайық. Жақсы адамдар, – деді.

Тоқсандық қорытындылары да шықты. Бәтес қысқы киімдерін жинастырып, үйге апаратын заттарын реттеді де тәрбиешісінен сұранды. Түске қарай Айбар да келді. Дүкеннен әдемі арғымақ ақбозаттың мүсінін сатып алғанды. Бәтес соны тарту етті. Аялдамада кездесетін болып келісті.

Түменбай көлінің мұзы ери қоймапты. Олар төрт-бес үйден өтіп, бұлақтың күншығыс жағында орналасқан малшының үйіне келді. Үй иесі де жас адамдар екен. Есік алдында жастары қарайлас үш бала ойнап жүр.

– Кіріңіздер, төрлетіңіздер, – деді жас келіншек алдарынан шығып. Айбар алып келген оны-пұнысын келіншекке ұсынды. Үй іші тап-тұйнақтай, төргі үйге дастархан жасалыпты. Ұқыпты жандар екені байқалып-ақ тұр. Біраз уақыттан кейін үй иесі де келді. Әңгімелері жарасып, бұрыннан білетін жандарша Бәтес жас келіншекпен шүйіркелесіп кетті.

Айбардың туған күніне арналып, ізгі тілектер айтылып, стакандар сыңғырлады. Патефон ойнатып, өлең тыңдады. Олар тысқа шыққанда күн де кешкіріп қалғанды. Екеуі қырға көтерілді. Айналаға тамашалай көз салды. Жер ана бусанып, көктемнің келгенін білдіргендей. Төбелерінен бір топ тырналар ұшып өтті.

– Қарашы Бәтес, бір түзудің бойымен қанаттарын қақпай ұшып барады. Аққу келіп қалар. Сағына күткен

көктеміміз де келді-ау, – деді Бәтесті құшағына алған Айбар. Екеуі қараңғы түскенше, биік төбе басында болды.

– Айбар қайтайық. Кеш батты тәрбиешіден сөз естимін.

– Бәтес асықпашы сендерді де түсінетін шығар, – деп Айбар оны тағы да құшағына алды.

Айналаны қараңғылық жайлағанда екеуі төмен түсіп, үйге келді. Тамақ та әзір болыпты. Ортаға қойылған шамның жарық сәулесінен екеуі төр жақтағы орындарына жайғасты. Олар тағы да ұзақ отырды. Үй иесі, мал күзетіне кетті. Келіншегі балаларды жатқызып, дастарханды жинады. Олар тысқа шығып кетті. Бұлақ басына келді. Екеуі тілсіз ғашықтардың күйін кешті. Үйге кіргенде ондық шамның пілтесі басылып бөлмеге әлсіз жарық шашыпты. Төрге бір адамға төсек салыныпты. Бәтес ауызғы үйдегі салынған төсекке жатпақ болып:

– Мен кеттім, – деп бұрыла бергенде Айбар құшақтай алды. Есікті сыбдырсыз жапты.

– Қасымда болшы жаным. Таңды бірге қарсы алайық, – деді. Сыпайы ғана қыздың сырт киімдерін шешті. Жігіт ерні ақ тамақтан төмендеп қыздың қос анарына тиді. Піскен алмадай қос анарды құшарлана аймалады. Бәтестің нәзік ыңырсыған дыбысы да шығып кетті. Қапсыра құшақтаған тегеурінді күшке сәл қарсылық білдіргендей болды. Еркінен тыс сезімі жеңген жігітті қыз тоқтата алмады, ыңғайына көне берді. «Ах» деп барып, бар денесі балқып кетті. Біраз талықсып жатты. Ләззат сезімінен арылып, көзін ашқанда жігіттің жалаңаш төсіне басын қойып жатыр екен. Қырдың қызыл түлкісін бүре бауырына басып, тояттаған бүркіттей ұйқыға кеткен жігіт оянар емес. Ғашық болған қызбен жігіт арасындағы көзге көрінбейтін перде еріксіз жыртылып, кетті. Қыз өз басындағы ең қымбат та, табиғат берген асыл қазынасын сүйгеніне сыйлады.

Айбар да оянып:

– Жаным, келші, – деп балбыраған қыз ернін сүйіп, Бәтесті ыстық құшағына қайта алды, бауырына басты.

Таң да атты. Жігіт пен қыз маужырап ұйқыға кеткен. Оларды мазалаған да ешкім болмады. Құшақтары ажырамаған қалпы. Біраз жатты, орындарынан тұрып, үйді жиыстырды.

Дастархан жайылып, шай әзірленіпті. Үй иелері көрінбейді. Бәтес шай құйып, екеуі үнсіз ертеңгі астарын ішті.

– Шіркін, осындай отырыс күнде болсашы, – деді Айбар Бәтеске қарап. Ол езу тартты. Мектеп алаңына келгенде түс те болып қалған-ды. Ешкім көрінбейді. Дүкеннен Қалампыр шықты.

– Бәтес, сәлем, қайда жүрсің? Абырой болғанда тәрбиеші кешкісін түгендемеді.

– Жақсы болған екен. Ауылға қашан қайтасың?

– Бімеймін ертең шығар, барғым келмей тұрғаны.

– Аз, қалды ғой шыда айтқандарына «иә» деген жауабынды айта бер. Әйтпесе өзін айтқандай алып қашып кетер.

– Алдап, келін жасап алмаса болды. Ешқайда шықпаймын, – деді Қалампыр.

– Қалампыр менің заттарымды алып шығып бересің бе? Кеше тәрбиешіге үйге кетемін деп айтып едім. Көзіне түспей – ақ қояйын.

– Қалампыр көзінің қиығымен күле қарады да:

– Қорықпай-ақ қой. Тәрбиеші түскі үзіліске кеткен жүр, – деп Бәтесті қолынан ұстап ертіп алды. Асығыс киімдерін алған Бәтесті Қалампыр аялдамаға дейін шығарып салды.

– Айбар, ағатай біреу көріп қалса ұят болады. Әне, автобус та келеді, таныс адамдар бар шығар жұмысыңнан қалма, – деді.

Айбар да Бәтестің қолын қысып қоштасты. Бәтес те ішке кіріп бос орынға жайғасты.

Бәтесті үй іші қуана қарсы алды.

– Сүйіншінді бер інінді көрсетемін, – деді Бәтесті құшақтаған жеңгесі.

– Қалағаныңызды алыңыз.

– Апам айтады «саған тартқан» деп, бір жыласа қоймайды, – деді жеңгесі.

Бесікте жатқан нәрестенің көрпесен ашып:

– Ой кішкентай ғана ботақаным, апасының баласы, атасының ат байлары, – деп иіскеді.

Жас нәресте томпиған күйі пысылдап ұйықтап жатыр. Бірде үй шаруасына араласып, енді бірде жас нәрестені жұбатқан Бәтес тыным таппады.

– Ақылдас, дем алсаңшы өзім-ақ бітірем ғой.

– Жоқ жеңеше кеткенше қол ұшын беріп кетейін, біраз тынығып ал, – деді.

Апасы да Бәтестің қимылына риза болып жүр. Келгелі ауыр ойдан арыла алмаған Бәтес бар жұмыстарды атқарып бір сәт болса да өткенді ұмытқандай болады. Еркінен тыс сезімге қалай беріліп кеткенін, жігітке қарсылық көрсете алмауы, бойы балқып, жігітті құшағына алғанын білмей де қалды. Енді қайта қалпына келмейтін нәзік перденің жыртылып, тар сақинаның кеңігені ойына оралғанда, өзін-өзі кінәләп, төменшіктеп қалады. Апасының орнына кешкісін сиырдың алдынан шыққан Бәтес бір сәт оңаша қалды. Жүрек шіркін біреуді аңсайды. Неге келмеді, кешікті ғой әлде мақсатына жеткеннен кейін ұмытып кетті ме? – деп ойлаған Бәтестің алдынан Айбар шықты.

– Айбар! Қуанып кетіп, құшақтай алды.

– Сенімен кездесудің ретін таппадым. Сыртыңнан бақылаумен болдым. Жеңең де тысқа көп шықпады, – деді де Бәтестің ернінен сүйіп, кешке ауылдың шетінде тосам, – деді. Бәтестің ішкі жан дүниесі өзгеріп кетті.

Кешке қандай сылтау айтудың да реті келмеді. Бұл ойын жеңгесіне де айтты. Қараңғы түсе үлкен кісілерге төсек салып берген келіні:

– Су ысытып қойдым. Бәтес кірлерді жуа салайық, – деді. Апасының «ертең жусаңдар да болады ғой,» – дегеніне қарамай екеуі тысқа шығып кетті. Бәтес үй артын айналғанда Айбар да кездесті. Құшақтасқан күйі олар ұзап кетті. Сезіміне бой алдырған жігіт еркін қимылдай бастады.

– Айбар болмайды, жаным шыдашы, қазір болмайды, ауырып жүрмін, – деді Бәтес Айбардың мықынынан төмен түскен екі қолын ұстай алып, аянышты жалбарынды. Айбар да әрең тоқтады. Бәтес өзінің жігіт алдында төменшіктеп қалғанын сонда ғана білді.

– Көрсө қызар болмашы, тағдырымды сенің қолыңа сеніп тапсырдым ғой. Айтқаныңның бәрін орындаймын, сен келіп қалама деп алаңдадым, – деп Айбарды құшақтады, ернін ерніне тигізді. Жігіт қызды өзіне тартты.

Бәтесті орталыққа дейін көкесі әкеліп, автобуска салды. Әнеу күнгі кездесуден кейін Айбар көрінбеді. Сабақта басталып кетті. Күн жылынғалы қыздар да бөлмеде тұрмайтын болды. Қалампыр ғана Маржан екеуіне ауылындағы жайды айтып берді.

Құда түскен жігіт екі-үш рет келіпті. Кешкісін киноға шақырғанда бармай, қойған. Тек онымен күндіз кездесіп, енді екі айға дейін «шыда дегенін» айтып күлді. Кешігіп келген қыздарға да тәрбиешілер қырын қарай бастады.

– Тәтей, біз жас емеспіз ғой. Енді бір – екі айда сабағымыз да бітеді. 7-8 айдан бері жамандығымызды естімедіңіз. Енді екі айда не бүлдіреміз, бәріміз жан-жаққа кетеміз. Мүмкін күйеуге тиетін шығармыз. Рұхсат бергеніңіз дұрыс шығар, – деді ауылдың дәмін сыйлаған Маржан.

Оның сөзіне қыздар күліп жіберді. Тәрбиеші де езу тартып, «жарайды» деген нышан білдірді. Осыдан кейін қыздарға да көп шүйлікпейтін болды. Жігіттер келсе де бұрынғыдай қабағын түйіп, қаталдық көрсетпеді.

Айбар мен Бәтес енді жиі кездесіп тұрды. Бұрынғыдай сырт көзден де ұялмайды. Оларды тіпті ешкім байқамайтын да сияқты. Дәрігерге барған қыздардың бірі «әйелдердің екі қабат болуынан сақтануы» туралы шағын кітапша алып келіпті. Бәрі оқып шықты.

– Қыздар қалай күтіну керектігін, сақтанудың алғы шартын ұмытпаңдар. Жігіттеріңе осы бастан ескертіп қойыңдар, – деді Маржан қыздарға күле қарап. Бәтес те оқып шығып «Айбарға айтсаң да бәрі-бір дегеніне жеткенше қоймайды. Жалынсаң да көнбейді-ау» деп іштей күбірледі.

Соңғы қоңырау да жақындады Қыздар өткен жылдағыдай тауға гүл теруге бармақ болды.

– Қыздар, менде ұсыныс бар. Тауға өзіміз барғанша жігіттерімізді де шақырмаймыз ба? – деді қыздардың бірі.

– Ұят шығар.

– Оның несі ұят, бәріміз шақырайық деді, – Бәтес. Тауға шығатын күн де келді. Жігіттер оларды көл жағасында күтіп алды. Көлді жағалай, тауға бет алды, бәрі көңілді. Қолтықтасқан жұптар, таудағы бұлақ басына келіп аялдады.

– Әлі ұзақ па? – деді Қайсар.

– Осы тауды асуымыз керек. Қарағайлы сайға барамыз, – деді Маржан.

– Қалампыр гүлі өсе ме? – деді Жұмабек әзілдей.

– Жыл он екі ай солмайтын Қалампыр гүлі қасыңда ғой, – деді Бәтес. Бәрі күлді.

Қарағайлы сайға келіп демалған олар, құшақтарын гүлге толтырды. Гүл бұрым, гүл өрім, гүл десте жасаған

қыздар жігіттердің мойнына гүл дестеден шарф салды. Жұптары жарасқан ғашықтар , қарағайлы орманды аралады. Айбар мен Бәтес екінші белді асып кетті. Табиғат аясында екеуден екеу жан ләззатына бөленді. Олар таудан көңілді оралды.

Алғашқы емтихан да басталып кетті. Айбар қыздармен әзілдесіп, Бәтес екеуі күнде кетіп қалады да, түннің бір уағында келеді. Бәтестің бас^ы айланып, лоқситын болды. Алғашында мән бермеген ол жиілей бастағанда женгесінің өстіп ауырғаны есіне түсті, энеу күнгі қыздардың оқыған кітапшасын қайта оқыды. Соның көріністері өзінен қайталануда. Ертең соңғы емтихан Айбар келуі керек.

Қалампырдың жігіті Жұмабек келді. Қыздар оларды Алматыға шығарып салды.

– Аттестатты кейін алармын. Мынау біздің адресіміз. Қалаға келгенде хабарласыңдар күтем, – деді қуаныштан жүзі бал – бұл жайнаған Қалампыр.

IV

*Мен сені ұмытқанмын,
Жылатқаның есте жоқ, суытқаның.
Суым қаным,
Жинағам құрып хәлім,
Жығылған отауымның уықтарын.
Содан бері мен сені ұмытқанмын.*

Аттестат тапсыру салтанаты да өтті. Қалампырдың аты – жөні аталғанда ешкім шықпады. «Кейін тапсырылады» – деді мектеп директоры. Олар сыртқа шыққанда Қалампырдың ауылдағы жігіті келіпті.

– Не айтамыз? – деді Бәтес.

– Білмейміз, дейміз.

– Қыздар Қалампырды шақырасыңдар ма? – деді ол.

– Білмейміз аттестат алуға келмеді ғой. Үйіне кеткен болар, – деді Маржан.

Жігіттің өңі бұзылып кетті. Тәрбиеші де иығын қиқан еткізді. Ол асыға басып, күтіп тұрған машина кабинасына отырды.

Айбар мен Бәтес ұзақ сырласты. Бәтесті ырқына көндіріп, жан ләззатына бөленген Айбар шалқасынан қаннен қаперсіз көзі жұмулы жатқан.

– Айбар, – деді Бәтес. Ол үнсіз қалды.

– Айбар, Айбар, – дейім

– Ау, құлағым сенде.

– Айбар мен..., мен... менің аяғым ауыр, – деді кібіртіктей сөйлеп. Айбар үнсіз қалды. Бәтесті қатты құшақтап қысты. Не айтарын білмеді.

– Сен ауылдан келгеннен кейін ақылдасайық. Әзірге ешкім білмесін, – деді.

Айбардың көңілі алай-түлей, қандай шара бар. Шындықты айту керек пе? Әлі ерте. Айбар өзінің толқулы жүзін білдірмей, батылдана сөйледі.

– Бәтес көңілің алаң болмасын. Ертең ауылға бар да үш-төрт күннен кейін қайтқын, – деп Бәтесті сүйді. Уәделі күні Бәтес те келді. Алматыға кетуге біржолата дайындық жасапты. Айбармен жолықса болғаны. Бастау басында өзінен басқа ешкім жоқ. Ат үстіндегі Айбар да көрінді. Аттан теңселе түсті.

– Айбар!

– Ә, Бәтесжан, көңілің орнында ма?

– Айбар мұның не, қызусың ба?

– Иә, бүгін менің қуанышты күнім. Саған айтқаным жоқ. Жасырғаным кешірім сұраймын. Міне, қаладан телеграмма келді. Әйелім ұл тауыпты. Екеуіңді бағуға күшім жетеді, – деді қалтасындағы телеграмманы Бәтеске көрсетіп.

Бәтестің есі ауып, не істерін білмей тұрып қалды. Жылыларын да, күлерін де білмеді. Кенет қаны басына теуіп:

– Кет, оңбаған, екі жүзді, – деді.

– Олай деме мен сені сүйемін, некеде жоқ әйелімсің. Некеге отырамыз. Оған көнбесең қалалық аурухана бар. Бойыңдағы баланы оп оңай-ақ алып тастайды. Менің айтарым осы, – деді.

Бәтес шыңылдаған құлағын қос қолымен басып отыра кетті. Өз-өзіне келер емес.

– Сүйген жүректі жылат па? Екеуміз шын бақытты боламыз, – деді ол теңселген қалпы.

– Көзіңді жоғалт, қараңды өшір, көрмегенім сен болсын, – деп көз жасына ерік берді. Қол сумкасынан орамалын алып, өксіген қалпы, бетін басты.

Айбар атына теңселе әрең мінді.

– Алматыда сені өзім тауып алам, – деп атын тебініп, жүріп кетті.

Солқылдап жылаған Бәтес қайда барарын білмей, өзен жағасына келді. Іші удай ашып, жүрегі күйіп тұр. Мұңын кімге шағарын білмеді. Көйлегін жоғары түріп, өзеннен өтті де көлге қарай бет алды. Екі-үш рет көлді айналып шықты. Күн де кешкіріп қараңғы түсті. Ауыр ойдан арылар емес. Түнгі салқыннан денесі тоңази бастады. Сумкасынан жеңгесі бергек қалың тоқыма жемпірді киді, бойына жылу құйылғандай болды. Өзін-өзі жек көріп кетті. Екеуінің махаббаты күлге айналды. «Жаңа бүршік атқан гүлдің сабағынан сынғандай болғаны ма? Бәрі де алдамшы. Махаббаттың басталуы уыздай тәтті, ал яқталуы ше? Махаббаты тағдырының тәлкегі болғаны ма?» Ойын ой қозғап, таңның атқанын да білмей қалды.

Айнадай жарқыраған көлден өз бейнесін көрді. Шашы ретке келмей қобырап кетіпті. Көзінің алды жылағаннан томпыып ісіңкі, өңі сынық. Ол су бетіндегі бейнесіне ұзақ қарады. Кенет майда толқындар пайда болды. Су бетіндегі бейнесі толқынмен толқи жоғалып кетті. Ақырын басын көтерді. Қос аққу. Орталарында сары уыз балапан

Бәтеске мойындарын соза қарап қалыпты. Ол жалма-жан сумкасындағы наннан үзіп алды да суға тастады. Аққу мойнын созып, нанды тұмсығымен іліп алды да балапандарына берді. Сып-сып еткен тұмсықтарымен судың бетінен тамақ іздеген олар Бәтеске жақындай түсті. Бір үзім нанды алақанымен ұсынды. Аққу оны да тұмсығымен алып балапандарына берді. Екі аққуға кезек-кезек алақанынан нан беріп отырған Бәтес:

– Бақытты құс сендер шығарсындар. Сендердің махаббатыңды құдай бізге сыйламапты, – деді.

Екі балапан Бәтестің қасына тым жақын келді. Екі қолымен екеуіне нан ұсынды. Балапандар тағы барма? дегендей Бәтеске қайта қарады. Екі-үш рет Бәтестің алақанынан тамақ жеген оларды қолына ұстағысы келіп кетті. Бар нанды аққуларға берді. Жан дүниесіне ыстық сезім құйылғандай болды. Олақырын құрсағындағы сәбиін аялы алақанымен сипады. Сәбиіне деген сүйіспеншілігі оянып, «жаным менің, сені үлкен азамат етіп өсіремін» деп күбірледі. Беті қолын жуып, шашын асықпай тарады, үстін ретке келтірді. Аққуларға қарады. Балапандарымен көл ортасында жүзіп барады.

Ол аялдамаға келгенде ешкім жоқ еді. Интернатқа қалдырып кеткен киімдерін алды. Артында аялдайтын ештеңе қалмаған сияқты. Кішкене қорапты автобус та келді. Ішке кіріп ортасына таман жайғасты. Автобус терезінен көлге қарады. Аққулар алыстан ағарып көрінеді. Сүйкімді балапандары көз алдына келді. Көңілі көтерілгендей болды. Алақанымен құрсағын сипап «құлыншағым менің» – деп күбір етті.

Автобус орнынан қозғалып, Кеген өзеніне салынған ағаш көпірден өтті. Бәтес соңғы рет алғашқы махаббатының куәсі болған айдын көлге қарады. Қимас заты көл жағасында қалғандай болды. Аққулар көрінбейді. Қайқы асуынан асқанда Кеген де көзден таса болды. Бәтес

алыс сапарға жол тартқанын, туып өскен ауылымен қош айтысқанын енді ғана сезгендей болды. Бір түрлі бойын көңілсіздік сезімі биледі.

Айбар қызуы тарқағанда ғана Бәтеске айтқан сөздерін әрең есіне түсіріп, қатты қиналды. Қалай ғана батылы барып айтқанын, телеграмманы көрсеткеніне өзі де түсінбеді. Көңілі орталанып Бәтесті ойлады. Қазір қайда екен? Ойлағаны не? Менің қатыгездігім, намысын жер «қылғанымды ешқашан кешірімес» деген ойлар мазасын ала берді. Ары-бері біраз дөңбекшіп жатты. «Алматыға бару керек, сол жақтан іздеймен» деген тоқтамға келді. «Нәрестесі менің нәрестем әкесін көрмей өседі-ау». «Не деген сормандаймын, өз тағдырым қалай болып еді» – деп тағы да ойға кетті.

Соғыс аяқталғанына көп бола қойған жоқ. Анасы Айбарға:

– Папаң соғыста қаза тапты. Ол енді келмейді балам. Саған папа болатын кісі таптым, – деп орта жастағы үлкен кісіні ертіп келгені әлі көз алдында. Ол суық жымысып «әйбат бала екен» деп қалтасынан конфет алып қолына ұстатты. Ішінен жақтырмады. Сол күннен бастап бірге тұрды. Ол үйге келгенде сыртқа шығып кетеді. Өз үйінде жүргендей маңғаздана, төргі үйге барып демалады, газет оқиды. Анасы болса асты-үстіне түсіп бәйек. Екінші класқа көшкенде Айбарды мектеп-интернатқа берді.

– Қалада оқығаны дұрыс, интернатта барлық жағдай жасалған, алыс емес. Келіп тұрады, – деді өгей әкесі шешесіне.

Анасы ешнәрсе айта алмады. Қаладағы мектеп-интернатқа әкелді. Анасы бетінен сүйіп, жиі-жиі келіп

тұратынын айтты. Үйге қарағанда интернат Айбарға жайлы болды. Мектеп формасын, кітап, тетрадь тегін берілді. Осылай интернаттағы Айбардың балалық балдәурен өмірі өтті. Сабағын да жақсы оқыды. Алғашында анасы жиі келіп тұрды. Анасының аяғы ауыр, қиналып жүргенін көрген Айбар:

– Мама, әуре болмай-ақ қойыңыз. Менің сабағым жақсы. Өзім-ақ барамын үйге, – деді.

Баласының бұл сөзіне анасы да риза болып, көзіне жас алды. «Сұм соғыс тағдырымызды тәлкек етті ғой. Әкең тірі болса, осы күнді басымыздан кешпес едік», – деп анасы Айбардың бетінен сүйді.

Осы кездесуден кейін Айбарға ешкім келмеді. Балалар каникулға шыққанда бөлмеде жалғыз қалды. Үйіне қалай барарын да білмеді, тәрбиеші апайы:

– Ертең жоғарғы класс оқушылары сол жаққа барады. Қосып жіберейін, – деді басынан сипап. Апайы киімдерін реттеп, үйінің адресі жазылған қағазды ересек балалардың біріне ұстатты. Олар Айбарды үйіне дейін әкеліп салды. Қашадан кірген Айбарды көрген анасы құшақтап сүйді, көзінің жасына ерік берді.

– Айбар інілі болдың. Саған бара алмағаным, кішкентайдан шыға алмадым, – деді.

Сұп-сүйкімді томпыып жатқан сәбиді қызықтай қарады. Өгей әке ол күні келмеді. Анасынан сұраған да жоқ. Сөзіне қарағанда алысқа іс сапарға кетіпті. Кешке қарай түсі суық адамды анасы жаны қалмай қарсы алды.

– Мен жоқта үйге біреу келген бе?, – деп оқты көзімен анасына қарады.

– Кім келуші еді, Айбар оқуын бітіріп, жазғы демалысқа келді, – деді анасы төменшіктей.

Ол Айбарға қарады. «Сәлеметсіз бе?» деген сәлемін де алмай төргі үйге өтіп кетті. Жаз бойы көргені, өгей әкесінің шешесінің басына әңгір таяқ ойнататыны. Анасы да көніп

кеткен бе бірауыз сөз айтпайды. Айбардың намысы қозып, ызадан булығып жүрді. Істерге амалы жоқ. Бесінші класқа көшкенде анасы екінші сәбиін өмірге, әкеліп еді. Бірде төрт жасар кішкентайы, ойнап жүріп, сүріне құлап, шыр ете қалды. Айбар жүгіріп барып тұрғызғаны сол еді.

– Жөндеп ойнатпайсың ба? Баланың басын жардың ғой, – деген өгей әкесі Айбардың бетінен шапалақпен тартып жіберді. Бетіне шапалақ тиген баласына анасы араша түсе алмады. Ол өгей әкесіне оқты көзімен қарады да сыртқа шығып кетті жыламады, бейшара анасын аяды.

Әр каникулда үйге келген сайын, осы көріністер қайталанды. Әкесі салған үйге өзі бөтен болып, анасы таяқтан көз ашпады. Айбар балалармен футбол ойнап үйге келсе бөлменің бәрі шашылған, анасы бұрышта жылап отыр, өгей әкесі төргі үйден қарап «кет» деді. Айбар сөзге келмей сыртқа шығып кетті. Үй артында жатқан күректің сабын қолына алды. Ызадан өзін-өзі тоқтатар емес.

Анасының шашынан ұстап жоғары көтере берген өгей әкесінің жауырынынан таяқпен періп жіберді. Ауыр сокқыны күтпеген ол балаға қол көтергенше екінші таяқ маңдайына сарт ете түсті. Ол шалқалақтап екі қолымен басын ұстаған қалпы еденге құлап түсті. Жіп әкеліп, аяқ-қолын қайырып байлап тастады. Есін жиған өгей әкесі:

– Әкеңе таяқ жұмсаған екенсің, сен әлі кісі өлтіресің, шеш қолымды, – деді. Манағы қаһарлы даусы бәсеңсіп. Анасы өгей әкесінің маңдайынан шыққан қанды сүртіп, жіпті шешпек болды.

– Бұл үй сенің емес, әкемнің үйі. Менің анама екінші рет қол жұмсасаң өлтіремін, – деп қолындағы таяқты көтергенде ұрады екен деп қалған өгей әкесі:

– Не қарап тұрсың, өлтіретін болды ғой, – деп анасына мүләйімсіи қарады. Айбар қолындағы таяқты бұрышқа лақтырып жіберді де үйден шығып кетті. Сол күні сыртта түнеді. Ертеңгісін келсе оны анасы құшақтап алып,

көз жасын көл жасады. Айбар бұрынғыдай емес үйіне сирек келетін болды. Жеті жылдықты бітірген ол ауыл шаруашылығы техникумына оқуға түсіп кетті.

– Мұнда да соғыста қаза тапқан жауынгерлердің балаларына жеңілдіктер жасалды. Анасына барып тұрды, өгей әкесін көргісі келмейді. Анасының сырқаттанып жүргенін көрген Айбар дәрігерге көріну керектігін айтты. Бірақ анасы ауруына мән бермеді, тағы бір келгенінде бүк түсіп төсекте жатқанын көрді. Еш нәрсеге карамай ауруханаға жатқызды. Керекті дәрілерін сатып әперді. Асханадан дәмді тамақ апарып тұрды. Анасы тәуір бола бастағанда бой бермей үйге шықты. Үйін реттеп екі баласын бауырына алды. Күйеуі екі-үш күнде бір келеді. Анасы ауруханада жатқанда үйді өзінің басына аударып алғанын Айбар мен анасы білмеді.

Көп ұзамай қайта ауруханаға түсті. Мендеген аурудан жазыла алмады. Ауруханада жатып қайтыс болды. Анасын жерлегеннің ертесі өгей әкесі үйдегі керекті заттарды жиыстырып, ыңғайластыра бастады. Айбар жалғыз қалып, анасының қазасына қатты қайғырды. Бір жетіден кейін үйіне келсе басқа біреулер тұрып жатыр екен. Ол түсінбей жаңа көшіп келген үй иесінен мән-жайды сұрап білсе, үйді сатып жіберіпті. Анасының беті бері карамайтынын білген өгей әкесі көзі тірісінде-ақ үйді сатқан екен. Қайда кеткенін де білмейді. Күнде кешкісін вокзалда не болмаса базарға барып жүк түсіріп, ақша жинады. Күзде анасының басына белгі тұрғызды. Өгей әкесі сол кеткеннен хабарсыз. Қайда екені де белгісіз.

Үшінші курста оқып жүргенде Дәмеш атты қызбен танысты. Бір кездесуде ол қасына құрбысын ертіп келіпті. Танысты Сәния есімді қыз екен. Айбардың қасына отырды. Сол кеште екеуі ұзақ биледі. Алғашқы таныстықтан кейін үйіне шақырды. Дәмеш екеуі үйіне барды. Дастархан басындағы көңілді отырыс биге ұласты.

– Айбар, Дәмешті шығарып салмаймыз ба? – деді де Дәмешке қарады. Сәл езу тартқан ол:

– Әуре болмай-ақ қой, жатақханаға өзім де барамын. Қыздардың ұсыныстарына Айбар не айтарын білмеді де:

– Бәріміз сыртқа шығайық, – деді

Олар көше бойлап біраз жүрді. Жатақхана да алыс емес.

– Міне, жатақханаға да келдік. Жеткізіп салғандарына рахмет, – деді ол Айбарға.

– Айбар, жалғыз өзім қорқам. Мені үйге апарасың ғой, – деді. Сәния еркелей. – Расында қорқады ғой шығарып салсаңшы, – деді Дәмеш. Қолтықтасқан екеуі көшеде ұзақ жүрді.

– Қайтпасам болмас сағат он бірден кейін кіргізбейді. Оның үстіне бүгін қабағы ашылмайтын апайдың кезегі, – деді тағатсыздана Айбар.

– Жарайды, жиі кездесіп тұрайықшы, тек екеуіміз ғана, – деді Сәния. Айбар үндемеді. Осыдан кейін ол Айбарға жиі келгіштеп кетті. Киноға билет алады. Алматыға театрға баруға шақырады. Дәмеш Айбарға ешнәрсе айтпады. Құрбысының бұл қылығы өзіне ұнамайтынын да білді.

Күн сенбі болатын. Спорт алаңында жүрген Айбарды Сәния шақырды.

– Айбар тез жинал, Алматыдағы дос қызымның туған күні еді. Сені де шақырыпты. Бүгін кешкі бесте. Саяжайда болады, – деді. Айбардың барғысы келмесе де сүйрелеп «ұят болады, бармасақ» деп қоярда – қоймай ертіп кетті.

– Қаланың шетіндегі саяжайға шақырылған жастар толық жиналыпты, таныстықтан кейін столға отырды. Әдемі сөздер айтылып, тост көтерілді. Би биленіп, жігіттер қыза бастады. Айбар да шараптан екі-үш стакан ішкенді. Көңілді топтың ортасына кіріп кетті.

– Жарайсың Айбар, приз, – деді қыздардың бірі. Сол-

сол екен қырлы стакан толы арақты жаңағы қыз Айбардың қолына ұстатты. Стакандағы арақты ойланбастан бір-ақ сілтеді. Көңілді топ қошеметтеп кетті. Біраздан кейін басы айналып, көзінің алды бұлдырай бастады. Қасындағы Сәнияны құшағына алып, сүйе бастады.

– Қойшы Айбар, сыртқа шығайық, – деп Сәния оны қолтығынан алып.

Екеуі көрші бөлмеге кірді. Құшақтаса төсекке құлады. Одан арғысын білмейді. Қыз құшағында жатқанын бір-ақ білді. Бөлмеде екеуі ғана. Киімдері әр жерде шашылып жатыр. Қыз сыңсып жылай бастады. Төсектің үстінде бетін басып отырған Сәнияның қасына келді. Қалай құшақтай алғанын өзі де білмей қалды.

– Айбар, – деп ол да мойнына асыла кетті. Енді не істейміз. Кішкене шыдасаң болар еді ғой. Саған шамам жетпеді, – деп тағы да жылады. Айбар қызды, құшақтаған қалпы, жұбатпақ болып бетінен сүйді. Ернін ерніне тигізді. Екеуінің құштарлық сезімі қайта оянды. Сол күні олар саяжайда күн ұзақ бірге болды. Бір аптадан кейін Айбарды үйіне шақырған Сәния әке-шешесімен таныстырды. Осыдан былай жұптары жазылмай бірге жүрді. Дәмешті кездестірген сайын алдында кінәлі адамдай төменшіктей береді. Ол тура қараса басқа жаққа жалтарып кетеді. Сонда да Дәмеш ойынан кетпеді. Көп ұзамай екеуі үйленіп, тұрмыс құрды. Ата-анасы қызына той жасады. Тойға Дәмеш шақырылмады. Көшеде жолығып қалған Дәмеш:

– Айбар құсың құтты болсын, бақытты болыңдар, – деді сыпайылғана үн қатып. Қыздың үні құлағына сіңіп қалды ма екі-үш күнге дейін кетпеді. Кішкентайлы болды. Өмірге қыз бала келді. Ата-анасы үйге келгендерге қызын мақтап, Айбарға мүлде көңіл аудармады. Оқу бітіріп, қолына диплом алған Айбар алыс ауданға сұранды. Сәнияның да, ата – анасының да сөзін тыңдамады.

– Баратын болсаң менімен жүресің, – деп бір-ақ кес-

іп айтты. Кішкентайын көтеріп ауданға келгеніне де міне, бір жылдай уақыт болыпты. Сәния ауылға келгісі келмеді. Бір жыл әрең шыдады, аяғының ауырлығын сылтауратып, 8-март мерекесі қарсыңында қалаға кетті. Содан ауылға келмеді. Айбар да жиі хат жазып тұрды. Сәния әр нәрсені сылтауратып, қалаға қайтуды өтінді.

– Бәтеске кездескелі Сәнияны ұмытып та кетті. Сәнияға деген көңілі де суып қалған сияқты. Бәтестің аяғы ауыр екенін естігенде төбесінен жай түскендей болды. Оны құшақтаған күйі үнсіз қалды. Жұмысқа келгенде де ойы он саққа кетті. От басқанын, Бәтестің алдында ақтала алмайтынын білді. Ертеңгісін хат тасушы Абай ата қолына телеграмма ұстатты. Сәния аман-есен босанып, ұлды болғаны жайлы телеграмма салыпты. Жігіттер кезек-кезек құттықтады. Бір-екі шөлмек арақ та алдырды. Қоярда қоймай жолдастары ішкізіп жіберді. Соның қызуымен Кегенге келді. Бәтеске жолықты.

Ауылдағы жігіттер тағы да арақпен сыйлады. Ертесі Сәнияға телеграмма берді. Келген хатында Айбардың құжаттарын иниститутқа тапсырғанын жазыпты. Асыға күтетінін, жұмысын өткізіп қайтуын өтініпті. Айбар жігіттерді көкке шақырып сыйлады. Жас сәбиге деген жақсы-жақсы сөздер айтылды. Арақ-шарап та мол. Қанша көңілін көтерейін десе де кешкісін есіне Бәтес түсе берді. Арақтан аузы құрғамайтын болды. Кездескен жігіттермен жүз граммды тастап жіберу әдетке айналды.

Күз де келді. Сырттай оқуға түскені туралы, қағаз да алды. Ойы қалаға барып Бәтесті іздеу. Жоғары жақтан қайын атасы да телефон шалып, шаруашылық директорымен келісіпті. Қазан айының ортасында Айбар шаруашылықпен толық есептесіп, қалаға келді. Өзін-өзі ұстап, арақ та ішпеді. Бір қойдың етін ала келген Айбарды қайын жұрты салқын қарсы алды. Сәния да қыр көрсетіп, өкпесін айтты. Айбар екі-үш күн үйден сыртқа шықпады. Сәнияның да көңілін тапты.

Қалаға жақын бірауданның ауыл шаруашылығы бөліміне барды. Құжаттарын өткізіп, кадр бөлімінің меңгерушісі дүйсенбі күні жұмысы шешілетінін ескертті. Бәтесті іздеді. Көшеде кездескендерге де зер салып қарайды. Институттарда сабақ басталып кеткен. Қайсысына барарын білмеді. Автовокзал жанындағы сыраханадан екі саптаяқ сыра ішті. Қаланы кезіп, паркке барды. Тіпті өзінің жора – жолдастарымен де кездеспеді. Мектеп, интернат жанынан өткенде, басын сұғып, кіре кетті. Таныс мұғалімдер шұркырай қарсы алды. Жол жөнекей тағы да сыраханаға кіріп, сыра ішті. Кеш бата қайын атасының үйіне келді. Сәния Айбар үйге кіре тиісті.

– Қайда жүрсің, алыс ауданда екі жыл қаңғырғаның аз ба? Әлде тауып алған біреуің бар ма? – деп әбден мазасын алды. Сәнияның анасы да қызын жақтап сөйледі. Айбар кешкі шайға да келмеді. Шай ішуге оны шақырмады да. Ертеңгісін келіншегі әзірлеген шайдан бір-екі шыны ішті де:

– Мен жұмыс іздеймін. Екеуміз бөлек тұрамыз. Үй қарастырамын, – деді.

Мұндайды күтпеген Сәния не айтарын білмей қалды. Күйеуінің сөзін анасына жеткізді. Айбар киініп сыртқа шығарда алдынан енесі шықты:

– Бөлек шығамын дейсің бе? Бала-шағанды қайтіп бағасың? Далада қалып жүр ме? – деді.

– Оған, қамықпаңыз. Екі жыл шет ауданда жүрдік қой. Тіршілік жасауды үйрендік. Тіпті болмаса басқа ауданға кетеміз, – деді.

– Ол күні үйге кеш келді. Ұзақты күн әр институттың алдына барып, Бәтесті іздеп, кездестірмеді. Сәния саса бастады. Әкесі мен шешесі ешнәрсе айта алмады. Әкесі «қырсығын» деді де қойды. Дүйсенбі күні кадр бөлімінің меңгерушісі аудан орталығынан қашықтау бір шаруашылықтың фермасында малдәрігерлік мамандығы

бойынша бос орын бар екенін айтты. Айбар ойланбастан келісті. Жолдамасын алып шаруашылық басшысына барды. Түс ауа фермаға мал маманы болғаны жайлы бұйрығын қолына алып, жұмысын да қабылдады. Үй мәселесін де шешті.

Қараңғы түсе үйге келген Айбар қолынадағы бұйрықты көрсетті. Екі-үш күнде көшетіндерін де айтты. Сәния мен анасы аң-таң болды. Көнбеске шарасы қалмаған Сәния ферма орталығына көшіп барды. Айбардың есіл-дерті қалай да Бәтесті іздеп, табу. Жұмысты сылтауратып, қалаға барып тұруға да мүмкіндік табылды. Қайда жүрсе де Бәтес ойынан шықпады.

Бәтес қалаға келісімен бірден Сергейдің үйіне барды. Наташа оны қуана қарсы алды. Үлкен кісілердің, ағасы мен жеңгесінің хал-жағдайларын сұрады. Қыздар педагогикалық институтның тарих факультетіне құжаттарын тапсырды. Институтқа түскенше Сергейдің үйінде тұратын болды. Бәтес кітапханадан аяғы ауыр аналардың гигиенасы туралы шағын кітапшаны тағы бір оқып шықты. Жеңгесі қаралған таныс дәрігерге барып мән-жайды түсіндірді.

Емтиханға әзірлене жүріп, ара-арасында дәрігер берген кітапты да оқып, өзіне күтім жасады. Бәтес жоғары балмен институтқа бірден қабылданды. Жатақханадан орын да берді. Наташа үйде жүріп ақылын бірнеше рет айтты, Бәтес көнбеді. Қыздардың арасында болуды жөн көрді. Денесі тола құрсағындағы нәресте де қозғалып, белгі бере бастады. Ол таныс дәрігерге жиі көрініп жүрді. Көпті көрген, мол тәжірибесі бар дәрігер — ана да Бәтеске көмегін аямады. Оның бір шешімге келіп, нәрестені дүниеге әкелу туралы айтқанына дәрігер риза болды.

— Бір шешімге келіп, нәрестені дүниеге әкелем дегеніңе қуанып отырмын. Әлі-ақ кішкенайың өсіп, азамат болады.

Қалаға келген ауылдың қыздарын алдап кететін алаяқтар көп. Өзінді-өзің ұста, оқуыңды оқы, қарағым, – деді көпті көрген дәрігер оған.

Аяғы ауыр екенін курстас қыздар да біліп, қамқорлықтарына алды. Ауылға жеңгесіне болған жайды көкесіне айтпауын өтініп хат жазды. Наташа да сезіп, онымен оңаша сөйлесті. Мұны естіген Сергей қатты ыза болды.

– Жауынгердің қызын қорлаған адамды аямау керек. Ауылдағы кім деген жігіт деп, – Наташадан бірнеше рет сұрады. Жеңгесі Жәмила да кішкентайы мен келіп біраз уақыт жатып кетті. Наташа екеуі Бәтеспен тағы ақылдасты. Айбардың әйелі бар екенін кейін білгеніне өкініш білдірді. Ерте ме, кеш пе көкесінің еститінін айтып ақылдасты. Ақыры, айтуға келісті.

Қысқы сессия да бітті. Бәтестің де айы-күні жақындады. Таныс дәрігер әйелдер босанатын үйге жатқызды. Наташа күн құрғатпай келіп тұрды. Аман-есен босанып, өмірге ұл әкелді. Атын Арман қойды. Наташаның үйінде бір айдан аса уақыт болды. Қыздар да жиі келіп, кішкентайға керекті затты үйіп тастады. Олардың жазған конспектілерін, түнімен отырып, көшіріп шықты. Көрші орыс кемпір Арманды қарауға келісімін береді. Бір ай кешігіп сабаққа барды. Оқуын жалғастырды. Көктем де келді. Алматының күні ерте жылынып, көк қылтиып шыға бастады. Екі айдан асқан Арманды бір уақ далаға қыдыртатын болды.

Бірде институттың алдынан Айбарды көріп қалды. Жүрегі жиі соғып, «неғып жүр?» деген ой келді. Сыртынан біраз бақылады. Ол әр қызды тоқтатып, біреуді сұрап жүргенін анық байқады. Өзін тапқанын да сезді. Енді қалай құтылудың жолын іздестіре бастады. Бөлмеге келген қыздарға ойын айтты. Оны кіргізбеуін өтінді. Адресін айтпау керектігін де ескертті. Қыздар Айбарға Бәтес ту-

ралы тіс жармады. Ол бөлек үй жалдап тұратынын, білмейтіндерін Айбарға жеткізді.

Бәтес асығыс институт ғимаратына кіргенде тура алдынан оны Айбар күтіп алды. Қолын қағып жіберді де, танымағансып өте шықты. Түстен кейін де Айбар оны күтіп тұр екен. Оған қарамастан қыздармен бөлмеге келді. Бәтес жатақхананы айнала тоқтаған автобустің біріне отырып кетті. Сонан кейін біршама уақыт Айбар көрінбей кетті.

Айбар институт алдында Бәтеспен екінші рет кездесті:

– Бәтес, сөйлесейік, мені тыңда, – деді.

– Тыңдайтын еш нәрсе қалған жоқ, – деп артына қайырылмай жүріп кетті.

Ол соңынан еріп жатаханаға келді. Есік алдында теңселіп ары-бері жүрді де қойды. Бәтес сыртқа шығудың амалын таппады. Айбар бұрылып кеткенде асығыс тысқа шықты. Байқамай қалды. Айбар жиі келгіштей берді. Жол айырықта Бәтесті білегінен ұстай алған Айбар екеуі ағаштың көлеңкесіне барды.

– Айтарыңды айттың, бала-шағанның мазасын алмаймын. Саған менен не керек?, – деді Бәтес ашулы жүзбен қарап. Айбардың қызу екенін енді байқады.

– Сен мені дұрыс түсін. Сені сүйемін. Сенен басқа ешкімім жоқ. Әйеліммен сүйіп қосылған емеспін. Мені алдап қолына түсірді, – деп тағы да біраз әңгіме айтты. Айбардың алдынан әрең босады.

– Баламды көрсетші. Сағындым, – деп көзіне жас алды. Соңынан аңдып жүріп Бәтестің қайда тұратынын да біліп алды. Ол жоқта орыс кемпірге сыйлықтар әкеліп, баланың әкесі екенін де айтты. Талпынған баланы қолына алып, көтерді, кейде ойнатып та жүрді. Осы жайларды орыс кемпір бір күні Бәтеске айтты. Бәтес ойланып қалды. «Баланы ұрлап кетсе қайтем» деген ой мазалай бастады. Орыс кемпіріне осы ойын да білдірді. Оның есі шығып кетті. Мұнан кейін Айбарды жолатпайтын болды.

– Айбар өзінің сырттай оқып жүргенін Бәтеске айтып, аралары суып кеткен мөлдір махаббаттарын қайта жалғастыруды, өзіне тұрмысқа шығуды өтінді. Бәтес оның сөзін тыңдағысы да келмеді. Ол жиі арақ ішіп келетіндішіғарды. Тіпті Бәтеске жатақхана алдында дауыс көтеріп, қолынан көше жаққа қарай сүйрегені сол еді «көмектесіндер» деген Бәтестің даусын естіген екі-үш жігіт жүгіріп келіп, ажыратып алды. Қызу жігіт олармен байланыса кетті. Бәтес енді солардың арасына түсті. Айбардың қолы біреуінің жағына тиді. Сол-сол-ақ екен екі жігіт оны ұршықша үйіріп соққының астына алды. Әрең ажыратқан Бәтес оларды жөніне жіберді. Бет-аузы қанап, таяқ жеген Айбар Бәтеске тиісті.

– Жігіттеріңе мені ұрғыздың ғой ә, олар кімдер? Әлі-ақ көрсетемін, – деп қызуы басылмаған ол біраз көтеріліп, сабасына түсті.

– Осы алған сыбағаңмен қайт, екінші келуші болма, – деген Бәтес артына қайрылмастан жатақханаға кіріп кетті. Бетінің қанын сүртіп, өз-өзіне келген Айбар көпке дейін көрінбей кетті.

Арман да өсіп, екі жасқа келді. Қаладағы яслиге бергелі Бәтестің де көңілі орнына түсті. Күнделікті барып, ойнатып, қыдыртады. Қаңтар айында Айбар тағы да келді. Бұл жолы да қызу екен.

– Мені сағындың ба? Әлде біреуді тауып алдың ба? Сендерден бәрін күтуге болады. Балам қайда? Менің Арманым. Сағындым? – деді.

Бәтес не деп жауап берерін білмеді де:

– Бала саған не керек. Балаларың бар, өзің емес пе едің перзентханаға барып алдырып таста деген, Арман ауылда, – деді Айбардың жүзіне тура қарап.

– Бүгін менімен жүресің, бір жерге барамыз. Қарсылаушы болма? Қане айғайламай жүр, – деп Бәтестің қолтығынан алды. Осы сәтте сыртқа шыққан бөлмедегі қыздар Айбарды қоршап тұра қалды да:

– Бәтесті жіберіңіз, жігіттерді көмекке шақырамыз, – деді.

Айбарды итере Бәтес жатақханаға кіріп кетті. Сессиясы басталғалы Айбар да жиі келетін болды. Бұрынғыдай емес арақты да көп ішетін сияқты.

Институтқа түскелі өмірінің арпалысқа түскен төрт жылы да өте шықты. Арманға да үш жас алты ай толды. Тілі де анық шықты. Екі үш рет қызу келген Айбардан қашып, анасының құшағына тығылды. Айбар қызу келген сайын екеуі әрең құтылады. Сенбі, жексенбі күндері Арманды жатақханаға әкеледі. Қасындағы қыздар оның тіліне маз болып, кезек-кезек ойнатады. Оқуларын аяқтаған қыздар мемлекеттік емтиханды да жақсы тапсырды. Институтта диплом тапсыру салтанатынан шыққан Бәтесті Айбар қолында гүлі бар күтіп алды. Бәтес шегіншектеп, барып тұрып қалды.

– Диплом алуыңмен құттықтаймын, – деп қолындағы гүлін ұсынды.

Бәтес гүлді аларын не алмасын білмей қалды.

– Сен жақсы көретін гүл, алсаңшы, – деп Бәтеске ұсынды да сөзін жалғастырып:

– Яслиге бардым Арманды көрдім. Менен қашады. Әкесін танымайды, – деді.

Мына сөзді естіген Бәтес тағат таппады. Баласына баруға асықты. Жүрегі аузына тығылды. Тезірек Айбардан құтылуға тырысты. Институтқа кірді Айбар ұсынған гүлді бұрышта тұрған қалдық тастайтын жәшікке лақтыра салды. Жан-жағына қарады. Курстас қыздардың қасына келді. Оларға жағдайын түсіндірді. Бәрі сыртқа шықты. Айбар ағаштың көлеңкесінде тұр. Қыздар солай қарай жүрді. Айбар өзіне келе жатқан топ қыздарды көріп:

– Дипломдарың құтты болсын, қыздар! Бәтес қайда?

– Оны, қайтесіз институтта, қазір шықпайды. Айтатыныңыз болса біз-ақ жеткіземіз, – деді олардың

бірі. Айбар сөзге айналып тұрғанда Бәтес аялдамадан автобуска отырып, Арманға келді. Тәрбиешісіне жолығып, ауылға кететіндері жайлы айтты. Арызын жазып, Арманды өзімен бірге алып кетті.

Ауылында төрт-бес күн болып, қайтты. Институтқа келіп, жолдамасын алды. Бір-екі күн тұра тұруға жатақханаға орналысты. Бәтестен көз жазып қалған, Айбар Арманды алып ауылға кеткенін естіді. Кафедрадан Бәтестің Талдықорған қаласына жолдама алғанын білді. Жатақханаға іздеп келді. Айбардың қызу екенін көрген Бәтес:

– Қазір көкем келеді бізді ауылға алып кетеді. Көзіне түсуші болма, – деді қатулы қалпы.

– О, несі бар, жақсы болды, сөйлесеміз. Жолдаманды Талдықорғанға алыпсың. Екеуміз бірге кетеміз, төрт жылдан бері әбден шаршадым. Енді олай болмайды, – деді.

– Айтарыңды маған айттың, енді қайтуыңа болады. Келген соң бір жауабын беремін. Әзірге жақсы, – деп жатақханаға кірді де терезеден қарап тұрды. Бәтестің сөзіне иланды ма Айбар ары-бері жүрді де таксиге отырып кетті. Бәтес асығыс киініп, Арманды көтерген қалпы деканатқа келді.

Кафедрада егде тартқан әйелден басқа ешкім жоқ екен. Өзін-өзі әрең тоқтатқан Бәтес жалынышты үнмен:

– Маған, жаныңыз ашысыншы, басқа жаққа жолдама берсеңіз.

Талдықорғанға бармайтын болдым, – деді. Егде әйел Бәтестің жүзіне қарап отырды да:

– Қарағым, Оралға ғана бір жолдама бар, – деді.

– Бәтес келісе кетті. Қабылдау бөлмесіне кіріп, қол қойдырып шықты.

– Рахмет сізге, бір жігіт келіп менің атымды атап сұраса, жолдаманы ауыстарғанымды айта көрмеңізші. Қыр соңымнан қалмай қойды, – деді.

Ол баласы екеуінің киімі салынған чемоданды алып, вокзалға келді. Орал қаласына ертеңге билет алды. Аналар мен балалар бөлмесіне орналасты. Көңілі тынышталғандай. Жеңгесіне хат жазды, бар жайды баяндады.

– Жолаушы азаматтар! Алматы – Орал қаласына жүретін поезға отыру басталды, – деген хабарды ести сала купеге келіп, орнына жайғасты. Қасына егде тартқан татар әйел жол серігі болды. Әңгімесі де жарасым тапты. Кішкентай Арманды қасынан шығармай ол қайда барса соңынан қалмаған Бәтес поезд орнынан жылжығанда Арманды көтеріп, сыртқа қарады. Қаптаған жолаушылар мен шығарып салушылар.

– Алматыны қимай кетіп барады. Алатаудың биік шыңдары қол бұлғағандай. Бәтес терезе алдында ұзақ тұрды. Алатау мұнарланып, көрінбей кеткенше қарады. «Қош, қош Алматы» деп күбірледі, көзіне ыстық жас келді. Арманға байқатпай жасын сүртті. Поезда үш күн жүріп Орал қаласына да жетті-ау. Заттарын жүк сақтайтын жерге өткізген Бәтес қалалық оқу бөліміне келді.

– Ерте келіпсіз, жарайды. Қаладағы №2 мектеп-интернатқа барасыз, – деді де оқу бөлімінің меңгерушісі телефон шалып.

Мектеп-интернаттан баласы екеуіне бір бөлме алды, оқу басталғанша осында тұратын болды. Интернат өмірі өзіне таныс. Жұмысына да кірісіп кетті. Арманды балалар бақшасына орналыстырды. Алаңсыз, тыныш өмір басталды. Оқу бағдарламасы қазақша жүргізілуі себепті Бәтес тарихтан қазақ кластарына сабақ берді, әрі тәрбиешілікті де қоса атқарды.

Жазғы демалысында Арманды ауылына апарды. Апасы мен атасының, туған анасының басына барып, құран оқытты, топырақ алды. Бәтес ұзақ жылады Жеңгесінің тоқтау айтып жұбатқанына да тыңдамады. Көп жылағаннан

ба екі көзінің алды ісіп кетті. Іш-кұса болып шерін сыртқа шығарғаннан бойы жеңілдеп қалды. Бәтесті құшақтаған Жәмила да көзіне жас алды. Бетінен сүйді.

Қарындасы мен жиенін көкесі Алматыға әкеліп, Оралға шығарып салды. Аз ғана уақытта интернат меңгерушісі, мектеп директоры қызметіне көтерілді. Арман да мектепте озаттар қатарынан көрінді. Зерделі бала қала, облыста өткен байқауларға қатысып, жеңімпаз атанды. Мектептің үлгі тұтар оқушысы болды. Бар ынта – жігерін жұмысқа арнаған Бәтес ұлы Арманның білімді азамат болып өсуіне көп еңбектенді. Қалалық оқу бөлімін басқарып тұрған жылдары мектептердегі үздік оқушыларды Москва, Санкт-Петербург қалаларына оқуға жіберді.

Арман да Москвадағы дарынды балаларды оқытатын мектепке қабылданды. Институтты да Москвада бітірді. Инженер-құрылысшы болған ол біраз жыл Москвада ірі құрылыстарда еңбек етті. Өткен ғасырдың 80-ші жылдардың ортасында Арман Алматыға қызмет бабымен ауысты. Ұзақ жыл еңбек етіп, зейнеткерлікке шыққан Бәтес те Алматыға қоныс аударды. Немерелеріне қарады. Сәбилік шағында әкесінің бейнесі көңілінде қалған Арман Айбарды іздестірді. Осы ойын анасына білдіргенде, көңілсіз жауап беріп елеусіз қалдырды.

Ойламаған жерден енді міне, вогзалда Айбарға кездесіп қалды. Одан бері де жарты ғасыр, елу жылдай уақыт өтіпті. Қалған өмірі тағы да арпалысқа түспек пе?

Айбар Бәтеске кездескен күні Сәниямен ажырасуға сотқа арыз беріп келген-ді. Ойы Бәтеспен жанұя құру. Ол ойы орындалмады. Бәтестен бір түнде көз жазып, Талдықорған қаласы, аудан, ауылдан іздеп баспаған, бармаған жері қалмады. Бәтесті таппады. Ауылға барды, Бәтестің жеңгесімен кездесті. Сөйлескісі келмеді. Бәтес

туралы мандытып еш нәрсе айтпады да. Әйелімен ажырасты, қайын атасының ықпалымен жұмысынан түрлі сылтаулар айтылып, шаруашылықтың бас мал дәрігері қызметінен босатылды. Басқа ауданға ауысып, мал дәрігері болды. Сәния мен төрт баласына да көмектесті.

Әйелі қайда барса да қыр соңынан қалмады. Сәния жан-жал шығарғанда ызадан Айбар Бәтес есімді қызға үйленетіні айтып салған-ды. Осыдан кейін Сәния қала кезіп Бәтесті іздеді. Мекен-жайын алды, сонда барды. Бұл кезде Бәтес Орал қаласына жолдамамен кеткен-ді. Қайда кеткенін таба алмаған әйелі бар ашу ызасы мен өшін Айбардан алды. Балаларын да қарсы қойды. Қала маңынан алған жерін сатты. Бұрын салынған үйін үлкен баласына берді. Қала орталығынан бір бөлмелі пәтер алды. Сонда да Сәниядан құтыла алмады. Үлкен баласы мен қызы үйленгенде тойына шақырылған жоқ. Той болардың алдында үйіне баласы мен қызы келіп, ертіп бармақ болды. Өзі көнбеді. Ойы «тойларының шырқы бұзылмай, тыныш өтуін тіледі». Олар кеткенде қарсы көшедегі кафеге барды. Баласының бақыты үшін ішімдік алды. Кафеде ұзақ отырды. Балаларының қылығы ойына түсті. Көзіне жас алды. Ал кенже ұлы мен қызының тойы өткенін де білмей қалды. Үлкен баласы ғана келінімен келіп-кетіп тұрады.

Зейнеткерлікке шыққалы шетелдік жеңіл машинасымен адамдар тасып ақша табады. Артық ақшасын әйелі Сәния да қоймайды. Соңғы бір-екі жылдан бері үйінен қуып шыққаннан кейін ғана Сәния келмейтін болды. Сырттай тор құруын да қоймай келеді. Үйіне кенже ұлын тұрғызуын талап етіп, балаларын ортаға салып жүргені. Қанша айтса да жауапсыз қалдырады. Айдар үйін үлкен ұлынан туған немересіне сыйлауын ойластырып қойғанды.

Күндегі әдетінше темір жол вокзалына келген Айбар жолаушылар «такси сұрай ма?» – деп жан-жағына

қарап тұрғанда қасынан асығыс өте шыққан баланың қағаздарының арасынан құжаттары сусып түсіп қалды. Айбар жерден көтеріп алды.

– Балақай қағаздарың түсіп қалды, – деп дауыстады.

Артына жалт қараған бала қасына жүгіріп келді. Айбар куәліктегі әйел адамның аты-жөнін оқып, төбесінен жай түскендей болды.

– Әжең бе?

– Иә, рахмет сізге, деген бала жолаушылар отыратын залға қарай кетті. Артынан Айбар да ілесті. Әдеміше келген әйелді жаңағы бала асықтыра бастады. Айбар қарт әйелге зер сала қарады. «Бәтес, Бәтес өңін бере қоймапты» деп күбірледі. Қасына баруға жүрегі дауламады. Екеуінің соңынан жүріп отырды. Перонға шыққанда ғана:

– Бәтес, – деді.

Ол артына жайлап бұрылды. Айбарды жете танымады, тағы да:

– Бәтес, – деді. Ол енді зер сала қадала қарап қалды да. Жүзін тез бұрып әкетті.

Вагон терезесінен Бәтестің өзіне тесіле қарап тұрғанын көрді.

Сол күннен бастап Оралдан келетін поездің жолын тосты, өзіне таныс бейнені іздейді. Орал қаласындағы арнаулы анықтама бюросымен де хабарласты. Ондай адамның тұрмайтындығы жайлы жауап алды. Күнде вокзал төңірегінен айналшықтап шықпайды. Келетін поездің уақытын да жаттап алды.

Айбар жолаушысын межелі жерге жеткізіп, вокзалға асығыс қайтты. Қырсыққанда жолдың екінші жағын ол қайтқанша жауып, автомашиналарды екінші көшеге жіберіпті. Автомашиналар легі іркес-тіркес. Айбардың шыдамы таусылды. Келетін поезға үлгере алмайтын болды. Не істерін білмеді. Кешігіп келгенде Орал қаласынан келген жолаушы адамдар қаланың миллиондаған тұрғындары

арасына араласып кеткен-ді. Ол вокзалды аралап, таныс бейнені іздеді, кездеспеді. Жүрегі әлденені сезгендей. Салы суға кетіп, бойы дел-сал. Мына қайнаған өмірде Бәтесті біржолата жоғалтқан сияқты. Жүрегі шымырлап кетті. Елу жылдай уақыт жалғыздықтың не екенін білетін Айбардың жаны күйзелді.

Не істеу керек? Қайда бармақ? Өмірден көрген қасіретін кім тыңдамақ? Теледидар арқылы «Бармысың бауырым» бағдарламасына баруға ойын түйген ол Желтоқсан көшесіндегі қазақ телевизиясына келді.

V

О, Махаббат!

Сен әлі тірі ме едің?!

Тірі ме едің...

Мен де енді тірілемін!

Ақ періште, алдыңа жүгінемін,

... Қолдай гөр зашықтардың пірі мені?!

Бәтес Орал қаласына келгелі Айбар ойына түсе берді. Бұрын өзі қызметтес болған, жолдастарымен кездесті. Көптен көріспегеннен бе шүйіркелесе қауышып қалды. Өткен кеткендерді айтып, жарық дүниеден озғандарды естеріне алды. Қаланы аралады. Өзі директор болған мектеп-интернатқа барды. Қалалық оқу бөлімі залдан арнайы орын бөліп, кезінде білім бөлімін басқарған ардагерлердің суретін іліп, өмірбаяндарын жазыпты. Өзінің суреті үлкейтіліп, ортаға ілініпті. Оқу бөлімінің меңгерушісі мен қызметкерлеріне шын жүректен алғыс айтып, олармен ескерткіш суретке түсті.

Түс ауа шаршанқырап қалған ба, кішкене жатып мызғып алмақшы болды. Көзінің ілінгені сол еді түсіне Айбар кірді. Құшағы толы гүлді, Бәтеске ұсынды, өзіне сөйлеп жатыр, кенет Бәтестің қолындағы гүлдер қурап, сарғайып

кетті де, жерге шашылып қалды. Айбар алыстап барады, өңі суық, басын шайқап қояды. Артынан жүгірмек болды, тегеурінді күш жібермейді, «Айбар» деп айғайлайды, даусы шықпайды. Енді өңі солғын, жұпыны киінген Айбар вокзалда тұр. Бәтеске қолын бұлғап, бірдеме айтады. Бәтес естімейді. Булығып жатып оянып кетті. Қара терге түсіпті. Орнынан тұрмай біраз жатты. Өз-өзіне келгенде, ваннаға барып жуынды. Жаңа ғана көрген түсі көз алдында. Жүрегінің дүрсілі де басылар емес. Терезеден сыртқа қарады. Немересі ойынның қызығына беріліпті.

Ол киініп, тысқа шықты, ағаш арасындағы орындыққа барып отырды. Институтта жүргенде бір жігіттің өзіне ғашық болғаны ойына түсті. Айбарлар қатарлы, өзінен екі курс жоғары оқыды. КазГУ-дің студенті. Киноға барғанда бірге отырып қалды. Содан қыздарды жатақханаға шығарып салды. Сол күннен бастап ол жиі келіп тұрды. Өзінде ойы бар екенін де сезді. Бірнеше рет киноға шақырды, ондайда жұптары жазылмаған қыздар бірге барды. Бірде өзін ресторанға шақырды. Бәтес рахметін айтып, бара алмайтынын білдірді. Ол паркке баруға, оңаша отырып, сырласуды ұсынды. Бәтес ойланып тұрды да:

– Мен махаббат сезіміне беріліп, ғашық болуды басымнан өткізген жанмын. Мені қызықтырмайды да. Жалған махаббаттың отына оранып, аяғымды шалыс бастым. Менің екі жасар сәбиім бар. Қалада қыздар көп, өз бақытыңды басқадан іздесең, көптен бері айта алмай жүр едім. Сені от сезімге шарпығым келмейді. Бақытты бол, – деп артына қайрылмай жүріп кетіп еді.

Сол жігіт көрген жерде жаны қалмай сәлемдесіп, қалжағдайын сұрап тұрды. Айбар мас болып келіп, қолынан шетке сүйрегенде араша да түсті. Ақыры байланысып тынды. Институтта қаншама жақсы жігіттер кездесті. Бірақ оларға деген жүрек жылуы болмады. Орал каласында да мәдениетті бір жігіт өзіне келіп жүрді. Тіпті Арманды

өзіне тартып, келген сайын әр түрлі ойыншықтар әкеледі. Оның келгіштеп жүргенін көреген мектеп директоры Бәтесті шақырып алды да:

– Күйеуің жоқ, мұнда жеңіл жүріспен өмір сүргің келе ме? – деді.

Бәтестің есі шығып кетті:

– Жо...Жоқ....Олай емес.

– Саған келіп жүрген жігіт, сондай адам. Қасыңа жақындатушы болма, тұрағы жоқ оңбаған. Екі әйел шығарды, – деді.

Ызаға булыққан Бәтес Арманға әкелген ойыншығын қолынан жұлып алып, лақтырып жіберді. Істеген қылықтарын бетіне басты. Содан былай көрінбей кетті. Қалалық оқу бөлімінің меңгерушісі болған алғашқы жылдары. Бір азаматты мектеп директорына тағайындау жөнінде іскер адамдардың құжаттары жинақталды. Екі адамның құжаты келді. Олармен шақырып әңгіме өткізбек оймен, комиссияны жинады. Бәтес өз көзіне өзі сенбей қалды. Мұнтаздай тап-таза киінген, жымыып кірген жігіт оны көрісімен сасып қалды.

– Отырыңыз, – деді.

Құжаттарын мұқият қарап шықты. Еңбек кітапшасынан біраз мектептің есігін ашқанын көрді. Екінші жігіт 4–5 жылдан бері мектеп директорының орынбасары қызметін атқарыпты. Комиссия мүшелері де көрді. Олар өз пікірлерін білдірді. Екі жаққа да тең пікір айтылды. Бәтес ойланып отырды да түсін суытып,

– Бізге білікті, іскер кадр керек, – деп алғашқы жігітке тіке қарғанда басы төмен салбырап кетті. Қолымен астындағы орындықты шұқылай берді. Комиссия мүшелері Бәтесті қолдады. Екінші жігіт мектеп директорлығына қабылданды. Ал, ана жігіт басын төмен салған күйі есіктен шығып кетті.

Осы секілді бірнеше жігіттер Бәтестің де алдынан шықты, ойларын білдірді, қабылдамады. Алдына қойған мақсаты – Арманын адам қатарына қосу болғандықтан жалған сезімге берілуіне жол бермеді. Енді міне елу жылдан кейін жүрегінен ұмытылмастай орын алған, ғашықтық гүлін алғаш сыйлаған Айбар алдынан шықты.

Қайтатын уақыт та болып, құдалары поезға шығарып салды, қош айтысты. Поезға мінгелі бері жүрегі алабұртып көңілі тынышталмады. Алматыда оны біреу күтіп тұрған сияқты болады да тұрады. Қалаға жақындаған сайын мазасы да кетті. Немересі сезіп қояма деген күдігі бар. Поезд терезісінен қарауға да жүрексінді. Ар жақта біреу тұрғандай.

– Апа, түсеміз, жүр, – деген немересі оны асықтыра бастады.

Жүрексіне, сыртқа шықты. Жан-жағына бұрылып қарамады да. Арманды құшақтап бетінен сүйді. Баласы қолындағы жол сумкасын алды. Ұрлана айналасына көз жүгіртіп, біреуді іздегендей болы. Машинаға да асығыс отырды. Айбар қолынан шап беріп ұстап алатындай сезінді. Терезеден байыптап сыртқа қарады. Асығыс жүрген жолаушылар. Адамдардың арасын тінте таныс бейнені іздеді, көрінбеді. «Қайда кетті екен? Перон жақта қалды ма? Ол күту керек еді ғой?» деген сұрақтар ойына оралды. Таныс бейне кездеспеді. Бір түрлі көңілі орта түсіп, жабырқап қалды. Арманның сұрақтарына қысқа-қысқа жауап берді.

– Былдырлаған шөберелері алдынан шығып, аяғына оралды. Оларды көтеріп маңдайларынан сүйді. Арман анасын ауырып қалғанға жорып, демалып алуын өтінді. Немересі келіп музыка қосып, үйді көңілді әуенге бөледі. Бәтес төргі үйдегі жұмсақ диванға қисайды. Құлағына бұрын естімеген ән келді.

*Енисей мен Еділді,
Шатыстырып картадан.
Ең алғашқы махаббат,
Басталады партадан.*

*Күндей таза көңілден,
Қардай аппақ парақтай.
Ең алғашқы махаббат,
Басталады сабақтан.*

Сағынышқа айналған балдәурен балалық шағы ойына оралды. Алаңсыз өмір, жастардың сүттен таза ақ махаббаттары. Мұғалімдердің ғашықтар жайлы оқыған кітаптарын тартып алып, «Сендерге әлі ерте, оқуға болмайды» деп ұрысқаны әлі есінде. Маржан, Қалампыр сүйген жігіттеріне қосылып, бақыттарын тапты. Сүйген жігітімен қол ұстасып кеткен Қалампыр Бәтесті іздеп келді. Екеуінің құшақтары айқасып, ұзақ сырласты. Қалампыр оқуға сырттай түсті. Маржан да педагогикалық институттың филология факультетіне оқуға қабылданыпты. Оны Қалампырдан естіді. Институт бітіргенше үшеуінің жұбы жазылмады. Әсіресе сессия кезінде жиі кездесетін болды. Маржанның сол баяғы ақ жарқын мінезі.

– Білмеймін, апама келінмін бе? Қызымын ба? Құда түсіп алып келді.

Қараймын өз үйімдей еркін сезінем. Бір жерге бармақ болса, мені ертіп алады. Апамды қолтықтап көшеде жүре берем. Үйге көршілер бірнәрсе сұрай келсе «Келінге айтшы, келіннен сұрашы» деп отырғаны. Бірде қызық болды. Жинаған ақшасының есебіне жете алмай отыр. Қасына барып санап, бердім. Орамалға орап, белінен байланған ақшаны маған ұсынып, «Осыны сен ұсташы, жұмсауды да білмеймін, тағы бір жерлерге ақша қойып едім ұмытып қалыппын» деді. Әй осыдан кейін апама білдіртпей үй

жинағансып қарадым. Саған өтірік, маған шын төсектің басы, көрпенің арасы, ескі киімдерінің ішкі қалтасы ақша, тапқанымды апамның алақанына әкеліп сала бердім. «Мұны қайдан таптың» деп әр әкелген ақшамды сұрайды. Қойшы сонымен әлем ақша жинап алдық.

Қайсар еңбек ақысын әкелгенде түгел қолына салдым. «Балаңыздың табысы» дедім. Қуанғанын көрсең. Қалтасына салып қойды да біраз уақыттан кейін ақырын ымдап мені шақырды. Қасына бардым. Қалтасындағы ақшаны алды да маған беріп. «Өзіңе керектіңді ала ғой» дейді. Содан бастап бар табысымызды апама береміз ол кісі мәз болып қалады да біраз уақыттан кейін түгел өзіме қайтарады, — деген Маржанның сөзі есіне түскенде Бәтес өзінің апасы ойына оралды. «Әруағыңнан айналайын» деп күбірледі.

Қалампыр да ұзақ жыл мектепте еңбек етіп, озат мұғалім атанды, зейнеткерлікке шықты. Төрт бала тәрбиелеп өсірді. Жолдасының өмірі қысқа болды. Қырық тоғыз жасқа қараған шағында өмірден озды. Бәтес арнайы іздеп барып көңіл айтты. Сондағы Қалампырдың жылағаны-ай. Қай жерінен шығып жатқанын кім білсін, не бір сөздерді тауып айтады, адам жанын ауыртып, көзіңе еріксіз жас алдыратын жоқтауларды жанынан шығарады. Жан-жағынан жұрт қаумалап әрең тоқтатты.

— Қайтейін, Бәтесті көргенде өзімді өзім тоқтата алмадым. Енді міне, жас ортасынан асқанда жалғыз қалып, сүйенерім де, ақыл берер ақылшым да, от басымнаң берекесі болған Жұмабектен айырылып отырғаным, — деп іштегі шерін тарқатқаны Бәтестің көз алдында.

Ой құшағында жатқан ол мектеп, институтта өткен жастық өмірі туралы бірге оқыған құрбы-құрдастары жайлы ойлады. Олар қайда екен қазір. Өмірден өткен дос-жарандарын осыдан 5–6 жыл бұрын Маржан айтқан-ды. Содан бері де біраз уақыт өтіпті-ау. Құлағына жағымды ән тағы естілді.

*Кешпегендер басынан,
Сенбе мейлің, сен мейлің.
Ең алғашқы махаббат,
Бірін-бірі көрмейді.
Айта алмас ем ерте деп,
Айта алмас ем кеш деп, мен.
Ең алғашқы махаббат,
Басталады мектептен.*

Айбар көз алдына елестеді. Көл жағасы. Құшақтары толы гүл. Айдын көлде қалқып жүзген аққулар. Пәк сезімдер. Күндей күлімсіреген құрбылары бәрі-бәрі көз алдында. Араға елу жыл салып өтсе де күні кешегідей. Сол бір жүрегіне мәңгілік махаббат шоғын үрлеп, ғашық отына күйдірген шақ. Бәтес үшін өміріндегі ең бақытты сәті екенін енді ғана білді. Айбардан кейін ешкімді дәл осындай беріле сүймепті. Тіпті махаббаттың не екенін ұмытып та қалғандай. Кездескен талай мықтымын деген жігіттер Бәтестің алдынан тауы шағылып, қайтатын. Бар өмірін баласы Арманға білім беру, тәрбиелеу, ары таза азамат қатарына қосуға арнапты. Қызмет бабында да, мектеп адамдарымен тіл табыса жұмыс істеу, қамқорлық жасау олардың жағдайына көмектесу, әсте ойынан шыққан емес. Ой елегінен өткізсе алдынан талай жастар өмірге қанат қағыпты. Тіпті Алматыға көшіп келгеніне 20-жылдан асса да, олар телефон арқылы сөйлесіп тұрады. Осы Алматы қаласының мектептерінде де еңбек етіп жүрген шәкірттері баршылық.

Жанұясымен ренжісіп, бір-біріне салқын тартқан жастарға да жылы сөзін айтып, олардың отбасы татулығын қалыптастыруға да көмектесті. Осыншама адамдарға шуақ нұрын шашып, көмегін аямаған Бәтес өзі туралы, қандай жанұя құрғанын ойламағанына таң қалды. Институттағы өмірі, шыбын жанын шүберекке түйіп Айбарға баласын бермей құшақтап алып, пәтерден пәтерге көшкені. Оған Арманды көрсетпеу үшін тіпті екі-үш ясли де айырбаста-

ды. Сонда не үшін қашты? Өзі де білмейді. Тіпті Оралға да кетуге себепші болған Айбардың келгіштей беруі емес пе? Таразылап қараса Айбар жаман сөз, не болмаса ашулы дауыс көтермепті. Қызу келіп білегінен «сөйлесейікші» деп тартқаны. Соның кесірінен оңбай таяқ жеді. Оны жігіттердің соққыға жығуына да өзі кінәлі сияқты.

Айбардың әйелі мен балаларын да көрген емес. Оларға барып, айқай шу да шығарған жоқ. Айбардың айтуынша әйелінің әкесі облыста белді қызмет істейтін біреу болуы керек. Жанұясы туралы жаман сөз де айтпады. Енді өзін ойласа қандай жанұя құрды. Өзі де білмейді. Жанұялы болып, шүйіркелесе дастархан басында отырып көрмепті. Арман екеуі түсте асханадан, кешкісін, ертеңгісін үйден апыл-ғұпыл шай ішкендері болмаса, үйлеріне қонақ та жиі келмеді. Ауылдан көкесі мен жеңгесі, кейін бауырлары жиі келіп тұрды. Ондайда көбіне Жайық өзенінің жағасына барып демалатын. Сырттай жанұялы. Шын мәнінде құжаттарда «мать одиночка», «жалғыз басты әйел» деп тіркелді. Занды некеге тұрған жоқ. Кейін Арман жанұялы болғанда ғана құжаттарындағы «жалғыз басты әйел» деген сөз алынып тасталды. Қазір Арманның жанұясында. Күні бүгінге дейін жете мән бермегеніне таң қалды. Бар саналы ғұмыры «жалғыз басты әйел» деген тіркеме сөзбен өтіпті.

Музыка тағы ойнай бастады. Немересі жаңағы әнді қайталап қойды. Әнімен сөзін сүйсіне тыңдады.

*Бәйшешектей бүр жарып,
Бұзып-жарып, сең тоңды.
Ең алғашқы махаббат,
Болу керек ең соңғы.
Болар бәлкім қамалы,
Болар бәлкім қақпасы,
Ең алғашқы махаббат,
Махаббаттың патшасы.*

– Бойын бір жылылық сезім шарпып өтті. Алғашқы махаббаты, Айбарға деген жүрегіндегі шер болып қатқан тоң жібіп, көз алдына күлімсірей өзіне қарап тұрған Айбар елестеді. Қымсына келіп құшағы толы гүлден жалғыз тал гүлді суырып алғанда, жүрегі бірге суырылып кеткендей болған сәтті қалай ұмытсын. «Мөлдір махаббат» кітабы, әр кездескен сайын гүл сыйлаған Айбарға жүрегі елжіреп кетті. Қолымен ауаны қармап қалғанын білмей қалды. Бәрі де кеш, елу жыл өтіп кетіпті. Жүректегі ғашық отын сөндіріп, өмірде адам болғаны мен жүрегін қара тасқа айналдырғанын енді ғана білді, тым кеш түсінгені-ай.

«Құдай-ау өзімді өзім жазалағаным қалай? деп күніренген Бәтес: «Сені, Айбар, сені тас мүсінге айналдырыптым-ау. Мен үшін солай көрінгеніңмен сен мына өмірдегі махаббатыңа берік, өміріңе балта шабылса да мойымаған жансың. Сен жанұя құрдың. Балаларыңа қамқор болдың. Мені сүйдің, менен бақыт іздедің. Мен ше? Жанұя құрмаған оның ыстық-суығына күймеген, өз бақытын аяғына таптаған, оны күресінге лақтырып тастаған жан болдым. Алғашқы махаббатым ұшқын шашып, лаулаған алауды өз қолыммен сөндіріптім. Қайтіп тұтанбастай бір жола сөндіргенім-ай. Сөнген махаббатымды енді тұтандыру да мүмкін емес. Ерте сөнген махаббат елу жылдан кейін лаулап жанбайды-ау, жанбайды. Тағдыр мені аямаған екен. Бәріне өзім, өзім кінәлімін. Кешір, кешіре алсаң, кешірші мені Айбар! Өмір бойы сенің бар өміріңді өксіттім, өкінішке толы жылдарыңды ұмытып, мені ғана іздедің.»

«Қалай ғана түсінбедім, сөйлесейік, бар шындықты айтам түсінші мені» деген сөздеріңе құлақ аспадым. Көңілімде, жүрегімде әр көкіректік пе? білмеймін басым болды. Апам мен атам, көкем мені олай тәрбиелеген жоқ сияқты еді ғой. Бұл қасиет маған қайдан пайда болды. Кімге мұнымды айтам. Уақыт атты көзге көрінбес тыл-

сым күш бар өмірімді ұрлап алды. Енді менің қателігімді бетіме басуда. Уақыт кінәлі ме? Әлде уақыт емші ме? Түсінбедім-ау, түсінбедім. Өзімді де аямаптым»

Көз алдына Айбар тағы келді. Жүрегі бұлқынып кетті. Алғашқы түн. Екеуінің жарық дүниені ұмытып, ғашықтық құшақтардың айқасқаны. Махаббаттың бал шырынына балқып, сезім мен сенім бір арнаға тоғысқан сәттердегі денелері от жалынға оранған ыстық құшақ. Бәрі-бәрін бір сәтке қайтып ұмытсын. Осыдан былай бір-бірін көре алмайтын күйге жетті. Екеу ара тыныштықты қалады, оңаша сырласты. Махаббаттың бал шырынына мас болды. Бір сәт өзі де елу жыл бұрынғы махаббат сезіміне берілгенін білмей де қалды.

Енді көз алдына вокзалда жұпыны киінген, өзіне қол бұлғап тұрған Айбар елестеді. Жаңағы тәтті қиялдың бәрі ұшып кетті. «Кешір, кешір жаным мен бейбақ қайталанбас қателік жіберіптім» деп күбірлеп кетті. «Сені осы күйге түсірген мен болдым ғой. Сенің «Түсінші мені ол қызбен сүйіп қосылғам жоқ, алдап торға түсірді» деген сөзіне де сенбедім. Енді міне өмір көзімді шындыққа жеткізді. Екеуіміздің махаббатымыз үшін сені кінәлай алмаймын. Сен басыңдағы қиындықтарға қарамай, жүрегіңнің әмірімен мені шын сүйдің. Оған сені қайтып кінәлайын. Мен де жаңа бүр жарған жалғыз тал гүл едім. Сен сол гүлді аялы алақаныңа салғың келді. Сол үшін күрестің де. Асау жүрек қанша туласа да ол мақсатына жете алмады. Оның басты себебі мен екенмін. Кеш түсіндім, тым кеш. Сенің жан сырыңа үңіле алмадым. Қайдағы бір жүрегімде кекшілдік пайда болды. Саған ерегісе жүріп Арманды өсірдім. Өкініштісі сол саған көрсетпей әкесіз өсірдім. Тіпті оның да сөзін тыңдамадым. Сені балаң іздеді де, алдынан көлденең шықтым. Менің көңілімді қимады. Арманның алдында да кінәлі екенімді енді білдім. Оның тегі мен әкесін дұрыс жаздырғаным үшін құдайға мың рахмет»

Арманға Туу туралы куәлік аларда Бәтес көп ойланды. Айбардың атына баланы жаздырғысы келмеді. «Жомартов Арман Айбарұлы» деп куәлік алды. Ондағы ойы өзінің әжесінің есімі аталып жүрсін, екінші Арманның Айбарға тартпай өскенін көрсін дегені еді. Сол ойы орындалды. Арман бүгін де Республикаға танымал құрлысшылардың бірі, Алматы, Астана қалаларында салынып жатқан ірі құрлыс компаниясын басқарды.

«Енді қайтіп Айбарды көремін бе?», – деген ой да мазалады. Өмірінің бел-белестері артта қалды. Кәріліктің де ауылы есігін қағып тұр. Қанша өмірі қалғанын бір құдайдың өзі білер. Жетпіс жас та оңай емес. Еншісінде санаулы жылдар ғана қалған сияқты. Өмір өтті, кетті. Немере, шөберелері жасы елуге келген баласы Арман мен келіні атасы Айбарды көрсе мына жарық дүниедегі парызы өтелетіндей көрінді.

Ертеңгісін анасының қабағы түсіңкі көңілі орнында емес екенін байқаған Арман мен келіні асты – үстіне түсіп бәйек болып қалды.

– Бір жеріңіз ауырды ма? Дәрігер шақыртайын, – деген екеуін де тоқтатты. Түнде мазасы болмай, жайсыз ұйықтағанын айтып, оларды жұмыстарына жіберді. Кетерінде екеуі кенже немересі Қуанышқа әжесінің ауырып қалғанын, көзден таса жасамай көңілін аулауды тапсырды. Қуаныш та әжесінің аяқ асты ауырғаны жанына батып кетті. Қасына келіп:

– Әже ауырмашы, поезда терлеп едіңіз, суық ұстап қалды ма? Сіз вокзалда біреуді іздеп жан-жағыңызға қарай бердіңіз ғой, – деді.

– Ой айналайын-ай, папанды қарадым, жүргіншілер көбейіп кетті ғой.

– Айтпақшы апа біз Оралға кетерде мен асығып жүріп билетпен бірге құжаттарды түсіріп алғам. Артымнан бір

үлкен кісі айғайлап, тоқтатты да қолыма ұстатты. Сол кісі бізден 4–5 кадамдай жерде тұрып сіздің есіміңізді атады. Сіз қарадыңыз да танымадыңыз. Поезд жүргенде де вагонның қасында тұрды, – деді.

– Ауылдан келген таныстардың бірі шығар. Жете танымадым, – деді.

«Қуаныш Айбарды танып қалыпты, – деп ойлады. Кеше вокзалда ол кездессе Қуаныш бірден барып амандасар еді. Кездеспегені де дұрыс сияқты. Ол неде болса Алматыда, міндетті түрде мені іздейді. Іздеп те жүрген болар. Баласы Азаматтың қайда істейтінін білмейді-ау. Әлде білсе де жолығудың ретін таппай жүр ме? Оған сірә да алдымен мен керек шығармын, – деп тағы да ойға кетті.

Ертеңгісіндей емес, көңілі де орнына түсті. Шөберелерінің былдырлап сөйлегенін қызықтап күлді. Манағы ауыр ойдан арылып, сыртқа шықты. Немерешөберелерімен серуендеді. Әлсін-әлі телефон шалған Арман, мен келініне де көңіл-күйінің жақсы екенін айтып, алаң болмай-ақ жұмыстарын істей беруді өтінді.

Анасының көңіл күйінің жақсарғанын көрген келінбаласы да мәз болып қалды. Бәрі кешкі шайға отырды. Немересі көгілдір экранды қосты. «Бармысың бауырым» бағдарламасы жүріп жатыр екен. Жүргізуші ұзақ жыл сүйген жары мен баласынан көз жазып қалған азаматты отырғандар арасынан теледидар алдына шақырды. «Айбар, Айбар!» Бәтес не айтарын білмей жанары теледидарға қадалған күйі тілсіз қалды. Ол өзінің аты-жөнімен таныстырды.

– Ашық күнде адасқан азаматтың бірімін. Бәтес атты сүйген жарым мен ұлым Арманнан көз жазып қалғаным да елу жылдай уақыт өтті. Сол жылдардан бері іздеумен келем. Кездесіп қалар деген үмітімді үзбедім. Сүйген жарымнан қалған бар естелігім, баға жетпес байлығым,

мына кестелі орамал мен туған күніме сыйлаған ақ боз арғымақтың мүсіні. Елу жыл осы естеліктерді жаныма де-меу етіп келемін.

– Бәтес! Бағдарламаны көріп отырсаң тіл қатшы, сенен жалына сұраймын. Бармысың бауырымға тұратын мекен-жайыңды берсең болды, – деді. Қолындағы кестелі орамал мен арғымақтың мүсінін жоғары көтерген ол. Бәтес сұлей-сапа болған күйі отырған орындығынан қозғалар емес.

– Папа, бұл атаны танымын, вокзалда билетімді түсіріп алғанда әкеп берген. Әжемнің атын атады, бірақ әжем танымады, – деді Қуаныш. Арман да ой үстінде. Анасына қарады. Алыс нүктеге көзін қадаған күйі, кірпігін қағар емес. Баласы мен екеуінің көзі түйісіп қалды.

– Мама, қалаға көшіп келісімен іздейік деп едім ғой. Көнбедің.

Ақыры өзі тапты.

– Кездесуге барасыз ба?

– Жоқ, сенің барғаның жөн болар...

Үй ішін үнсіздік жайлады. Әркім өз ойымен.

– Апа, бәріміз барамыз, – деді келіні, – балалар, келіндер, немерелеріңіз бен шөберелеріңіз де. Атамыз көрсін. Елу жыл сізді сабылып іздепті ғой. Атамыз нағыз азамат, махаббатына берік жан екен.

Бұл ұсынысқа Арман мен немерелері де қосыла кетті.

– Атамызды көреміз бе? Қызық болатын шығар. Әжем екеуі құшақтасатын болар? – деген немерелерінің бір-біріне айтқан сөздері де естіліп қалды.

Бәтес тіс жарып еш нәрсе айтпады. Көзін төмен салған қалпы, жанарынан шыққан екі тал тамшы «тырс» етіп еденге тамды.

Ол ауыр күрсінді...

Жесір
(повесть)

Көктемнің соңғы, мамыр айының аяғы. Жер ана кілемдей құлпырып, түрленіп кетті. Жасыл шалғынға тігілген ақ шаңқан киіз үйлер, көз тартарлық. Ауыл-ауыл бір-бірінен алысқа ұзамай жақын қоныстаныпты, аттылы-жаяу жүргіншілер де екі аралықты жол жасап жіберді. Бие байланып, кезек-кезек қымызмұрындық берген адамдардың көңілдері шат. Қыстың қатал қыспағы мен бет қаратпас аязды үскірігі арқаларынан күн өтіп жылынғалы ауыл тұрғындарының ойынан, ұмыт та болды. Үлкені де, кішісі де мәз-мәйрам.

Қашықтау жерге кедей – кепшіктердің тігілген қырық жамау үйлері мен күркелері ғана оғаш көрінеді. Олардың отбасы қыстан қысылып шыққаны, аз ғана малдары көкке енді тойына бастағаны байқалып-ақ тұр. Үлкендері шаруамен, балалар болса әр үйдегі бес-алты ірілі-ұсақты малдарды қарайлап жүргені. Әр ауылда өткен той – томалақтан олар да құр қалмайды. Әсіресе, тұсау кесер, бесікке салу, қыз ұзату, келін түсіру, сүндет тойдан шет қалған емес.

«Той десе қу бас домалайды» демекші ауылдың еңкейген қарты мен емшектегі сәбилері де қайсы үйде той болса, сол үйге жиналатын әдеті. Сарқырап аққан тентек тау өзенінің иінді жеріндегі көк жазыққа тігілген бірнеше ақ шаңқан киіз үйдегі тойға әзірліктің басталғанына да үш-төрт күн болды. Ертеңгісін көрші ауылдан келген қонақтар да абыр – сабырды көбейтіп жіберді. Құдалыққа кеткендер, бүгін келінді алып қайтпақ. Түске қарай көз ұшындағы биік қырдан аттылы адамдар да көрінді.

– Құдалыққа кеткендер келеді, – деген әйел даусынан жиналғандар солай қарай қарады.

– Келіннің жасау-жабдықтары да бір көшке тұрарлық, – деді әйелдердің арасында тұрған келіншектің бірі.

Ойын қызығына берілген балалар да келін түсетін жаңа отаудың қасына топтала, құдалықтан келе жатқандарды қызықтауда.

– Шашу, шашуды әкеліндер, – деген қарт ананың даусын ести сала екі келіншек өрнектелген әдемі, сырлы табаққа толы шашуларын үйден алып шықты. Балалар да шашу шашылатын сәтті асыға күтіп, екі келіншектен алысқа ұзамай, төңеректеп жүргені. Ерсілі-қарсы жүрген боз балалар мен бойжеткен қыздар да құдалықтан қайтқандар, ауылға жақындаған кезде шыдамдары жетпей жас, келіннің алдынан шықты.

Жаңа түскен келінге шашу шашылып, үлкен-кіші таласа-тармаса, ауыз тиуде. Жастар жағы жас келінді орталарына алып, жиналған тойшыл қауымның алдына әкелді. Орта бойлы, жұқалау өнді, даусы құлаққа жағымды жігіт қолындағы үкілі домбырасының ішегін қағып-қағып жіберді де беташарды бастап кетті. Келіннің бетін ауылдағы жолы үлкен ару ана:

– Біссімллә, – деп үкілі домбыра мен ақ жібек орамалды ашып, бетінен сүйді. Басына ақ орамал салды. Жас келін иіліп көпшілікке сәлем берген де:

– Көп жаса айналайын, қадамыңа нұр жаусын. Ақ босағаны оң аяғыңмен атта, – деген ана келіннің қолтығынан алды. Жаңа түскен келінге көпшілік те риза болып, тілектерін айтып жатыр.

Үлкендер жағы той дастарханына шақырылып, орын алса, жастар әуелете ән шырқап, алтыбақан тепті, түрлі ойындар ұйымдастырып, тойды қыздырып жіберді. Құдалар асқан қырдан аттылы үшеу тойдың қызған шағында келді. Өздерін «алыс жолдан келе жатқан жолаушылармыз» деп таныстырды. Олардың арам ниетпен келген жансыздар екенін той қонақтары, көпшілік қауым қайдан білсін.

– Құтты қонақ болдыңыздар, ниеттеріңіз ақ екен,

тойдың үстінен түстіңіздер, дастарханға келіңіздер, – деген қуанышты қария шын пейілі мен ықыласын білдіріп, оларға бәйек болуда.

– Бір-екі күн тойды қызықтаңыздар, қарақтарым, – деген ана сөзіне олар бастарын изесті.

Түн қатып, елсіз жермен 4–5 күн жүрген қарақшы-барымташылардың жіберген жансыздары той қызығына араласып, өнерлерін де сынап көрді. Ауылдың жігіттері қойсын ба, бірінен-бірі асып түседі. Жігіттердің қайраты мен шеберліктерін байқаған жансыздар тойдың екінші күні ақырын сытылып шықты. Атқа қонған үшеуі межелі жерге қарай бет алды. Олардың қай жаққа, қайда кеткенін той қызығына берілген ауыл тұрғындары байқамады да.

Жансыздарын екі күн тағатсыздана күткен қарақшылардың басшысы Шойқара (лақап аты) қарап жатпады. Ауылдың малдарын сырттай шолып, ойына алған жоспарын пысықтап қойды. Жансыздарын көргенде оларға дүрсе қоя берді.

– Қайда, жүрсіндер, иттер? Тойған жерлерінде қала бермедіңдер ме? Айтыңдар, не бітіріп қайттыңдар?

Үшеуі Шойқараның алдында бүкшендей, бүкпантайлап қалды. Бастарын төмен салған қалпы орталарындағы жансыздың бірі:

– Біз барған ауылда келін түсіріп, той жасап жатыр екен. Соған..., соған қарайлап, жігіттердің шеберлігі мен мықтылығын байқадық. Әрі бізден сезік болмасын деп, күш те сынастық, – деді. Мына сөзді естіген Шойқара елең ете қалды.

– Той..., той..., келін..., Сонда не? Той болып жатыр ма?

– Иә.

– Біз еріксіз аялдадық. Жан-жақты түгел барладық. Ауылдың бас көтерер жігіттері, бәрі сол жерде. Той әлі

1–2 күнге созылатын сияқты. Осы жайды сізге жеткізейік, – деп келгеніміз осы.

– Ім, ... м...м...м.... Түсінікті. Бүгін түнде малдарды айдаймыз. Олар той-тойлап жатқанда қарамызды батыруымыз керек. Ауыл малы үш табынға бөлініп, бағылуда. Бізде үшке бөлінеміз. Әр табында екі жүз-үш жүз қаралы жылқы. Жеті-сегіз адам қарауылдап, қарайды. Қос басында тағы екі адамы бар. Сен үшеуің қостағы адамдардың аяқ – қолын байлап тастайсындар. Ал, қалған жігіттер жылқы табынына үш жақтан килігеміз. Жылқышыларды сол жерде атынан аударып, аяқ-қолын байлайсындар. Қарсыласқанын соққыға жығамыз. Түсінікті ме?

Шойқара өзін қоршап тұрған адамдарына өңін суыта, сұсты қарады. Олар сөзге келмей бастарын изесті.

– Ә, айтпақшы, сен үшеуің соңымыздан жүресіңдер. Қуғыншылар көздеріңе түсісімен хабар жеткізесіңдер. Енді бара беріңдер, – деді Шойқара сөзін нығыздай.

Көз байлана, қараңғы түскен кезде атқа қонған барымташы-қарақшылар мал шетінде жүрген жылқышыларға қарай үш жақтан қиқулата атой салды. Алғашқы кезде не болғанын білмей, сасып қалған жылқышылар олармен бір-екі рет ат үстінде сойылдасып, қару сілтегенімен қарақшыларға қарсы қайрат көрсете алмады. Бірінен кейін бірі денелеріне тиген ауыр соққыдан ат жалын құша жерге құлады. Әп-сәтте жылқышылардың аяқ-қолын байлаған қарақшылар, бар жылқыны алдарына салып, қуа жөнелді. Қостағы екі жігіт те жылқышылардың кебін құшты. Ұйықтап жатқан жерлерінен оларды тырп еткізбей, қарсылықсыз-ақ екеуінің аяқ-қолын байлаған қарақшылар барымташылардың соңынан ерді.

Тиген соққыдан естерін жиған жылқышылар аяқ-қолдары байланған қалпы не істерлерін білмеді. Бір-бірінің аттарын атап көмекке шақырысты. Әр қайсысы әр жақта соққы тиген жерде қалған-ды. Қарақшыларға қарсылық

көрсетіп, беріспей қаша соғысқан араларындағы жігіттің бірі ауыр соққыдан есінен тана құлағанымен, аяқ-қолы байланбапты. Басын ұстаған қалпы серігінің байлаулы қолын әрең шешті. Олар бір-біріне сүйене, сүйретіліп, қосқа жаяу келгенде, қосақтала байланған екеуін босатты. Абырой болғанда жігіттердің аттарын ұмыт қалдырыпты. Атқа отырған жігіттің бірі, ауылға хабарға шапты.

Той қызығын тамашалаған ауылдың үлкен-кішісі кеш жатқан-ды. Жаздың қысқа түні де түрілді. Айналаға жарқырай шапағын молынан шашып, ұясынан күн де көтерілді. Той иесі Амандық қария отты жайылымда түнімен жайылған қонақтардың атын, баласы Сүйіндіктің жүйрігі Жұлдызкөкті әкеліп, байлап, үйге беттегені сол еді. Жылқы жайылымы жақтағы қостан атының болдырғанына қарамастан, тебіне қамшылап келе жатқан хабаршыға көзі түсті. Ауылға кіргенше көз алмай қарап тұрған қарияның жүрегі де бір жайсыз хабарды сезгендей. Қонақтар да таза ауаға шығып, тыста бой сергітті. Ертеңгі дастархан басына отырғандары сол еді. Екпіндете шауып келген хабаршы атынан түспеген қалпы киіз үйдің сыртынан:

– Барымташы-қарақшылар бар малды айдап әкетті, – деген дауыс оларды дүрліктіріп жіберді.

– Қалай болды, кімдер? Бізді басынған кім? – деген сөздер айтылып, қонақтар сыртқа шықты.

– Сабыр сақтайық. Қарағым мына жұртқа түсіндіріп айтшы, – деді Амандық қария.

– Түнде жиырмадан көп адамы бар, бәрі мұздай қаруланған барымташы-қарақшылар жігіттерді соққыға жығып, аяқ-қолдарын байлап тастапты. Бар жылқыны алдарына салып қуып кетіпті.

Болған жайдың анық-қанығын білген Сүйіндік, жас отауға кіріп, басын ақ орамалмен шарт байлады. Үй ке-

регесінде сүйеулі тұрған жуан сойылды қолына ала Жұлдызкөктің үстіне секіріп мінді.

– Қай жаққа кетті?, – деген сөзіне хабаршы жігіт қолымен қарақшылардың бет алған жағын меңзеді. Бұл кезде ауыл-ауылдан отыздай адам атқа қонған-ды.

– Балам, адамдардың жиналғанын күтсенші, – деген әке сөзіне де қарамай Жұлдызкөкке қамшы басты. Жігіт соңынан сойыл, шоқпар, басқа да қарумен қаруланған аттылы адамдар да ілесті.

Тойдың сәні кетіп, тарай бастады. Келген қонақтар да жайсыз хабардан кейін ауылдарына қайтты. Той болған үйде жас келінді қоршай отырған қыз-келіншектер, қариялар мен ақ жаулықты аналар қалды. Ер адамдардың барлығы дерлік атқа қонған. Бәрі үрейлі жүзбен бір-біріне қарап, сыбырлап қана сөйлеседі.

– Малымыз жанымыздан садаға. Кеткен ер-азаматтарымыз аман болса игі еді, – деді отырған ананың бірі ауыр күрсініп.

– Сары уайымға салына бермейік, үйіміздегі шаруаны реттейік, – деген әйел кетуге ыңғайланды. Оның соңынан 4–5 келіншек ілесті. Ақырын сыбдырсыз үйден тысқа шыққан әйелдер үйді-үйіне тарасты.

Амандық қария кемпірі екеуі, көзі жәутендеп атасы мен енесіне алма кезек қараған өрімдей келіні қалды. Көңілді отырыс пен күлкі ұмыт болып, жайылған дастархан үн-түнсіз жиналды. Ауыр күрсінген қария тысқа шықты.

Қос басында соққыға жығылып, аттарынан айырылған жылқышы жігіттердің қасына келе Сүйіндік атының басын тартты.

– Айналайын, Сүйіндік! Қарақшыларға төтеп бере алмадық. Көп екен. Олар әккі қарақшылар, қарулары мұздай. Топталып бармасак біреумізді жазым етеді, – деді,

мандайынан аққан қаны ақ шүберектің сыртына шығып кеткен жігіт.

– Ой, аға өздеріңіз аман болсаңыздар болды. Ол иттердің сазайын береміз. Түнде жорытқан қорқаулардың ісі ғой, – деді Сүйіндік олардың бойына қуат бере сөйлеп. Соңындағы атты жігіттер де келді.

– Атаңның аузы..., – деп не бір былапыт сөздерді жіберген байдың кенже баласы Әлжанға жаңағы жігіт не айтарын білмей сасып қалып, Бексейітке қарады.

– Онсыз да жігіттерді қарақшылар оңдырмағанын көрмейсің бе?, – деді қапсағай денелі жігіт ағасы Бексейіт оған жақтырмай қарады да:

– Бәрің амансындар ма? Олар үнсіз бастарын изеді.

– Өзі болса бар малды қорғап қалар ма еді. Иттің баласын көрер едім, мандайына сойыл тигенін, – деді ортадағы қолын таңып, иығына асып алған жігіт. Бексейіт жиналғандарды тыныштандырды.

– Олар малды мына қырмен айдады. Осыдан тоқтамай суыт жүріспен ендігі Шилі бастауға жетіп қалған болар. Сол жерде біраз аялдайды, – деді жаңағы жігіт қайта сөзге араласып. Бексейіттің қасына жиналған жігіттер өзара ақылдасқаннан кейін:

– Сіздер соңымыздан келерсіздер. Біз жүре берейік, – деді бір орында тұрмай, ойнақшып тұрған атының тізгінін тартқан Сүйіндік. Қасындағы серіктері мен жігіттердің келіскен сыңайын байқаған төрт-бес жігіт Шилі бастауды бетке алды. Көп жылқының тұяғы жасыл шалғынды жапыра, топырағын шығарып кеткен жерді жігіттер қуалай жүрді. Аттарын онша қинамай сары желіске салған қуғыншылар, көз байлана барымташы-қарақшыларға да жақындап қалған-ды.

Таң қылаң бере, олар тағы да суыт жүріске салды. Алаңсыз жан-жағын шолуға шыққан қарақшылардың жансыздары да алыстан қарауытып көрінген топ атты-

лы қуғыншылар екенін бірден байқады. Жансыздың бірі хабарға шапты. Екеуі олардан тасалана, алыстан орағытып, көздеріне түспей ілесті. Соңынан қуғын түсіп, жақындап қалғанын естіген Шойқара да қарақшыларын жинап, ақылдасты.

– Артымыздан шамамен 20–25-тей қуғыншы келеді. Үш адам жылқыларды алға қарай алдарына сап айдай береді. Қалғанымыз сайдың аузындағы жар өзектен оларды тосамыз. Бізге қорғанысқа да әрі олармен шайқасуға қолайлы жер, – деді қарақшы бастығы.

Осылай жоспар құрып, жатқан кезде жігіттерді бастап келе жатқан ауыл ағасы Бексейіт:

– Қарақшылардың соңынан ілесе қуа бергеніміз болмас. Олардың жансыздары да бізді алыстан байқап жүрген болар. Айла-тәсілге көшуіміз керек. Екіге бөлінеміз де, қарақшылардың алдын орап, айдаудағы жылқылардың бүйірінен шығамыз. Сонда олардың топтасып шабуыл жасауына мүмкіндік бермейміз, – деді.

Бексейіттің бұл ұсынысын бәрі қолдады. Тек бай баласы Әлжан:

– Олай етпей-ақ, осы қалың қолымызбен барып килікпейміз бе? Жандарын жаһанға жіберіп, барымталаған бар малымызды қайтарып алмаймыз ба? – деді.

– Олай істеуге болмайды Әлжан. Әккі қарақшылар неше түрлі айла-шарғысын ендігі жасап та қойған шығар. Сақтық керек, – деді Бексейіт.

– Сіздікі жөн. Бастаңыз, – деді жігіттер.

Бірінші топты өзі, екінші топты Сүйіндік басқарды. Қуғыншылар екіге бөлініп, жүрістерін ширата түсті. Екі жансыз аттарын суытып тұрған сияқты көрініп, қуғыншылардың екіге бөлінгеніне күдіктене, хабарға шапты. Мұндай тәсілді күтпеген қарақшы басшысы алдын ала жасаған жоспарының іске аспай қалғанына қатты ыза болды.

– Осыдан бәлем, төрт-бесеуінді жер жастандырма-

сам.... Ашуыма тигенін қарашы. Әкеңнің..., – деп сөзінің аяғын былапыттап бітірген Шойқара:

– Үш топқа бөлінеміз. Бірінші және екінші топ жылқының оң және сол жақ қанатында қапталдай жүреді. Үшіншісі соңымызда болады. Қуғыншылар қай бүйірден киліксе, бірден солай қарай көмекке барады. Сөйтіп, олардың шабуылын тойтарып, десін қайтарамыз, – деді.

Биік белді асып кеткен қуғыншылардың қай бүйірден килігетінін білмеген қарақшылар жылқыларды қуа, екі сайдың ортасындағы қыспаққа келді. Осы кезде қуғыншылар да екі бүйірден тап берді. Мұндай сәтті күтпеген Шойқара да жігіттерін бастап, оларға қарсы шықты. Астындағы аты жұлдыздай аққан жас жігіт қарақшылар арасын жапыра кіріп кетті. Қолындағы сойылын оңды-солды сілтеген ол бір-екі қарақшыны атынан аударып тастады. Басқа жігіттер де жетіп, екі жақ қызу айқасқа кірісті. Тегеурінді күшке төтеп бере алмаған қарақшылар шегіне ұрыс салды.

Ауыздығын қашырлата шайнап, езуінен ақ көбігі жан-жаққа шашыраған Жұлдызкөкті тебіне шоғырлана ұрыс салған қарақшылардың шебін бұза тағы да ішке кірген Сүйіндік өзіне сілтеген қаруды қағып үлгерді. Айнала қоршауда қалса да, олардың бір-екеуін ат үстінен сойылымен ұрып түсірді. Кенет ту сыртынан шүйкесіне тиген қатты соққыдан шалқалай барып, атынан жерге құлады. Қолындағы сойылы да ұшып кетті.

Жас жігіттің басына тиген соққыдан құлағанын көрген Шойқараның құлы ес-түссіз жығылған жігіттің басын сүйей берді.

– Қайтпас қайсар ерім-ай, қарақшының қолынан қапыда жазым болдың-ау, – деп ыңырсып жатқан жас жігіттің басына шоқпыт-шоқпыт шапанын жастады.

Көз шарасының ағы көбейіп, жанталасқан жігітке қолынан келер көмегі жоқ құлдықта жүрген жігіт:

– Қарағым-ай, сәл шыда, шыда жаным, – деп басын сүйеген қалпы, құшақтап отырып қалды.

– Аға, ағ...а,...а,... ағ...а..., – деп сәл езу тартқан жас жігіт ышқына дыбыс шығарды да көзі алара қыбырсыз қалды.

Ашық қалған көзін уқалап жапты. Аққан қанды сүртті де ауыр соққы тиген шүйдесін жейдесімен айналдыра таңып тастады. Денесін түзулеп жатқызып, бетін жапты. Қуа соғысқан екі жақ та алыстап кеткен-ді.

Барымташылардан малдың біразын қайтарған жігіттер де келді. Атынан секіріп түскен Бексейіт қыбырсыз жатқан Сүйіндіктің басын сипады да:

– Ой, бауырым-ай, қапыда кеткен арысым-ай, жағадағы құрағым, арманда кеткен боздағым-ай, – деп айналаны жаңғырта дауыс салып, көзінің жасына ерік берді.

Сүйіндіктің денесін айнала қоршап тұрған жігіттердің де «бауырымдаған» дауыстары ен даланы жаңғыртып жіберді.

Жігіттер ұзын екі шанжаны қатар қойып, ортасын арқанмен шандыды. Үстіне мол етіп көк құрақ төседі. Сүйіндіктің денесін жатқызып, екі аттың ортасына тартып байлады. Ауылға қайғылы қазаны естіртуді жөн көрмеді. Хабаршы да жібермеді. Елді дүрліктірмей, бар жайды бара айтуға жігіттер келісті.

– Атаңа нәлет, Шойқара, ендігі ісім сенімен болсын. Боздақтың қаны мойнында. Қос қарияның зар-мұңы мойнында. Кеше ғана түскен жас келіннің көл болған көз жасы мойнында. Кегімді алмай қоймаспын, Шойқара!, – деген Бексейіт Жұлдызкөкті жетегіне алды. Қаралы топты бастап, ауылға бет алды. Шойқараның құлдықта ұстаған жігітін де өздерімен ала кетті.

Ауыл тұрғындары да алаңдаулы. Атқа қонған жігіттерінен бүгін төртінші күн хабар күткелі. Көз жетер жерден қаралы топты байқаған үлкен – кішілер оларға үрейлі жүзбен қарап, көз алар емес. Қаралы топ күні кеше ғана той – думандатып, келін түсірген үйге қарай бет алды. Ауылға жақындағанда Бексейіттің жетегіндегі Жұлдызкөк қатты кісінеп, басын шұлғи, тізгінін үзіп кетті. Азынаған күйі үйірлі жылқыға қарай шаба жөнелді. Ауыр қайғыдан арылмаған Бексейіт те өзін – өзі тоқтата алмай:

– Ой, бауыр-ем, бауыр-ем, арман да кеткен бозда... ге...ем, – деп дауыс сала келіп, қарияны құшақтады. Не болғанын білмеген қарияның тізесі бүгіліп, көзі жұмыла берді.

– Ой..., бай..., -ау не болды? Не болды? Жалғызым аман ба? Құдай, шынымен сорлатқаның ба?, – деп сыртқа дауыс сала жүгіріп шыққан ару ана шалының қасына жығылды.

– Ағатайлар-ай, ағатайлар-ай. Өңім бе? Түсім бе? Сүйіндік қайдасың? Сүйіндік..., Сүй...ін...дік..., – деп өңі бозара, ерні көгеріп кеткен жаңа түскен келіннің қолаң шашы жайыла ата – енесін құшақтай құлады.

– Не қарап тұрсындар, басын сүйеңдер, – деген егде әйел келіннің бетіне су бүрікті.

Жан-жақтан «бауырымдаған» ер азаматтар, дауыс салған әйелдер, айналаны күңіретіп жіберді. Жігіттер Сүйіндіктің денесін үйге кіргізді. Екі бүйірлерін таянып жылаған әйелдер алма-кезек жарық дүниеден ерте кеткен жас жігіттің бала кездеріндегі қылықтары мен кеше ғана өткен тойларын жоқтауға қосып, көз жастарын көл етті. Арманда кеткен боздақ жайлы айтқан жоқтаулары адамдардың жүрегін ауыртып, сай – сүйектерін сырқыратты.

Есін жиған қария жан-жағына үрейлі жүзбен қарап:

– Ба...лам...ау..., Ба..., лам..., м..., Қайда кеттің? Қай...

да...а...., Бізді..., бізді.... Кімге тастадың...ң...ң.... ң... Ах!
Жүрегім мен жұлыным, шынымен үзілгені ме...е....е....е?

– Сабыр сақта, «Сабыр түбі – сары алтын». Есіңді жи.
Құдайдың ісіне не шара? – деген ауылдың үлкен қариясы
Амандық қарияның басын кеудесіне қыса құшақтады.

– Құлыным, құлын...ым...м.....м... Жеткіншегім, анаң
қалды – ау аңыр...ап...п...п...,

Жарық күнім түн болды – ау..., у...у....у..., – деген ана
тағы талықсып кетті.

– Айтыңдаршы, айтыңдаршы...ы....ы... Сүйіндік тірі
деп, ол тірі ғой, тірі...тірі... О, құдай, мына көргенім түсім
бола ғөр. Он екіде бір гүлім ашылмай, шынымен солғаным
ба...а....а... Апа...а...а..., апа...а....а.... Қайдасың, қайдасың?
Сүйіндік...Сүй...ін...ді...,к.. – деп екі қолын көкке созып,
зарлаған дауыс бір сәт үзіліп, үнсіз қалды да, қайғы-
жұтқан жас жүректің зарлы-мұны қайта шықты.

Қара жамылған адамдар Сүйіндікті ауылдан алыс-
тау жердегі, ата-бабасы жатқан зиратқа жерледі. Сыртта
аңыраған қария, үйде ауыр қайғыдан күңіренген ару ана,
отау үйде ботадай боздаған жас жесір қалды. Қайғыларын
іштей бөлісіп, парлап аққан жастарын тыя алмай, ауыр
қасіреттен жүректері қарс айырылды. Сүйіндіктің жетісі
өткен күннің ертесі есік алдына ат ойнатып төрт-бес жігіт
келді. Ат үстінде тұрған жігіт қамшысын үйіріп:

– Шойқараның құлы қайда? Байекең алып келсін, – деді.
Босағада сүйеніп отырған жігіт орнынан ауыр көтеріліп:

– Байекең менен не сұрамақ? Бар жайды ел алдында
түгел айтып едім ғой, – деді.Шойқарадан Сүйіндіктің ке-
гін, барымталаған малды қайтарамыз десе мен әзірмін,
– деді.

– Ой, найсап, қарақшының құлының тілі шыға бас-
тапты. Сені көзіміздің алдында шолжаңдатып қояды
дейсің бе? Бауырымыздың кегін сенсіз де өзіміз аламыз.
Қарақшының құлы да жау бізге, – деді де қасындағыларға
қарап:

– Қане, жігіттер, байландар, – деді.

Аттан секіріп түскен олар жігіттің қолын байлап, дектете алдарына салып, айдап кетті.

– Тоқта, тоқтандар, бұлардың не? – деген қараияның сөзін құлақтарына да ілмеді.

Қария да апыл-ғұпыл атына мінді. Үйден шыққан ару ана келінін құшақтаған қалпы не болғанын түсінбей, соңдарынан қарап қалды.

– Қарағым, аналар бір жамандықты бастады. Жүр жаным, сол жаққа барайық. Түрлері жаман, – деген енесінің соңынан келіні де ілесті.

Ауыл шетіндегі кішкене төбешікке бар адамдар жиналыпты. Бірін-бірі тыңдар емес. Сөзге тоқтау жоқ. Даурыққан адамдар, атқа мінген жігіттер.

– Шойқараның құлын, содан кейін өзін өлтіріп, кегімізді алмай тынбаймыз, – деді байдың кенже баласы көпшілікке дауыстай сөйлеп.

– Аттың бауырына алып, сүйрейміз бе? Әлде қос нардың ортасына салып кереміз бе?

– Аттың бауырына салып, жанын жаһанға жіберейік.

– Онда солай істендер!

Бай баласының аузынан шыққан сөзді естісімен жігіттің екі қолын қыл арқанмен мықтап байлады. Арқанның бір ұшы ат үстіндегі жігіттің қолына тиісімен:

– Тартыңдар! – деген бай баласының даусы естілді.

Осы сәтте:

– Тоқтандар, Тоқтандар!, – деген қарияның даусы саңқылдап шықты. Жиналғандар сілтідей тынды. Атынан түскен қария пышағымен қыл арқанды қиып жіберіп, жерде жатқан жігітті тұрғызды.

– Мұндай бассыздыққа жол беріп, қалың елдің алдында масқара болар жайым жоқ, – деген қария жігіттің қолынан ұстап, бай балалары тұрған топқа келді.

– Уа, халайық! Өлсе менің балам өлді. Баламның кегін шамам жетсе алатын да мен. Мына жігіттің еш жазығы

жоқ. Бұл да біз сияқты барымташы – қарақшылардан малын қорғаймын деп солардың қолына түскен жан. Олар мұны да аямады. Құл жасады, көрсетпегенді көрсетті. Шойқарадан алатын кегі де біздің кегімізден кем емес. Баламның басын сүйеп, соңғы демі біткенше қасында болды. Бізбен бірге еңіреп, қайғымызға ортақтасты. Баламның қанын жазықсыз жанның мойнына қоймаймын. Құдайдан қорықсандар болар еді, – деген қария жігітті ертіп үйіне бет алды.

Алқына жеткен ару ана жігіттің шаң-топырақ болған үстін көріп, шошып кетті. Бетін сүртіп, маңдайынан сүйді.

– Қарағым-ай, бұлардың саған жасаған қай бассыздығы, – деп жылап жіберді.

Үйге келгенде қария сабасына түсіп:

– Кемпір қазан көтер, мол етіп ет сал, – деді де мал жаққа кетті. Жігіт те есін жиып өз-өзіне келді. Кеш бата Жұлдызкөк пен тағы бір сәйгүлікті жетегіне алған қария да үйден қашықтау жерге аттарды қаңтарып, байлады. Манағы шалының ымдағанын айтқызбай түсінген кемпірі де жол азығын әзірлеп қойған-ды.

Дастархан жайылып, ортаға табақ толы ет келді.

– Қарағым көп ойланып, бір тоқтамға келдім. Біз сияқты кәрі ата-анаң бар. Сенен бір хабар болар деген үмітпен олар да іш – құса болып, жолыңа қарап отыр. Оның үстіне келіншегіңнің де аяғы ауыр, ендігі өмірге кішкентайың да келген шығар. Мына байдың балалары жүгенсіз кетті. Жаман әдетті бастап та жіберді. Олардан бәрін күтуге болатынын бүгінгі адам кешіргісіз жауыздықтары көрсетті. Еліңе қайтқаның жөн болар. Біз, күнімізді көрерміз. Құдайға шүкір ел ішінде отырмыз. Сүйіндік құлын кезінен баққан Жұлдызкөк құнаннан дөнен шығар жаста. Сәйгүлік қолымда болса бәрібір бай балалары тыныштық бермейді қарағым, – деген қария сәл ойланып отырды да:

– Ай туа жолға шығасың. Ел-жұртың да сені сағына бір хабарыңды күтуде. Екі аттың бірін жетегіңе ал. Кемпір де жол азығын мол салыпты, жетіп қалар. Тек түнде айдың жарығымен жүр. Жолдан жырақ, тау сағала, әйтпесе жалғыз аттылығы қауіп те, қатер де көп. Қане, тұрайық, – деп қария дастарханға бата жасап, орнынан көтерілді.

– Ата, сізге мың рахмет. Жаным тірі болса, сіздің алдыңызда парызымды қалай да өтеймін. Балаңыз Сүйіндіктің кегін Шойқарадан қайтсем де қайтарамын, – деп екі қарияны алма кезек құшақтап, көзіне жас алды.

– Жолың болсын қарағым, ел-жұртыңа сәлем айт, – деген қарияның иегі кемсендеп, сақалы дірілдеп кетті. Жұлдызкөкке мінген жігіт түн қараңғысына сіңіп, көрінбей кеткенше көзімен ұзатып салды.

Бай баласының ауылды дүрліктіріп, жазықсыз жанның қанын суша шашпақ болғанынан қатты секем алып қалды. Әрі Жұлдызкөкті Әлжанның төңеректеп, жүргені де өзіне мәлім. Жұлдызкөкті қалай алудың ретін келтіре алмай жүргенін де біледі. Осы жайларды ой елегінен өткізген қария сәйгүлікті Шойқараның құлы атанған жігітке мінгізіп жіберуге ойын түйген – ді. Осы шешімі дұрыс екеніне өзі де сенімді. Солай істеді де.

Жұлдызкөк тақымына тиісімен Шойқараның құлы атанған Бейсенбек таң ағарғанға дейін біршама жерді артқа тастады. Тау сағалай жүріп, мөлдір бұлақтың басына тоқтады. Осы жерге аялдап, қос атты шідерлеп, отқа қойды. Сәл тыныс алған, құс ұйқылы жігіт бойын сергітті. Ол шөп сылдырынан секем ала жан-жағына алма кезек қарады да бауырлап барып, бұлақ жаққа көз салды. Өзінен не бәрі он бес-жиырма қадам жерде қос лағын ерткен елік су ішіп тұр. Бейсенбек қыбырсыз көз алмай сүйсіне қарады. Қос лағын ерткен елік қаннан – қаперсіз қалың жынысты, қарағайлы орманға бет алды.

– Көздері қандай қап-қара, тау еркесі неткен сүйкімді еді. Күштілердің қорлығы өтіп, көз жасын көл жасаған жазықсыз жандар сияқты, мына тау еркесіне адамның жауыздары кездеспесе екен. Құдайым, қара ниеттілерден абай болғай, – деп өзімен-өзі күбірлескен Бейсенбек ші-дерлеулі аттарының қасына келді. Биіктеу жерге шығып, айналасын шолды. Жан-жағына барлай қарады. Ұзақты күн тыныққан Бейсенбек кеш бата ауылын бетке алып, жүріп кетті.

– Түнімен жүрсем, ел шетіне ілінермін, – деп сөйлеп те қояды. Ол таң қылаң бере аялдап, біраз көз шырымын алды. Қауіп-қатер де артта қалды. Орнынан сергек көтерілген Бейсенбек енді астындағы атын тебіне, жүрісін жылдамдатты. Құдай қаласа, түс ауа ауылына да жетіп қалар.

Ауыл шетіне тігілген киіз үйден тысқа шыққан келіншегі келе жатқан жүргіншіні бірден байқады. Жетегінде аты бар адамды не де болса алыстан келе жатқан жолаушының бірі болар деп мән бермеді. Жақындағанда ғана:

– Бейсенбек! – деп айғайлап жіберді. Алдынан жүгіріп шыққан келіншек еңіреп келіп, жігітті бас салды. Атынан түсіп үлгерген Бейсенбек те келіншегін құшақтай алды. Келіні баласының атын атаған даусын естіген қарт ана таяғына сүйеніп, қолынан ұстаған 7 жасар немересін жетектей сыртқа шықты. Қарт ана қолын маңдайына көлегейлеп:

– Қайдасың, құлыным, Бейсенбегім, даусыңа зар болып қалдым, – деген анасының әлсіз даусы жігіттің өн бойын босатып жіберді.

– Апа! – деген ол анасын құшақтай алды. Қарт ана баласын кеудесіне қысқан қалпы, иегі кемсеңдеп, көз жасына ерік берді. Үй іші, балаларымен қауышып, мауқын басқан Бейсенбек өзі жоқта өмірге келген кішкентай сәбиінің бетінен сүйді.

Бейсенбектің аман-есен оралғанын естіген ағайын-туыстар келіп, ризашылықтарын білдірді. Әкесінің өмірден озғанын естіртіп, көңіл айтты, қайғысына ортақтасты. Екі-үш күн келімді-кетімді кісілерден кейін өзі жоқта қыры кеткен шаруасын қолға алды.

Өңі мен түстерін ажырата алмай, айналасы жеті-сегіз күнде ауыр қайғыны бастарынан өткізген қаралы үйдің адамдары үшін ұзақ мерзім өткендей көрінді. Өз-өздеріне енді келе бастаған үй иелері болған жайларды ой електерінен өткізіп, мұңға батты. Абыр-сабыр, ары-бері жүріс те азайып, арнайы келген адамдар болмаса, келушілер де қара жамылған жандардың мазасын алмады. Бастарына түскен қайғы-қасіреттен еңселерін көтере алмай, үй иелері сары уайымға берілді. Тамақ та, үнсіз ішіліп, ыдыс-аяқтың да сылдыры естілмейтін болды. Оларға Сүйіндік есіктен кіріп келе жатқандай көрінеді де тұрады. Сырттағы бораннан киіз үйдің есігі сықырлай ашылып кеткенде:

– Сүйіндік! – деп орнынан атып тұрған келіні есік алдына жүгіріп шықты. Ешкім көрінбеді. Келіні қатты шыңғырып жіберді.

– А...а.....а.....а, Сүйіндік....Сүйіндік... Қайдасың?

– Сүйіндік, Сүйіндік дей ме, – деген екі қария да елеңдеп қалды. Алысқа тесіле қараған келіні еңіреп жылап жіберді. Үшеуі бір-бірін құшақтап, көз жастарына ерік берді. Еңселерін басқан қайғылы күндер өтер емес. Түн ұйқысын төрт бөлген, ауыр қайғыдан арыла алмаған екі қариядан ұйқы қашып, көз ілмейтін болды. Отау үйде жатқан келін де дөңбекшіп, атар таңға кірпігі кірпігіне айқаспайды. Ұйықтамаған қалпы төсегінде сыңсып жылап, келер күнді көз жасымен қарсы алады. Таң ертең сыртқа шығып, Сүйіндік жерленген қорым бейітке қарап, тіл қатпай ұзақ тұрады.

Осындай қайғы жұтқан күндердің бірінде байдың кенже баласы Әлжан ат басын есік алдында тұрған қарияға бұрды.

– Асслаумағалейкум, қария, хал-ахуалдарыңыз қалай?

– Шүкір қарағым. Жайшылық па?

– Сізге келдім. Көрші ауылда той бар екен. Сүйіндіктің Жұлдызкөгін бере тұрсаңыз? Мініп барсам деп едім. Жылқылардың арасынан байкамадым, – деді.

– Ә, солай...й...й...де. Жұлдызкөкті әнеукүнгі жігіт мініп кетті. Бір шаруа тапсырып едім, ертең-бүрсүгіні келіп қалар.

– Ой, қария. Қалай ғана қарақшының құлына сеніп отырсыз. Ендігі ол тақымына тиген сәйгүлікпен ауылынан бір-ақ шыққан шығар.

– Қашса, қашар. Қашпаса келер қарағым. Ол да біреудің Сүйіндік сияқты жалғызы. Мен сияқты жасына жетіп отырған әке-шешесі, аяғы ауыр келіншегі бар. Ауылына тартса, ендігі жеткен болар.

– Сонда қалай? Қарақшының құлын ажалдан арашалап алдыңыз. Енді бауырымыздың жұлдыздай аққан тұлпарын мінгізіп, сапарға жіберіпсіз. Сүйіндіктің кегін кім алмақ?

– Оның да бір жөні болар. Жазықсыз жанға қиянат жасағандар екі дүниеде, оңбайды қарағым.

Сыртта дабырласа сөйлегендердің даусын естіген қарияның кемпіріне ілесе келіні де тысқа шықты.

– Не болды, жайшылық па? – деді кемпірі бай баласына үрейлі жүзбен қарап.

Енесінің қасында тұрған келінінен көз алмай қарап қалған бай баласы өзінше қамқоршы сөйлеп:

– Сүйіндік бауырымыздың қазасы қабырғамызды қайыстырып кетті. Оның кегін қалай аларымызды білмей жүргенде үлкен кісі қарақшының құлына Жұлдызкөкті мінгізіп жіберіпті, – деді. Басына жазылмас қайғы түскен жас келіншектен көзін алмай.

– Е.....е.....е..., қарағым. Ол да біреудің жалғызы ғой. Келіп қалар. Иман жүзді жан ғой, – деді қарияның кемпірі. Бай баласы Әлжан қарияның келініне көзін қадаған қалпы:

– Жұлдызкөкті беруі ақылға сыймайды. Қара құл балаңыздың кегін алып берсе көрерміз, – деген ол үшеуіне қыр көрсете атын тебініп, жүріп кетті. Жай кетпеді. Көңіліне сасық ойын түйіп кетті. Ұзай бере жас келінге бұрыла қарады да:

– Бұйырса маған тоқал боласың, – деп күбір етті. Астындағы атын тебіне көңілі масайрап жүріп кетті.

Ару ана бай баласының арам ойын сезіп, іш жиып қалды. Ойы астан-кестең болған ана ұзап бара жатқан аттылығы бір, келініне бір қарап, бай баласының бір бәлені бастауы анық екенін көңіліне түйді. Келіні болса еш нәрседен хабары жоқ, алыстағы қорым зиратқа қарап, біреуді күткендей қыбырсыз қалған. Ойына түйгенін шалына білдіруге батпады, батылы бармады. Тәуекелге бел буып, не болса да соңын күтті. Бай баласы Әлжанның келініне сұқтана қарауы, жүрегіне тікендей қадалды.

Кәрі жүрек алда тағы бір жанұя мүшелеріне түсетін ауыр қайғыны көтере алмай үзіліп кетпесе болды. Оған дейін де бір себеп болар деген оймен ару ана терең тыныс алып, ауыр күрсінді. Ана жүрегі бай баласынан тағы бір қатыгездікті сезсе де келінінен үмітін үзбеді. Әлжан кеткен жаққа жүрексіне қарады.

Бай баласы қарияның келіні Айүмітті әмеңгерлікке алуға шындап кірісті. Қайғыдан еңсесін көтере алмай жүрген Айүмітті сырттай бақылап, Жұлдызкөк жүрген жылқы табынын да көріп қояды. Көзінің жауын алған Жұлдызкөкті қалай қолға түсіруді де ойлап жүрген. Оның бір ғана жолы, қарияның келініне әмеңгерлік жолмен үйлену. Әлжан осы ойын әкесіне білдіргенді. Сүйіндіктің қырқы өткеннен кейін, қариямен құдаласу мәселесі де шешіліп қойылды.

Айүміттің бойынан әлде бір белгі, не болмаса сырттай бір өзгерісті байқағысы келген ана, келінінің қас-қабағын бақты. Айүміт болса баяғы қалпы, күніне үш-төрт рет көз жасын төгіп алып, үй шаруасын реттеп жүргені. Сүйіндіктің қырқы да өтті. Жиналғандар Сүйіндіктің жары Айүміттің айтқан жоқтауын естіп, іштей егілді. Қолдарынан келер шара жоқ. Жан-жақтан қаумалап басу айтты.

Сүйіндіктің қырқынан кейін де көпті көрген ана келінінен үмітін үзбеді. Айүміт болса күндегі атқарған жұмыстарын істеп, қорым-бейіт жаққа барады, су жағалап үйге келеді. Жылағаннан көзінің алды қызарып, ісіңкі жүргені. Енесі де «Қайда бардың?» деп сұрамайды. Екі жан бірін-бірі іштей ұғынып отырғаны. Келіні болса енесін құшақтап, басын төсіне қойып, өксіп жылайды, көзінің жасын бұлайды. Ару ана да құшақтап отырып, келінін жас баладай жұбата бастайды. Көзінен аққан жасты Айүмітке білдіртпей саусағының қырымен сүртіп қояды. Іші күйіктен удай ашиды.

Келінінің қас-қабағынан, бойынан әлде бір өзгерісті байқамаған ана қатты қамықты. Іштей үміттенген сенімінен еш нәтиже шықпады. Көкірегі қарс айырылған ана:

– Құдайым-ай, ең болмаса келінімнің құрсағына бір жапырақ шикі еттің байланбағаны ма? – деп күңіреніп кетті. Ауыр ойға беріліп, қамыққан кемпірінің қасына келген қария оған зер сала қарады.

– Несіне қарайсың? Соңғы үмітім де ақталмады. Келінімнің аяғы ауыр ма деген ойым бекер екен. Екеуміздің қу бас болғанымыз, болған. Әнеу күні байдың кіші баласы келінге сұқтана қарап кетті. Сол бір бәлені бастамаса болды, – деп сора-сора болып аққан жасын көйлегінің етегімен сүртті.

– Е....е....е.... Құдайдың салған ісін көрерміз. Уайымға беріліп, жаси берме, – деп шалы да теріс қарап көзіне жас

алды. Қолын артына айқастырып, малына қарай кетті. Уайым-қайғы көкірегін керіп барады.

Көп кешікпей-ақ кемпірінің айтқаны айдай келді. Хабаршы жіберген бай Амандық қария мен әңгімесі бар екенін айтып, шақыртыпты. Кемпірі екеуі көп ойланып, ұзақ толғанды. Келінін кенже баласына әмеңгерлік жолмен әпермек екенін екеуі де білді. Не істеу керек? Қандай шара бар? Келіні не дейді? Екеуінің аңырап екі жерде отырып қалғаны ма? Осы сияқты ауыр ойдан арыла алмады.

– Бұл да біздің басымызға салған құдайдың бір ісі болды. Бара көрерміз. Келінге әзірге тіс жарушы болма, – деген қария атына мініп, байдың ауылына бет алды. Ойын қанша жинақтаса да бір арнаға түспеді.

Аттылы адамды таныған бай алдынан өзі шықты. Қарияны қолтығынан демеп, атынан түсірді. Жылы шырай таныта сөйлеген бай, алыстан орағытып, жақын туыстықтары жайлы да сөз етті. Мол дастархан жайылып, ас атасы ет келді. Әшейінде қарияға басқа бата жасатпайтын бай ыңғайына қарай жығылып:

– Асқа бата беріңіз. Әулетіміздегі жолыңыз үлкен сіз ғой, – деді. Бұл сөзді бай мен қарияны қоршай отырғандар да қоштап кетті. Бата беріліп, тамақ ішілді. Әртүрлі әңгімелер айтылып, дастархан жиналды. Әңгіменің төркінін қалай бастарларын алдын – ала ойластырған байдың ақыл қосар кеңесшілері де алдарына жан салмайтын шешен болып алған. Қарияның көңілін аулап, қас-қабағын баққан олар кезек-кезек сөз суыртпақтап, әңгіменің тігісін жатқыза келе айтылатын негізгі мәселеге көшті.

– Сүйіндіктің қарақшы қолынан мерт болуы бәрімізге ауыр тиді. Боздақтың кегін алу, айдап кеткен малды қайтарудың да жолдары қарастырылуда. Сол оқиғадан бері екі айдан аса уақыттың өткенін де байқамай қалдық. «Өлмектің артынан, өлмек жоқ» демекші тірі адам тіршілігін жасау әр адамның пешенесіне жазылған. Келін де

жас. Он екі де бір гүлі ашылмаған жанды үйде ұстап отыра алмайсың. Теңін тауып қосайық, бағын байламайық, – деді байдың оң жағында отырған қария.

Рас,....Рас....., – деп басқалары да бастарын изесті.

Қария болса үнсіз тыңдап отыр.

– Ауыл-аймақ, үлкендер болып, ақылдаса келе, байекеннің кенже ұлы Әлжанға келініңізді әмеңгерлік жолмен қоссақ деген бір тоқтамға келдік, – деді екінші қария

Бәрінің аузына бай түкіріп қойғандай, сөз соңы айналып келе, байдың ұлына келінін тоқалдыққа беру болды. Бір сәт тыныштық орнады. Қария тіс жарып еш нәрсе айтпады. Ойы алыста, көңілі алай-түлей, іштегі бұырқасын, кеудені теуіп бұзып шығардай. Біраз отырып:

– Ойларыңды айттыңдар. Қазір сіздерге еш нәрсе айта алмаймын. Біз де бір үйлі жанбыз. Қара жамылып, қайғымыз тарқамай, отырғанда тағы бір қисыны келмейтін істің ұшын шығардыңыздар. Үйге барып ақылдасайын, сонан кейін жауабын айтармын, – деді қария.

– Баяғыдан келе жатқан ата салтымыз. Жақсыны жат-жұртқа бермейік. Әлі-ақ үй болып, кетеді. Жесірімізді көлденең келген көк аттыға өңгертіп жіберсек, кім болғанымыз. Жаман жер емес, байекенмен құда-жекжат болып отырсыз, – деді қайыстай созылған қара кемпір.

– Сізді сыртқа теппейміз. Ауылдың қақ ортасына көшіріп әкелеміз. Малыңыз бағулы, шаруаңыз реттеулі. Не айтсаңыз да сіздікі жөн болады, – деп манадан бері сөз төркінін бағып отырған бай да әңгімеге араласты.

Орнынан баяу көтеріліп, тысқа беттеген қарияны екі жағынан екі адам қолтықтай алып шықты. Үнсіз атына мінді де бас изесіп, қоштасты.

Кемпірі де қарияны алаңдай күтті. Екі иығы төмен тартып, басы салбырап кеткен шалын аттан сүйемелдей түсірді. Не болғанын айтпай білген кемпірі де еш нәрсе

сұрамады. Үйге кірді де бетін бұрышқа беріп жатып қалды. Атасының жай-күйін байқаған Айүміт енесіне қарап:

– Атам ауырып қалған ба?, – деді. Жүзін мұң басып, істерге айла-шарғысы жоқ апасы:

– Иә, қарағым. Аздап сырқаттанып қалыпты. Мал да жүріп, бойына суық тиіп қалған сияқты, – деді. Келіні дастархан жайып, ас әзірледі, үшеуі үнсіз кешкі астарын ішті. Қария киініп тысқа шығып кетті. Кемпірінің «қараңғы түнде қайда барасың?» дегеніне, мал жақты көріп қайтатынын білдірді. Сыртта ұзақ болған қария үйге кірді. Кемпірі екеуі күбірлесіп, ұзақ сөйлесті.

– Келінге ертең ертеңгісін айтпасақ болмас, біз жасырғанмызбен ана сотқар баласы тағы бірдеме бүлдіріп жүре ме, оның сыртында ауылдың пыш-пыш әңгімесі де бар, – деді қария.

– Айттың не, айтпадың не? Болар іс болды. Келіннің еркі өз қолында. Көнбеймін, бармаймын десе, өзі білсін. Біз қанша қызғыштай қорғағанмызбен, түбі бір кетеді. Теңін тапса, ақ батамызды береміз, – деді кемпірі.

Ертеңгі шай үнсіз ішіліп, дастархан басында отырған үшеуі өз ойларымен өздері. Тыныштықты қария бұзды:

– Қарағым, ұлымыз Сүйіндіктің өмірден озғанына да екі айдан аса уақыт өтті. Көз жасымызды көл жасадық. Ауыр қайғы иығымызды басып, еңсемізді көтертпей қойды. Алланың жазуы солай болса, не шара. Сенің де бағыңды екеуміз байлай алмаймыз. Тағдырдың жазуына көнеміз де. Кеше ауылдың байы мені қонаққа шақырды. Ондағы ойы сені әмеңгерлікпен кенже ұлы Әлжанға әпермек, – деп көмейіне тығылған сөздерін айта алмай, көзінен жасы ыршып кетті. Келіннің өңі қу ағаштай қуарып, сұрлана берді. Сәл үнсіз отырып, көзінің жасын тиған қария сөзін сабақтады.

– Еш жауап қатпадым, қарағым. Өз еркің өзінде, сен қалай ұйғарсаң да билік сен жақта. Теңіңді тауып кетсең, қариялық ақ батамды беремін, – деді.

Келіні айғайлап жіберіп, енесін құшақтай алды. Солқылдап жылаған ол:

– Апатай мен ешқайда бармаймын. Сіздерді тастап кетпеймін. Бар өмірім осы босағада өтеді. Апатай, мына пәледен құтқара гөр. Не деген бағым ашылмаған сор маңдаймын. Құдайдан осыны тілеп пе едім, – деп зар жылаған келініне қосылып кемпірі де жылады. Қария да үндемеді. Ұзақты күн бір-біріне тіл қатпады. Кешкі аста келіні:

– Ата, уәделі күні үшеуміз барамыз деп, байға сәлем айтыңыз. Жауабымды сол жерде берейін, – деді.

Ертесі үшеуі тағы ойланып, толғанды. Келінін басқаға қияр емес. Қария мен ару ана құдайдан тілек тілеп, жалбарынумен болды. Келіні де көп ойланып, бір тоқтамға келген сияқты. Неде болса бара көреді. Шынымен келіні байдың бас бұзарына ұзатылып кетсе не болмақ? Жүрегін біреу тырнап алғандай селк етіп, жүрегiнiң тұсын алақанымен басқан қария кемпіріне сезіктене қарады. Кемпірі қолын тізесіне қойып басын шайқап, ишарат білдірді. Сәл ойланып отырды да:

– Өзіңе-өзің мықты бол. Осалдық таныт па? Келін бай баласына келісімін бермейтін сияқты. Ел-жұртыңды өзіңе қаратуға тырыс. Келін не айтса, соны қолда. Тас түйін болып алыпты. Құдай ісін оңға бастырсын. Айналайын, бір шешімге бел байлаған сыңайы бар. Қолымыздан жылатып, ана сотқарға беріп жүрмейік, – деді.

Ауыр ойдан әбден қажыған қариялар түнімен дөңбекшіді. Екеуара әңгімелесіп, келінін мына бай баласының тырнағынан қалай құтқарарларын білмеді.

– Келін көнбесе болды. Соны жақтап сөйлейміз. Байға айтар сөзіңді осы бастан пысықтап ал. Келініміздің көзін жәудіретіп, біреудің босағасында жылатып қоймайық. Жұрт не десе, о десін. Келінімді байдың баласына бермеймін деп кесіп айтам. Сен де солай де – деп кемпірі шалының құлағына біраз нәрселерді құйды.

Сүйіндік қайтыс болғаннан кейін той киімдерін бірінші рет үстеріне ілген олар дәулеті шалқыған байдың үйіне уақытында келді. Олар жақындағанда алдарынан бір топ адамдар қарсы алды. Үлкен-кішісі бәрі жаңа тігілген боз үйдің алдына жиналышты. Үлкендер қарияның қолын алып, құрмет көрсетуде. Бір топ жігіттер де қарап тұрмай, көпшілікпен араласып, жас жесірді төңіректей бастады. Байдың кенже баласы да көрінді, қасына ерткен төртбес жігіт оған әлдене айтып, бәрі даурыға күлісіп келеді. Қарияның келіні оны бірден таныды.

– Оу, халайық, бүгін құдайдың бір сәтті күні болды. Өшкеніміз жанды, Жанымыздан жамандықты аластатып, қайғы-қасіретті ұмытатын күн келді. Байекеннің кенже ұлы Әлжан күні кеше ғана көз жұмған Сүйіндіктің жесіріне әмеңгерлік жолмен үйленбек. Бұған қалай қарайсындар? – деді ортаға шығып сөйлеген ауыл ақсақалдарының бірі.

– Жөн..., Жөн..., Дұрыс..., Дұрыс... Бақтары ашылсын, – деген сөздер естілді.

– Олай болса, неке суын ішкізейік, екеуінің некесін қияық, – деді.

Шапанының етегі жер сызған молда да дұғасын оқып, әшекейлі ағаш тостағанға құйылған суды екі қолымен жоғары көтеріп, жиналғандарға көрсетті. Молда екі-үш қадам алға аттап, неке суын ішкізуге бай баласы Әлжан мен қарияның келіні Айүмітті шақырды.

Екі қыз қарияның келіні Айүміттің қолтығынан деме-мек болғанда, екеуінің де қолдарын қағып жіберді де:

– Өзім-ақ барамын, әуіре болмаңдар, – деді.

– Мына келіннің қайсарлығын қарай гөр. Нокта көрмеген қысырақ байталдай шабынан тулауын қарашы.

– Байдың баласы Әлжаннан артық қандай бай керек екен. Шалқып тұрған дәулеттің ортасына шолп ете түскен ақ сазан балықтай болып отырғанды місе тұтқысы келмейді ме? Теңін таппай шалға әмеңгерлікке барса қайтер еді?

– Әлі-ақ сабасына түседі. Салпы етек, салақ қатын болғанын көрерміз, – деген кекесінді сөздер айтқан келіншектер оған жақтырмай қарады.

Қасындағы нөкерлерін кейін тастап, орталарынан суырылып шыққан бай баласы алшандап басып, ортаға жақындады. Қарияның келінін тоқалдыққа алса, көз жауын алған, қылаң жүйрік Жұлдызкөк те тақымында ойнайтыны есіне түскен бай баласы екінші арам ойын да жүзеге асырмақ ниетте. Айүміт жігітке екі қадам жетпей тоқтады. Бай баласына тесіле қарады. Кенет көз леспес шапшандықпен жігіттің беліндегі қынынан кездігін суырып алды. Жиналғандар бір сәт абдырап қалды. Кездіктің сабын жігіттің бетіне тақап, ұшын өзіне қаратқан Айүміт:

– Мына кездігіңмен ана тұрған ата-енемді өз қолыңмен өлтір. Сонда ғана мен сенің әмеңгерің емес, өмірлік күнің боламын, – деді.

Даусы қара жамылған әйелдің емес біреуден өшін алатын жанның сөзіндей салмақты да өктем шықты. Бай баласының көзі шарасынан шығып кете жаздады. Сасқанынан не істерін білмеген ол артқа қарай шегіншектей берді. Неке суын ұстаған молданың қолдары дірілдеп кетті. Тостағандағы су шайқалып, жан-жаққа шашырады, жерге төгілді. Кездікті жігіттің аяғының астына лақтырып тастаған жас жесір атанған Айүміт кілт бұрылды да екпіндей басып ата-енесін құшақтады. Екеуін қолтығынан алып, қалың көпшіліктің ортасын қақ жара үйлеріне бет алды. Жиналған көпшілік «ләм» деп ештеңе айта алмады, үйлеріне тарасты. Қайсар келіннің батылдығына бірі таң қалды, енді бірі сүйсінді. Ел-жұрты алдында бай жер шұқып қалды. Баласы жетесіздігін көпшілікке көрсетті.

Келінінен мұндайды күтпеген көне көз қария мен ару ана Айүміттің бетінен сүйіп, үйіне келді. Қария да көпшілік алдында абырой-беделінің артқанын байқады.

– Сіздер біраз демалыңыздар. Кешелі бері әртүрлі ой да

маза бермеді. Сыртқа шығып, қазанның астына от жағып, шай әзірлейін, — деген келіні ешнәрсе болмағандай үй шаруасына араласты. Қос қарияның да көңілдері орнына түсіп, еңселері көтеріліп қалды. Екі айдан бергі қайғы-қасіреттің бұлты сейілгендей болды. Үшеуі отырып шаруа жайын әңгімеледі, кешкі астарын ішті.

Сүйіндіктің бейнесі үшеуінің де көз алдарынан кетер емес. Шаруаларымен айналысып, бір сәт көңілдері жұмысқа ауса да ойларынан бір шықпайды. Қария мал соңында жүріп, күңіренеді. Кейде өзімен-өзі дауыстап сөйлегенін білмей де қалады. Сыртынан көрген ауылдың адамдары алғаш жанашыр көзбен қарағанымен келе-келе «Амандық қарияның есі ауысайын деген бе, өрісте жүріп біреумен сөйлеседі. Жападан жалғыз ұзап кетіп, алдында айдаған малы жоқ, қамшысын сілтеп, мал қайтарып жүргені, кейде жоқтауға ұқсас бірдеңелерді айтады», — деген сөздер де естіледі бастады.

Жапан далада, кеудесінің күйігін басып, ұлын жоқтаған қария:

*Топтан озған құлыным,
Маңдайға біткен жұлдызым.
Қолымнан баптап ұшырған,
Балапан қыран, тұйғыным.
Тәңір таудай еңселі,
Хантәңіріндей айбаттым.
Қапыда қалдым, қайтейін,
Айырылдым сенен, айырылдым.
Жұлыным менің үзілді.
Топырақ жапты жүзіңді,
Көрген түстей елес боп.
Сағымға балам, айналдың,
Дидар гайып сен болдың, —*

– деп көз жасы сақалын жуған қария, іштегі шерін ен да-
лада шығарып, зар мұңын шағады.

Ана жүрегі де сыздағанын қоймады. Өзен жағалай жүріп, баласының қылықтары есіне түсіп, Сүйіндіктің балдай тілін қызықтағаны ойына оралады. «Апа, ай-апа, ана биік таудың аржағында не бар, – деген Сүйіндікке, «Ой, айналайын, ол Тәңір тауы, ортасындағы биік шын Хантәңірі. Сен де сондай биік боласың құлыным» – деп, ауаны қармап, құшақтағанын көрген жүргіншілер де ару ана жайлы көрген білгендерін, айтып жағаларын ұстады. Ешкіммен шаруасы жоқ ана, ауа қармаған қолымен қос анарын қыса, өзегін өртеген өксігін сыртқа шығарады:

*Жағада өскен құрақтай,
Жалғызым менің қайдасың?
Жапырақ сыбдыр жас талдай,
Күлкіңді, жаным, сағындым.
Кеудеме қойып басыңды,
Иісіңді сенің, аңсадым.
Атаң жүр әне, тау жақта,
Сағымнан сені іздейді.
Зиратыңның басында,
Көзінің жасын көл қылып.
Өлдіге сені қия алмай,
Жан-жарың отыр, зар илеп.*

Үйден үн-түнсіз шығып кететін Айүміт шашын жайып жіберіп, зар-мұңын шағып тағдырына налиды. Қырқабеттерден, асыл жарын іздейді. «Кездесіп қала ма?» деген үмітін бір үзбейді. Қорым бейіт басына келіп, жарының зиратына айнала сөйлеп, мұңдасады. «...Сүйіндік, қас қағым сәтте шынымен ғайып болғаның ба? Сен кеткелі берекеміз кетті. Бай баласы әмеңгерлікке алмақ болды мені, енді алда не күтіп тұрғанын атам мен апам да біл-

мейді. Тіл қатсаңшы, Сүйіндік! Сүй...ін...ді...і...і...к.»
– деп көз жасына ерік береді.

*Құдайға жаным, не жаздық,
Үзіліп кетті арманым.
Бақ құсым ұшып, басымнан,
Айналам кетті түнек боп.
Кабірің үнсіз суық-ты,
Тіл қатшы, жаным тіл қатшы?...
Сұм ажал салған қайғыдан,
Иш-құса болып арыдым,
Топырақ жеңіл болсын деп,
Күн ара келем басыңа.
Тіл қатшы жаным, тіл қатшы ы ы ы ?*

деген жас келіннің зары мен мұңын естігендер де отқа май тамызып, осекті өршітпін жіберді. «Әнеукүні, байдың кенже баласына әменгер болып тиіп алса, бейіт басында зарламас еді. Бейітке жиі баруына қарағанда жас жесір шалды-күйлы болып қалған сияқты. Үшеуі үш жақта аңырап, құдайдың зарын жасайды-ау», – десе, енді бірі «Енді қайтеін, ондай жерлерге перілер үйір болады» – деуші еді. Перілермен сөйлесетін шығар» деген қанку сөздер де бөл алды. «Ойбай, Амандық шалдың үйін перілер жайлаған сияқты, қасынан өтіп бара жатсам, шуылдағандарын байқадым, күлген, жылаған баланың даусы естіліп жатыр.«Біссіміллә, біссіміллә», деп әреп өтіп кеттім», деген бір тұрғынның айтқан сөзінен кейін-ақ ауыл адамдары қарияның үйіне қатынаулы қойды. Үйді айналып алыстан өткенде «біссімілләларын» айтып, үй жаққа көздерінің қиығын да салмайды. Перілер өздерін ұстап алатындай сезінеді.

Биылғы жылдың жазы да жауынды болды. Күн ара ауа-райы бұзылып, нөсерлі жауын төгіп-төгіп отеді. Қарияның

жанұясымен қайғыны бөліскендей. Суық күз келіп, жаздай құлпырып өскен, жасыл кілемдей түрленген айнала сары түске боялды. Қыстың қыр астында екенін де байқатқан. Ауаны үйірген тентек құйын жаз бойы жайнап өскен қызылды-жасылды гүлдерін тозаңдары мен ұрықтарын үйіріп әкеліп, жас кабірдің үстіне сеуіп кетті.

Қыс айларында қарияның үйіне ағайын туыстар, ауыл тұрғындары ат ізін салмады. Үшеуден үшеу, қысқы тіршіліктерін істеп, бір-біріне демеу болып жүргені. Бай баласы өткен жаздағы оқиғадан кейін бұл жаққа аттап баспады. Байдың да десі қайтып қалған-ды. Бірақ есесін жібермеді.

Шойқара айдап кеткен малдардан өз малын толық қайтарып алды. Ал, кедей-кепшіктердің бар малдары қарақшылардың қолында қалып қойды. Араға сөз салып жүріп, Шойқара қарақшыны жалдаған байдан Сүйіндіктің өлімі үшін құн даулады. Бұл ісі де оңға басты. Шойқарамен балалары ауыз жаласып, Сүйіндіктің құнына жылқы алатын болып келісті. Екі жақ та құн дауын ешкімге сездірмеуге сөз байласты. Екі байдың да беделіне көлеңке түспес үшін осылай келісті. Ешкімге сездірмей Сүйіндік үшін құнға алған малдарды да өз малына қосып жіберді. Ал, ауыл тұрғындары бұдан бейхабар-ды. Байдың ішкі есебі ішінде. Түк болмағандай, қайтқан малдарын аралап көріп, көңілі орнына түсті. Осы өңірде байлығы өзінен асатын бай жоқ екеніне масаттанды.

Тек Бексейіт бастаған оншақты жігіт Сүйіндіктің кегін алуға әзірленіп, алдағы көктемде кедей-кепшіктің бар малын қайтарып алуға тәуекел жасап, отырғандарынан ғана ел-жұрт хабардар.

Қыраулы қыста артта қалып, тіршіліктің хабаршысы көктем келді. Жер ана ақ көрпесін айқара түріп, сай – сала қар суына толды. Сарқырай аққан су, таудың тентек өзеніне қосылып, арнасынан асырып жіберді. Қыстан

қысыла, қымтырыла шыққан ауыл тұрғындары да арқаны кеңге салып, тіршіліктеріне кірісті.

Қырат, белдерде бәйшешектер гүлдеп, көк те қылтиып шыға бастады. Ел-жұрттың бір малы екеу болып, жас төлге толды. Ауылдан аулақ отырған жалғыз үй ғана қайғының қара бұлты бастарынан сейілмей, оңаша тіршілік кешуде.

Сүйіндік қайтқалы малының басы азайып, біразы ұрықарының қолында кетсе де қария оған бола ренжімеді. Қалған малдарын аман-есен төлдетіп, шаруасын жөнге келтіре бастады. Ауыр бейнеттен қолдары босай бастаған тұрғындар арасында ұмыт болған өсек-аяң қайта жанданды. Біреулер бықсытып шоқ үрлесе, біреулері май тамызып, қарияның үйін жайлаған перілер жайлы жаңаша өрбітті.

Айүміт болса сол баяғы, екі-үш күнде Сүйіндіктің басына бір барып, құдайдан рахым сұрап, жігітінің пейіштен орын алуына жалбарынады. Өткен жылғы тентек құйын даланың қызылды-жасылды гүлдерінің тозандарын қабір басына сеуіп кеткеннен бе, әлде суық күздегі апталап жауған жауын мен қалың қардың ылғалынан ба, бейіт басына шөп ұйыса қалың шығыпты.

Көктем келгелі бойында әлде бір сезім пайда болып, өзін қоярға жер таппай, мазасы кетіп жүрген Айүміттің өзінде де өзгерістер бола бастады. Сарғая, алыс бір нүктеге қадала қарап қалады. Тылсым сезім бойын билеп, өзіне ырық бермейді. Осындай сәттердің бірінде Сүйіндіктің зиратына келе состыып тұрып қалды. Қабір басы ал-қызыл гүл. Біреу әдейі гүл екендей шығыпты.

– Сүйіндік, Сүйіндік, Қабірің гүл сыйлағанша сені маған неге сыйламайды. Жыл болды сарыла күткеніме, осындай да қатыгез бе едің, – деп еңіреп жылап, бейітті құшақтай құлады.

Гүліңді қайтем, гүліңді?...

Жаным – ау, сені, жаным – ау сені сағындым,

*Қайғылы жүрек, тұншыққан сезім.
Іздейді, сені, іздейді!
Өмірім өксіп, жанарым жас боп,
Аңсаймын, жаным, аңсаймын сені.
...Гүліңді қайтем, гүліңді...і...і...і...???*

Зират жанынан өтіп бара жатқан адамдар қабірді құшақтап, жатқан жас жесірдің зарын анық естіді. Қасына барудан жүрексінген олар асығыс ауылға бет алды. Осы жәй басқаша айтылып, өсек-аяңды одан әрі өршітіп жіберді.

Шашының дода-додасы шығып, орамалын сүйреткен, көзінің жасын көл жасаған келінін ару ана құшақтай алып, аймалап, сүйе бастады.

– Апа, Апа....а....а....а..., Сүйіндіктің зиратына барсам, қызылды-жасылды гүл өсіпті. Қабірі маған гүл сыйлағаны қалай? Неге ғана өзін сыйламайды, апа..., а...а....а..., деп аңырап жылаған келініне қосыла ару ана да етегін жасқа толтырды.

Байдан қайыр болмағаннан кейін Бексейіт оншақты жігіттердің басын қосып, Шойқара айдап кеткен малдарды қайтару жайлы кеңесті. Осы сапарда қарақшыны қалай да өлтіріп, кегін алатынын білдірді. Бар малынан айырылған кедей жігіттер Бексейіттің ұсынысын қоштады.

– Айтарым, бай балалары білмейтін болсын. Кім білсін, ұзынқұлақтан естуімше қарақшылармен бір бітімге келіп, малдарын қайтарып алған сияқты. Әйтпесе осыншама көп жылқы оған қайдан келді, – деді Бексейіт оларға.

– Расында мұншама мал бес-алты айда қалай жинала қалды. Сүйіндіктің өліміне құн даулап, оны да алған шығар, байдың бір құпиясы бар, – деді олардың бірі.

Келісім бойынша қараңғы түнде уәделескен жерлерінде кездескен олар, Шойқараның ізіне түсті.

Шойқарада құлдықта болған жігіт Бейсенбек те қарақшының серіктері кім екенін ауыл-ауылдан сұрастыра жүріп біліп алды. Әрқайсысы әр жақтан жиналған, басбұзар бұзақылар болып шықты. Жоқ іздегенсіп, Шойқараның мекен-жайын, қай жерде жүргенінен де хабардар болды. Амал не, қол қысқа, күш тең емес. Сүйіндік ауылындағы Бексейіт батырмен хабарласып, соларға қосылу керектігін де ойластырды. Ақыры осы ойына тоқтап, Сүйіндіктің ауылына жол тартты. Араға бір қонып, аршалы сайдан шыға келгенінде, алыстан он-он бес шақты аттылыны байқап қалды.

Алғаш ойын үрей билеген Бейсенбек оларға көрінбей ағаш-ағашты тасалай алыстан бақылады. Жүрістері суыт. «Қарақшылар болса елге хабар беру керек» деген ой оралды. Кеш бата аттылы адамдар терең сайға келіп тоқтады. Алға жылжыса олардың сезіп қалуы да мүмкін. Ол асығыс терең сайды айнала, жақын мандағы ауылдың біріне келді. Жарым түнде келген жүргіншіні қарсы алған ауыл шетіндегі үй иесі:

– Түн жарымда қайдан келген жансың, – деді секем алып.

– Аға, менен күдіктенбеңіз. Кеше, алыстағы бір ауылға шаруамен шығып едім. Оншақты аттылы адамдарды көрдім. Жүрістері суыт. Барымташы ма, басқа ма көзім жетпеді. Содан қайта кері қайтып, сіздерге ескертуді жөн көрдім.

– – Қап, бәлем, Шойқараның жігіттері болса сазайын тартқызу керек. Сол итті қолға түсіре алмай-ақ қойдық. Сен осында отыра тұр. Қазір, – деп үй иесі шапанын жел-бегей жамылып, тысқа шығып кетті.

Біраз уақыттан кейін қасында 5–6 жігіті бар үй иесі де келді. Оларға да болған жайды баяндады.

– Елді дүрліктірмей, таң қылаң бере атқа қонайық.

Шойқара соңғы деректерге қарағанда Мұзтауды бетке алған сыңайы бар, – деді үй иесі.

Олар жиналып атқа қонғанда шығыстан таң сәулесі де белгі берген-ді. Бұл кезде терең сайға тоқтаған бес қаруы сай он бес шақты жігіттер де жолға әзірлене бастады. Олар кең жазықты қиып өткенде алдарынан 5–6 аттылы жігіттер шыға келді. Екі жақ та кілт тоқтай қалды. Осы сәтте астындағы Жұлдызкөкті ойнақтатып, алға шыққан Бейсенбек қолындағы қаруын жоғары көтеріп:

– Әй, Шойқара қайдасың, жігіт болсаң жекпе-жекке шық. Мені танымасаң танытайын, алты ай көрсетпегенді көрсетіп, құл жасамақ болдың, біреудің өрімдей жас баласын өлтірдің. Соның кегін алуға келдім. Қане, шық, жекпе-жекке, – деген Бейсенбек ат ойнатып екі топтың арасында тұрды.

Күтпеген оқиғаға тап болған екінші жақтың жігіттері Сүйіндіктің Жұлдызкөгін бірден таныды. Жігіттерге қолын көтеріп, сабырлыққа шақырған Бексейіт атын тебініп алға шықты да:

– Бейсенбек! Мен Бексейітпін, – деп айғай салды да оған қарсы шапты.

– Аға, ағатайым, Сіздерсіздер ме?, – деген Бейсенбек атынан түсе сала құшағын ашып, Бексейітке қарай жүгірді. Екеуінің құшағы айқасып қалды. Екі жақ та түсініскеннен кейін, Шойқара қарақшыны қалай ұстауды ойластырып, ақылдасты.

– Қыстай Шойқара туралы ел-жұрттан сұрастырдым. Жігіттерінің бәрі баскесер бұзақылар. Ешкімді аямады. Жалғыз өзім не бітіремін, ойлана келе сізге жол тартқанмын. Алыстан бір топ аттылыларды көргенде Шойқараның қарақшылары ма деп түн жарымда мына жігіттерің ауылына бардым. Шойқара бұларды да зар қаксатыпты, – деп Бексейітке болған жайды баяндаған Бейсенбек, Сүйіндіктің әке-шешесін, қара жамылған жас келінінің де жағдайларын сұрады.

Шойқараның соңына түскен жігіттер, олардың тұрақтаған жерін білгеннен кейін, қалай да қарақшыны қолға түсіруге сөз байласты. Айла-тәсілдерді пайдаланып, қаша соғысу, оларды бөліп-бөліп, бір-біріне қоспай талқандау керектігін Бексейіт жігіттерге түсіндірді. Жанжағы жақпар тас болып келген аумағы ат шаптырымдай жазықта Шойқараның жігіттері қаннен-каперсіз демалып жатқанын байқаған олар тағы ақылдасты. Жеті-сегіз жігіт қарақшыларға қарсы атойлап шабады. Барымташылар оларға қарсы келгенде қашқансып, кері шегінеді.

Ал, қарақшылар бұларды қалай да өкшелей қуады. Осы тәсілді тиімді пайдаланған жігіттер Шойқараның қарақшыларын екі бөліп жіберді. Жігіттердің соңынан қуған қарақшыларды тасада тұрған аттылы қарсы алды. Мұндайды күтпеген олар қарсылық көрсете алмады. Тегер-урінді соққыдан ат жалын құшып, жерге құлады. Алғашқы 7–8 жігіт екінші рет атойлап қарақшыларға қайта шапты. Не болғанын білмеген олар атқа қонды. Оң жақ және сол жақ канаттан да қарулы аттылылар қарақшылар ортасынан суырылып шыққанын, ат үстінен допша ұшырды. Шойқара бар жігіттерін оларға қарсы қойды да, өзі 3–4 жігітімен шайқас алаңынан сытылып шыға берді.

– Аға, Шойқара қашты. Шойқара тоқта, – деген Бейсенбек айғай салды.

– Жігіттер мыналардың аяқ-қолын байландар, – деген Бексейіт Шойқараның артынан қуды. Жұлдызкөктің де еті қызып, бас берер емес, Бексейіттің қасынан жұлдыздай ағып өткен Бейсенбек қарақшыларға жетіп те қалды. Шойқара қасына ерген үш жігітті қалдырып, өзі қаша жөнелді. Бейсенбек олармен айқасқа кіргенде соңынан келген Бексейіт те араласып кетті. Үшеуін де ат үстінен шоқпармен қағып түсірген екеуіне:

– Ағатай, ағатай, құлың болайық, өлтіре көрмендерші, – деп зар иледі. Олардың сөзін құлақтарына да ілмеген екеу Шойқараның соңына түсті. Желден жүйрік Жұлдызкөк

қарақшыны алысқа ұзатпады. Соңындағыларды көрген Шойқара қиялай шауып, құтылып кетудің амалын жасауда.

– Аға, алдын кесемін, – деп қарсы бетке шапқан Бейсенбек Шойқарадан бұрын асудың жолына шығып, үлгерді. Өзіне қарсы шауып келе жатқан Бейсенбекті көрген ол:

– Атаңа нәлет! Сен құлды өткен жылы қолға түскенде ақ өлтіріп тастауым керек еді, – деген Шойқара оң жақ қапталға қарай атының басын бұрды.

Бексейіт те Шойқараның ойын біле қойып солай қарай шапты. Қос аттылығының ортасына түскен Шойқара құйрығын артына қысып, қашқан қасқырдай екі жағына алақ-жұлақ қарап келеді. Ара қашықтық та жақындай түсті. Қарақшыға жүз қадамдай қалған кезде, Шойқара мінген атының шыңғырған даусы бүкіл тауды жаңғыртып жіберді.

– Құздан ұшты, құздан ұшты, – деген Бейсенбек атының тізгінін тартып, секіріп түсті де солай қарай жүгірді. Соңын ала Бексейіт те келді.

– Ит-ай, ит-ай қолға түспеді Тірідей жон терісін сыпыру керек еді, – деген Бейсенбек құздан төмен қарап тұрған қалпы. Бексейіт жақпар тастарға соғылып, құздың етегінде жансыз денелері жатқан Шойқара мен атын көріп:

– Абыройсыз өлім деген осы, елді қан-қақсатып еді. Өлігі қарға-құзғынға жем болды, – деді де:

– Сүйіндік інімнің кегі қайтты. Сүйегі көмусіз қалды. Жүзіқараның. Елдің қарғысы, көз жасы жібермеді. Мұндай адамда іздеуші де, жоқтаушы да болмайды, – деді.

– Аға – ай,...й...й... Сүйіндіктің кегі қайтуы қайтты-ау. Орны ойсырап қалды ғой. Мәңгілік жазылмас жара болып, аңыраған анасы мен көзінің жасы сақалын жуған қарияның кеудесіне шер болып байланды емес пе. Жас жарының тағдыры не болады, аға, не болады..., – деген ол:

– Шойқараның жігіттері мен Сүйіндіктің шайқасқанын қайтып ұмыттайын. Жұлдыздай ағып келіп, қалың топтың ішін жарып кірді де екі, үш жігітті атынан аударды. Қайтара шапқанда, басына тиген ауыр соққыдан еңкейіп барып, қайта шалқайған қалпы жерге құлады. «Өлді-ау, иттер, өлтірді-ау» деп мен де жеттім. Басын көтеріп, кеудеме бастым. «Аға, аға,...а....а...а..» деп езу тартқандай болып, көзі шарасынан шыға қатты ышқынды да жүріп кетті. Ашулы қалған көзін қолыммен уқалап жаптым. Көз жасыма ерік бердім. Боздақтың қапыда қаза тапқанына налыдым. Өзі де сұңғыла бойлы, иықты келген, әдемі жігіт екен, – деп Бейсенбек жылап жіберді.

– Иә, бауырым. Бәрімізге де ауыр қаза болды. Амал не? Қолдан келер шара жоқ. Екі қария мен жас келін мұндарын айтып, құдайдың зарын қылады. Қайғы, мұң басқан бір жанұя түгелімен қара жамылып қалды. Барсам, сай-сүйегім сырқырап, Сүйіндік інім көз алдыма келеді. Көңілімде ол әлі тірі сияқты болады да тұрады. Біз де қайбір жетісіп жүр дейсің бауырым. Жұлдызкөкті саған мінгізіп жібергені де дұрыс болды. Әйтпесе, тағы бір даудың басы басталар ма еді. Жұлдызкөк бабында екен, – деді Бексейіт.

– Иә, аға. Байдың содыр балалары мені сүйреп өлтірмек болды. Қария оларды тоқтатып, үйіне алып келіп, сол түні астыма Жұлдызкөк пен тағы бір сәйгүлікті жетегіме беріп, еліме шығарып салды. Парызымды қалай өтерімді білмеймін. Ауылға көшіріп әкелмекші де болдым. Ел-жұртын қимайды ғой. Үйде кәрі анам бар, оларды да тастап кете алмаймын, – деді.

– Құдай өмір берсін. Әлі-ақ алдына қойған мақсатың орындалады. Күдерінді үзбесең болды. Аурудың да басқа түскен қайғының да емі уақыт. Олардың да алдында бір жақсылық бар шығар? Кім білсін?. Бір жөні болар қарағым, – деген Бексейіт жігіттердің қасына келді. Аяқ-қолдары байланған барымташыларға қарап тұрды да:

– Мыналарды танысыңдар ма?, – деді иегімен нұсқап.

– Иә, әр ауылдан жиналған қарақшылар. Шетінен бауқеспе ұрылар. Бұларға кешірім жоқ.

– Олай болса, бұлардың жазасын, өз ауылдарының адамдары берсін. Әр қайсысын ауылының ақсақалдарының қолына тапсырыңдар, – деді.

– Дұрыс, Дұрыс... – деген жігіттер бірауыздан қоштап кетті.

Бейсенбек Жұлдызкөкті жетектеп Бексейіттің қасына келді.

– Аға, Жұлдызкөкті қарияның қолына тапсырсаңыз. Сүйіндіктің қанаты мен көзі ғой, – деді төменшіктей сөйлеп.

Бексейіт оған тесіле қараған қалпы үндемей қалды. Ойына бай балаларының өткен жылғы қылығы оралды. Жұлдызкөк барса, олардың басына тағы бір қайғы үйірілетінін ойлап:

– Жоқ, қарағым. Бір ыңғайы келгенде апарып берерсің. Қарияның қолына Жұлдызкөктің тізгінін ұстатсам ренжіп қалар. Сенің амандығыңды, Жұлдызкөкті көргенімді айтсам да олар үшін үлкен қуаныш, – деді де:

– Жігіттер, қатыгез қарақшылардың қара ордасын талқандадық. Сендерге рахмет. Бейсенбектің тағдырына бәрің қанықсыңдар. Барымташылардан қайтарған малымыздан әрқайсымыз бір-бір бас жылқы берейік. Көрші ауылдың жігіттері апарып салсын, – деді.

Бұл ұсынысты бәрі қоштап Бейсенбектің алдына он бес шақты жылқы салып берді. Бір-бірімен қоштасқан жігіттер малдарын топтап, ауылдарына бет алды.

Әнеукүні Сүйіндіктің басына барып, бейітіндегі қызылды-жасылды гүлдерді көргеннен бері түсінде Сүйіндікті Айүміт жиі көретін болды. Қып-қызыл гүлдің

арасында Сүйіндік тұрады, қасына жақындаса жоқ болып кетеді.

Екеуінің алғашқы түні түсіне кіріп, Сүйіндікті айқара құшақтаған қалпы оянып кетті. Көрпесін бауырына басқан ол ұзақ жылады. Айнала жасыл кілемдей түрленгелі бері бойында бір тылсым құштарлық жиі қайталана береді. Өткен жолы алабұртқан дене қызуын, өзенге түсіп бір сәт басқандай еді. Тіпті өзін-өзі тоқтата алмайтын күйге жеткен сияқты. Не істерін білмейді. Біреуді аңсайды, Сүйіндікті аңсайды...

Сондай күйді басынан өткізген сайын, өзін-өзі ұстай алмай, әбігерге түседі. Тағы қайталана бастағанына бүгін үшінші күн. Ымырт үйіріле даладағы қазан астына ағаш отын тастап, қараңғы түсе кешкі астарын ішуге отырған үшеуі ашық есіктен еңкейе кіріп келген жігітке аңтарыла қарап қалды.

– Ассалаумағалейкум қария. Алыстан жолаушылап келе жатыр едім. Құдайы қонақпын. Маздаған отты көріп, сіздің үйге ат басын бұрғаным, – деді.

– Ой, айналайын, кел, кел, төрге шық, – деп қария қалбалақтап қалды. Кемпірі көрпе салып, келіні жайылған дастарханды қайта жасап, әбігер болуда.

Сүйіндік қайтқалы бұл үйге алыстан жолаушылап келген қонақтар түспеген-ді. Үшеуі де жақсы ырымға жорып, жандары қалмады. Қонақ жігіт, бәрі дастархан басына қайта отырды. Шай құйып отырған Айүміт жігіттен көз алар емес.

Әлсін-әлсін Сүйіндікке ұқсатқандай болып отырғаны. Дастархан жиналды. Ер адамдар сыртқа шықты. Толған ай тәңір тауынан дөңгелене туып, айналаны жарық жасап жіберіпті. Қария атының қасына қонақтың атын қосақтап, шөбі шүйгін, отты жерге шідерледі.

Айүміт төргі үйге, шымылдығынан алыстау етіп қонақ жігіт үшін астын қалыңдап, төсек салды. Олар сырттан

үйге кіргенде Айүміт шымылдыққа кіріп, жатып та қалды. Киіз үй шаңырағынан ұрлана түскен ай сәулесі үй ішін ала көлеңкеледі. Қонақ жігіт төрге салынған жұмсақ төсекке қисайды.

Келіншектің бойындағы тылсым күш қайта оянып, сыртқа тепті. Қаны басына көтеріліп, денесі от болып лапылдады. Бұлқына соққан жүрегі кеудесін жарып шығардай. Алма төс көріктей көтеріліп, алқына дем алады. Ішкі сезім төзімділік пен ұстамдылықты жеңіп барады. Дене қызуы тылсым құштарлықты аңсайды. Төсегіне сыймай еріксіз дөңбекшіп, аунаған жас ару шымылдық сыртына шығып кетті. Белгісіз күш аунатқан қалпы жас ару жігіттің құшағына ес-түссіз енді. Екеуі еш қарсылықсыз, тілсіз ұғынды, лапылдаған отты денелер, құшақтаса, бір сәт мына дүниені ұмытып кетті.

Бірін-бірі аймалап, жан рахатынан, тән ләззатына көшті. Алғашқы түнгі Сүйіндік екеуінің ләззатқа балқып, бойына әлде бір бал-шырынның құйылған сәттері қайталанып жатқандай. Әлсіз ыңырсыған ару:

– Сүй... Сүй...ін...ді...і...і...к..., – деп үн қатып барып, талықсып кетті.

Жан-жүректерімен ұғысқан екеуі түннің бір уағына дейін аймаласты. Бойына бал шырын құйылған сайын жігітті қапсыра құшақтап, талықсиды. Жас ару көптен көрмеген тән ләззатына бөленді. Төбеге көтерліген толған ай бар сәулесін шаңырақтан екеуінің үстіне шашты. Көздің жауын алатын жас арудың аппақ денесі ай сәулесімен нұрланып кеткен. Айқасқан құшақтар ажырап емес. Әлсін, әлі тән рахатына бөленіп, екеуі де бойларынан бөлінген, бал шырынның ләззатына мас болуда. Таң алдында жас ару, жігіт құшағынан сытылып, аунаған қалпы шымылдығына кірді. Бойындағы бар құмарлық пен құштарлық тарқап, от болып жанған денесінің қызуы да басылды. Алма төсін кере соққан жүрегі де сабасына

түсті. Көптен маза бермеген тылсым күш те саябыр тауып, Айүміт тәтті ұйқыға кетті.

Қонақ жігіт те көп жатпады, киініп тысқа шықты. Шідерленген атын әкеліп, ерттеді. Үйден елу-алпыс қадамдай ұзап барып, үзенгіге аяғын салды, атына мінді. Ол күншығысқа қарай бет алды. Қырға көтеріле көз ұшында қалған жалғыз үйге бұрылып біраз қарап тұрды да жүріп кетті.

Ұйқысынан оянған қария орнынан тұрып тысқа шықты. Түнде өзі шідерлеген қос ат жаққа көз салды, қонақтың аты көзіне түспеді. Жан-жағына қарады, жоқ. «апыр-ай ә, қайда кетті?» деген қарияның ойына күдік орнады. «Қолды болды-ма?» деген ойынан үрейленген қария, ер-тұрманын қарады. Түндегі қойған орны бос. Ақырын кіріп, кемпірін оятты. «Қонақты байқашы» деді сабырлы кейіппен. Өзі сыртқа шығып, әудем жер жүріп, жылқының жас тезегін көрді. Көзі жеткен жерге дейін шығыс жақты шолып шықты. Көрінбеді. Бұл кезде таңның қызыл шапағы да тәңір таудың биік шыңын қып-қызыл бояуға бояп жіберген-ді. Қария жай басып үйінің алдына келгенде кемпірі де сыртқа шығып:

– Қонақ жігіт ертелетіп, кетіп қалыпты. Құдайдың қара басқаны-ай, ұйықтап қалғанымды қарашы. Келін де оянар емес, – деген кемпірінің сөзіне ләми демеген қария өзінің де осы түнде қалай ұйықтап қалғанына таңы бар.

Шай демдеп, ертеңгі дастархан жайған ару ана шымылдық шетін түріп, келінін оятуға батпады. Жүзі алабұртып алаңсыз ұйықтап жатқан келінінің мазасын алғысы келмеді. Шайды шалы екеуі үнсіз сораптап ішті.

– Келін тұрды ма? – деді. Күдікті оймен кемпіріне қарап.

– Ұйқысын қимадым, демалып жатыр. Ұйықтасын. Оған да ауыр болды. Бағын байламасақ – деді баяу ғана.

Қария тіс жармаған қалпы дастархан басынан тұрып кетті.

Айүміт түске қарай бір-ақ оянды. Кешегі дене қызуы, алабұртып, байыз таппаған ішкі тылсым күш пен бұрқасынның бірі жоқ. Бойы жеңілдеп қалыпты. Орнынан тұра сала сыртқа шықты. Қонақ жігіт көрінбеді. Атасы мал жақта, енесі өзеннен су әкеле жатыр. Түндегі жай ойына оралғаны сол еді:

– Ой, айналайын, тұрдың ба, шайың қайнап тұр іше ғой, – деген енесінің сөзі бөліп кетті.

– Апа, қатты ұйықтап қалыппын. Қонақ жігіт кетіп қалған ба?

– Иә, қарағым, құдай атып, таңға жақын көзім ілініп кетіпті. Ертеңгі шай да бере алмадым, – деді

Дастархан басында ойы сан-саққа бөлінген Айүміт қонақ жігіттің қай жаққа кеткенін батып сұрай алмады. Енесінің айтуына қарағанда күншығыс жақты бетке алыпты. «Қонақ жігіт келер» деген үмітін де үзбеді. «Қайырылып осы үйге бір соғар. Кім болды екен?. Ошақтағы оттың жарығынан келбетін көріп Сүйіндікке ұқсаттым. Тамағын қытықтаған мұрты да соныкіне келеді. Бұл қандай ұқсастық? Егер ол үйге келе қалғандай болса не істемекпін, қалай ғана оның көзіне түсем? Апама айтсам ба екен? Қалай, қайтіп? Қисыны келмейді-ау, қисыны. Еш нәрсеге зауқым да көңілім де соқпайтыны несі. Осы, осы, мен.. мен.. бойымда... Шынымен солай болса ше? Осы үйден кетсем бе екен, «жүзі қара» аталмай тұрғанымда. Атам мен апамды кімге... кімге тастаймын? Тәуекел. Ата-енем үйінен қуса да осы босағада солардың күңі болып өтейін. Әлде... Әлде апам олай істемей, кімнен десе не деймін? Иә, айтуым, айтуым керек. «Жасырмай бәрін айтуым керек», – деп ойын түйген Айүміт енесі екеуінің әңгімесі жарасқан оңтайлы сәтін күтті.

Ой құшағында отырған Айүміттің қасына енесі келіп, тізесін бүкті.

– Айналайын, көп ойлана берме. Біз сенің бағыңды байлайық деп отырғамыз жоқ. Бізді бір құдайға тапсы-

рып, баратын жағың болса, ұстамаймыз. Еркің білсін. Шалымыз екеуміз сені де ойлаймыз, келешегі не болады деп. Теңінді тапсаң қуана батамызды береміз, – деді енесі келінін өзіне тартып.

– Апа, – деп жылап жіберген Айүміт енесін құшақтаған қалпы:

– Апа, мен.. мен.. бір қателік жасаған бейбақ болдым. Сіздің алдыңызда ақтала алмаймын. «Жүзі қара» деп үйден қусаңызда еркіңіз. Менің, менің аяғым ауыр сияқты.

Енесі келініне жалт қарады. «Шын ба?» деген сұраулы жүзбен көзін алмаған апасы:

– Ойпыр-ай ә, «Қырықтың бірі қызыр» демекші әнеүкүнгі жігіт осы үйге қызыр болып келіпті ғой. Өзін Сүйіндігіме ұқсаттым, – деді.

– Иә, апа, мен де. Көзіме Сүйіндік сияқты елестеп кетті. Екі көзім жігіттің қимылында. Екі-үш рет Сүйіндік деп қалдым. Ол маған күлімдей қарады. Сол жігітті Сүйіндікпен шатыстырдым, апа, не айтсаңыз да еркіңіз, – деді.

– Айналайын, сенің еш айыбың жоқ. Бұл да құдайдың бізге жіберген бір рақымы шығар. Төменшіктемей өзіңді-өзің жоғары ұста. Құдай онынан беріп аяғың ауыр болса? Ол да құдайдың ісі. Жұрт не демейді. Құлағыңа ілме. Алдыңнан ақ күн тусын айналайын, – деп енесі іштей қуанып та қалды

Қонақжігіт сол кеткеннен жалғыз үйге қайтара соқпады. Шал-кемпір мен Айүмітке есімі мәңгілікке жұмбақ болып қала берді.

Екі-үш күннен кейін түс мезгілінде үйлеріне Бексейіт келді. Қос қария қалбалаңдап, атынан түсіріп алды.

– Көп болды ғой, келмегеніңе? – деді қария.

– Шаруа басты болып, әрі Шойқарадан өшімізді алмай тынышталмаймыз деген сертім бар. Ақыры дегенімізге

жеттік. Шойқара құздан ұшып, өлді. Сүйегі сонда қалды. Ит-құсқа жем болды. Бар малды басы аман түгел айдап келдік.

Сіз өлімнен алып қалып, Жұлдызкөкті мінгізіп жіберген жігіт Бейсенбекті кездестірдік. Ол да қанды қарақшылардан өшін алуға шығыпты. Астындағы Жұлдызкөкті бірден таныдым. Екеуміз Шойқараны тірідей ұстамақшы болдық, амал не атымен құздан ұшып кетті, – деп дастархан үстінде ұзақ әңгімелесті. Әңгіме арасында елдің айтқан қаңқу сөзі туралы, оның өтірік екеніне де тоқталды.

– Айтқан адам айта берсін. Ана жігіттің аман-есен еліне барғаны жақсы болды. Байдың баласы Жұлдызкөкті сұрап мазамды ала бастады. Ол мінгенше баламның басын сүйеп, қайғымызға ортақтасқан сол жігітке мінгізгенім жөн болды, – деді қария иегі кемсеңдеп. Сәл үнсіздіктен кейін:

– Қайдағы періні айтады. Сол өсек-аянды айтқандардың өздері бәлкім пері болар. Ел-жұртқа айта бар біздің жайымызды көрдің, қаңқу сөз кімге керек, – деді.

Бексейіттің қарияның үйіне келуі, Шойқараның өлімімен барымталаған малдың қайтарылуы ауылдағы өсектің одан әрі өршуіне жол бермеді. Бай балалары да бұл оқиғадан қалыс қалып, өз тіршіліктерін күйіттеп кетті. Тек ауылдағы сыбыр-күбір әңгіме ғана басылмады. Сүйіндіктің өлімі туралы құн даулауды да бай кейінге қалдырып, түлкі бұлғаңға салынды.

Айүміт бұрынғыдай бейіт басына жиі баруды да азайтты. Сөзі салмақтанып, ойы толысып, сабырлы да ұстамды бола бастады. Ләззаттың бал шырынын татқан Сүйіндікпен бес күн бірге болғаны және өткендегі бейтаныс қонақ жігіттің ыстық құшағын ұмыта алар емес.

Кейде ойға кетіп, «Шынымен сол жігіт Сүйіндік шығар. Шай құйып кесені ұсынғанымда саусағы саусағыма тиіп кеткенде маған қарағаны Сүйіндіктен бір аумайды. Атам мен апама тіл қатуы, жүріс-тұрысы, бәрі-бәрі Сүйіндік сияқты. Әлде менің көзімді диуаналар байлап тастады ма? Жоқ...жоқ...Олай емес. Аты-жөнін атам мен апам, мен де білмейміз. Тіпті, есіміз ауып жүріп қайдан, келгені қай жаққа баратынын сұрамапатық. Мүмкін елес болар, кімнің елесі? Сүйіндіктің бе? Солай болса, солай шығар» деген ойлар мен тәтті қиялға да берілетін кездері жиілеп кетті.

Бір-екі күннен бері басы айналатын болды. Анда-санда лоқсиды. Тамаққа да тәбеті тартпады. Не болғанын өзі де білмеді. Маужырап, жата бергісі келеді. Келінінің айналшықтап, тамақ ішпей, көбінде сыртқа кетіп қалатынын байқаған енесі оның қимылына қайта зер сала бастады. Басы айналуы, лоқсуы басылғанымен, денесі толып, іші де біліне бастаған сияқты. Келінінің аяғы ауыр екеніне анық көзі жеткен ару ана оны күтімге алып, ауыр жұмыстарды істеттірмеді.

Үйдегі шаруаны өзі бітіретін болды. Шет жағасын шалына да білдіріп қойды. Қария да күндіз үйден гөрі түзде ұзақ жүретінді шығарды. Шал-кемпір бірнәрселер жайлы шүйіркелесіп, Айүміттің қасы-қабағына қарайды. Биылғы қыста да, бұл ауылға ешкім ат ізін салмады. Қараша айының соңында Бексейіт келіп, амандықтарын білді, соғымын сойысты, біраз азықтар тастап кетті. Көктем келіп, күн де жылынып, шаруа адамдарының да қолдары ұзарды.

Қимылы ауырлап, екі бүйірін таянып жүрген Айүміт айы-күні жақындап қалғанын іштей сезеді. Енесінің құрақ ұшып жүргені. Бел-белестер ақ қардан арылып, айнала жасыл түске ене бастады. Сыртқа шығып, күншуақтап біраз отырған Айүміт Сүйіндік жерленген қорым бейітке қарап:

– Сүйіндік! Биыл да гүл сыйлайсың ба? Сенің бөпең қос бүйірімді тепкілеп, жарық дүниеге асығуда. Нәрестеңе сенің жатқан жеріңді көрсетем. Аз шыда. Алыс емес сияқты. Апамның айтуына қарағанда ұл сияқты. Аты Аңсар болады. Апам солай дейді, – деп бейіт жаққа қарап сөйлеп отырған келінін құшақтап, маңдайынан сүйген енесі:

– Айналайын, Сүйіндікті көп ойлай берме, жарық дүниеге келетін бөпенді ойла. Ол тентек бүйірінді жиі тепкілейтін болды ғой, Үйге кіре ғой, – деп ару ана Айүмітті қолтығынан демеп, есікке беттеді.

Келіні екеуі әр нәрсені әңгімелеп отырып:

– Армансыз адам болмайды, қалқам. Арманымыз да аңсағанымыз да бір жаман нәресте ғой. Сол шіркінді құдай бізге беріп отыр. Құдай оңынан жарылқап, аман-есен босансаң болды. Нәрестең ұл не қыз болсын есімін Аңсар қоямыз жарқыным. Ол біздің аңсап жеткен Аңсарымыз, – деп ағынан жарылған енесі келінін құшақтап.

Биылғы көктем Айүмітке ерекше көрінді. Көңілі де орнына түсіп, іштегі тентегін аман-есен дүниеге әкелсе болды. Көз жетер жердің бәрі жасыл түске еніп, құлпырып кетті. Қария да шаруасын реттеп, малын төңеректеп жүргені. Жас төлдер де енесін айнала ойнақ салғанын қызық көріп, анда-санда үй жаққа көз салып қояды. Күндегідей емес кешке қарай келінінің қыңқыл-сыңқылы да көбейіп, ішін басып отырғаны.

– Айналайын, сабыр сақта. Мырза толғақ. Ары-бері ақырын жүре ғой, – деген енесі, төргі үйдің қақ ортасына екі керегенің басына ақ арқанды керіп байлап тастады. Қазан астына отын салып су ысытты. Кешкі ас ішіліп, дастархан жиналды. Айүміт те атасына қанша сездірмейін десе де орнынан ауыр көтеріліп:

– Ой, іш...., іш...ім...м...м... бүріп барады....ы...ы...ы, – деп жүресінен отыра кетті.

Енесі қолтығынан демеп:

– Сәл шыда, қарағым, ештеме етпейді. Әлі-ақ қиындықтың бәрі артта қалады. Міне, міне, осылай дұрыс, – деп келінінің ыңғайына қарай көнуде.

Түн жарымда толғақ та жиілей бастады. Ұйқысыз. Әліптің аяғын күтіп, іштей құдайдан келінінің тілеуін тілеп отырған шалының қасына келген кемпірі:

– Әйел адам босанарда үйде ер адам болмайды. Жолаушылап кетеді. Не болмаса тыста, үйден алыста шаруамен айналысады, – деді.

Қалбалақтап, орнынан көтерілген қария тысқа шығуға асықты. Кемпірі тоқтатып:

– Жаурап қаларсың жылы киін, ана тоныңды иғыңа ілешық.

Шалы тысқа шығысымен ару ана да жұмысына қызу кірісті. Нәрестені орайтын, мата, келінін жатқызатын төсегін бәрін сайлап қойды да:

– Ал айналайын, толғағың жеңіл болсын, арқанды қолтығыңның астынан жіберіп, бар салмағыңды сала ғой, – деп қос білегін түріп алған ана, бар білетін ырым-сырымын жасауда.

Жылы киінген қария малына қарап, үйден ұзап кетті. Алыстан құлаған түріп тың тыңдайды. Екі көзі үйде. Күнгірт сәуле шашқан май шам мен ошақтағы оттың жарығы ғана үйдегі тіршілікті сездіргендей. Жас кезінде көрген бейнеті мен зорлық-зомбылығы аздай. Жасы алпыстан асқанда жалғзынан айырылып, басына түскен ауыр қайғыдан Амандық қария жүдеп кетті. Сол қайғы – қасіретті ұмыттыратын таңды кірпік ілмей қарсы алу да. Ойы сан-саққа кетті. Бәрін жақсылыққа жорып, өмір есігін жаңа ашатын сәбидің тілеуін тілеп:

– О, құдай, соңғы үмітімді үзе көрме, Келінім аман-есен босанып, нәрестелі болса екен. О, құдай. Үмітімді ақтай гөр, – деп бір орында байыз таппаған қария алыстан

үйді айнала жүрді. Үйге жақындайын десе жүрексініп, алға аттаған аяғы кері кетеді.

Шығыстан таң да сызат берді. Таң сәулесі Тәңір таудың биік шыңдарына түсіп, көзге көріне бастады. Осы сәтте таңғы тыныштықты, өмірге келген жас нәрестенің шырылдаған ащы даусы жаңғыртып жібергендей болды. Қария үйге қарай 7–8 қадам басып, тұрып қалды. Шырылдаған дауыс бәсеңдеп, жас сәбидің іңгәлаған даусына ұласты. Бойына ыстық қан жүгірген қария қуанғанынан көзінен ыстық жас ыршып кетті.

– Шамасы ұл-ау. Даусы зор шығуына қарағанда. Сүйіндігім де таң ата туып еді. Оның да даусын сыртта естіп едім. Мына тентектің де даусы ауаны жаңғыртуын кара, – деп өзімен-өзі сөйлеп тұрған шалын сыртқа шыққан кемпірі шақырды.

Аяғы жерге тимей қасына келген қарияға құндақтаулы баланы ұсынып:

– Атын қой, ұл, – деді.

– О, құдай! Көз жасымызды көргеніңе рахмет! О, Таңның нұры – Куэ бол! О, Тәңір тау – Куэ бол! О, көкпен таласқан Хантәңірім – Куэ бол! Куэ бол! Сенің атың Аңсар! Сенің атың Аңсар! Сенің атың Аңсар!, – деп сәбидің құлақ түбіне үш рет айғайлаған қария құндақтаулы баланы кемпіріне берді.

Келінін жуындырып, төсекке жатқызған ана жаңа туған нәрестені қолтығына берді. Айүміт енесінің айтқанын орындап, іңгәлап жылай бастаған нәрестеге ақ мамасын тосты, емшегінің ұшын тартқылап сора бастағанда, бойын бір түрлі сезім билеп, еміреніп кетті. Енесі болса керегеге тартылған арқанды шешіп, үй ішін ретке келтірді. Келініне ыстықтай шай берді. Қатты қиналған Айүміттің кірпігі кірпігіне айқасып, үйіне кетті. Малына қарап, ішке кірген шалы екеуі асықпай отырып, сораптап шай ішті. Екі жылғы қайғы, қасірет артта қалғандай. Қабақтары ашыңқы.

– Семіз қойдың бірін сой, келін қалжа жесін, – деген кемпірінің сөзіне басын изеген қария айтқанын орындады. Іңгәлаған сәби даусынан әлі ұйқыдан ояна қоймаған Айүмітті енесі ақырын оятып, кішкентай бөпесін емізу керектігін ескертті. Аузы емшектің ұшына тиісімен тағы да қытығын келтіре сорғанда Айүмітті ерекше сезім билеп кетті. Сәбиіне деген аналық махаббаты ашылып, иіп сала берді.

Үйде жас сәбидің іңгәлаған даусы шығып, жаңа бір тіршіліктің басталғанын сездіргендей. Қария да өзен жағасында өскен талдардың арасынан тандап жүріп, бесік жасауға лайықты ағаштарды қиып алды. Тал бесікті әдемілеп жасады. Отқа қыздырылған темірмен ысқылап, өңін өзгертті. Келіннің қалжасына сойылған қойдың қос асығын бесік басына іліп қойды. Үйдегі жандардың бәрінің есіл-дерті жас нәресте Аңсарда.

– Сүйіндігімнің ізі ғой жаным. Құдайым алдынан жарылқасын, – деп енесі қолына алған сайын, Аңсардың маңдайынан сүйеді.

Қария да айналшықтап қасынан шықпайды.

– Кемпір, а кемпір, Сүйіндіктің кішкентай кезінде кестелеп, киім тігіп беруші едің. Ұмытқансың ба?

– Е, жоға, Міне, келінім екеуміз әдемілеп киім тігіп қойғанбыз, – деді кемпірі де.

Ары-бері өткен жолаушылар кемпірдің ораулы нәресте көтеріп жүргенін, келінінің жас сәбиді емізіп отырғанын, ауыл-тұғындары да көрді.

– Айтпап па едік, пері жайлаған, – деп түнде тұрмақ күндіз адам баласы жоламайтын үйдегі келіні баланы күлге аунап тауып па?

– Расын да, періден туғаны ғой?

– Енді кімнен дейсің, бұларды ел шетінен аластап,

басқа жаққа көшіру керек. Кім білсін? Бірде болмаса бірде біреумізге зияны тиіп кете ме?, – деген әйелдердің өсегі тағы өршіді. Бұл сөз еркектердің де құлағына жетті. Тұрғындардың теріс ойын білген Бексейіт ел-жұртты жинап:

– Ешқандай пері де, жын-шайтан да жоқ. Қариялар өз тіршіліктерін жасауда. Шойқарадан кегімізді алып, барымтада кеткен малдарынды қайтарғанда ісімізді Сүйіндіктің әруағы қолдаған шығар. Неге сол бір есіл ерді ойламайсыңдар. «Орнында бар оңалар» дейді атамыз қазақ. Қартайған шақтарында нәресте көрген екен ұзағынан сүйіндірсін. Қайта қуанышын бөлісіп, ортақтаспайсыңдар ма? Мен қарияның үйіне бара жатырмын. Барам дегендерің жүріндер, – деді де атының басын солай қарай бұрды. Топ ішінен өткен жылы өзімен бірге болған оншақты жігіт соңынан ілесті. Олар артына қарайлаған да жоқ. Жігіттің бірі:

Бексейіт аға байдың кенже баласы Әлжан бір нәрсені бұлдіріп жүрген сияқты. Сүйіндік туралы сөз болса болды: «Жынданған, перілер жайлаған үйде нелерің бар. Іздеуі сұрауы жоқ жандар. Ана жынданған келінін алмағаным жақсы болды. Ақыры періден бала тауып алыпты ғой. Елдің бәрін шошытып бітті. Осы жазда басқа жаққа, ел-жұрт бармайтын ен далаға көшіріп тастаймыз. Сөйтіп құтылмасақ, ауылдың үрейін алып бітті, – дейді», – деді.

– Сол Әлжанның өзі пері шығар. Істеген ісінің берекесі жоқ. Сүйіндіктің жары Айүміттің тырнағына да тұрмайды. Сонысына қарамай адамси сөйлеуін. Оның ойы да көкейін тескен де Жұлдызкөк. «Іріген ауыздан, шіріген сөз шығады» деген сол. Мен тірі тұрғанда оған Жұлдызкөк бұйырмайды, – деді ашулы Бексейіт.

Сыртта жүрген қария аттылы адамдардың үйіне қарай келе жатқанын көріп, алдарынан шықты. Есік алдында тұрған Айүміт пен енесі де аңтарылып қалды. Қария

жақындағанда аттарынан секіріп түскен жігіттер, қол беріп амандасып жатыр.

– Немереңіздің бауы берік, үлкен азамат болып өссін қария, – деп Бексейіт қариямен төс қағыстыра амандасты.

Қарияны орталарына алған жігіттер дабырлай үй алдында тұрған, ару ананы құшақтап, немересіне ақ тілектерін білдірді. Бесікте пысылдап ұйықтап жатқан нәрестенің мұрнын қысып оятқан Бексейіт оның іңгөлап жылағанын қызық көріп:

– Қарай гөр, Сүйіндік құсап жылауын. А, жеңеше, оны талай көтердім ғой, Солай емес пе?

– Иә, қарағым, артыңнан ілесіп қалмаушы еді ғой. «Үлкейгенде Бексейіт ағам сияқты батыр болам. Ата ағамдікіне барайықшы, – деп мазалаушы еді», – деп қария сөзге араласты.

– Аға атыңа мінгізші деп отырып алатынын қайтесің. Алдыма алып екеуміз малдарды байқап қайтушы едік, – деді Бексейіт сәл ойланып отырды да:

– Ол да бір дәурен екен. Енді міне Сүйіндіктің көзі, басқан ізімен жүретін Аңсар өмірге келді, – деп бесігімен көтеріп, жас сәбидің бетінен иіскеді.

Қарияның қуаныштан есі кетіп:

– Мал сояйық, отырындар, – деп жігіттердің біріне ерте туған марқаны алғызды. Қонақтар да көңілді отырып, шаруа жайын әңгімелесті. Әсіресе Шойқараның жігіттерін ес таптырмай, жайратып салғандардын айтып мәз болысты.

– Ой, ата сондағы Жұлдызкөкті көрсеңіз, бәріміз риза болдық. Құл деп жүрген жігітіміз нағыз батыр екен. Бексейіт аға екеуі екі жақтан атойлап кіргенде қарақшылардың есі кетті.

Қарақшылар, өздеріне сайлап алған «батыры» Шойқара нағыз қорқақ екен. Жігіттерін тастай қашты. Екі жақтан қыспаққа алғанда қашарға жер таппай қалды.

Еті қызған аты құздан бір-ақ ұшты, – деген әңгіме Сүйіндіктің Жұлдызкөгіне ауысты. Сөз кезегі келгенде:

– Жұлдызкөк Сүйіндігімнің көзі ғой. Сәйгүліктің көз алдымда болмағаны да дұрыс шығар. Не ол, не мен жазым болар ма едік. Көз тігуші, арам ниетті адамнан гөрі, жаны таза, өзі алыста жүрген сенімді адамның қолында болғаны жөн сияқты, – деді қария көпшілікке қарап.

Қазан көтеріліп, жас марқаның еті де былқылдап пісті. Дастархан басында ет желініп, көңілді әңгімелер айтылды. Немересіне құтты болсын айтып келген Бексейіт бастаған ауыл жігіттеріне батасын берген қария рахметін айтты.

– Ал, қария, екі жылғы сарсаң-сергелдең бәрімізді аландатып, қажытқаны да рас. Өздеріңізге керекті ғана шаруа малын алып қалыңыз. Қалған малды мына жігіттерге табыстаңыз. Көзінің қарашығындай сақтайды. Сізден ешқандай өтем ақы алынбайды. Сүйіндік інімнің әруағы да риза болсын. Енді немереңіздің жақсылық тойына келейік, – деді Бексейіт.

Жігіттер де қоштап, ертесі қарияның біраз малын алыстағы ауыл тұрғындарының малына апарып қосты. Ел арасындағы өсек-аяң да басылды. Қарияның немересі кімнен екенін де ешкім қазбалап сұрамады. Баяғы тіршілік қайта қалпына келіп, ел – жұрт бұрынғыдай осы үйімен араласа бастады.

Кішкентай Аңсардың қылығын қызықтай мәз болған қария жаз ортасында өздеріне жақын келіп тоқтаған көшті көріп, «кімнің көші» деген сұраулы жүзбен кемпіріне қарады. Былдырлаған немересінің тіліне күліп отырған кемпірі де көштен көз алар емес. Ас қамымен жүрген Айүміт те, «бұлар кім болды?» – деген ойдан арыла қоймады. Адамдар көшті қаңтарып, отыз – қырықтай ірілі – ұсақты малдарын өзен жағасына топтады. Жас

балалары бар, ерлі-зайыпты адамдар қарияның үйіне бет алды. Екі жүз-үш жүз қадамдай қалғанда аттарынан түскен еркек екі баласының қолынан ұстады. Әйелдің де қолында кішкентай нәресте. Олар алға қадам басқанда, ер адам мінген жылқы осқырына кісінеп жіберді де су жағасында шыбындап тұрған жылқыларға қарай азынап, шаба жөнелді.

Қарияның үні шықпай қалды. «Жұлдызкөк....., Жұлдызкөк...» деп күбірлеген қалпы көзінен тарам-тарам аққан жасы бетін жуып кетті. Ару ана орнынан үш ұмтылып әрең тұрды да, оларға қарсы жүрді. Аңсарды көтерген қалпы Айүміт те енесінің соңынан ерді.

– Апа, есенсіздер ме? Күйлі-қуаттысыздар ма? – деген жігітпен ару ана көрісе құшақтап, бетінен сүйді. Келіншек те сыпайы ғана ізет білдіріп, ананы құшақтап, бетінен алма кезек сүйді.

– Айүмітсің бе? – деп оның да бетінен сүйіп, Аңсарды жоғары көтеріп:

– Үлкен азамат бол, жарқыным, – деді.

Ер жігіт, отырған қарияны құшақтып:

– Ата, – деп жылап жіберді.

– Қой балам, жылама, сені көргеніме құдайға мың да бір рахмет. Жас сәбиі бар келіншек ізеттілік көрсетіп, қарияға сәлем жасап амандасты.

– Көп жаса, айналайын, үйлерің балаларға толып, күлкісіне бөленіндер деді қария қуанышын жасыра алмай.

Үй алдындағы әбігер басылып, жөн сұрасқан олар біраз әңгімені ағытып тастады.

– Бексейіт аға айтқан болар. Қолымдағы ауру анам өткен жылы дүниеден озды. Арулап жер қойнына бердік. Сіздерді есімнен бір шығармай, ойлаумен жүрдім. Келіншегім де осы жаққа көшіп келуімізге себеп болды. Сіздің алдыңызда парызымыды өтейін дедім, – деді Бейсенбек.

– Ой, айналайындар, сонша әуіре болғандарың-ай. Жай-күйіміз жаман емес. Бексейіт ағаң өткен жылы тосын жағдайдан қайтыс болды. Есіл ердің азаматтығын айтып, жеткізу де қиын, – деп қария ауыр күрсініп:

– Сүйіндіктің қасына жерледік. Ауылдағы бас болып жүрген жігіттен айырылу да оңай емес.

– Бексейіт ағамыздың арты қайырлы болсын. Бір ауылдың ақылшысы да, қорғаушысы еді. Қазасын естігенде еңіреп жыладым. Осы жаққа келе жатып Сүйіндіктің басына барып, құран оқыдым. Жаны жаннатта, иманы жолдас болсын. Өзімді-өзім тоқтата алмадым. Көз жасыма ерік бердім ата, – деді Бейсенбек.

Үнсіз әңгімесін тыңдап, ойланып қалған қария:

– Иә, қарағым өткенді ойлап, біз де қартайдық. Сендерге құдай қуат берсін. Істерің оңға бассын. Біздің тілеуіміз сендердің амандықтарың, – деді.

– Ата, Жұлдызкөкті сіз таныр ма екен деп әдейі тізгінін түріп жібердім. Сіз орныңыздан қозғалмай оған қадала қарағаныңызда оны бірден танығаныңызды білдім. Анау он бес шақты жылқы осы Жұлдызкөктің үйірі. Сізге үйірімен тарту етейін деп отырмын ата, – деді.

– Ой, балам-ай, Сүйіндік өмірден озғанына да бесалты жыл өтті. Аз ғана уақытта қаншама өзгерістер болды. Адам баласы қандай қайғы-қасірет көрсе де көтереді екен. Ендігі қалған аз ғана өмірімізде құдай бізді жылатпасын қарағым. Келін екеуің бақытты болындар, ұлқыздарың өсіп, өрісті болындар, – деген қария шынайы ризашылығын білдірді. Көңілі тасып:

– Әй, кемпір, қонақтар алыстан келді. Дастарханыңды жай, – деді.

– Айүміт бәрін әзірлеп қойды. Жүріңдер айналайын, үйге кіріңдер, – деп кемпірі де қуанышты жүзбен.

Бұрынғыдай емес, ауыл адамдары енді жиі араласып, жаңа көшіп келген Бейсенбектің жанұясымен де ортақ тіл табысып кетті. Алыс жайылымдағы малға Бейсенбектің де малдарын қосты. Кезектесіп дала қосындағы ауыл малдарын бірге қарайлап, бағысады. Жас балаларға да жақсы болды. Аңсарды кезек-кезек ойнатып, бір үйлі жанның балаларындай. Бай балалары да ел-жұрттан жырақтанып, Бейсенбекке батырып ешнәрсе айта алмады. Елден бөлектеніп, бұрынғыдай адамдарға байдың балалары әкіреңдеуді де қойды. Әр нәрсені сылтаулап, елмен араласпайды.

Енді ауылдағы күбір-сыбыр әңгіме байдың арам пиғылына ауысты. Біреулері

«Шойқарамен ауыз жаласып, өзінің бар малын қайтарып алыпты» десе енді бірі «Сүйіндіктің өліміне құн даулап барыпты. Алған малын ешкімге білдірмей өз малына қостырып жіберіпті», Сондай-ақ қарияларға да жандары ашып, аяушылық білдіргендері бар: «Біреуге мал, біреуге жан қайғы» деген осы да. «Тірідей қан жұтып, өлі мен тірінің арасында жүрген екеуін аяса етті», «Ол, ол ма келінін кенже баласына әмеңгерлікке алмақ болғанын айтсаңшы», «Арам ойын қарашы, Жұлдызкөк үшін жазықсыз жанды ажалға байлап бермек болғанын қалай кешіреміз» деген сияқты сөздер айтылып, ауыл адамдары да байдан іргесін аудақ сала бастады.

Осы әңгімелер қарияның құлағына да жетті. Сабыр сақтаған қария, елді тыныштыққа, ауыз-бірлікке шақырды.

– Жамандық атаулы артта қалды. Ол жайды қозғамай-ақ қояйық. Құдайдың берген ырзығына қанағат етейік. Баламның құнын даулап барған жоқпын. Өз басымызбен өзіміз қайғы болып кеттік. Құнын төлейтін адам да бұл өмір де жоқ. Өлігі ит-құсқа жем болды. Байдың қылығын өзінің ар-ұятына қояйық, – деді.

Осы сөзден кейін ауыл-аймақта бұл әңгіме қозғалмады. Аз ғана жылдарда мал жандары көбейіп, үйінен қонақ үзілмеген қария ауылдағы сыйлы да ардақты қария атанды. Бейсенбек те шаруаны үйіріп әкетті. Үйірлі жылқы, табын-ірі қара, отарлы қой-ешкі өз төлінен өсіп, көбейді. Қария әр жылы ауылдағы кедей-кепшіктер мен көп балалы аналарға біраз малын таратып береді. Аз ғана жылда ауылдың еңсесі көтеріліп, адамдардың да тұрмыстары жақсарды.

Уақыт өте келе Аңсар да сымбатты да келбетті жігіт болып өсті. Қариялардың есіл – дерті Аңсарды үйлендіру. Бұл ойлары да орындалды. Келіні Айүміттің төркінінмен, қайтара екінші рет құдаласып, келін түсірді.

– Аңсар жиендік жасап, қызымызды алса, бұрынғы құдалардың сүйек жаңғыртқаны емес пе? «Құда мың жылдық» деген осы да. Екі жас бақытты болсын, бастарынан бақтары таймасын. Қос қария мен Айүміттің бастарына түскен ауыр қайғылары ұмыт болып, үйлері шүпірлеген балаға толсын, – деп Айүміттің төркіндері ақ батасын берді. Тойы-тойға ұласты. Қариялардың үрейі де бар-ды. Бейсенбекті шақырып алып:

– Қарағым, Сүйіндік Айүмітке үйленіп, келін жасағанымызда той-томалақ бірнеше күнге созылып еді. Сонда ғой Шойқара қарақшының малымызға шауып, барымталағаны. Тойымыздың берекесі кетіп. Ауылды дүрліктірді. солардың қолынан Сүйіндік қаза болып, басымызға ауыр қайғы түспеді ме. Қасіреттен есімізді жиып, жақсылыққа қолымыз жеткеніне ризамын. Тойымыз алаңсыз, тыныш өтсе болды. Осы жағын ескерсең. Малға ауылдың білекті, мықты жігіттерінен күзет қойсаң. Кәрі жүрек суылдап тұрғаны, – деді.

– Қария бұл жайды жігіттер де ойластырды. Осыдан жиырма жыл бұрын болған Сүйіндіктің қайғылы қазасын ұмыта қоймапты. Өзім бас болып, мал-жанның амандығы үшін, бақылауға алдық, – деді Бейсенбек.

Ауылдың бірнеше жігіттері Аңсардың үйлену тойын өткізуде, жан-жақты ақылдасқан-ды. Білекті мықты жігіттер іріктеліп, алыстағы малдың күзетіне бөлінді. Сондай-ақ көрші ауылдың адамдарына да ескертіліп, олардың да малына сақ болулары керектігі жайлы хабар жіберді. Жайлаудағы тойға екі жақтан да адамдар көп жиналып, қариялардың қуанышын бөлісті. Жас отау тігіліп, мәресәре болған қос қарияның қуанышында шек жоқ. Айүміт те қарияларды қолтығынан алып, жас отаудың төріне отырғызды. Жаңа түскен келіні жайған дастарханнан дәм татты. Қариялық батасын берді. Келіннің аяғы құт болып, алғашқы шөбересін көргенде қариялардың жүрегі жарыла қуанды. Осылай айналасы 4– жылда 4 шөбере сүйіп, қуанышқа кенелді.

Қариялардың қуанышына ортақтасып, Аңсардың үлкен азамат болғанына риза болған Бейсенбек көңілінде көптен бері айта алмай жүрген ойын оңаша қалған қарияға білдірген-ді:

– Ержігіттің ата жұртынан артық жері де, елі де жоқ. Сіздерге қоныс аударып келгенімізге жиырма жылдай уақыт өтіпті. Енді міне, елуді еңсерген жігіт ағасы атандық. Аңсар да ауылдағы бетке ұстар жігіттердің бірі, Құдайға шүкір, келін түсіріп 4–5 немере сүйдіңіз. Ел-жұртыңызды аузыңызға қаратқан, сөзі дуалы қария атандыңыз. Сізден үлкен тәлім-тәрбие алдық, – деп үнсіз отырған Бейсенбек сөзін одан әрі сабақтап:

– Ел-жұртыма қайтатын уақыт та болған сияқты. Сізден рұқсат болса, күзге қарай елге қозғалсам ба деген ойым бар, – деді сөзін салмақтай.

Қария жігіт ағасының сөзін зейін қоя тыңдады. Тәңір таудың қарлы шындарынан көзін алмаған қалпы:

– Өз баламдай көрдім, қайғы-жұтып, ашық күнім қараңғы түнекке айналғанда қасымда болдың. Сенің адал қызметіңе шын пейіліммен ризамын. Жасым болса тоқсанға таяп қалды. Көпті көрдім. Сөнген шырағым

қайта жанып, шөберелерімнің қуанышына кенелдім. Ел-жұртқа, туыс-бауырларыңа, ағайын-жек жаттарыңа рахметтен басқа не айтам, – деп Бейсенбекке қарады да:

– «Ел іші алтын бесік» деген қарағым. Өз ортаңа қосылуыңа мен де тілектеспін. Көптен айта алмай, ойымда жүрген әңгіме еді. Орынды қозғадың, – деп сөзін сабақтады.

Қария ел-жұртын жинап, олардың алдында жалғыз ұлы Сүйіндіктен айырылған қаралы жылдары қасында демеу болған Бейсенбектің еңбегін айтып, ризашылығын білдірді. Әрі осы ауылға қызын ұзатты. Құда болды. Бірге туғандай туыстығы мен құдалығы Жиырма жыл іргесі ажырамай бір үйдің жанындай тұрмыс-тіршілік жасап, ауылдағы белді азаматтардың бірі екеніне де тоқталды. Еліне қайтуға жиналғанын, көпшілікке жеткізіп, ақсақалдық батасын берді.

Бейсенбекті бүкіл ауыл болып, еліне шығарып салды. Үйірлі жылқы, табын ірі қара, қоралы қой, сәнді көшті Бейсенбектің өз ауылы, туған-туыстары да шын ықыласпен қарсы алды. Оның азаматтық та абыройлы іс атқарғанына ел-жұрты риза болды.

Тоқсанның кең мол ішіне келіп, өмірден озған дана қарт Амандық пен бәйбішесін ауыл тұрғындары баласы Сүйіндіктің қасына жерледі. Жиналған жұрт қарияның елге жасаған жақсылықтарын айтып, құрмет көрсетті.

Атасы мен әжесінің жылын өткізген Аңсар қос қария мен әкесі Сүйіндік пен Бексейіттің басына үлкен кесене тұрғызды. Аңсардың бұл игі ісіне анасы Айүміт риза болып, алғысын білдірді. Жылдар жылжып өте берді. Жас жесір атанып, өмірдің ащы дәмін татқан Айүміт те келін түсіріп, қыз ұзатты. Немере сүйді, шөбере көрді.

Өмір өлшемі уақыт. Ол алға жылжыған сайын ай артынан айлар, жыл соңынан жылдар өтеді. Ата, аға буындардың орнын өмірге келген кейінгі ұрпақтар басты.

Небір қилы замандар, ауыр кезеңдер артта қалды. Қара шаңырақты ұстап тұрар ұлын ерте жер қойнына берген қариялардың қайғы-қасіреті мен жан-жарынан қас қағым сәтте мәңгілікке айырылған Айүміттің арман-тілектері орындалды.

Үшеуінің ортасында өскен жалғыз ұл Аңсардан тараған ұрпақ, рулы елге айналды.

Шарана (әңгіме)

Жуанның жіңішкеріп, жіңішкенің үзілер шағы – Көктем айының жылымық күндері де келді. Ежелден мерекелеп келе жатқан Наурыз мейрамын тойлаған ауыл тұрғындары қарбалас шақ-мал төлдетуді бастап та кетті.

Бір малы екеу болатын осы бір қарбалас қимыл кезінде үйдегі бас көтерер жанның бәрі науқанды жұмыста жүргені. Ел арасында тарап кеткен жақсы қасиеттің бірі – «Ұзын сары» деген қонақ кәдесі тағы бар. Жаратылысынан қонақжай халық мұндай ырымды жақсылыққа жорып, қысқы соғымнан қалған қазы-қарта, жал-жая, сүрленген етін қазанға салып, қонағын құдайдай күтеді, сый-сияпат көрсетеді.

Осы бір көктем айында жылына бір келетін қарбалас сәтті аяқтағанша ауыл адамдары да жолаушылап, не болмаса басқа бір жұмыстармен алысқа кетпейді. Барлығын кейінге ысырып, мал-жанының қасында жүреді. Әр үйдің маңы маңыраған жас төлдердің үніне бөленіп, аяқтарын жаңа басқан сәби мен жас балалар қозы-лақпен бірге араласып, азан-қазан күй кешеді. Ертеңді-кеш жаңа туған төлін иіскелеп іздеген аналық малдар мен әр қойдың бауырын түрткілеп, енесін таба алмай жүрген жас төлдердің шуылы ауылдағы қарбалас сәтті паш еткендей. Малшы қауымның да жарғақ құлақтары жастыққа тимей, мал төлдетуде жандары бір тыным таппайды.

– Аға, алғашқы тумасы болғаннан ба? Бозінген ана төбенің астында қиналып жатыр, – деді түйеші үй иесіне. Үш-төрт жігітті солай қарай бастап кеткен Асылбек туа алмай, қиналып жатқан інгенді көріп:

– Әттеген-ай, ботасы теріс келіпті. Осыдан екі күн бұрын әрең тауып келіп едім, – деді

Тостағандай мөлдір көзі шарасынан шыға, адамдардан

әлде бір көмек күткендей, әлсіз ыңыранып жатқан бозінгенді көріп, жігіттер де не істерін білмеді. Ингеннің тынысы тарылып, артқы аяғын әлсіз серпиді.

– Ботасын аман алып қалайық?

Қынынан кездігін алған жігіт:

– Амал не, солай істемесек басқа шара жоқ, – деп түйенің қарнын жарып, ботасын суырып алды.

– Енді аз болмағанда ботасы да тұншығып өлгендей екен, – деді Асылбек. Жігіттердің бірі ботаның басын шаранадан тазалап жіберіп, аузын үрлеп жатыр. Екі бүйірін соғып жатқан ботаға көз қиығымен қараған жігіт ағасы:

– Мал болып кетсе игі еді, – деді.

Шаранасы кеппеген, жас ботаны сырт киіміне орап, атының алдына алған жігіт үйіне келіп, әйелін дауыстап шақырды.

Тысқа шыққан әйелге сырт киімге ораулы жас ботаны беріп:

– Жылы жерге жатқызып, қымтап қой, – деді.

Екі бүйірін әлсіз соққан, жаңа туған ботаны ошақтың қасына жатқызды.

– Жеңеше, а, жеңеше, – деген талшыбықтай иілген, талдырмаш келген, әдемі өнді бойжеткен қыз үйге асығыс кірді. Тамағының оң жағындағы дөп – дөңгелек меңі сұлу қыздың көркіне көрік беріп тұрғандай.

– Жайшылық па?

– Көкем түйенің ботасын әкелдім дей ме?

– Иә, эне, ошақтың бұрышына жатқызып қойдым. Туа алмай жатқан түйенің ішін жарып алыпты. Тым әлсіз. Мал бола ма?, болмай ма?, – деді.

Қыбырсыз жатқан жас ботаны ашып көріп, ұзын сирақтары созылып кеткен, көзі қап-қара, денесі дірілдеп, басын көтеруге шамасы жетпеген оны аяп кетті.

– Ай, жеңеше, ошаққа от жағыңызшы, мұздап қалыпты., – деп дауыстаған ол енді жас ботаның шаранасын сүртіп,

басын ыңғайлап жатқызды. От жылуынан үсті де кебе бастады.

– Жеңеше, түйе сауып келіңізші, аш сияқты, – деді.

– Ой, Меңдіқыз ол жаңа ғана туды ғой, – деген жеңешесінің сөзін аяқтатпай:

– Жо..., Жоқ... Болмайды. Көкеме айтыңыз. Жаңа туған түйенің бір-екеуін сауыңыз, – деді.

Ерке қыз айтқанын орындатпай тынбайтынын жақсы білетін жеңгесі тысқа шығып кетті. Меңдіқыз туғаннан атасы мен апасының құшағында өсіп, өзінің ата-анасына жасынан айтқанын орындатып, ерке болып өсті. Әрі анасын – жеңге, әкесін – көке дейді. Олар да «шал-кемпірдің қызы» деп, оған қатты айтудан қаймығатын. Ақылына көркі сай Меңдіқыз екі үйдің ортасында алаңсыз өсіп, бой жетті. Әрі өткен жылдың күзінде алыстағы ауылдан өзіне құда түсіп кетті. Жігіт те әдемі келген, өзі қарайлас. Көргеннен ұнатып қалса да айналасы бір-екі күнде сынан да өткізіп үлгерді. Ата-анасының «қызымыздың еркі өзінде, келісімін берсе біз қарсы емеспіз» деген сөзді естіген құдалар қыз бен жігітті орталарына шақыртып, ойларын білдірген-ді. Меңдіқыз көзінің астымен жігітке барлай қарап, келісім бергені жайлы сыңай танытты. Содан бері оның айтқаны бұл үйде толық орындалатын болды.

Біраз уақыттан кейін, қолындағы ыдысы аз толмаған уыз сүтті үйге алып кірген жеңгесі екеуі жас ботаға сүт бере бастады.

– Жеңеше, сіз ботаны алдыңызға алып, басын көтеріңіз. Мен жан торсықтың аузына емуіне ыңғайлы болсын деп кішкене емшек жасадым, – деді.

Жеңгесі ботаның ұзын сирақтарын жинастырып, тізесіне қысты да басын көтерді. Аузына апарған емшекті де тартып еме алмады.

– Аузын ашыңыз, сүт құяйын, – деді.

Екі жақтаған олар ыдыстағы сүтті төгіп-шашып, жарты-

сынан көбін ботаға ішкізді. Осылай үзбей күтімілдегеннің нәтижесінде бота басын көтеріп, оңала бастады. Жан торсыққа құйылған толы сүтті ішіп алып, тағы бар ма дегендей, басынан сипаған, Меңдіқыздың саусағын соруды шығарды.

– Ой, жеңеше, мынаны қара... мынаны, – деп тысқа жігіріп шыққан Меңдіқыз жеңгесі екеуі үйге кіргенде тілерсегі дірілдеп, төрт аяқтап тұрған ботаны көрді. Аяғын апыл-тапыл созып, бір-екі аттаған бота алдыңғы екі аяғымен отырып қалды. Оны тұрғызбақ болған Меңдіқызға:

– Тиме, тиме. Өзі орнынан көтерілсін. Әлі-ақ тайрандап ойнақтайды, – деді жеңгесі.

Оншақты күннен кейін жақсы күтімілденген ботаны Меңдіқыз есік алдына шығарды. Әр нәрсені иіскелеп, үйден ұзамай ойнақтап та қояды. Меңдіқыз да су ысытып, ботаның денесін тазалап жуды. Әппақ, көзі мөлдірдей қап-қара, сүп-сүйкімді ботаны Меңдіқыз төсегінің қасынан әдемі шымылдық құрып, соған жатқызды. Жеңгесі берген күміс қоңырауды мойнына тақты. Қайда барса да қоңырауы сыңғырлап жүрген ботаны ауыл балалары да қызықтап, қасынан шықпайды. Меңдіқыз болса оларға:

– Көп, қарап, таңлайларыңды қағып, таңданбаңдар. Тіл тиіп, ауырып қалады. Бота сұқтана қараған көздерді көтере алмайды, – деп апасының айтқанын үлкен – кішілерге де қайталайтын Меңдіқыз жеңгесін де мазалауын қоймайды. Күніне 2–3 түйені үш ауық саудырып, сүтін ботасына береді.

– Әкпе, әкпе, ботаңызды не деп атайсыз?, – деді балалардың бірі ойнақтап жүрген ботаны сұқ саусағымен көрсетіп. Мына сөзге ойланып, ботаға көз алмай қараған Меңдіқыз кішкентай балаға:

– Оның аты Ақбота. Көрмейсің бе? Аппақ бұлттай, әдемі, – деді.

– Ақбота, Ақбота, – деп балалар шуылдап кетті. Осыдан былай Ақботаның қасынан ауыл балалары шықпайтын болды. Алыста жүрсе де, көздеріне түссе болды, балалар «Ақбота» деп шақырады. Мендіқыздан бір елі қалмайтын Ақбота ол қайда барса соңынан еріп жүргені. Ауыл адамдары да күле қарап: «Ботасын ерткен ерке қыз» дейтін болды.

– Әй, ерке қыз. Осы жазда ұзатылатыныңды білесің бе? Шолтаңдай берме, үй шаруасымен айналыссаңшы. Жазға таман құдалар келеді, сенің жасауың демекші, әзірлік керек емес пе, – деді бірде жақын жеңгесінің бірі.

– Жігітімізден хабар болса, көре жатармыз, – деді Мендіқыз да.

– Әй, бері кел. Менен артық саған кім жақын. Елдің қолы ұзарды. Енді бірер күнде анау жасыл белдің астындағы жазыққа көктеуге көшеміз. Оған дейін жігітіңнен де хабар болып қалар. Сені сүйгеніңмен өзім кездестіремін, ұқтың ба? – деді.

– Ой, жеңге, келсе келсін. Онда тұрған не бар?

– Әй, жынды қыз, күйеу жігіт ұрын келеді. Оның жоралғысы болады. Менің қолыма алтын жүзік салса болды.., – деген жеңгесінің дәмесінің зор екенін естіген Мендіқыз:

– Ол не үшін салады?

– Күйеу жігіт пен қайынсіңілімді оңаша кездестіріп, қалдырғаным үшін.

– Мәссаған... Күйеу жігіт соншама ынжық болғаны ма? Ондай сияқты емес еді ғой, әңгімесі де жарасымды...

– Ымды білмеген, дымды білмейді. Әй, жынды қыз сенің ағаң маған ұрын келгенде жеңешеме берген сыйлығын көрсең, ауылдың әйелдерінің аузынан сулары ағып, айтып жүрді.

– Ағамыз сіздің жеңгенізді қарық жасаған екен ғой?

– Әй, жынды қыз, бері жақында, құлағыңды тосшы,

– деген жеңгесі Меңдіқыздың құлағына бірдемелерді сыбырлап, айтты да мәз болып күлді. Қолымен аузын басқан Меңдіқыз не айтарын білмей, сасып қалды да:

– Олай болмайды жеңеше, ондай нәрсеге жол бермеймін, айтқаным-айтқан, – деп шыр-пыр болды да қалды.

– Ойлан, қайынсіңілім, күйеу жігітті өзім ертіп келіп, қасыңа жатқызамын, – деп мәз болған жеңгесі үйден шығып кетті.

Шалды-құйлы сөйлейтін жеңгесінің сөзіне ызадан жарылып кете жаздады. Онсыз да ауылды шуылдатып, жеңгесінің адам күлер кейбір қылықтары есіне түсіп, өзін-өзі әрең тоқтатты. Құрбыларына жеңгесі екеуі арасындағы әңгіме жайлы тіс жарып, еш нәрсе айтпады. Олар көбінде Ақботаның төңірегінде ғана сөз қозғап, жігіті жайлы көп айтпайтын, әңгіме де қозғамайтын. Тек өзі оңаша қалғанда, кешкісін ұйықтар алдында тәтті қиялға беріліп, сағыныш сезіміне берілетін. Алғаш құда түсіп келгеннен кейін, жігітімен екі-үш рет кездескені, сынайы ғана әңгімесі, әдемі келген өңі мен жүріс-тұрысы жүрегін баурап алған-ды. Соңғы келгенде ыстық құшағына алып, қоштасқаны ойынан бір кетпейді. Жеңгесінің сөзінен кейін жүрегінен орын алған жігітін көргісі де келеді. Бірақ, жеңгесінің арам ойындағыдай емес. Кездесіп, сырлассам, деген ойы ғана.

Бірде қыздармен әзілдесіп, күліп отырғанда олардың бірі:

– Осы жазда шетімізден ұзатылатын шығармыз. Бағымызға қарай біреудің токалы болмай, теңімізге баратын болдық, – деді.

– Бірінші кезек Меңдіқызға келіп тұр. Тойларын қашан?

– Үлкен кісілер де әзірленіп жатқан сияқты?

– Ана жеңген, энеу күні «күйеу жігіт те жақын арада келіп қалар, сол жаққа баратын адамдардан қайынсіңілім-

нің сәлемін айтып жібердім» дегенін естіп қалдым, апама айтып отырған әнгімесінің арасында.

– Шамасы сені ұзатар алдында бір келіп, жолығатын сыңайлары бар. Ол келгенде бізді де ұмытпа, шақырарсың, – деген әзіл-шындыры аралас құрбылары.

– Мына жеңгем бүлдіретін болды-ау. Енді қайтсем екен. Маған да бірнәрселерді айтып еді. Жете мән бермегенімді қарашы. Мен ешкімнен сәлем жолдаған жоқ едім. Соңы қалай болар екен? – деп Мендіқыз ойланып қалды.

– Несіне қамығасың, бір айла-тәсілін жасаймыз. Ол жағын бізге жібер, – деп құрбыларының бірі. Басқалары да қоштай кетті.

Өткен жолғы құрбылары айтқан сөздердің жаны бар сияқты. Ойында ешнәрсе жоқ, келе жатқан Мендіқыздың алдынан шыққан жеңгесі:

– Әй, жынды қыз, бүгін жігітің келеді. Көкендер де естіді, – деді.

– Келсе қолынан жетектеп, үйге әкеліңіз. Айтарсыз Мендіқыз асыға күтіп отыр дегейсіз.

– Әнеу күннен кейін ақылың кіріп қалыпты. Қалған жағын өзім реттеймін, алаң болма, – деген жеңгесі мәз болып кетті.

Мендіқыз құрбыларын шақырып, ақылдасты. Олардың бірі күйеу жігіт қайсы үйге түсетінін білу үшін жеңгесінің басқан ізін аңдитын болды. Күйеу жігіт келе қалса, қыздар алдынан қарсы алып, басқа үйге түсіруге келісті.

Мендіқыздың құрбылары мен жеңгесінің ойлағанындай емес, құдалар өзгеше келді. Хабар алған құдалар алты-жеті адам, жай емес құдалықты бекітіп, алдағы өтетін жастардың тойын ақылдаса, шешу жайлы сөз қозғамақ. Олар бірден көкесінің үйіне ат басын тіреді. Күйеу жігіт Мендіқыздың жеңгесі айтуымен басқа үйге келіп, атынан түскені сол еді, бір топ қыз оны қоршап тұра қалды.

– Жезде, түсетін үйің анау жақта, тапайдың тал түсінде

адасқаныңыз, қай сасқаныңыз, — деген қыздар күйеу жігітті ортаға алып, басқа үйге алып кетті. Көйлегінің кең етегін көтере, асыға жеткен Меңдіқыздың жеңгесі, күйеу жігіттің бөлек үйге түскенін көріп, не айтарын білмей қалды. Үйге кірсе қыздардың арасында Меңдіқыз да жүр.

— О, жеңешем келді. Сіздер таныс боларсыздар. Арамызда дәнекер болып жүрген жеңгеміз осы кісі, — деп отырғандарға қарады да жеңешесіне көзін қысып қойды.

Құдалардың аяқ асты келгені үй иелерін әбігерге салды. Хабар жіберген адамды астыртын білген үй иелері құда күтуге кірісті. Бәрі еш нәрсе болмағандай, құдаларды шақыртқан адамдардай қонақтардың асты-үстіне түсуде. Меңдіқыз ғана қуанышты. Олардың осылай келгеніне дән риза. Жігіті Кеңшілікті көрді. Ұзын бойлы, әдеміше келген, мұртты жігіт өзіне күлімдей келіп, сәлемдескенде бір түрлі, көңілі алабұртып қалды. Қанша айтқанымен, «Қыз құпиясы ішінде» дегендей, ғашық та, ынтық көңілін жігітіне көз қарасы арқылы сездіріп те үлгерді. Жігіт те ішкі сезімін жасыра алмады. Екі көзін Меңдіқыздан алар емес. Бір сәт қасында отырған Кеңшілік:

— Мойныңдағы меңің қандай әдемі, — деп күбір ете қалды.

— Меңдіқыз жымып,басын изеді.

Қоңырауы сыңғырлай, тарпандап ойнақ салған Ақбота қыз-жігіттер отырған үйдің қасына келіп бірақ тоқтады.

— Ақбота, Ақбота, — деп Меңдіқыз орнынан ұшып тұрды. Жастар да есік жаққа қарасты. Қыз бен бірге тысқа шыққан Кеңшілік:

— Меңдіқыз, Ақботан әдемі екен, — деді.

— Менің артымнан келгенін қара ботамның, — деп мойнынан құшақтады. Олар Ақботаны қызықтап, қайта үйге кірді.

– Жайша жүрсіздер ме? – деді аузына сөз түспей сасыңқырап отырған Мендіқыз.

– Жәй, сіздер шақыртып, содан...

– А...а...,иә..., иә..., – деп басын изеген Мендіқыз жігітінің алдында шынымен састы. Жастардың көңілді отырыстары әнге ұласты.

Үй жақтан асыға басып осылай қарай келе жатқан жеңгесін байқаған Мендіқыз «тағы не бүлдірер екен» деп секем алып қалды. Жеңгесі күйеу жігітке әлде бір нәрселерді айтып жатқандарын сезіп те тұр.

– Қап..., қап..., бүлдіретін болды-ау, – деп бір жерде байыз таппай тұрған Мендіқыз қыздарға ымдап жеңгесін көрсетті. Қыздар да енді солай қарай барды. Сөзін толық жеткізе алмаған жеңгесі қыздарға қарап:

– Осы шөп – желкелерден-ақ көрдім, құтылатын күн бар ма екен?, – деп жақтырмай қарады.

– Бізден де құтыласыз. Жете алмай зар боларсыз, – деген қыздардың бірі Кеңшілікті қолтығынан алып:

– Жүріңіз жезде, сізді ойынға араласуға шақырып жатыр, – деп алып кетті.

Жастар, әр түрлі ойындар ұйымдастырып, ән айтылды, күй тартылды. Ауылдың алты ауызын айтқан жандар, түннің бір уағына дейін отырды. Жастар жағы таң ата тарапты. Келген қонақтар жайлауға шыға қызға құда түсіп келетіні той жасайтындары жайлы, сөз байласты.

– Жеңеше-ау, жеңеше қолыңдағы алтын жүзігінді көрсетші, біз де көрейік, – деді есік алдынан өтіп бара жатқан жеңгесінің алдынан жүгіріп шыққан Мендіқыз оның жеңінен тартып.

– Әдірем қалсын, қайақтағы алтын жүзік. Өзі ғана келмей ме? Топ адамдарды саудыратып ертіп келгені несі. Күйеу жігіттің қызға ұрын келетінін білмейді-ау сірә. Жеңгелері үйретпеген бе? – деп кәдімгідей ашу шақырды.

– Құдаларды шақыртқан сіз емес пе едіңіз?

– Шақыртсам, күйеу жігітті ғана. Хабар айтқан адам дұрыс жеткізбеді білем. Жайлауға шыққанша екі-үш рет келіп кет дедім. Құдай қаласа жиі келіп тұрады. Әй, жынды қыз кәдесіз қалмайын. Мен болмағанда, жігітіңді көрмес едің, екі күннен бері мауқын да басылған шығар, – деді.

– О, не дегенің жеңеше. Сіз күйеу жігітті шақыртқан сайын қуанышым қойныма сыймай кетеді ғой.

– Ой-бұй, әлден есің ауып қалыпты ғой. Сен қызды ертерек құтты орныға қондыру керек, – деген жеңгесі де білегін сыбанып.

Жеңгесінің айтқан сөзіне Меңдіқыз әбден күлді. Ел жайлауға көшіп, той-томалақ та көбейді. Меңдіқыздың Ақботасы да өсті. Кеңшілік те екі-үш рет келіп, оңаша кездесіп жүрді. Ол жағынан жеңгесі хабарсыз. Уәделі уақыт та жақындады. Құда-жекжаттар келіп, екі арадағы кездесу, қыз ұзату тойы басталып та кетті. Той кәделері жасалып, екі жақ та бір-біріне риза болуда. Меңдіқыздың жасау-жабдығының өзі бір көштік. Қыз алған жақ жолға шығып, ұзап кетті.

Құдалар кеткен жақты бетке алып, үй жақтан қоңырауын сыңғырлата боздап келе жатқан түйенің ботасын көргендер, аңтарыла тоқтай қалды. Меңдіқыз да солай қарай жүгірді.

– Ботам, Ақботам менің, Ботам, – деп Ақботаны құшақтай алды. Өзі де жылап жіберді. Ақботаның жүрегіннің жиі соғып, екі бүйірінің ентігі басылғанша ботасын құшақтап отырды.

– Қалай ғана сені тастап кетемін, Ақботам менің, – деп басын басына түйістірді.

– Кеше бірге алып кетеміз деп келіспеп пе едік. Есімізден шығып, ұмытып кеткенімізді қара, – деп екеуін құшақтаған Кеңшілік.

– Білмеймін, жаным, білмеймін, ертеңгісін қасымда болған, абыр-сабырдан көз жазып қалғанымды байқамаптым, – деді көзінің жасын сүрткен Мендіқыз.

Келін түсірген ауылда да үлкен той. Басына әппақ жібек орамал салып, осы ауылдың келіні атанған Мендіқыз Ақботасын мұнда да қасына ертіп жүргені. Ауыл балалары жеңгесімен бірге келген Ақботаны қызықтап, қастарынан үйіріліп шықпайды. Жас балаларды бұрынан білетіндей-ақ Мендіқыз олардың тілін тауып, араласып кетті.

– Балалар Ақботаны ит қуып, жазым етіп жүрмесін, – деген Мендіқызға:

– Ақ жеңеше, бізге сеніңіз Ақботаға ешкім тимейді, – деп шу ете қалды.

Келін болып түскелі ауылдың бар баласы Мендіқызды «Ақ жеңеше» деп кетті. Өзімен тете жігіттер мен қыздар да «Ақ жеңеше» дейтін болды. Қариялар болса, «Үлкен үйдің келіні» деп атайды. Ауыл-аймақ тұрғындарына алғашқы күннен-ақ өзінің сүйкімді мінезімен жаққан Мендіқыз оларды ренжітпеді. Үнемі солардың көңілін табуға тырысып жүргені. Кездескен қиыншылықтарына ортақтасып, шамасы келгенше қол ұшын береді. Күйеуі Кеңшілік Мендіқызды еркелетіп;

– Неге сені Меңсұлу деп атамады екен. Мен үшін сен Меңсұлусың. Өзім сүйген, жанымнан артық көретін Меңсұлуымсың.

– Саған не айтарымды білмеймін. Қайсы ауылдың қызы болса да өзіңе ғашық болатын, сұлу да әдемі жігітсің. Мінезің жібек, ақылың дария, ісің береке. Тек жүрегін мен деп соқса болғаны.

– Мақтауыңды асырдың-ау, жарқыным. Осы ауылдың «Ақжеңешесі», «Үлкен үйдің келіні» деп атаған жандардың бәрі саған құрақ ұшып жүргені. «Ақ жеңеше», «Ақбота» қандай үйлесімді. Жарасып-ақ тұр жаным, – деген күйеуі Мендіқызды қапсыра қатты құшақтап, құшырлана сүйді.

Ауылдағы қандай жақсылық болсын басы – қасында Мендікыз жүреді. Үлкен-кіші оның бір ауыз сөзін жерге тастамайды. Келін болып түскелі бері бес-алты жылдың қалай өткені де екеуіне байқалмай қалды. Жиналғандар арасында Мендікыздың нәресте көтермей жүргені жайлы анда-санда әңгіме арасында айтылып қалатын. Үлкендер жағы оның құрсақ көтеріп, кішкентайлы болуына тілек-тестік жасап, неше түрлі ырым-сырымын да жасауда. Жан жолдасы Кеңшіліктің де атасы көп ауырмай о дүниелік болды. Енесі де сары уайымға салынып, іштегі сырын сыртқа шығармады. Қайтыс болар алдында өзінен кейінгі абысынын шақыртты. Ішке бүккен бар сырын соған айтты.

– Құдай маған бір шарананы иіскетпеді. Немеремнің бетінен сүйіп, мауқымды басу арман болып, мына жарық дүниеден өтіп барамын. Келінім маңдайымдағы жарық жұлдызым. Құдай-ай, екеуіне тағдырдың бір шарананы қимағаны ма? Ұрпақсыз қалса бір үйдің оты өшкені ме? – деп еңіреп жылап жіберді.

– Көп жасыма, әр нәрсені ойлай берме. Құдай қаласа ауруыңнан да жазыласың. Балаң мен келініңнің бастары жас. Әлі-ақ кішкентайлы болып, мына үй шүпірлеген балаға толады, – деп жұбатқан-ды абысыны.

Меңдеген науқасынан айыға алмаған ару ана да қайтыс болып, қиындықтарды басынан өткізген Кеңшілік пен Мендікыз тағы да төрт-бес жылды өткізіп жіберді. Мендікыздың нәресте көтермейтіні енді отырған жерлерде әйелдер жиі айта бастады. Біреулер мүсіркесе, енді біреулері шынайы жанашырлық танытты.

– Бір шаранаға құдайдың екеуін зар қылғанын қарашы.

– Біреулерге баланы үйіп береді. Шұбыртқан балаларын баға алмай жүргенін көргенде еріксіз жаның ашиды.

– Әне, бір салпы етек сары қатынды қарашы. Келін болып түскеніне бес-алты жыл болса да төрт-бес баланы тауып тастады.

– Кеңшілік әлі жас. Тоқал алып, баласын шұбыртпай ма? Дәулет десе дәулет бар. Несіне жетпей жатыр.

– Әй, ана Меңдіқыз оңайшылықпен келісімін бере қояр дейсің бе? Ішіне пышақ емес тырнақ айналмайтын қызғаншақтығы тағы бар.

– Меңдіқыздан ба, әлде күйеуінен бе?

– Меңдіқыздың етегін күйеуі, одан кейін жел ғана көтерген. Осы уақытқа дейін біреуінің жаман жүрісін көргеніміз де, естігеніміз де жоқ.

– Екеуі қу бас болып өтетін болды. Ана жиған-терген дәулеттері талан-таражыға түсіп, ұстағанның қолында, тістегеннің аузында кетеді ғой күндердің күнінде.

Осы сияқты әңгімелер төрт-бес әйелдердің басы қосылған жерде айтылып жүрді. «Сыбырлағанды құдай да естиді» демекші ауылдың ер азаматтарының құлағына да қаңқу сөздер жетті. Бұрынғыдай емес екеуінің үйіне келушілер де азайып, әркім өз шаруасымен жүр. Меңдіқыз келін болып, түскендегі шыбықты ат қып мініп, шауып жүрген қара домалақ балалар да жігіт өсіп, болып үйленді. Кішкентайлары өмірге келді. Сондай бір той-томалақта Меңдіқыз:

– Келін болып осы әулетке түскенімде мына жарқыным, бұты жалаңаш, шауып жүрген бала еді. Енді міне, шаңырақ көтеріп, үй болды. Әке-шешісіне немересін көрсетті. Өмір жастары ұзақ, кішкентай ер азамат болып өссін, – деді келіннің қолындағы нәрестесін иіскемекке қолын созғанда:

– Енеміз отыр ғой, алдымен сол кісінің қолына берейін, – деп Меңдіқыздың қолының үстінен асыра, өзінен кіші абысынына ұсынды.

– Ой, айналайын рахмет. Бізді елегеніңе, – деп нәрестені

бетінен иіскеді. Қолын созған қалпы қарап қалған Меңдіқызға жас нәрестені ұстатты.

Ішкі сезімін сыртқа шығармай, езу тартқан жан жары Кеңшілікке көзі түсіп кетті. Ол төмен қарған қалпы, саусағымен жер шұқып қалыпты. Осы отырыстан кейін-ақ араларына бір суық ызғардың кіргені. Кеңшілік ерте тұрып, жұмыс басты болып қараңғы түсе үйге келеді. Екеуі үнсіз кешкі астарын ішіп, ымырт үйіріле жатып қалады. Соңғы уақыттарда күйеуінің дөңбекшіп жатуы да жиілеп кетті.

Шырт ұйқыда жатқанында күңіренген дауыстан Меңдіқыз селк етіп, оянып кетті. Күйеуі ояна қоймаған. Сырттан тың тыңдады. Еш нәрсе естілмейді. «Бұл не күңіренген, дауыс» деп қайта жатты. Бірде таңға жуық тағы да күңіренген дауыстан оянды. Меңдіқыздың ұйқысы да шайдай ашылды. Күйеуі бір аунап, жүзін кереге жаққа бұрған қалпы ұйықтай берді. Екі-үш күннен кейін осы жай тағы қайталанды. Күңіренген дауыс құлағының түбінен естілгендей болды. Қыбырсыз көзі ілінбей біраз жатты. Кенет терең тыныс алып, аунаған күйеуінің күңіренген үні естілді. Сәл уақыттан кейін тағы да күңіреніп кетті.

Келер таңды кірпік ілмей қарсы алған Меңдіқыз күйеуінен ерте тұрды. Бақташы жігітті шақыртты:

– Айналайын, кешкісін түйелердің арасында жүрген Ақботаны әкеліп, үйдің маңына шөгерші. Артындағы тайлағы еріп келмесін. Бір жаққа барамын, – деді.

Кеңшілікке еш нәрсе айтпады. Ертеңгі асын дәмділеп берді. Күндегі әдеттерінше екеуі де үнсіз ас ішті, дастархан жиналды. Меңдіқыз бірден жол қамына әзірліктер жасады. Жақын отырған абысын, келіндерді де шақырмады. Ұзақты күн әзірлігін жасап, бір сәт тізесін бүгіп, тыныс алды.

«Балалы үй базар, баласыз үй..., үй...,» құдай сақтасын, бір үйдің оты өшті дегенше, бір ұрпақтың өмірден көшкені.

Олай болмайды, қайтсем де Кеңшілікті бақытты етем. Мына үй базарлы балалардың күлкісіне толсын,» – деп өз ойымен өзі болды. Бастапқы ойынан шошып, ертеңгісін бастаған ісін жүзеге асыру үшін тәуекелге бел буды.

Бақташы да Ақ түйені алып келді. «Ақбота» атанып кеткен ақ түйе де 3–4 рет боталады. Мендіқыз түйенің мойнынан құшақтап:

– Ақботам менің, Ақботам, ертең елге барамыз. Бұл жолғы сапарымыз ұзақ болуы да мүмкін, – деп оған қарап сөйлеп те қойды. Көз байлана үйге келген Кеңшіліктің алдынан шықты. Ол үйден аулақтау жердегі ақ түйені көріп:

– Ақботаны алдырғансың ба? – деп сұраулы жүзбен қарады.

– Иә, Төркініме бармағалы да 3–4 жылдың жүзі болды. Оның үстіне жақын ағайымның көңілін сұрап қайтпасам болмас. Хабар бергеніне де айдан асты. Бүгін аяқ асты солай шештім.

Күйеуі сәл ойланып тұрып:

– Екеуміз бірге барсақ жөн болар еді?..

– Бұл жолы сен шаруаларды ретте, көп болса 2–3 күн болармын. Ақботаныәдейі алдырдым. Жүрісі де жайлы. Әрі өзім ғана барып қайтсам ба, деп едім. Ауыл адамдарын елеңдетіп қайтеміз. Кеңшілік үнсіз келісім берді.

Таң ата Мендіқыз артынып-тартынып, желмаясымен төркініне баруға жолға шықты. Ондағы ойы жібі түзу, екеуін де сыйлайтын, ағайын-туыстардың бір қызын Кеңшілікке қосу, сәби сүйіп, ұрпақ өсіру. Түрлі ойлар басына келіп, мазасы да кетті. Желмаяның үстінде отырып, қиялына да ерік берді. Мазарға айналайын деген үйдің іші жас балалардың қуанышына бөленсе болды. Ендігі арманы да осы. Тек жөні түзу, инабатты сіңілісі кездессе?...

Түске қарай ақ түйені жорғалатып, ауылына келген Мендіқызды ел-жұрты қуана қарсы алды. Ағайын-туыс,

құда-жекжат, көрші-қоландардың амандығын екі жақ бір бірінен сұрасып, білісті. Меңдіқыз да соңғы жылдары өмірден озған ауылдағы адамдардың отбасына кіріп, көңіл айтты. Келін түсіріп, қыз ұзатқан жандарға, қуаныштарына ортақ екенін білдірді.

Меңдіқыз ауылдағы бар бойжеткен қыздарды көз алдынан өткізді. Өзінің ойынан шығатын адамын кездестірмеді. Ішкі ойын ешкімге сездірмеген ол көрші ауылдың қыздарын да байқады. Күнде әр ауылдағы туыстарын, әкпелерін сылтаулап, солай кетіп қалады.

Күйеуіне лайықты жар таппаған Меңдіқыз қатты қапаланды. Кездескен қыздарға сынай қараған ол бірінің жүрісі, енді бірінің шай құйып, қонақ күтуі, екіншісінің өңі-түсі, ал үшіншісінің мінезі демекші ұнамады. Жақын ауылдарды түгел аралап, өзіне лайықты бір сіңілісінің шықпағанына көңілі жабырқап, ауылына қайтуға әзірленді «Тағы да жата тұрмадың ба? — деген туыстарға рахметін айтып, қайтатын уақыт болғанын ескертті.

Көңілі орта, қоржыны тоқ Меңдіқыз алыс ауылдағы бір жамағайынының үйіне баруға тоқталып, желмаясы-ақ түйенің басын солай қарай бұрды. Кеш те бата бастады. Осы жүрісімен ол ауылға түн жарымда бармақ. Жолда кездескен оншақты үйден шеткерірек отырған киіз үйге түсіп, ертең жол жүрмек болды да Меңдіқыз үй алдына тоқтады.

— Апа, үйге қонақ келді, қонақ, — деген сымбатты бойжеткен қыз Меңдіқыздың назарын бірден өзіне аударды. Түйесін шөгеріп, қолына анны-мұныларын алған Меңдіқызды өзінен он бес-он алты жас үлкен әйел қарсы алды.

— Есенсіз бе? Алыстан келе жатырмын, мына жақтағы ауылға, туысыма бармақшы едім, кеш батып кеткені, — деді.

Үй иесі Мендіқызбен жылы жүзді амандасып,
– Еш айыбы жоқ. Жолаушылап жүрсеңіз, құдайы қонақ болдыңыз. Үйге кіріңіз, – деді.

Дастархан жайылып, алдарына ас келді.

– Отағасы бүгін малдың кезегінде еді. Таң ертеңгісін ауылдың екі-үш жігітімен кеткен. Қысылмай әңгіме айта отырыңыз, – деді жайдары жүзбен оған қараған әйел.

Үйге кіргелі екі көзі бойжеткен қыздың қимылын қалт жібермей бақылап отырған Мендіқыз сұрастыра келе алыс туыс болып шықты.

– Е, қарға тамырлы қазақпыз ғой. «Сұрастыра келсе.... болады» демекші бір-бірімізге алыс емес екенбіз. Сіздер жайлы естігенім бар, отағасы келгенде таныса жатарсыз ағаңызбен. Ол жақсы біледі өзінің туыстарын.

– Айым, Айым қайдасың?

– Әу, апа.

– Дастарханды жинай ғой, қайынсіңілім алыстан шаршап келді демалсын, – деді де:

– Біз білмейтін әкпең мен таныс, Құдайдың өзі айдап келді. Шақырса келмейтін, туысың екен. Ертең әкең келгенде қарындасын көріп, әлі-ақ мәз болады. Мендіқыз жеңгесінің сөзіне езу тартып күлді. Айымға мейірлене қарады.

«Айым ..., Айым, есімі өзіне сай екен» деп іштей қайталаған Мендіқыз қыздың әр қимылы көңілінен шығуда. Мендіқызға арнап төрге жұмсақтап төсек салған Айым, оны жатқызып, көрпесін қымтап жапты. Жайлы төсекте тәтті қиялға беріліп, ұйықтап кеткенін де білмеді. Таңға жуық оянып, не істеу керектігін ойлады. Қалай да екі-үш күн аялдау қажет. Сылтау керек. Қандай? Ойына еш нәрс түспеді. Мазасы кете бастады.

– Әкпе, ояндыңыз ба, қалай демалдыңыз? – деген Айым қасына келді.

– Ой, шырағым, рахмет, жақсы демалдым.

– Әкпе өңіңіз сынық қой, бір жеріңіз ауырып тұр ма?

– Басымның сақинасы бар еді. Сол басымды қысып тұрғаны.

– Жатып демалыңыз. Анама айтайын. Анда-санда ол кісінің де басының сақинасы ұстап қалады, – деген қыз қасынан тұрып кетті. Еш сылтау таппай әбден мазаланған Меңдіқыз аяқ асты қыздың аузына сөз салғанына іштей риза болып, екінші жағына аунап түстті. Ары қарай не істеу керектігін ойластырды.

Ол орнынан тұрып, ертеңгі асқа отырғанда, үй иесі де келді.

– Әне, Қасен ағаң да келді, – деді есіктен сыртқа көз салып отырған алыс туысының әйелі. Үй иесі де Меңдіқызбен құшақтасып амандасты.

– Сенің жақын қарындасың, Туысым жоқ дейсін, үлкен бір ауыл сенің жақындарың екен ғой, – деді келіншегі де оған күле қарап.

Меңдіқыздан бар жайдың анық-қанығын білген Қасен:

– Ой, айналайын, өзімнің нағыз қарындасым болдың ғой. Үлкен әкелеріміз қилы кезеңдерде, ел-жұрттан қол үзіп қалыпты. Әкемнің біраз дәулеті болыпты, тонаушы мен барымташыларға бұйырған екен. Содан кедейленіп, мені үйлендіруге әрең шамасы жетті. Ауыр бейнетті көтере алмады. Қайтыс болды. Жалғыз үй тіршілігімізді күйіттеп отырғанымыз. Асықпа, қарағым, екі-үш күн қонағым бол, мына ел-жұрт та білсін туысым бар екенін, – деп ағынан жарылды.

«Құдай қаласа ісім оңға басатын сыңайлы» деп, іштей жақсылыққа жорыған, ол ұзақты күн жеңгесі екеуінің әңгімесі таусылмады. Меңдіқыздың есіл-дерті үйге кіріп-шығып жүрген Айымның қимылында.

– Айым да бойжетіп отыр. «Қызға қырық үйден тыйу» демекші екі көзім төрт болып, осының келешегі, тағдыры

не болады деп ойлаймын, – деп жеңгесі ағынан жарылды.

– Құда түскендер бар ма?

– Жоқ. Бірақ торуылдаушы көп. Өткен жолы байдың сотқар баласы, шағын ауылдың ортасында ат ойнатып, Қасеннің қызын тоқалдыққа алам депті. Содан бері мазам кетіп жүргені, – деп жеңгесі көзіне жас алды.

«Қыздың басы бос болуы, тағы бір үміттің отын маздатқандай. Ал, бай баласының қылығынан іш жиып қалды. Қызды қалай да өзімен бірге алып кету қажет. Қалай? Тәуекел бар шындықты айту керек» деген тоқтамға келді.

Айымды әлсін-әлі қасына шақырып алып, сыр тартты. Инабатты да мінезі салмақты, әдемі мүсінді Айымды құшақтап:

– Айналайын, бақытты болсаң болды. Бақытың өз қолыңда, – деп қойды.

Ертесі жеңгесімен ұзақ сөйлесті. Бұл жолғы әңгіме жеңіл-желпі емес салиқалы, адам тағдыры жайлы айтылды. Жеңгесінің алдында көз жасын бұлап, отырып бар шындықты айтты. Өзінің ауылдан шыққанына оншақты күн болғанын, ағайын-туысты аралап, лайықты жар табылмағанына тоқталды.

Ағасының қызы, әрі сіңілісі Айымға көзі түскені, көзі тірісінде қор болмайтынын айтып жылады.

Жеңгесі де ауыр күрсініп ойға қалды. Меңдікыз ішіндегі ұзақ жыл жинақталған шерін тарқатып, жеңгесінің алдында кінәлі адамдай болып басын төмен салбыратқан күйінде отырып қалды.

Оның мына түрін байқаған жеңгесі де аяп кетіп, құшақтай алды.

– Қайын сіңілім жылама. Құдай сені жылатпасын. Басыңды көтер. Менің қолымнан не келеді. Ағаң, ағаңмен ақылдасайық. Айымның барған жері жақсы болуын ол да ойлайды ғой, – деді.

Сыртта шаруамен айналысып жүрген Айым өзі туралы айтылған әңгімеден мүлде бейхабар еді. Алыстағы әкпесінің келгені өзіне демеу болғандай. Ақылшы да сүйенері де осы әкпесі сияқты көрінеді. Шағын ауылдағы үлкендер де Мендіқызға сәлем бере келіп, танысты. Айымның да көңілі көтеріліп, кәдімгідей болып қалды. Алысқа ұзап шығудан да жүрексінеді. Әсіресе, байдың баласы осы ауылға жиі келгіштей берді. Жәй келмейді, ауылдағы үлкен-кішілерге қыр көрсете келеді. Екі-үш рет алдынан шығып, «Менің тоқалым боласың», қазір атқа өңгеріп алып кетейін бе? – деп ауыл ортасында үлкендерді тыңдамай бассыздық жасағалы бері, жүрегі де шайылып қалды. Одан кейін де қымызға бөртіп алып, жігіттерімен келгенде үйге тығылып, әрең құтылған-ды. Осы жайлардан әкесі Қасен де қанық. Бай баласына қарсы шығып айтар, бас көтерер адам жоқ. Бәрін айтқанына көндірген байдан ешкім асып бара алмайды. Кеш бата, Қасен де келді.

– Қалай қарындасым, жеңген екеуіңнің жай-күйің жарасты ма? Сырттың шаруасы да бітер емес, – деп Қасен кешкі астан кейін сыртқа шығып кетті.

– Жеңге, ағаға бүгінгі жайды ертең айтайық. Сіз аздап шет жағасын сездіріп қойсаңыз, – деді Мендіқыз.

– Оның ойы сан-сақта. Шет жағасын білдіруін, білдірем ғой. Не дер екен? – деп екі ұшты жауап қатты. Айым салған жұмсақ төсекте жатқан Мендіқыздың ұйқысы келмеді. Бір ойы үміт отын тұтатып сәуле шашса, екінші бір ойы бәрін жоққа шығарады. Ертеңгі шай да ішіліп, дастархан жиналды.

– Қарындасыңның саған айтар сөзі бар екен. Тыңдасаң, – деді келіншегі. Түнде құлағына әйелі сыбырлап айтқан жайға енді мән берген, отағасы үнсіз отырып қалды. Жеңгесі «айт» деп белгі берісі мен Мендіқыз сөзін кібір-

тіктеп бастап, ешнәрсесін қалдырмай ойындағысын айтып, екеуінің алдында ботадай боздап жылады.

– Өз сіңілім, өзегімді тебе қоймас, аға. Қайғы жұтып жүрген жанмын. Барған жерім де жақсы. Ол жігітті көріңіз де мені көріңіз. Айырмашылығымыз жоқ десе де болады. Адамгершілігі, адалдығы үшін бүкіл ауыл сыйлайды. Мен сол үйден кетсем кетейін, тек ана ер азамат бақытты болып, ұрпақ сүйсінші. Бір шарана қимаған құдайға не жазғанымды білмеймін, аға. Сізді бірге көшіріп кетейін, әйтпесе қалағаныңыз білсін. Ауылға барып, туыстарыңыздың ортасында отырам десеңіз де еркіңіз, аға. «Қыздың жолы жіңішке», аға бір тілегімді қабыл алыңызшы аға, аға..тай..ым...м – деп екеуінің алдына жығылып, көз жасын көл жасады.

Меңдіқыздың мына жайын көрген екеуі де іштей егіліп, не айтарларын білмеді. Екі жақтап жұбатты. Қасен ойланып отырып әйелінің жүзіне қарады. Оның көнген сыңайы бар сияқты.

– Ал, қарағым, бізді де өзінді де қиын жағдайға қалдырдың. Біз саған не айтайық. Айымның еркі білсін. Жауабын сол айтсын, қалқам, – деді.

Кешке қарай Қасен тысқа шығып кетті де, Меңдіқыз жеңгесі екеуі Айымды шақырды. Орталарына отырғызып қойып, бар жайды бүкпесіз айтты. Айым екеуіне кезек-кезек қарап не айтарын білмеді. Бірінің сөзін бірі іліп алып, Айымға жаман жерге бармайтынын айтып, құлағына құйып отыр. Арасында байдың баласы жайлы да сөз болып, оған қор болып кететінін де ескертті.

– Ол кісі үлкен бе?, – деп Айым сұраулы жүзбен Меңдіқызға қарады.

– Жоқ, жаным. Мен он алты жасымда ұзатылып едім. Ол үйге келін болып түскеніме он жылдан асты. Жасы жиырма жеті де, – деді. Айым да ойланып қалды. Үшеуіне де жеңіл тиіп отырған жоқ.

– Жақсы, апа, ертеңгісін жауабын берейін. Әкем не дер екен?

– Әкең сенің кісі үйінің күні болып жүргенінді қаламайды. Сен бақытты болсаң болғаны. Оның арманы осы, қарағым, – деді Айымның анасы қызын құшақтап.

– Айым, екеумізге төсекті қатар салшы, бірге жатайық, – деді Меңдіқыз.

– Айтқаныңыз болсын, әкпе, – деп ізеттіліктен аспаған қыздың жауабынан кейін өзінің жаңылмай, лайықты сіңілісін тапқанына қуанды.

– Әкпелі-сіңілілі екеуі түннің бір уағына дейін әңгімелесті. Екеуінің ойы да бір арнаға тоғысқан сияқты.

Ертеңгі дастархан басында әңгіме толығымен шешіліп, Айым келісімін берді.

– Аға, сізден рұқсат болса, Айымды өзіммен бірге ала кетсем. Мына бай балсы мазасын әбден алыпты, кім білсін үйге баса көктеп кіріп, қызды алып кетуден тайынбайды. Рұқсатыңызды берсеңіз, – деді жыламсырай.

Меңдіқыздың ойын әйелі де қоштады.

– Шынымен солай істесе, қайтем, – деп Айым да қорқып кетті.

– Қызыңды жолға әзірле, біреулер сұраса әкпесінің үйіне кетті дерсің. Мен де бұл жерде ұзақ отырмаспын. Осы жаздың аяғында елге көшемін, – деді.

– Шын пейіліңізге рахмет аға. Елге ертерек көшсеңіз бауырларым сіздерді қуана қарсы алады. Оларға да арнайы хабар жіберемін, – деді Меңдіқыз қуана.

Қасен шаруамен айналысып, көрші ауылға кетті. Түске қарай ақ түйесімен Меңдіқыз сіңілісі Айымды алып, жолға шықты.

– Қызың қайда барады? – дегендерге:

– Әкпесінікіне жібердім, бес-алты күн жатып келсін, – деп қыздың анасы да олардың алдында еркін сөйлеп.

Ертесі қымызға қызара бөртіп алған бай баласы қасында бес-алты жігіті бар Қасеннің есігінің алдына топырлап келді. Тиісерге қара таппай жүрген бай баласын көрген Қасеннің әйелі:

– Бұл қай жүрістерің, тапайдың, тал түсінде есік алдында ат ойнатып, – деді.

– Айым, Айым қайда?

– Оны қайтейін деп едің?

– Жігіттер Айымды үйден алып шығындар!

Бай баласының сөзін ести сала екі жігіт атынан секіріп түсіп, үйге кіріп кетті.

– Ол үйде жоқ.

– Қайда?

– Әкпесінің үйіне кетті.

– Қашан? Қайдағы әкпесі?

– Алыстан. Осыдан бір күншілік жерден келген әкпесімен кетті.

– Немене, Айымды біржалаңаяққа сатқан екенсің ғой. Қанша қалың мал берді, Айтшы?, – деп өзеуреген бай баласы Айымның анасын атымен таптап кетердей екпіндете келіп, тоқтады.

– Ол жаққа барам деп дәмелен бе, бауырларынан сазайыңды тартасың, – деді бай баласына ашулы жүзбен қараған Айымның анасы.

– Атаңның аузын... – қарашы бұларды. Есіркеген сайын, төбеңе шығып барады, – деп атының басын кілт бұрды да шаба жөнелді.

Шаңдата шауып кеткен аттылардың соңынан қарап қалған ана:

– О, құдай мұныға да шүкіршілік, мына бассыз итке қызым кетсе, күні не болар еді. Тал түсте үйге басып кіріп, қызды алып қашпақшы болуын. О, құдай өзің жар бола гөр, қызымның бағын аша гөр. Қайын сіңілім, қызымды

саған табыстадым, Сағ...ан...н...н, — деп еңіреп жылап жіберді.

— Қасен үйіне келіп, бай баласының салған лаңына қатты ыза болды. Не істерін білмеді.

— Иттің ғана баласы, кімді басынып жүр. Айымнан дәмесінің зорын. Енді келсе өз қолыммен жер жастандырамын, — деді ашуына ерік берген Қасен. Әйелі күйеуіне басу айта алмай шарасыздық, танытуда.

— Қасен. «Көп асқанға, бір тосқан» дейді. Оған да Құдайдан келер бір залалы бар шығар. Бала-шағанның амандығын ойла, — деді өзінен оншақты жас үлкен ауыл ағасы.

— Айымнан әдірем қалсын, басқан ізіне де тұрмайды. Қызымның әкпесімен кеткені де жөн болған екен. Әйтпесе, соның қолында өлер едім, — деп Қасеннің әйелі де шиыршық атып, сөзге араласты.

Осы шу басылып, бес-алты күннен кейін, ауылға келген үш-төрт аттылы адамдар Қасеннің үйін сұрап, қай тұста екенін білді де ымырт үйіріле:

— Кеш жарық аға, — деп үйіне сау ете қалды. Байдың баласынан секем алып қалған үй иесі орнынан атып тұрды.

— Иә, жігіттер жайшылық па?

— Жайшылық, аға, Сізге сәлем берейік деп келдік. Меңдіқыз әкпеміз сәлем айтыпты. Сізді елге көшіріп әкелуге, — деді ортадағы жігіт.

— Ой, қайныларым екен ғой, төрлетіндер, төрлетіндер, — деген Қасеннің келіншегі қуанғанынан.

— Інілерім қалай, ел-жұрт аман-есен бе? Меңдіқыз қарындасым ауылға соқпаған екен ғой.

— Иә, аға. Сізді қалайда ауылға көшіріп келуді табыстапты. Содан кеше шыққан бетіміз. Ертеңгісін қозғалсақ,

аға. Әкпеміздің айтқанын орындамасак, ағамызды шетте қалдырсак бізге ұят, – деді екіншісі сөзге араласып.

Қасен көзіне қуаныштан жас алып, оларға еш нәрсе айта алмады.

– Көш дейтіндей көшіміз де жоқ, қайныларым. Он бес шақты ұсақ малдар мен 7–8 жылқымыз ғана. Бар малды осы жақтың мықтылары одан қала берді, барымташылардың қолында кетті, – деді Қасенге қарап сөйлеген келіншегі.

Он шақты үйге бір малын сойып, дастархан жайған Қасен оларға рахметін айтты. Төрт жігіт қойсын ба, бірі бар малды алдына салып айдады. Қалғандары үйді жығып, арбаға тиеді де, Мендікыздың төркініне, Қасен бауырын көшіріп әкетті.

Қасенді ауыл-аймақ қуана қарсы алды. Ауылға бір жанұя қосылды. Ескі үйін жаңалады. Әр жанұя шамашарқы келгенше ірілі, ұсақты мал берді. Ауылына келіп, ес жиған Қасен шын пейілімен туыстарына рахметін айтты.

Араға екі қонып, Мендікыз ауылына да жетті. Ел-жұрты қарсы алып, төркінінен келген Мендікызды қаумалап алған. Жан жары Кеңшіліктің қуанышын да байқап қалды. Ақботаны мойнынан құшақтап тұрды да, бақташыға ноктасын ұстатты. Мендікыз келе ойына алған жұмысын бастап та кетті. Күйеуін жеке шығарып алып, қалыңдық әкелгенін, «Мына үй мазарға айналмасын десең, ұрпағың өссін десең, менің сіңіліме үйленесің, қазір елдің батасын аламыз. Қарсыласушы болма. Осыған көнбесең, мен де сіңілім екеуміз де бүгін түнде осы ауылдан қарамызды батырамыз» деп кесіп айтты.

Күйеуі Мендікызға еш нәрсе айта алмады. Кетіп бара жатып, Мендікыздың сіңілісіне көзі түсіп, сасқанынан беті қызарған қалпы тысқа шығып кетті. Мал сойылып,

дастархан жайылды. Қос қанатты қоржын үй тігілді. Осының бәрін Меңдіқыз күні бұрын ойластырғандай атқарылуда. Ауылдың бар үлкендері мен ел сыйлар азаматтарын шақырды.

Бұл не, той екенін ешқайсысы білмей, аң-таң болды. Жиылған ел алдында өзі шығып, үлкендерден рұқсат алды да:

– Айналайын, ел-жұртым. Келін болып түскелі менің қас-қабағыма қарап, көңілімді қалдырған жоқсыздар. Әрі осы ауылдың сыйлы келінінің бірімін ~~болдым~~. Оларына мың рахмет айтамын. Кеңшілік екеуміз отасқалы он жылдан асып барады. Мына үйде сәбидің күлкісі мен жылаған даусы естілмегеніне де көп жылдың жүзі болды. Жолымды өзімнің сіңіліме, Айымға бердім. Сіздерден рұқсат болса Кеңшілік екеуін қосып, бақыт тілейік, – деді.

Меңдіқыздың мынадай аталы сөз айтқанына ел-жұрты шынайы ризашылықтарын білдірді. Ауылдың үлкен қариясы:

– Бұдан былай осы ауылдағы, елдің тыныштық-бірлігін, уыздай ұйытып отыратын, ақылшысы сенің Меңдіқыз келінім. Меңдіқыздың айтқанын тыңдайсыздар, ақыл-кеңесін беретін де сол, – деп. ақ батасын берді.

Екі-үш күн той тойланып, кешкісін үшеуі дастархан басында отырды. Айым төменшіктеп, құйған шайын әкпесіне ұстата берді. Басын жоғары көтеруден ұялып отырған Кеңшілік не істерін білмей, қозғалақтап, Меңдіқызға қарай береді. Осы жайларды байқап отырған Меңдіқыз:

– Бір-бірімізден ұялмайық, Айым басыңды көтере ғой. Сүйт. Ал, отағасы біздің бас иеміз өзіңсің. Бұдан былайғы өміріміз бірге. Қандай қиыншылық кездесе де бірдей көтереміз. Бір-бірімізге өкпе-ренішіміз болмасын. Мына жанұяны сақтайық. Аттаған алтын босағамызды, шаңырағамызды шайқалтпайық, – деді.

– Меңдіқыз сен не айтсаң, сол болады. Мен шаруаларыңа араласпаймын, – деді сөз таппай қысылған Кеңшілік.

– Әкпе, сіздің айтқаныңызды тыңдаймын. Тағдырымды сізге сеніп тапсырдым, әкпе, – деп Мендіқызды құшақтап.

Айымды ертіп жүріп, үйдің сол жақ қанатындағы қоржын үйге жолдасы Кеңшілік пен Айым екеуіне, үйдің оң жақ қанатындағы қоржын үйге өзіне төсек салды.

– Бүгіннен бастап, сіңілім осылай жатып, тұрамыз, – деді.

– Ал, мен демалайын, сен де демала ғой, – деді де Айымды сыртынан байқатпай қарап тұрды. Сіңілісі үн-түнсіз ақырын басып, кіріп кетті. Өзі болса, ойына алған жұмыстарының бәрі сәтімен аяқталғанына іштей риза. «О, құдай, мына үйде нәрестенің даусы естілсе екен» деп күбірлеп жіберді.

Төсегіне қисайып, көзі ілініп кеткенінде сыбдырсыз біреудің көрпесін ашып, кіріп келе жатқанынан оянып кетті.

– Тс...с...с...с..

Күйеуі Кеңшілік.

– Мұның қалай? – деп басын көтеріп алған Мендіқыз.

– Білмеймін... Қайтіп барам...

– Сен мені, өзінді, ана Айымды ойла, Мына үй мазарға айналмасын. Келешек ұрпағыңды ойла. Өмірге келген шарананы үшеулеп өсіреміз. Соны ойла, – деп күйеуіне біраз әңгіме айтты да:

– Жүр, – деп

Айым жатқан үйге кіргізіп жіберді.

– Құдай-ай. Етегім қанап, шарана көрсем сені де, басқаны да осы қиюуы қашқан қиын іске салмас едім, – деп көз жасына ерік берді.

– Әкпе, тұрыңыз, – деген Айымның даусынан оянған Мендіқыз.

– Ой, жарығым, әбден шаршаппын, ұйқым да қанып, сергіп қалыптым, – деді.

Үшеуі ертеңгі астарын ішті. Кеңшілік малдарды аралап қайтпақ болып, тау жаққа кетті. Екеуінен де еш өзгерісті байқамаған Меңдіқыз:

– Айым, Айым. Түнде Кеңшілік қайда болды? – деді.

– Білмедім, әкпе. Қорқып жатып ұйықтап қалыптым. Ертеңгісін де көрмедім, – деді.

Күйеуінің жай-күйін түсінген Меңдіқыз енді Айымды қасына шақырып алып, Кеңшілікті қалай қарату керектігін айтты. Әсіресе, шаршап келгенде алдынан шығып, дастархан үстінде тіл қатып, сөйлесіп отыру керектігін де ескертті.

Кешкісін Айым да әкпесінің ымдағанын байқап:

– Отағасы, кешкі асқа келіңіз, – деді.

Осы үйге түскелі өзіне алғаш рет тіл қатқан Айымға не айтарын білмей Меңдіқыз бен екеуіне кезек-кезек қарады. Меңдіқыз болса ешнәрсені елемеген қалпы Айыммен сөйлесіп кетті. Айым да біртіндеп үйрене бастады. Үшеуі әр түрлі жайларды айтып, арасында күлісіп те алды. Меңдіқыз Айымға ақырын сөзін астарлап жеткізді.

Кеңшілік сыртта біраз жүріп келсе, олар жатып қалыпты. Сыбдырсыз есікті ашып, ішке кірген ол біраз состыып тұрды да білдіртпей шешініп, көрпенің шетін ашты. Қыз жағынан қарсылық байқалмаған соң өзін еркін ұстай бастады. Қыздың денесі оттай жанып, әлсіз дірілді де сезді.

Үндемей құшақтап өзіне тартты, тылсым құштарлық сезім бойын билеп барады. Ернін тамағына тигізіп, аймалай бастады. Ол еріксіз иығын көтеріп қалды. Қос анарына қолы тигенде, ерекше сезімге бөленген жігіт, қызды құшағына алды. Нәзік жан тегеуірінді күшке еріксіз бағына берді.

Қыран бүркіттей бүре түскен жігіт ~~сол~~ аруды дегеніне көндірді.

Тек нәзік жанның:

– Ах...аға..., а...а...ай...й...й, – деген талмаусыраған үні ғана шықты.

Астына бүріп, басқан қыр түлкісінің қызыл тілін суырып жеген қырандай нәзік жанды біраз аймалады. Әлі тояттамаған бүркіттей, құшағынан шығармады. Тән рахатына бөленді. Ерте тұрған Мендіқыз тысқа шығып, таңғы таза ауада жүріп бойын сергітті. Кеңшілік болса ертерек малға кетіп барады. Соңынан біраз қарап тұрды. Айым әлі тұра қоймапты. Есігін ашып, ішке енгенде, сіңілісінің ауырсынып:

– Әкпе, – деген даусын естіді.

Ол көрпені ақырын көтеріп, қарады да кеудесінде қызғаныш оты лап ете қалды. Қаны басына теуіп, отырып қалды. Кеңшілік екеуінің алғашқы түні көз алдына келді. Ыстық құшағына кірген Мендіқызды жібермей, «Менің өмірлік жарым, сенсің жаным» деген сөзі құлағының түбінен естілгендей болды. Сабасына түскенде ғана. Көзі жәутендеп өзіне қарап қалған сіңілісіне:

– Ештеңе етпейді. Айым... Ер адам мен әйел болмаса ұрпақ қалай өседі, – деп орнынан тұрғызды. Сіңілісін құшақтаған қалпы, ақыл-кеңесін де айтып жатыр.

Күндегіден ерте келген Кеңшілік Мендіқызға тура қарай алмай, төменшіктей берді. Айым тысқа шығып кеткенде Мендіқыз:

– Өзіңді ер адамша ұстасаңшы, – деді.

– Сенің алдыңда үлкен қателік жасадым ба деймін, – деді күйеуі.

– Жоқ, сен бәрін дұрыс істедің. Ұрпағыңды сүйесің, өмірге әкелесің – деп батыл айтты. Осымен сөзді аяқтаған екеуі Айымның әзірлеген шайын ішті.

Кеңшілік үйден айналшықтап шықпайтын болды. Ондай сәтте аяқ асты сылтау таба қоятын Мендіқыз шаруасы болмаса да ауылдағы абысындарына қыдырып барады. Күзге қарай Айымның аяғы ауыр екенін біліп Мендіқыз қатты қуанды.

– Сіңілім, өзінді-өзің күт. Қай тамаққа тәбетің тартады соны жей бер, – деп абысындарынан естіген, білгендерін Айымға айтып отырғаны. Айы-күні жақындаған сайын Мендіқыздың да Айымның да мазасы кетті. Тіпті Кеңшілік те күйгелектейтін болды.

– О, құдай, тілегімді бере гөр. Мына үйде де сәби дауысы естілсе екен. Сіңілімнің аяғы жеңіл болса екен, – деп әр күні құдайға жалбарынып қояды Мендіқыз.

Ауылдағы көпті көріп, әйелдерді босандырып жүрген үлкен ананы да екі-үш рет шақыртып, Айымды қаратты.

– Қарағым, көп қимылдағаның жөн, толғақ та жеңіл болады. Әр нәрсені көңіліңе алма, – деп ақылын айтып кетті.

Айымның айы-күні жақындаған сайын ауылдың үлкен-кішісінің де құлақтары елендеулі.

– Айым сіңілісі аман-есен босанып, ұл тапса, ақ түйенің қарны жарылады – десеңші.

– Бір шаранаға зар болып еді. Құдайдың рахымы түсті деген осы да.

– Ақ жеңешемізге жетер жан жоқ шығар сірә. Өзінің сіңілісін қосып, бір үйлі жанның түтінін сөндірмеді.

Тағы басқа сөздер айтылып, Айымның аман-есен босануына тілектестіктерін білдірді. Үлкендердің де ақ тілеуі Айымның мына өмірге нәрестесін әкелуі. Мендіқыздың қуанышқа бөленуі.

Айымның қынқыл-сыңқылы басталғалы ару ана екі-үш күннен бері осында. Қос білегін сыбанып алған ана, Мендіқызға әлденелерді айтып түсіндіруде. Ол да үлкен адамның айтқанын орындап, жан таппай жүр.

Ернін тістеп, толғақ қысқан Айымға:

– Шыда, келінім аз қалды. Шыда, міне... міне... дегенше шырылдаған сәби үні де естілді.

Іңгәлаған баланы ақ шүберек ұстап әзір тұрған Мендіқыздың қолына беріп:

– Ұл, қойшы..., қойшы!, – деді Айымды босандырған ана.

Баланың бетін сүртіп, төсін ашып, жіберген Меңдіқыз әппақ анарының ұшын баланың аузын тоса берді. Өмір есігін жаңа ашқан сәби де шырылдағанын қоя қойып, емшекті бүлкілдетіп сора бастады. Алпыс екі тамыры иіп, көзі жұмылған Меңдіқыздың бойын ерекше бір сезім биледі.

Сәбиді қос қолдап кеудесіне қысқан Меңдіқыздың аналық мейірімі төгілуде.

Жас босанған Айым, екі қолын созған қалпы, үні шықпай, көзінен жасы парлап ақты. Сүт шықпаған емшекті түрткілеп сорған сәби қайта жылай бастады. Осы сәтте ғана Меңдіқыз қолындағы сәбиді Айымның құшағына берді. Анары тырсылдап, уыз сүті сыртқа теуіп тұрған емшек аузына тиісімен бала да тынышталды. Сәбиіне деген аналық махаббаты ашылған Айым бар тылсым дүниені ұмытып, иіп сала берді.

Кеңшілік кішкентайлы болғалы, үйден қонақ та үзілмеді. Меңдіқыз бәрінің тілін тауып, шығарып салады. Кішкентай нәрестені кезек-кезек емізіп жүріп, Меңдіқыздың анарынан да сүт шығып кетті. Сәби енді қос ананың сүтін еміп, өсті. Сүт шыққалы Меңдіқыз баланы көбінде өзі жұбатып, өзі алып жататын болды. Сіңілісі Айым да қызғаншақтық көрсете бастады.

Әкпесіне ешнәрсе батып айта алмаса да Кеңшілікке ойын айтып көз жасын төгіп те алды.

– Олай ойлама, Айым. Ұл екеуміздікі. Бар арманы орындалып, кішкентай сәбиден бақытын тапқан Меңдіқызды бұрынғыдан да жақсы көр. Әлі кішкентайлы болармыз. Құдай қаласа. Оның бар мақсаты, осы үй базарлы да балалы үй болса деген үміті ақталса болды, – деді.

Осы әңгімеден кейін Айымның да қызғанышы тарқап:

– Әкпе, Әкпе деймін, балаңыз жылап қалды, – деп наз-

дана сөйлейтін болды. Мұндайда оның жаны қалмайды. Сіңілісін құшақтап, бетінен сүйеді.

– Әкпе, сүйінші, сүйінші, – деп сырттае кірген Айым Мендіқызды құшақтай алды, – Ақботаңыз әппақ бота туыпты, үйге алып келеді, – деді.

– Рас па? – деген ол тысқа жүгіре шықты. Ақ түйе соңында ботасын алдына алған Кеңшілік келеді.

– Саған ботасын көрсетіп, қуантайын, – дедім. Қарашы, кішкентай кезіндегі Ақботадаан аумаиды, – деді Кеңшілік.

Ботаны қызықтап, сандығындағы жатқан ақ түйенің бота кезіндегі қоңырауын мойнына тақты. Ақ түйе алысқа ұзамай ботасы есейгенше ауыл маңынан кетпеді.

– Ақботадаан өскен, түйеміз де 7–8 басқа жетті. Енді біраз жылда бір табын түйе болмақ. Осы жолғы ботасы тура өзінен аумаиды. «Ақбота» деп атасақ кайтеді, – деді Кеңшілік.

Бұл сөзге әкпелі-сіңілілі екеуі бір-біріне қарады.

– Атасақ солай атайық. «Ақбота» әкпемнің ең жақсы көретін малы ғой, – деді Айым.

– Солай болса, болсын. «Ақбота» осы үйімізге төл басы болып кірді, – деді Мендіқыз.

Айым алғашқы сәбиін босанғанына жыл толмай екінші ұлын өмірге әкелді. Бұл жолы Мендіқыз өмірге келген сәбидің шаранасын сүртіп, Айымға ұсынды. Сонан кейін, өзі емізді. Оты сөнейін деген үйдің түтінін түзу шығарып, маздатқан, шаңырағын шаттықа бөлеген әкпелі-сіңілілі екеуі сегіз бала өсірді. Кеңшіліктің дәулеті асып, ата-бабасының ісін алға жалғастырды.

Мендіқыз ұзатылғандағы өзімен бірге әкелген «Ақботасы» да төлін өрбітіп, үлкен табынды түйе болды. Ырысы артып, бақ қонған ауыл адамдары «Ақ жеңеше» атанған Мендіқыздың алдынан қия өтпеді. «Ақ ана», кейін жасы сексеннен асқанда «Ақ әже» атанды. Ауыл-ауылдағы ұрпақтары да. Кеңшіліктің ауылын «Ақ әже» ауылы деп кетті.

- Қайда барасың?
- Ақ әжемнің ауылына.
- Қайдан келесің?
- Ақ әжемнің ауылынан.
- Ақ әжеміз күйлі – қуатты ма екен?
- Иә.
- Ақ әжемізге бізден сәлем айтарсың.
- Жарайды, – деген сөздер жиі айтылып, кейінгі ұрпақтарға да жетті.

Меңдікыз құдайдың берген жасы 90-ға қараған шағында дүниеден өтті. Оның игі істерін үлкендер кейінгі ұрпақтарға жеткізіп, айтып отырды. Өзі өмірден озғаны мен «Ақәженің ауылы» деген сөз барлық аймаққа таранды.

Сөйтіп, бір рулы ел «Ақ әженің» атымен аталып кетті.

Жалған махаббат (әңгіме)

Жаздай тыныштық құшағына бөленген студенттердің жатақханасы жастардың көңілді күлкісіне бөленді. Жан-жақтан көңілдері көтеріңкі, жүздерінде қуаныш күлкісі ойнаған олар бір-бірін ыстық құшақтарына алып, сағыныштарын шынайы сезімімен жеткізуде. Жұптары жазылмаған жастар қаланың күзгі тіршілігіне араласып, думандатып жіберді. Олардың әңгімелері де таусылар емес, бірін-бірі күтпей сөз жарыстыра сөйлескендері, көңілді күлкілері жарасым тапқан. Топ-тобымен қаланың демалыс орындарын аралап, сауық-сайран құрса да жастық та албырт көңілдері басылар емес.

Әсіресе, жаздың тамылжыған шілде айында бір-бірімен қимай қоштасқан, қыз-жігіттердің сағынышты кездесулері, қуанышты сәттері тым ерекше. Махаббаттың нәзік сезіміне бөленіп, арман-қиялдары бір арнаға тоғысқан ғашық жандар түннің бір уағына дейін ұзақ сырласады. Лүпілдеп соққан ғашық жүректердің ләззат сезіміне бөленіп, сая-бақтарда жаңа тіршілік- махаббат сүйіспеншілігін әкелгендей.

Алматыға қуанышты да сағыныш сезімімен жеткен Ләззат жол сумкасын асығыс алып, поезд вагонынан сыртқа шыға жан-жағына қарады. Әлде біреуді күткендей. Перондағы жүргіншілер арасынан жігіті Қайсарды іздеді. Көрінбеді. «Ол күту керек еді ғой, Әлде... Әлде жұмыстары болып... Асығыс шаруасы..., Ол қандай шаруа? Онда телефон шалу керек еді?» – деп іштей күбірлеген ол қалаға шығатын есікке бет алды. Ұялы телефонын алып, Қайсарға телефон соқты.

«Телефоны сөндірулі немесе аумақтық жерден тыс» деген жауап алды.

Көңілі су сепкендей басылды. Қабағы түйіліп, шырт

етпе мінезін де сыртқа шығарғанын байқамай қалды. Жатақханаға келгені сол еді.

– Ой, Ләззат, сәлем, – деп бір құрбысы артынан құшақтай алды.

– Сені сағынып қалыптық. Қыздар жаңа ғана құлағыңды шулатып едік.

– Жанар, әдемі болып кетіпсің? Қыздар қайда?

– Бөлмеде. Бәрі жиналды. Арамызда сен ғана жоқ едің, жақсы болды. Қыздар, қыздар, Ләззат келді, – деп Жанар жоғарғы этажға қарап айғайлай тіл қатты.

Үшінші қабаттағы ортаңғы терезе айқара ашылып, үш-төрт қыз жоғарыдан төмен қарады.

– Ләззат сәлем, – деп шу ете түскен олар қолдарын бұлғады. Езу тарта, маржандай әппақ тісін көрсете күлген Ләззат та оларға қолын көтерді.

– Қыздар, біздің группаның жігіттері кешкісін саябаққа шақырыпты. Барамыз ба? – деді Әсем.

– Барамыз, – деді олар шу етіп.

– Онда Болатқа телефон шаламын.

– Тоқта, тоқта. Асық па? Әлі ойланған жоқпыз. Жігіттеріміз келсе қайтеміз? Оларға деген сағынышымыз бен тағатсыздана күтіп отырғанымызды қалай жеткіземіз қыздар? – деді Жанар.

Ләззат құрбыларының жүзіне барлай қарады. Манағы көңіліндегі Қайсарға деген түйткілі де тарай қоймаған.

– Қыздар, – деді Ләззат. Несі бар, курстас жігіттер шақырған жерге барайық. Олар мен үш жыл бірге оқыдық, әрі келесі жылы бәріміз диплом алып жан-жаққа кетеміз. Жұбымызды жазбай бірге барайық.

– Табылған ақыл, жігіттерің екі-үш сағат күтсе ештеңе етпес, есесіне таң атқанша қыдырасыңдар, – деді Әсем қайта сөзге араласып.

Терезеге ұсақ тас шарт етіп тиді. Қыздар бір-біріне қарады. «Қайсымызға» деген сұраулы жүзбен Жанар терезден төмен қарады.

– Ләззат Қайсар, Қайсар келіп тұр. Қолында бір бума гүлі бар, – деді Жанар төменнен көзін алмай.

Ләззат жігіттің есімін естігенде біртүрлі ыңғайсызданып, қызарып кетті. Орнынан көтеріліп, терезе алдына баруға ұмтылғанымен, бойындағы белгісіз күш жібермейтін сияқты. Қыздарға қарап езу тартқан Ләззат:

– Келсе күте тұрсын, – деді баяу ғана.

– Осы жігіттіңді ұнатпаймын, Кеше бізді көрсе де көзіне ілмей, алдымыздан өте шықты. Сенімен жүргенде жалпаңдап жаны қалмайды, – деді Әсем.

– Әй, қыздар-ай, бізге жігіттерді сынау қиын емес-ау. Кіршіксіз, судан таза, сүттен ақ жігіттерді қайдан табамыз. Маңдайымызға не жазылса сол бұйырады, – деді манадан бері көп сөзге араласпай, құрбыларын тыңдап отырған Айгерім.

Қыздар мен жігіттер қала орталығындағы демалыс орнына келді. Олар Қайсарды да өздерімен қосып алған-ды. Көңілді отырыс, айтылған тілектерге бәрі қуана қол соғып, мәз болуда. Биге араласып, отырысты қыздыра түсті.

Би толастаған сәтте Ләззаттың қасына келген Болат қолтыған алып:

– Ләззат Қайсарды шын сүйесің бе? – деді ол столға отырып жатқан жастарға қарап.

Ләззат не айтарын білмей сасып қалды.

– Мұның қалай Болат?

– Жәй, айтқаным ғой. Саған жұп емес сияқты? – деп Ләззатқа қарап езу тартты.

Олар сыртқа шыққанда, Алматының көшелері самаладай жарқырап, ерсілі-қарсылы жүрген машиналардың жарығы күндізгідей етіп жіберіпті. Қайсар Ләззатты құшақтаған қалпы олардан бөлініп кетті.

– Жаным сонша сағындырдың ғой, тағатым таусылды, – деп қапсыра құшақтаған Қайсарды тоқтатқан Ләззат:

– Күтіп аламын дегенің қайсы?

– Ой, Ләззат аяқ асты бір жағдай болғаны. Ауылдан келген ағайым ауырып, соны ауруханаға жеткізіп дегендей, уақытым болмай қалды.

– Телефон шалмадың ба?

– Сасқалақтап жүріп ұмытып кетіппін.

Ләззат бір сағаттан кейін поездан түсетіні жайлы Қайсармен сөйлескені ойына оралды. Сөндірулі телефоны жайлы тіс жармауы қалай, Жаз бойы өзі ғана телефон шалып сөйлескені де есіне түсті.

– Қайсар сенің мінезің қызық. Біздің қыздарға кейде ұнамай да қаласың?

– Қыздарыңа аспандағы айды әперуім керек пе? Өздері жақын тартпаған соң, оларға жалпаңдауым қажет екен ғой?

– Жо...ға, Жәй әшейін айтқаным.

– Ләззат бәрін ұмытайықшы, келші жаным, ынтықтырмай, сағынышымызды басайықшы, – деген Қайсар қыздың қарсылығына қарамай, қызыл ерніне кадалды. Екеуі оңаша, шағын бақта ұзақ отырды.

– Көктөбеге шығып, Алматыны тамашалайықшы, – деді Ләззат Қайсардың иығына басын сүйеп.

– Онда кеттік. Такси...! Такси!

Олар Көктөбеге көтеріліп, түнгі Алматыға қызыға қарады.

– Қандай әсем. Қайсар есінде ме көктемде дәл осы жерде танысқанымыз, – деген Ләззат түнгі қала көрінісін тамашалап:

– Екеуміздің танысқанымызға да алты ай болыпты-ау. Ал, мамыр айының аяғында тағы да дәл осы жерде сен маған өзіңнің жүрек жарды сөзіңді айттың. Махаббатымыз да осы Көктөбеде басталды. Қызық ә. Сол күннен бастап, Алматының не бір әдемі сая-бақтарын араладық, қиялымызға ерік беріп, армандадық. Тәтті қиял алысқа шарықтады. Аспандағы жарық жұлдыздарды өзімізге

теңедік. Менікі деп таластық та. Қандай қуанышты сәттер, солай ма Қайсар?

Жігіт тіл қатпады. Қызды құшақтаған күйі көлеңкелеу жердегі орындыққа келіп отырды. Тілсіз ғашықтар ұзақ аймаласты.

– Қайсар қайтайық. Түн ортасы болды, – деп Ләззат орнынан ширақ көтерілді. Жігіттің «тағы да отыра тұрайық» дегеніне көнбеді. «Еркін білсін» деген Қайсар сыңай танытты.

– Жатақханаға кеш келген екеуі біраз тұрды. Қайсардың «ертең кездесейік» деген ұсынысына ойлана жауап берген Ләззат:

– Ертең уақытым бола қоймас, алғашқы сабақ. Басқа да шаруаларымды реттеймін. Бірсүтіні кездессек қалай? Қолым да босайды.

– Сенің айтқаның болсын жаным, – деп Қайсар да оның ұсынысына көне кетіп, асты-үстіне түсті.

Қайсар туралы құрбыларының айтқаны тағы есіне түсті. «Несі ұнамай қалды екен. Болаттың сөзін түсінсем бұйырмасын. Әсем мен Болат неге бұлай айтты. Әлде.. Әлде бір шикілігін біле ме? Онда неге жасырады, айтпай ма? Мүмкін... мүмкін. Қайсар тағы бір қызбен жүрсе ше? Маған деген махаббатының жалған болғаны ма?»

Әртүрлі ойға берілген Ләззаттың кірпігі ілініп, таңға жуық тәтті ұйқыға кетті.

Ләззат оқу ғимаратынан шығып, жатақханаға бармақ болды да ол ойынан тез қайтты. Үлкен Алматы өзенін бойлай жүріп «Көктем» базарынан әлде бір заттар алмақ. Ағаш жапырақтары сарғая, алтын күз де келіп қалыпты. Сары жапырақтар қалықтай ұшып, тротуарға қонып жатыр. Алдында жұптары жазылмай құшақтасқан екі жас кетіп барады. Соңынан қараған Ләззат жігіттің сұлбасы таныс, бір

жерден көрген сияқты. «Қаладағы қайсыбір жігітті тани бересің, ұқсас адамдар көп қой» деген Ләззаттың ойына Қайсары оралды. «Ол не істеп жатыр екен» деп күбір етті. Қос ғашықтарға көзі еріксіз түсті. Қызды құшағына алған жігіт тоқтай қалды да қызды құшырлана сүйе бастады.

– Қайсар!...

Қыздың даусы қатты шығып кетті. Екеуінің көзі бір-біріне түйісіп қалды. Қыз бойын тез жинап алды.

– А...а...а... Ләззат сәлемет пе? Біз Майра екеуіміз се-руендеп..

Жігіт құшағындағы қыз да Ләззатқа жалт қарады. Та-нымады.

– Кешіріндер, – деген Ләззат асығыс басып, қастарынан өте шықты.

Оңбаған, кімді тәлкек етпек?- деп тығыла өксіп, жылап жіберді.

– Бұл жолмен қалай ғана жүрдім екен. Көрмей-ақ қойғаным жақсы еді, – деп тағы күбірледі де көзінің жа-сын сүртіп, орталық баққа қарай бет алды.

Көңілі жабырқаулы, қабағы шытылған. Ойы астаң-кестең. «Не істеу керек? Ана қыздың алдында Қайсардың екі жүзділігін әшкерелеп, абыройын төгуім керек еді. Енді кеш. Қай бетімен маған келмек. Ұялмайды. Түк болмағандай маған тіл қатқанын қарашы. Соған ашуым келіп тұрғаны», – деп өзімен-өзі болып келе жатқан ол бақтың ортасында өскен топ қайыңға бұрылды. Жастар көп екен. Ләззат шеттегі бос орындыққа жайғасты. Көңілді топ бір-біріне жарасымды әзілдер айтып, құшақтасып мәз болуда.

– Сәл...Сәл... Сабыр... Сабыр... Ендігі кезек өлең оқу, жатқа айту. Араларыңда кім бар?

Ортаға сұңғақ бойлы, жас жігіт шықты. Жаңағы шу да әп-сәтте басылып, бәрінің назарлары өлеңге ауған.

*Естілмей құстың әні,
Естілмей құстың үні.
Жалғанның кетті сәні, ұшты гүлі,
Сыргасынан айырылған ақ қайыңның
Басына бар ғаламның түсті мұңы.
Сап-сары жапырақтар,
Сап-сары жапырақтар,
Саудырап құлап жатыр атырапқа.*

– Пәлі, кімнің өлеңі?

– Білетіндерің болса айта қойыңдаршы?

– Мұқағали өлеңі, – деді шеткері қыз. Ол орынан көтерілді де ақ қайыңды құшақтай «Өмір сүрейік алмасып» деген өлеңін мәнеріне келтіре айта бастады.

*Жапырақ жүрек, жас қайың!
Жанымды айырбастайын.
Сен адам бола бастасаң,
Мен қайың бола бастайын.
Келісесің бе, жас қайың!*

Айнала тылсым тыныштық. Ақ қайыңды құшақтай нәзік үнді қыз даусына бәрі елігіп қалған. Ақ қайыңның самал тербеп, сарғая судыраған жүрек жапырақтары ғана қыз үніне қосылғандай.

*Бар-жоғы менде бір жүрек,
Ол өлсе мәңгі кетемін.
Сендегі семсе мың жүрек,
Келгенде жасыл көктемің,
Тірілер қайта дүркіреп.*

Өлең аяқталды. Ақ қайыңға басын сүйеген қыз үнсіз қалды. Шу ете қалған жастар:

– Қыз қайың... Қыз қайың... Керемет... Керемет..,

– деген олар «Қыз қайың» құрбыларын орталарына алды. Оқылған өлеңдер, жігіттер мен қыздардың көңілді күлкілерінен Ләззат бір сәт ауыр ойдан арылып, көңілі орнына түскендей болды.

Қайсар екеуі осы топ қайыңға жиі келетін. Кейде жастардың көптігі сонша отыратын ұзын орындық та босамай қалады. Ондайда екеуі қатар өскен ақ қайыңға арқаларын беріп, ғашықтық сырларын айтып, ұзақ тұратын. Айлы түнде жастар ақындардың небір жақсы өлеңдерін оқитын. Әсіресе, Мұқағали өлеңдерін кезек-кезек айтып, өнер сайысына түседі. Махаббат жырын шертеді. Екеуі олардың оқыған өлең-жырларын құлақ қоя, барынталарымен тыңдайтын. Өздері де Мұқағали өлеңдерін жаттап, әнін айтатындары есіне түсті.

Жұлдызды түндер. Екеуі үшін ең бақытты шақтары. Жымындаған аспандағы сан мыңдаған жұлдыздардан көздерін алмай қиялға берілетін.

– Қайсар... Қайсар..., Қайсар,- деймін.

– Әу.

– Анау жарық жұлдыз менің жұлдызым.

– Соның қасындағысы менікі. Екі жұлдыздың жарқырауын-ай.

– Жұлдыздар да сөнеді...

– Жо... Жоқ... Жоқ..., – дейді Ләззат Қайсармен таласып.

– Олар ұйқыға кетеді. Кешкісін аспанды қайтадан шашылған ақ маржандай жарқыратып жібереді.

Тәтті ойға беріліп отырған Ләззаттың көз алдына қызды құшақтай сүйген Қайсар елестеді. Бір түрлі іштей жек көріп кетті.

«Енді көрмегенім сен болсын» деп күбір етті де:

«Сағыныштан сарғайған сары қайың,

Жапырақтар шертеді сары уайым.

Кернейлетіп, сыңсытып, жет тырналар,

Ұзатқалы барады тамыз айын»,

– деп Мұқағалидың өлеңін күбірлеп айтты да аспан жүзіне карады. Самалдай жымыңдаған жұлдыздар.

– Шіркін... Жалғыз жүрегім мың жапыраққа айналып, ақ қайың жапырақтарының арасынан орын алсашы. Махаббат жырын жырлаған, ғашықтардың қолы жетпеген жарық жұлдыздарына армандарын жеткізсем. Ғашық жүректерге сызат түспесе, олардың мәңгілік махаббаттарын кір шалмаса екен...

Ләззат ауыр күрсініп, орнынан көтерілді. Манағы көңілді жастар да көрінбейді. Топ қайыңның ортасында жалғыз қалыпты.

Аяғын баяу ғана көтеріп, сарғайған жапырақтарды жүрегіне басып келеді. Ақ қайың бұтақтарына ілінген жүрек жапырақтар салқын самалдан дір-дір етеді. Көңілдің күзі келген бе қалай?...

Жүрек жапырақтар сыбдыры да құлаққа басқаша естіледі...

Топ қайыңнан ұзаған сайын ойын ой қозғаған Ләззат орталық бақтың шыға берісіндегі орындыққа келіп отырды. Ала-көлеңкелеу жердегі қыз бен жігіттің құшақтары айқасып, махаббат сезіміне беріліпті. Олардан көзін бұрып әкеткен ол тағы да ой құшағына берілді.

«Адал махаббатымды, ойыншыққа айналдырғаны қалай? Сонда мені, әншейін уақыт өткізу үшін, мүмкін болса пайдаланып кетпек пе? Мұндай сұмырай ойын іске асырғанда не болар едім? Оңбаған. Ақ махаббатымды қор жасай жаздаптым-ау. Неге... Неге солай болды, тағдырдың тәлкегіне түсіп кетсем не болғаным? Ол өз ойынан өзі шошып кетті. Болат пен Әсемнің айтқандары келді. Оларға бекер өкпелеген екенмін. Алғаш Қайсармен танысқанда:

– Ләззат жылтырағанның бәрі алтын емес. Көктөбедегі әсер сенің жүрек қылыңды тербеп кетті-ау. Қайсар қандай жігіт екенін ешқайсымыз да білмейміз. Менің ше, сынап

көру керек. Былай сыпайы да, ізетті көрінгенімен ішкі дүниесінде не барын бір құдайдың өзі білер? Байқағын,- деген Әсемнің сөзі ойына оралды.

Көктөбедегі таныстықтан кейін Қайсар Ләззатқа жиі келгіштеді. Сая- бақтарда қыдырып, араларында бір жақындық пайда болды. Бірде Жанардың:

– Ләззат сенің Қайсарыңды көрдім. Бізді көзіне де ілмейді. Екі-үш қыздың ортасында кетіп барады. Оларға әлде нелерді айтып, мәз болып күледі.

– Шын ба? Әлде курстас қыздары шығар?

– Болса, болар Ләззат, бірақ бізге бұрылып сәлемдесе несі кетер еді.

Жанардың осы сөзін Қайсарға айтқанда алдында өлердегі сөзін айтып, ақталғанын қайтіп ұмытсын.

– Ләззат, жаным түсінші мені. Өзіммен бірге оқитын курстас қыздар. Мен біраз сабақты жіберіп алып, көмектесуін өтінген болатынмын. Солармен әңгімелесіп келе жатып, Жанарды байқаған жоқпын. Шыным. Көрсем, бірден қыздармен таныстырар едім. Сенің алдында Жанардан кешірім сұрайын. Байқамай қалдым, – деп Ләззатқа шыр-пыр болды.

Мұнан кейін де Болат пен қыздар Қайсар туралы ашық айтпаса да өзінен бір нәрсені жасырып жүргендей көрінді. «Ал кешегі отырыста Болаттың нені меңзегені де белгілі болды. Айдан анық. Әсем де Болат та менің көңілімді қимады. Ашық айтуға батпады. Әрі Қайсардың қылығына көздері де жетпеді. Енді бәрі ашылды. Құпия сыр қалмаған сияқты».

Ләззат Қайсармен танысқан кезден бергі уақыттарын ой елегінен өткізді. Байқап қараса ұялы телефоны көбінде өшірулі. Өзі керек кезде ғана телефон шалады. Онда да аяқ асты кездесуге шақырады. Тіпті жақын достарымен де таныстырмады. «Кейін, кейін таныстырамын» дегеннен ары бармады. Жұмыстары да бітпеді. Соның бәріне сеніп жүре бергеніне, өзі де таң қалды.

Жаз айларында бірде-бір телефон соқпады. Екі-үш күнде өзі ғана сөйлесіп тұрды. Сылтауы уақыты аз, тығыз шаруалары шығып жатады. Бірде сөйлескенінде:

– Ауылдағы жігіттерің аман- есен бе? Каникулын көңілді өтіп жатқан болар? Ауылда өскен қыздардың қулықтары көп қой, – дегенде Ләззаттың төбесінен жай түскендей болды.

– Ондай қызғанатының бар. Ауылға келіп, көзіңмен көр. Ауыл қыздарына ондай кінә таға берме, – деп сөзін шорт кесті.

Екі-үш күннен кейін, амалсыз өзі қайта телефон шалды. Ар жақтан:

– Ләззат, өткен жолғы сөзіме ренжіп қалдың ба? Жалпы айтқаным ғой. Курстас жігітімізді ауылдың бір қызы алдап, тұрмысқа шығып кетіпті соны айтқаным, – деп кешірім сұрағанына не шара.

«Нағыз екіжүзді жігіт. Қалай ғана байқамадым. Құрған торына түсіп қалмағанына шүкіршілік. Ақ махаббатымды тәлкек жасамақ. Олай бола қоймас. Жалған махаббаттың құрбаны болудан артық азап жоқ шығар сірә?»

– Жалған махаббат. Хош Қайсар. Сенің арам ойыңа, көрсе қызарлығыңа, ақ махаббатымды қор жасамаймын. Таза да пәк махаббатым арым мен жанымның тазалығы. Ақ махаббатымды кір шалмаса екен. Тағдырымнан тілей-тінім де сол...

Ләззат орнынан көтеріліп, сая-бақтан шықты да қаланың қарбалас тіршілігіне араласып кетті.

Жалған махаббаттан, жылпос жігіті Қайсардың қылықтарын ойлап әбден шаршады. Жүзі солғын тартып, қабағы түсіңкі, көзінің жанары ғана от шашқан Ләззат көңіл күзінің келгенін жан дүниесімен сезінгендей...

– Хош, Жалған махаббаттың «кейіпкері».

Ол ширақ қимылдап, жатақханаға бет алды.

2001 жыл.

Мазмұны

<i>Автордан.....</i>	<i>5</i>
<i>Ерте сөнген махаббат.....</i>	<i>6</i>
<i>Жесір.....</i>	<i>149</i>
<i>Шарана.....</i>	<i>208</i>
<i>Жалған махаббат.....</i>	<i>241</i>

Автордың редакциялауымен шығып отыр

Көркемдеуші редактор Алмас Сырғабаев

Басуға қол 29.02.12 қойылды.
Пішімі 84x108/₃₂. Қаріп түрі “Times New Roman”.
Есептік баспа табағы 11,14. Шартты баспа табағы 13,23.
Таралымы 3000 дана. Тапсырыс №262.

“Алматы-Болашақ” баспаханасында басылды.
Алматы қаласы, Мұқанов көшесі 223 “В”
тел: 7(727) 378-36-46, e-mail: izdasar@list.ru

